Roskilde University

Lapsen arviointi

Hyväksyttävän subjektiviteetin rajat ja saksalaisen kriittisen teorian kokeilu

Gitz-Johansen, Thomas

Published in:
Suojeltu lapsuus?

Publication date:
2011

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Gitz-Johansen, T. (2011). Lapsen arviointi: Hyväksyttävän subjektiviteetin rajat ja saksalaisen kriittisen teorian kokeilu. In E. Aalto, M. Alasuutari, T. Heino, T. Lamponen, & N. Rutanen (Eds.), *Suojeltu lapsuus?: Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011* (Vol. Raportti 51/2011, pp. 18-22). Tampereen Yliopisto. http://blogs.helsinki.fi/protectedchildhood/

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 19. Apr. 2024

Aalto Emma
Alasuutari Maarit
Heino Tarja
Lamponen Tuuli
Rutanen Niina

Suojeltu lapsuus?
Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011

RAPORTTI

51 | 2011

RAPORTTI 51/2011

Emma Aalto, Maarit Alasuutari, Tarja Heino, Tuuli Lamponen ja Niina Rutanen (toim.)

Suojeltu lapsuus?

Raportti Lapsuudentutkimuksen päiviltä 2011

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Tarja Heino

ISBN 978-952-245-579-6 (painettu)
ISBN 978-952-245-580-2 (pdf)
ISSN 1798-0070 (painettu)
ISSN 1798-0089 (pdf)

Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy
Tampere 2012

Sisällys

Saatteeksi ... 4
Johdanto ... 6
1. Monitieteisiä näkökulmia lapsuuden suojeluun ... 9
Allison James: Suojelu ja/vai riski: Näkökulma vallitsevaan lapsuuden kulttuuriseen politiikkaan ... 9
Thomas Gitz-Johansen: Lapsen arviointi. Hyväksyttävän subjektiviteetin rajat ja saksalaisen kriittisen teorian kokeilu ... 17
Kommentti: Suojelua ongelmia seulomalla ja arvioimalla? /Maarit Alasuutari ... 21
Hille Koskela: Riittävän turvallista lapsellesi? ... 23
Kommentti: Turvallinen hyvinvointi uhkaa lapsianne –varokaa! /Kirsi Pauliina Kallio ... 28
Marjatta Bardy: Lapsuuden politiikka – kulutusyhteiskunnasta ekososiaaliseen kehitykseen? ... 30
Kommentti: Tie ekososiaaliseen yhteiskuntaan kulkee hyvinvointiyhteiskunnan kautta/Elina Pekkarinen ... 44
2. Ajankohtaista tutkimusta ja keskustelua ... 46
Lapsen tila, arki ja vapaus –miltä lapsia suojellaan? ... 46
Lasten suojellut iltapäivät?/Kristiina Eskelinen ... 46
Vaaroja paratiisissa –Intian Goalla asuvat länsimaalaiset lapset/Mari Korpela ... 49
Kaupunki ja lapsen reviiri. Tutkimus kouluikäisten lasten ja nuorten käyttämästä kaupunkitilasta Helsingin Kalliossa 1950-luvulla/Veera Moll ... 50
Miltä päivähoito suojelee? Avainkaulalapsesta osalliseksi oppijaksi/Eeva-Leena Onnismaa ... 53
Ympäristöltä suojeltu lapsuus/Raija Raittila ... 56
Lukemisen vaara ja vapaus: Käsitykset lapsista ja lukemisesta sekä kirjastoista lukemisen ohjaajina 1940–50-luvun Kirjastolehdissä/Ilona Savolainen ... 57
Suojelemisen ja osallistumisen neuvotellut käytännöt ... 60
Suojelu ja taaperoikäisen ’paras’ varhaiskasvatuksen käytännöissä/Niina Rutanen ... 60
Neuvoteltavat sukupolvisuhteet päiväkodissa/Anna Siippainen ... 63
Lapset ja aikuiset päiväkodissa: Erontekoja bourdieulaisella kentällä/Mari Vuorisalo ... 66
Osallisuus ja lasten näkökulmat suojeluun ... 68
Keskustelua lasten hyvinvoinnin ja eriarvoisuuden tutkimisen haasteista/Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho ... 68
Osallisuus erityispedagogisessa lapsuustutkimuksessa/Kaisu Hermanfors ... 71
Lisää laatua lastensuojeluun – lapsen oma ääni kuuluvaksi/Kari Lintuaho ... 74
Tarinataikurituokiot – menetelmä ylivilkkaiden ja haastavasti käyttäytyvien lasten kokemusten kuulemiseen osana kuntoutuskäytäntöä/Leena Turja ja Marja-Leena Laakso ... 77
Saduttaminen sairaalassa leikki-ikäisten lasten kokemuksien selvittämiseksi/Elina Viikeri, Sanna Salanterä ja Anna Axelin ... 80
Lasten äänet kuuluviin!/Liisa Karlsson, Emma Aalto ja Elina Hietanen ... 83
Monitahoinen suojelun tarve –kenen etua suojellaan? ... 87
Adoptio ja lapsen paras/Heikki Parviainen ... 87
Kielellinen näkökulma riskissä olevien lasten tutkimiseen ja suojeltuun lapsuuteen portugalilaisessa lehdistössä/Rui Ramos ... 90
”Pese kätesi”. Lasten suojelu ja puhtaus modernissa kasvatuksessa/Saara Tuomaala ... 92
Erityisesti suojellut lapsuudet ja lapset ... 94
Äidin päihteiden käyttö ja siitä lapselle aiheutuvat seuraukset: rekisteritutkimuksen alustavia tuloksia/Kirsimarja Raitasalo ja Marja Holmila ... 94
Suojellut lapsuudet -työryhmä/Tarja Heino ... 97
3. Yhteenveto ja johtopäätöksiä ... 100
Liite 1: Ohjelma ... 105
Liite 2: Työryhmien ohjelma ... 106

Saatteeksi

Lapsuuden ja lasten asema vaihtelee maittain ja maanosittain, köyhien ja rikkaiden maiden kesken, sotaa käyvien ja rauhanoloissa elävien alueiden välillä. Erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa elävien lasten hyvinvoinnin ja arjen rakentuminen poikkeavat toisistaan huomattavasti. Eroja on niin lasten terveydessä, ravitsemuksessa, syntymäpainossa kuin varhaisvuosien hoitojärjestelyissäkin. Samoin lasten mahdollisuudet käydä koulua, riski joutua riistetyksi tai hyväksikäytetyksi, todennäköisyys kuolla tauteihin, mahdollisuudet osallistua ja tulla kuulluiksi yhteiskunnassa eroavat.

Lapsuuden ja lasten aseman eroja ja yhtäläisyyksiä voi tarkastella yksilöiden ja yhteisöjen välillä, paikallisesti ja politiikan tasolla, sukupolvittain ja sukupuolittain sekä koota teemoittain. Yhteen tieteenalaan tai metodiseen tulokulmaan rajautuva tarkastelu fokusoi ja tarkentaa kohteen analyysiä, mutta ei niinkään tuota laajempaa ja synergisoivaa keskustelua, minkä taas poikkitieteellinen tarkastelu mahdollistaa. Eri tieteenalojen teoreettiset lähestymistavat tarjoavatkin lapsuudentutkimukseen rikastavia ja ravitsevia tulokulmia ja fokusointeja.

Tieteenalojen rajoista ja monitieteisyyden pyrkimyksistä samoin kuin toiminnan sektorikohtaisuudesta ja sen purkamisesta puhutaan paljon, mutta rajojen ylittämisen käytäntöjä on vähemmän. Näitä käytänteitä tavoitellaan kuitenkin niin käytännön toiminnassa, hallinnossa, politiikassa kuin tutkimuksenkin piirissä. Muun muassa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos pyrkii seuraavina vuosina kohdentamaan tutkimusta eriarvoistumisen torjuntaan lapsuudessa monitieteisen tutkija- ja asiantuntijajoukkonsa osaamista hyödyntäen. Poikkitieteellisiä ja kattavia temaattisia analyysejä tarvitaan mitä ilmeisimmin lapsuuden ja sen erityisten puolien valottamiseksi, toiminnan kohdentamiseksi ja päätöksenteon tueksi. THL:n ja Lapsuudentutkimuksen seuran keskinäinen yhteistyö näissä kysymyksissä on ollut hedelmällistä.

Monitieteisyyteen perustuvan Lapsuudentutkimuksen seuran käynnistämät, jo perinteeksi muodostuneet konferenssit ovat tarjonneet tutkijoille foorumin esitellä työtään ja tavata lapsuuden teemoista kiinnostuneita muita tutkijoita. Neljännet Lapsuudentutkimuksen päivät järjestettiin laajalla yhteistyö- ja kumppanuuspohjalla Helsingissä. Lapsuudentutkimuksen seuran ja THL:n lisäksi konferenssin tieteellisen ja käytännöllisen valmisteluryhmään osallistuivat Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, Nuorisotutkimusseura ja Nuorisotutkimusverkosto, Lapset kertovat ja toimivat ry. sekä Lastensuojelun tieto ja tutkimus -hanke LasTut.

Kolmivuotiaalle tieteelliselle seuralle neljänsien lapsuudentutkimuksen päivien järjestäminen oli suuri voimanponnistus, josta selvittiin hyvällä vanhanajan talkoohengellä. Konferenssiin saatiin tunnettuja kansainvälisiä ja suomalaisia puhujia niin lapsuuden sosiologian, kasvatustieteiden, historian kuin maantieteen alalta. Lisäksi päivät kokosivat suojiinsa monitieteisen työryhmien kirjon, jossa erilaiset lähestymistavat, metodit ja teoriat keskustelevat keskenään. Työryhmissä pyrittiin sekoittamaan ennakkoluulottomasti eri tieteenaloja ja menetelmällisiä valintoja. Keskustelulle, verkostoitumiselle ja verkostojen tapaamisille varattiin aikaa. Näin pyrittiin organisoimaan mahdollisimman paljon tilaa lapsuudentutkimuksesta käytävään keskusteluun ajatellen synergiaa sekä uusia näkökulmia ja kohtaamisia.

Suojeltu lapsuus? -konferenssiraportin kansikuvan toivotaan virittävän ajatukset raportin teemaan. Lapset suojautuvat – ehkä katseilta, aikuisilta, toisiltaan – mutta samaan aikaan he esiintyvät – itselleen, toisilleen, kameralle tai ehkä yleisölle. He ovat käsikirjoittaneet ja luoneet oman performanssinsa; sen roolit ja asut ovat heidän käsialaansa. Värit viestivät ja asut kertovat, kulttuuriset viitteet aikaan ja mediaan ovat tunnistettavissa. Materiaali kiertää ja kiertyy uuteen kontekstiin, kuten t-paita päähän. Kierrättää voi myös ideoita. Ninja-hahmot ovat vallanneet uuden ympäristön, esityksen paikka on vene. Lapsilla on ollut käytössään luovaa tilaa ja kiireetöntä yhdessäoloaikaa. Virikkeelliset ympäristöt vaihtuvat rantautumisten ja saarten mukaan. Kuva on objekti, mutta siinä viestivät toimivat subjektit. Tarjoammekin lukijoille kuvan tutkimusaineistoksi, sen ulottuvuudet analysoitaviksi ja tulkittaviksi esimerkiksi lapsuuden ja suojelun kautta.

Tämän Lapsuudentutkimuksen seuran ja THL:n yhteisjulkaisuna toteutetun raportin tarkoitus on kolminapainen. Ensiksi tarkoituksena on toimia tieteellisenä julkaisufoorumina pääesitelmien ja työryhmäesitysten pitäjille. Toiseksi raportti muodostaa puheenvuoron tutkimuksen, käytännön, politiikan ja hallin-

non välissä ja välillä. Kolmanneksi päivien ja esitysten ympärillä käytyä keskustelua on koottu, ja siihen tukeutuen toimituskunta pyrkii tarjoamaan materiaalia tutkittuun tietoon perustuvan vaikuttamisen välineeksi. Raportti siis avautuu tai murtautuu tieteellisestä puheenvuorosta vaikuttamaan pyrkiväksi julkaisuksi.

Raportin julkaisemisessa on tehty monisuuntaista yhteistyötä. Suuret kiitokset työpajaesitysten pitäjille, joista moni ponnisteli kesällä abstraktistaan pienen puheenvuoron. Emma Aallolla oli kiirettä jo konferenssissa muistiinpanojen kanssa, sen jälkeen työtä riitti käännösten ja julkaisuprosessin kannattelun parissa. Kiitos hänelle ja konferenssin järjestäjille sekä raportin toimituskunnalle pitkäjänteisyydestä. Kiitos siitä, ettei konferenssin antia jätetty vain sähköiseen bittiavaruuteen vaan konferenssin aineistosta työstettiin tämä puhutteleva raportti. Kiitokset myös Mannerheimin Lastensuojeluliitolle, joka on avustanut raportin tuottamista taloudellisesti.

Marja Vaarama
ylijohtaja, THL

Maarit Alasuutari
puheenjohtaja, Lapsuudentutkimuksen seura

Johdanto

Lapsen oikeus erityiseen suojeluun on lapsen oikeuksista perinteisin, vakiintunein ja tunnetuin. Suojelun periaate läpäisee modernin länsimaisen lapsuuskäsityksen. Se ohjaa lasten omaa toimintaa, lapsuuden institutionaalisia käytäntöjä sekä yhteiskunnallista ajattelua lapsuudesta ja lapsipolitiikkaa. Suojelun käsite ja sisältö ovat vaihdelleet ajallisesti eri yhteisöissä. Suojelun muotoja ovat ohjanneet ajassa ja paikassa muuttuvat lapsuuden kuvat, joissa lapset on nähty niin kyvykkäinä ja aktiivisina tulevaisuuden tekijöinä kuin viattomina uhreina tai pahantekijöinä. Suojelu ei kuitenkaan kohdistu vain lapsuuttaan eläviin lapsiin, vaan myös aikuisyhteiskunnan idealisoituun kuvaan lapsista ja lapsuudesta. Sillä on laajamittainen vaikutus yhteiskunnan eri sektoreihin; lasten suojelun nimissä säädellään niin oikeus-, sosiaali-, koulutus-, kulttuuri-, talous- kuin ympäristöpolitiikkaa.

Suojelu on myös kiistelty asia. Sen vaikutteet, keinot ja seuraukset voidaan ja tulee asettaa kriittisen tarkastelun kohteeksi. Suojelun periaate pakottaa tarkastelemaan vapauden ja vastuun, tuen ja kontrollin sekä oikeuksien ja velvollisuuksien välisiä jännitteitä. Ketä ja mitä suojellaan, kun ”lapsen edun” nimissä suojellaan lasta? Suojelun nimissä rajoitetaan lasten osallistumisen mahdollisuuksia ympäröimällä lasten ja lapsuuden tilaa valvonnalla ja kontrollilla. Suojelun periaate on siten jännitteinen suhteessa lapsen oikeuksiin osallistua, vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ja olla osallinen yhteisönsä voimavaroista.

Suojeltu lapsuus? -konferenssin teema toimi prismana, joka pyrki kirvoittamaan mitä erilaisimpia – ja myös jännitteisiä – näkökulmia, lähestymistapoja ja avauksia lapsuuden historiaan, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen erityisesti suojelun kehyksestä. Konferenssin keskusteluja kokoava raportti jakautuu kolmeen pääosaan. Ensimmäinen näistä esittelee, miten eri tieteenaloja edustavat konferenssin pääpuhujat lähestyvät lapsuuden ja suojelun monitahoisia kysymyksiä. Toisessa osassa julkaistaan muita esityksiä ja pohdintoja. Kolmannessa osassa tehdään yhteenvetoa ja esitetään johtopäätöksiä, jotka toivon mukaan voivat toimia tukena muun muassa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.

Monitieteisiä näkökulmia lapsuuden suojeluun

Raportin aloittaa puheenvuoro, jossa professori ja antropologi **Allison James** Sheffieldin yliopistosta pohtii lapsuuden, suojelun ja riskin yhteyksiä (englantilaisessa) kulttuurisessa politiikassa. Hän tarkastelee kriittisesti erityisesti lapsuuden ja viattomuuden käsitysten nivomista toisiinsa. Hänen mukaansa näin tuotetaan sellainen lapsuuden kulttuurinen politiikka, joka vieraannuttaa lapset heidän omasta lapsuudestaan. Professori Allison James tarkastelee artikkelissaan myös ajankohtaista kysymystä siitä, miten hallitsevat käytännöt esittävät lapsuuden todellisuuden ja ohjaavat riskejä mittaavien indikaattorien avulla poliittista päätöksentekoa. Hän pohtii kriittisesti sitä, että aiempien vuosien tilastollisten suuntaviivojen perusteella paikannetaan tämän päivän lasten ja perheiden käyttäytymisen piirteitä ja ennustetaan tulevien riskitekijöiden esiintyvyyttä. Näin tullaan samalla luoneeksi lasten tulevaisuuden suojelun politiikkaa. Tämä taas tapahtuu erityisesti kontrolloimalla lasten tämän päivän käyttäytymistä. Näin suojelu muuttuu kontrolliksi.

Kontrollin kysymyksiä tarkastelee myös tanskalainen kasvatustieteen tutkija **Thomas Gitz-Johansen** Roskilden yliopistosta. Hänen esitykseensä perustuvassa luvussa pohditaan lasten arvioinnin perusteita ja vaikutuksia foucault’laista ajattelua, sosiaalisen konstruktionismin teoriaa ja saksalaista kriittistä teoriaa soveltaen. Tanskalaista lastentarha- ja päivähoitotoimintaa – kuten pohjoismaista varhaiskasvatusta yleensäkin – luonnehtii lisääntyvä ja yhä aikaisemmin alkava arviointi. Tarkastelun kohteena ei ole ainoastaan se, mitä lapset osaavat ja tietävät, vaan myös lasten persoonallisuus ja käyttäytyminen. Arviointia perustellaan lasten parhaalla. Kuitenkin tällaiset arviointikäytännöt voidaan nähdä ideologisina toimintoina, jotka suojaavat yhteiskuntaa ihmisyyden ei-toivottuina pidetyiltä puolilta. Sellaisenaan ne kertovat vapauden rajoista yhteiskunnassa; mitä pelätään ja ehkäistään, mitä rohkaistaan ja kehitetään. Lasten arviointimenetelmien analyysi tarjoaa esimerkin siitä, keitä ovat ne lapset, jotka eivät ole toivottuja tanskalaisen varhaiskasvatuksen institutionaalisessa järjestyksessä. Lisäksi luvussa esitellään niitä käytännössä usein näkymättömiin jääviä piilo-opetussuunnitelmia, joita lasten arviointikäytännöt heijastavat. Kaikkiaan luku esittää

kysymyksen siitä, missä määrin yhteiskunnallinen vaade jatkuvasta evaluaatiosta samoin kuin lasten parhaaksi tehdyt arvioinnit voivat tuottaa ei-toivottuja seurauksia sekä yksilön että politiikan suuntaamisen näkökulmasta.

Kirjan seuraava puheenvuoro perustuu konferenssin kolmannen pääluennoitsijan Helsingin yliopiston kaupunkimaantieteen dosentti **Hille Koskelan** esitykseen ja hänen kirjaansa *Pelkokierre*. Kyseinen teos sai vuonna 2009 Vuoden tiedekirja -raadin kunniamaininnan. Se tuo esiin pelon vahvan voiman; vaikka pelko on ”vain” tunne, se saa aikaan konkreettisia asioita. Pelko vaikuttaa ihmisten liikkumiseen sekä siihen, miten he kohtaavat ja kohtelevat toisiaan. Se asettuu myös vanhempien ja lasten välille. Vanhempien huolelle on ominaista yleinen epävarmuus ja uhkakuvien laajuudesta seuraava kasvatuksellisen itsetunnon puute. Tämä konkretisoituu lähes paniikinomaisena yhteisesti jaettuna huolestuneisuutena lasten turvallisuudesta. Lapsista huolehtimisessa tiivistyy se, miten keskeistä pelon sosiaalinen tuottaminen on. Siinä turvallisuuden ideologia on vahvimmillaan. Pohjimmiltaan tässä ilmiössä ei niinkään ole kyse yksittäisten vanhempien reaktioista kuin vanhemmuuden kulttuurista ja sosiaalisesti jaetuista käsityksistä ja odotuksista. Odotus vanhempien turvallisuushakuisesta toimintatavasta johtaa siihen, ettei toisenlaisia valintoja katsota hyvällä. Keskustelu lasten turvallisuudesta vilisee vahvasti moraalisesti latautuneita sanoja ja ilmaisuja, kuten ”hyvä vanhemmuus ”ja ”lapsen paras”.

Konferenssin pääluentojen esittelyn päättää Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimusprofessori **Marjatta Bardyn** artikkeli, jossa hän tarkastelee, miten monin tavoin lapsuus ja politiikka liittyvät toisiinsa. Hän lähestyy teemaa kahdesta suunnasta: analysoimalla kahden aikakauden hallinnollispoliittisia ohjelmia ja hahmottamalla tulevaa siirtymää. Bardy paikantaa 1970–1980-lukujen taitteeseen hyvinvointivaltion täydellistämisen pyrkimyksiä, mutta ajankohtaa 2000-luvun puolivälistä 2010-luvulle luonnehtii hänen mukaansa poliittinen neuvottomuus, reviirikiistat ja markkinakuri sekä ohjelmien laaja-alainen valmistelu. Hän etsii kokoavia hahmotuksia vanhan ja uuden välissä ja esittää viisi teesiä, jotka puoltavat lapsi- nuoriso- ja perhepolitiikan integrointia sukupolvitietoisen *politiikan* voimistamiseksi. Artikkelin toisessa osassa Bardy hahmottaa siirtymää ekososiaalisen sivistyksen aikakauteen ja sen suhdetta lapsuuteen. Jos opimme tajuamaan luonnon ja kulttuurin yhteen kietoutumisen perustavuuden, osaamme todennäköisesti muuttaa kulttuuriamme elämää suojelevampaan suuntaan, hän arvioi. Bardyn mukaan ekososiaalisesti kestävää elämänmuotoa luonnehtivat taju ja taito käsittää ekologisen, ekonomisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuuden keskinäisriippuvuuksia. Kestävyys on huolenpitoa resursseista ja niiden jakamisesta. Hyvinvointi, oppiminen, terveys ja sivistys ovat keskeisiä tekijöitä sopeuduttaessa maapallon ekologisiin rajoihin ihmisarvoisin ja sosiaalisesti oikeudenmukaisin tavoin. Kestävän elämänmuodon etsinnässä jokaisella ihmisellä ja kaikilla instituutioilla on tehtävää, ja siinä monialainen lapsuuden suojelu kiinnittyy kestävän elämän edellytysten paikantamiseen.

Ajankohtaista tutkimusta ja keskustelua

Kirjan toinen osa koostuu konferenssin työryhmissä ja symposiumeissa pidetyistä esityksistä. Kokonaisuudessaan Suojeltu lapsuus? -teema näytti sekä herättävän kysymyksiä että uusia pohdintoja esitysten pitäjissä. Useat heistä kertoivat tarttuneensa rohkeasti otsikon tarjoamaan teemaan: oli ”kammattu dataa”, oli ”esitetty kysymyksiä”, oli ”yritetty ymmärtää” suojelun tematiikkaa suhteessa omaan tutkimukseen ja lähestymistapoihin. Näitä pyrkimyksiä haluttiin koota myös laajemman yleisön tietoon, ja siksi esitysten pitäjiä pyydettiin toimittamaan puheenvuorostaan laajennettu tiivistelmä tätä julkaisua varten. Ilahduttavan moni niin tekikin. Saadut tekstit ryhmiteltiin viiden teeman alle.

Ensimmäinen näistä teemoista käsittelee **lapsen tilaa, arkea ja vapautta** ja kysyy, miltä lasta näissä suojellaan. Lasten ottamat valokuvat ja kertomukset avaavat tietä lapsille merkityksellisiin arjen paikkoihinja siihen, mikä näissä paikoissa luo turvaa tai mille ne tarjoavat suojan. Vaaran ja suojelun tematiikkaa pohditaan myös paratiisinomaiseksi ajatellun Goan perspektiivistä: lasten kokemukset, Goa-vanhempien ja ulkopuolisten, länsimaisen kulttuurin aikuisten tulokulmat ja tulkinnat lasten suojeluun ovat erilaisia. Lisäksi tarkastelun kohteeksi otetaan suomalainen kaupunkiympäristö. Sen muutoksen myötä lasten toiminnan reviirit ovat supistuneet. Siinä missä 50 vuotta sitten lapset seikkailivat kaduilla, nyt heitä kuljetetaan autoilla paikasta a paikkaan b. Päiväkoti voi olla paikka b, jossa lasta suojellaan erilaisilta

riskeiltä oppimaan ohjaten. Ympäristö ei ole kuitenkaan valmis, vaan myös lapset voivat muokata sitä. Mutta missä rajoissa ja millaisin ehdoin tämä voi tapahtua? Jopa kirjasto voidaan nähdä lapselle vaarallisena!

Seuraava teemaryhmä keskittyy siihen, **miten suojelemisesta ja lasten osallisuudesta neuvotellaan** erityisesti päiväkotikontekstissa. Tarkastelun kohteena on, miten taaperoikäiset osallistuvat neuvoteltuihin käytäntöihin. Valokuvat ja videot paljastavat muun muassa vaarallisen ja turvallisen rajoja, riskien hallinnan ja ennaltaehkäisyn jännitteitä sekä sen, miten henkilökunnan välillä käsitykset eroavat toisistaan. Säännöt myös vaihtelevat sen mukaan, millaisesta päivähoidosta on kysymys. Ilta- ja yöhoitolasten kohdalla joustoista voidaan neuvotella toisin kuin päiväryhmässä. Lisäksi tarkastelut avaavat näkökulmaa siihen, miten päivähoitoinstituutio ohjaa lasten ja aikuisten välisiä suhteita ja vallankäyttöä.

Kolmas teemaryhmä esittelee **lapsen osallisuutta**. Kuten aiemmillakin Lapsuudentutkimuksen päivillä, pääviestinä on vaade lapsen kuulemisesta. Esityksissä kuvataan usein välineitä, joilla yritetään 'tavoittaa lapsen ääni', mutta voidaan myös kysyä, ovatko välineet ratkaisu kuulemiseen ja mikä kuulemisen ja kuulluksi tulemisen merkitys on. Kuulluksi tuleminen on jokaisen ihmisen perustarve ja -oikeus, joka todellistuu monin tavoin lapsen kasvu- ja lähiyhteisöissä, yhteiskunnassa mutta myös tutkimuksessa. Esimerkiksi lasten osallisuutta kulutukseen voi avata muun muassa hyvinvointia ja eriarvoisuutta tutkimalla. Näkyviin tulevat lasten erilaiset mahdollisuudet valita ja osallistua sekä se, miten perheen varallisuus määrittää keskeisesti lasten ja nuorten arkea ja osallistumista erilaisiin toimintoihin. Historiallinen tarkastelu erityispedagogiikan perinteisiin taas paljastaa kulttuurisen muutoksen: vasta viime aikoina erityislapseksi määritetty on voitu nähdä haavoittuvan sijasta osallisena, itseään ilmaisevana ja kykenevänä persoonana. Myös lastensuojelulaitoksen arjessa voidaan luoda lisää toimivia tapoja lasten kokemusten kuulemiseksi, jotta hoidon laatua voidaan parantaa. Levottomien lasten kanssa kehitellyt tarinataikurituokiot tukevat kuntoutumista ja voimaannuttavat sekä lapsia että vanhempia. Samaan yltää lasten saduttaminen sairaalassa.

Seuraava teemaryhmä pohtii monitahoista suojelun tarvetta ja myös sitä, **kenen etua lasta ”suojeltaessa” itse asiassa suojellaan**. Adoption osalta nostetaan esiin ajanjakso, jolloin adoptioon annettuja lapsia oli Suomessa paljon, ja kysytään, muuttuuko lapsen edun tulkinta, kun lapsia on vähän ja sen sijaan adoptiolasta haluavia perheitä on paljon. Historiallisesta näkökulmasta tarkastellaan hygieniakasvatusta, ja havaitaan, miten sitä toteuttavissa aapiskertomuksissa iloinen mieli yhtyy terveyteen ja puhtauteen. Median valtaa pohditaan, kun tutkitaan, miten sen käyttämä kieli luo käsityksiä ja mielikuvia riskeistä ja riskilapsista. Kysymys jää: onko suojeltava lapsia riskitilanteessa vai yhteiskuntaa riskilapsilta?

Viimeisen teeman – **erityisesti suojellut lapsuudet ja lapset** – alle on koottu kaksi asiaa, puheenvuoro ja työryhmä. Ensin rekisteritutkimukseen perustuvassa puheenvuorossa tarkastellaan seurauksia, joita äidin päihteidenkäyttö voi aiheuttaa lapselle, erityisesti lapsen sairaalahoitojaksojen ja tapaturma-alttiuden osalta. Toiseksi esitellään Suojellut lapsuudet -työryhmän sisältö ja kytketään teema päivien ensimmäisten pääesitysten kontekstiin. Esityksissä liikutaan huostaan otettujen lasten lapsuuden olosuhteissa ja elämässä, sen monissa riskeissä. Lisäksi kuvataan lasten eriarvoista asemaa niiden erojen kautta, jotka ilmenevät koko väestön lasten ja huostaan otettujen lasten välillä. Myös huostaan otettujen lasten välille muodostuu erilaisia polkuja sijaishuollossa.

Raportin kolmanteen osaan on koottu yhteenveto, johtopäätökset ja viestit päätöksentekijöille. Raportin loppuun on myös koottu liitteeksi koko konferenssin ohjelma, työryhmien teemat ja puheenjohtajat, esitysten pitäjät ja esitysten aiheet.

1 Monitieteisiä näkökulmia lapsuuden suojeluun

Allison James: Suojelu ja/vai riski: Näkökulma vallitsevaan lapsuuden kulttuuriseen politiikkaan

Käännös Emma Aalto ja Maarit Alasuutari

Johdanto

Ensi silmäyksellä käsitykset riskistä ja suojelusta voivat vaikuttaa vastakkaisilta. Suojaudumme riskiltä – tartunnan riskiltä, terrorismilta ja velkaantumiselta. Joidenkin asioiden katsotaan myös olevan alttiina riskeille ja tarvitsevan siksi suojelua. Arat kasvit ovat alttiita hallalle, uhanalaisilla eläimillä on riski kuolla sukupuuttoon ja lapsia taas uhkaavat ainakin lehtikirjoittelun mukaan kaikenlaiset riskit: terveysriskit, köyhyyden riski, vieraat aikuiset (stranger danger), ruoka ja sen myötä liikalihavuus, Facebook ja yleisemmin internet, väkivaltaiset tietokonepelit, liikenne, muut lapset – listaa voisi jatkaa loputtomiin.

Tässä puheenvuorossa esitän, että kun puhutaan lapsista, käsitykset riskistä ja suojelusta eivät ole toistensa vastakohtia. Pikemminkin ne ovat kietoutuneet vääjäämättä yhteen. Tämän kietoutumisen ytimen muodostaa käsitys lasten viattomuudesta ja kaikesta, mitä siihen liittyy. Viattomuus yhdistyy oletukseen tietynlaisesta kokemuksen puutteen aiheuttamasta kyvyttömyydestä (incompetence), josta taas seuraa käsitys haavoittuvuudesta. Samalla keskittyminen viattomuuteen lapsuutta keskeisesti luonnehtivana piirteenä voi itsessään olla riski lapsille. Oletus lapsuuden viattomuudesta ei vain aseta lapsia kyvyttömiksi osallistumaan yhteiskuntaan, vaan voi myös demonisoida sellaiset lapset, jotka eivät toiminnassaan osoita viatonta haavoittuvuutta. Suojelusta voi siten muodostua kaksiteräinen miekka, jolla lapsia suojellaan yhteiskunnalta ja yhteiskuntaa vuorostaan lasten toiminnalta.

En halua kieltää, etteikö suojeleminen riskeiltä ole epäilemättä tärkeää monille sellaisille maailman lapsille, joiden elämä on fyysisesti vaarassa. Kuitenkaan sellainen suojelu, joka kohdistuu kaikkiin lapsiin yhtenäisenä sosiaalisena kategoriana ja joka verhoutuu viattomuuden, haavoittuvuuden ja kyvyttömyyden oletuksiin, ei välttämättä ole lasten edun mukaista. Englannin esimerkki osoittaa, että nykyisten lapsuuden politiikkojen erilaiset ja hyvinkin vastakkaiset tulkinnat viattomuudesta voivat ironisesti asettaa lapset alttiiksi riskille silloin, kun suojelemisen käytännöt ulotetaan koskemaan kaikkia lapsia ja yhä useampaa aluetta heidän arjen elämässään.

Esitän siis tässä artikkelissa, että niin kauan kuin hyvä lapsuus yhdistyy viattomuuteen, kuten Englannissa on perinteisesti oletettu, se rajoittaa lasten osallistumista maailmaan. Kun enenevässä määrin korostetaan, että lapset yleensä ja olosuhteista riippumatta tarvitsevat suojelua, on vaara, että lapset vieraantuvat itse lapsuuden kategoriasta. Siten riskit, joita he mahdollisesti kohtaavat, ironisesti lisääntyvät. Tämä on mutkikas argumentti, jota pyrin purkamaan seuraavassa.

Tarkasteluni lähtökohtana on aineistokatkelma tuoreesta ESRC -tutkimuksesta, joka tarkastelee lasten käsityksiä sairaalatilasta. Kolmen sairaalan poliklinikoilla näytettiin 4–16-vuotiaille lapsille valokuvia sairaalan eri tiloista: käytävistä, potilashuoneista, leikkipaikoista, kahviloista ja hoitohuoneista. Tarkoituksena oli selvittää lasten näkemyksiä kyseisistä tiloista. Keskustelussa heiltä kysyttiin, saisivatko lapset heidän käsityksensä mukaan oleskella yksin näissä tiloissa. Vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lapset sanoivat ”ei” ja antoivat erilaisia perusteluja sille, miksi tämä ei olisi mahdollista. Perustelujen mukaan lapset ovat ensinnäkin haavoittuvia ja tarvitsevat suojelua, koska he voivat kuolla, satuttaa itsensä, kolauttaa itsensä, lyödä päänsä pöytään, eksyä, pudota sängyltä, hukkua, löytää lattialta lääkkeitä ja syödä tai juoda ne, karata, liukastua ja kaatua tai kompastua. Lapset voivat tarvita suojelua myös, koska tilat ovat täynnä elektronisia tavaroita, koska kaapissa on teräviä esineitä tai koska tilaan tulee kuumaa vettä. Toisek-

si – ja päinvastoin kuin suojelun tarpeen näkökulmassa – lapset eivät saisi olla tiloissa yksin, koska he ovat vastuuttomia. He voivat ottaa neuloja ja piikittää jotakuta, anastaa jotakin, rikkoa jotakin, varastaa, riehua ja laukaista jotain, painaa nappia, näpelöidä asioita, vahingoittaa jotain, meluta, painaa hälytystä, sotkea, karata ja mennä potilashuoneeseen sekä riehua ja kaataa tavaroita. Kuitenkin lapset saattoivat nopeasti myös etäännyttää itsenä näistä perusteluista ja vakuuttaa, että he itse saisivat olla yksin, mutta erityisesti toiset lapset, yleensä itseä nuoremmat, olivat niitä, joiden ei voisi sallia olla yksin kyseessä olevissa tiloissa. Niinpä 7-vuotiaan mielestä 5-vuotias tarvitsisi valvontaa, kun taas 10-vuotiaan mielestä 9-vuotiasta pitäisi vahtia. Vastaavasti 11-vuotiaiden mielestä alle 10-vuotiaat ja sitä nuoremmat eivät saisi olla yksin.

Edellä esitetty aineistoesimerkki tuo esiin kolme seikkaa. Ensinnäkin se kertoo, kuinka lapset itse ymmärtävät ja tulkitsevat nykyisiä lapsuuden representaatioita Englannissa. Toiseksi se osoittaa, että nämä representaatiot ovat häkellyttävän negatiivisia ja ristiriitaisia. Lisäksi se kertoo, että lapset eivät itse halua tulla liitetyksi näihin representaatioihin. Nämä päätelmät vaikuttavat jotensakin kielteisiltä. Niitä onkin syytä tutkia edelleen, jotta voimme pyrkiä ymmärtämään englantilaisen lapsuuden kulttuurista politiikkaa.

Lapsuuden kulttuurinen politiikka

Lapsuuden kulttuurinen politiikka teoreettisena konstruktiona liittyy niiden suhteiden tutkimiseen, jotka vallitsevat kunkin yhteiskunnan poliittiskulttuurisissa diskursseissa ilmenevien lapsuuden ideoiden sekä sen välillä, miten lapset itse kokevat nämä ideat ja vastaavat niihin arjessaan. Näissä suhteissa on kyse jatkuvasta konstruoinnin ja rekonstruoinnin prosessista, jossa lapsuuden ideat muuttuvat ajan myötä, kuten myös lasten jokapäiväiset kokemukset maailmasta, koska juuri he ovat tämän lapsuudeksi kutsutun kulttuurisen tilan ”asukkaita”.

Ymmärtääksemme lapsuutta ja lasten kokemuksia missä tahansa yhteiskunnassa, meidän on siis tarkasteltava tämän prosessin diskursiivisia poliittiskulttuurisia tekijöitä. Nämä käsittävät paitsi niiden tapojen avaamisen, joilla lapsuuden ideat muokkaavat lasten jokapäiväistä elämää ja lasten vastauksia ja kokemuksia näistä ideoista, myös niiden mekanismien ja prosessien arvioinnin, joissa tämä jatkuva sosiaalinen konstruointi tapahtuu.

Aiemmissa yhteyksissä olen todennut, että lait ja sosiaalipolitiikka ovat keskeisessä osassa edellä mainitussa poliittiskulttuurisessa prosessissa (James & James 2004). Lainsäädännön kehykset ja sen käytännön toteutus sosiaalisoikeudellisena instituutiona muokkaavat vuorovaikutusta yhtäältä lasten elämää rajoittavien poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden ja instituutioiden välillä, ja toisaalta niiden erilaisten toimijuuksien välillä, joita lapset yksilöinä valitsevat itselleen tai joita heidän sallitaan omaksua. On kuitenkin huomattava, kuten Ewick ja Silbey (1998) toteavat, että laki ei ole sosiaalisen elämän ”ulkopuolinen” vaikuttaja, joka säätelee, mitä voimme tai emme voi tehdä. Pikemminkin se vaikuttaa läpi sosiaalisen elämän, kun ihmiset tarkoituksellisesti tulkitsevat lakia ja vetoavat sen kieleen, käskyvaltaan ja menettelytapoihin järjestääkseen elämäänsä ja hallitakseen ihmissuhteitaan” (1998, 20). Lasten näkökulmasta tavat, joilla laki ja politiikat muokkaavat heidän lapsuuttaan, osoittavat lain arkipäiväisyyden.

Lapsuuden kulttuurinen politiikka tarjoaa siis teoreettisen tilan, johon voimme paikantaa lapsuuden tuottamisen ja uudelleen tuottamisen ja näiden prosessien arvioimisen. Lapsuuden tuottaminen taas tapahtuu mobilisoimalla tietynlaisia lapsen malleja – tai tarkemmin ilmaistuna tietynlaisia lapsen subjektiasemia. Lapsen mallit – Foucault’ ta lainaten – luonnollistavat kunakin aikana sen, millaisia lasten kuuluisi olla ja mitä heidän katsotaan tarvitsevan tehden näistä käsityksistä niin arkipäiväisiä ja arkijärjen mukaisia, että niiden kyseenalaistaminen on tarpeetonta. Itse asiassa mallit tarjoavat totuuden regiimejä siitä, mikä on lapsi tai mitä lapsen pitäisi olla. Kuten Walkerdine (2001) esittää, ne vakiinnuttavat tietynlaisia subjektiviteetteja lapsille.

> Jotta ymmärtäisimme subjektifikaation (subjektina olemisen olosuhteet) ja subjektiviteetin (eletty kokemus subjektina olemisesta) välisen suhteen, on tarpeen tarkastella, mitä subjektipositioita luodaan tietyissä käytännöissä, ja miten itse subjektit sekä luodaan että miten he elävät nuo erilaiset positiot (Walkerdine 2001, 21).

Subjektiposition ajatus on tässä yhteydessä tärkeä, ja Walkerdinen muotoilu on erityisen hyödyllinen, koska hän näkee eletyt kokemukset subjektipositioiden avainkomponentteina; subjektipositiot eivät ole vain luotuja, vaan myös elettyjä. Tämä tarkoittaa, että ne eivät ole pysyviä, vaan mukautuvia ja avoimia muutokselle. Näin ollen lasten subjektiviteetit muotoutuvat heidän elämänsä tilannesidonnaisessa, jatkuvassa arkipäiväisyydessä.

Sen sijaan, että subjektifikaatiosta ja subjektiviteetista seuraisi muuttumaton subjektipositio, Walkerdine avaa näkymän jatkuvaan ja dynaamiseen sekä toinen toistaan määrittelevään suhteeseen näiden kolmen termin välille:

SUBJEKTIVITEETTI ← → SUBJEKTIPOSITIO ← → SUBJEKTIFIKAATIO

Tämän pohjalta ja viitaten edellä esittämiini lasten selityksiin heidän oletetusta haavoittuvuudestaan ja vastuuttomuudestaan siirryn nyt tarkastelemaan, kuinka idea lapsuuden viattomuudesta ja sen yhteyksistä riskin ja suojelun ideoihin on muodostunut keskeiseksi osaksi tiettyä lapsuuden kulttuurista politiikkaa Iso-Britanniassa. Tämä politiikka on tehnyt ”lapsen” subjektiposition sellaiseksi, jota lapset itse ovat alkaneet yhä enemmän hylkiä.

Viattomuuden ongelma

Lapsuuden historiat pohtivat usein viattomuuden käsitettä, joka – kuten Higonnet esittää – kiinnittyy oletuksiin ihannelapsuudesta länsimaisissa yhteiskunnissa. Lapsen viaton luonto on keskeinen teema lapsuuden representaatioissa esimerkiksi varhaisista kerubienkelihahmoista aina myöhempään romantiikan ajan sentimentaalisuuteen asti. Sitä ilmentää myös moniin nykyajan näkemyksiin liittyvä käsitys lapsista ”suloisina” (cutism). Näissä pohdinnoissa ei ole kuitenkaan kiinnitetty huomiota viattomuuden ja tietämättömyyden käsitteiden mahdolliseen päällekkäisyyteen. Tätä on kuitenkin tärkeä tarkastella, sillä ainakin Iso-Britanniassa näistä käsitteistä on muodostumassa lapsia koskevassa keskustelussa yhä enemmän toisiaan vastavuoroisesti määritteleviä, jolloin ne myös vahvistavat näkemyksiä lasten oletetusta suojelun tarpeesta.

Jos tietämättömyyden käsite voidaan määritellä tiedon ja kokemuksen puutteeksi, voimme välittömästi nähdä, että se kulkee pitkälti käsi kädessä viattomuuden käsitteen kanssa. Rousseaun mukaan lasten alkuperäisen viattomuuden tulee olla perustana heidän luonnolliselle kehitykselleen. Viattomuutta tulee vaalia suojelemalla lasten naiiviuden tilaa eli tilaa, jossa he syntyivät maailmaan. Kasvatusta koskevissa pohdinnoissaan *Émilessä* Rousseau lähtee oletuksesta, että Jumala luo kaikki asiat hyviksi, mutta ne muuttuvat pahoiksi, kun ihminen kajoaa niihin. Lasten alkuperäistä viattomuutta voidaan suojella Rousseaun mukaan sallimalla lasten oppia vain heidän luontonsa mukaisesti ja kosketuksissa luonnollisen maailman kanssa. Heitä ei tule altistaa aikuisten sosiaalisesta maailmasta lähteville suorille ohjeille, sillä niiden vaikutus on vääristelevä.

> Luonto tahtoo, että lapset ovat lapsia ennen kuin niistä tulee miehiä. Jos tahdomme muuttaa tämän järjestyksen päinvastaiseksi, kasvatamme hedelmiä, jotka eivät ole tarpeeksi tuuleentuneita eivätkä mehukkaita ja jotka ennen pitkää mätänevät; kasvateistamme tulee nuoria oppineita ja vanhoja lapsia. Lapsilla on oma omituinen tapansa käsittää, ajatella ja tuntea; ei mikään ole mielettömämpää kuin koettaa niiden sijalle tyrkyttää meidän käsitys-, ajatus- ja tuntemistapaamme. (suom. Jalmari Hahl.)

Nämä ideat lapsuuden viattomuudesta vakiintuivat 1700- ja 1800-luvuilla, kuten Higonnet osoittaa historiallisessa analyysissaan lapsista taiteessa ja valokuvissa. Samalla vahvistui kuitenkin myös näkemys lasten ”tietämättömyydestä”, jolla viitattiin heidän erillisyyteensä maailmasta (unworldliness) ja heidän ei-aikuisuutena (unadultness). Kuten Jenks on todennut: ”Lapsi on meille tuttu, mutta silti vieras”. Lapsen asema kyetään määrittelemään vain suhteessa aikuiseen, mikä lapsi ei ole. Kuten Higonnet huomioi, 1900-luvun taitteen romantiikan ajan lapsella ei ollut ”luokkaa, sukupuolta tai ajatuksia (…) hän oli sosiaalisesti, sukupuolisesti ja fyysisesti viaton” (1998, 24).

Voidaankin siksi väittää, että lasten tietämättömyys ja kokemuksen puute olivat 1900-lukuun mennessä muodostuneet Englannissa lapsuutta merkittävämmällä tavalla määritteleviksi piirteiksi kuin lapsuuden viattomuus. 1800-luvun lopulla laadittiin lukuisia lakeja ja luotiin sosiaalipoliittisia käytäntöjä, jotka oli suunniteltu kasvattamaan ja kontrolloimaan, mutta myös suojelemaan tietämättömiä/viattomia lapsia; heitä, jotka eivät tiedä paremmin. Juuri nämä suojelevat tai kontrolloivat lait osoittautuivat ratkaiseviksi ”lapsen” ja ”aikuisen” käsitteelliselle erottamiselle ja sukupolvien välisille suhteille, joiden kautta suojelevia käytäntöjä toteutettiin.

Lapsuuden viattomuus ei kuitenkaan ole ongelmaton käsitys, koska se rinnastuu niin läheisesti tietämättömyyteen. Tietämättömyys tiedon ja kokemuksen puutteeksi määriteltynä vapauttaa lapsen vastuista ja kutsuu heitä piittaamattomuuteen heidän henkilökohtaisten tekojensa seurauksista. Tämä oli, kuten edellä mainittiin, toinen lapsena olemisen aspekti, jonka sairaalainformanttimme nopeasti tunnistivat, mutta eivät tunnustaneet omakseen.

Jos lapset pidetään viattomuuden ja tietämättömyyden tiloissa lapsuuden institutionalisoimisen kautta, miten he voisivat oppia tuntemaan tekojensa seuraukset? Ilman riittävää tietoa maailmasta, viattomuuden olotilassa, kuinka lapsi voisi ottaa vastuuta? Kuitenkin vastuullisuuden oletus on ratkaiseva seikka itsenäisen aikuisuuden saavuttamisessa. Tämä tekee vastuulliseksi tulemisen lapsuuden perimmäiseksi päämääräksi ja pyrkimykseksi. Siten vaikka lapset oletetaan viattomiksi, tietämättömiksi ja suojelua tarvitseviksi, heidän edellytetään samaan aikaan oppivan vastuullisuutta. Usein heidät myös tuomitaan, jos he toimivat toisin ja käyttäytyvät vastuuttomasti. Tässä nähdäkseni kylvetään lapsuuden ratkaisemattoman kaksoissidoksen siemenet: lapset nähdään sekä uhatuiksi ja suojelua tarvitseviksi että uhan aiheuttajiksi, joilta yhteiskuntaa täytyy suojella.

Laajemmassa suojelun diskurssissa kaikkiin lapsiin suhtaudutaan ja heitä arvostetaan aikuisiksi kehittyvinä. Myös diskurssi, jonka mukaan lapset ovat alttiita riskille, on tulevaisuussuuntautunut ja yhdistyy tiettyihin tuntemattomiin seikkoihin aikuisuudessa. Lapsen nykyistä olemista täytyy suojata riskeiltä, jotta voidaan suojella ja kontrolloida sitä aikuista, joksi hän tulee. Yhtäältä lapsia tulee suojella vapauttamalla heidät kaikista sellaisista vastuista, jotka ovat ristiriidassa viattomuuden ja tietämättömyyden ideaalien kanssa. Toisaalta nämä (yli)suojelun muodot voivat vaikuttaa hyvin kontrolloivasti lasten jokapäiväiseen elämään ja johtaa kielteisiin seurauksiin lapsille itselleen. Kuten näimme aiemmin esitetystä aineistosta, lapset voivat pyrkiä etäännyttämään itsensä lapsille yleisesti asetetusta subjektiasemasta.

Edellä olen tarkastellut riskin, suojelun ja viattomuuden teemoja abstraktilla tasolla. Seuraavaksi siirryn tutkimaan esimerkkien avulla, mitä käytännön seurauksia näiden kolmen käsitteellisellä yhteenkietoutumisella on nykyisen englantilaisen lapsuuden kulttuurisen politiikan näkökulmasta.

Mitä riskit ovat?

Tarkastelkaamme hetken aikaa puheenvuoroni alussa esittelemääni tutkimusaineiston osaa. Lapset kertoivat, ettei heillä olisi lupa oleskella yksinään tietyissä sairaalatiloissa, vaan he tarvitsisivat aikuisen mukanaoloa. Lasten mukaan he eivät saisi olla yksin, vaan tarvitsisivat valvontaa joko siksi, että heitä täytyisi suojella vahingoilta, tai siksi, että he itse voisivat aiheuttaa vahinkoa.

Tällainen riippuvuus aikuisista – tässä tapauksessa suojelemisen tai valvonnan tarve tietyissä tiloissa – näyttää olevan yhä keskeisempi piirre nykyajan englantilaisessa lapsuudessa. Tämä tulee esiin esimerkiksi lapsuuden lisääntyvässä institutionalisoimisessa, jota taas ilmentää pyrkimys sulkea lapset leikkikeskuksiin (play centers), iltapäiväkerhoihin ja vastaaviin sen sijaan, että heille sallittaisiin vapaa pääsy ulkotiloihin. Tämä on itsessään näyttö siitä suojelun tai valvonnan tasosta, jota lasten nykyään arvioidaan tarvitsevan. Toisen esimerkin tarjoaa sanomalehtiuutinen, joka kertoo Iso-Britannian lapsuuden kulttuurisessa politiikassa tapahtuneista muutoksista viimeisen 30 vuoden aikana. Kun Englannissa vuonna 1971 kahdeksan kymmenestä 8-vuotiaasta kulki kouluun yksin, on tämä lukumäärä nyt vähemmän kuin yksi kymmenestä. Vieraan pelko väijyy teillä ja pensasaitojen takana.

Miksi näin tapahtuu? Vaikuttaa siltä, että vapaan kuljeskelun kieltämisen uskotaan olevan englantilaisten lasten parhaaksi ja heidän etunsa mukaista. Kieltäminen toimii suojana niitä lapseen ja lapsuuteen kohdistuvia riskejä vastaan, joiden uskotaan vaanivan sosiaalisessa ja fyysisessä ympäristössä. Kuitenkin tämä

kasvava ja pakottava keskittyminen suojeluun on itsessään seurausta lapsuuden viattomuuden, tietämättömyyden, haavoittuvuuden ja vastuuttomuuden representaatioiden kompleksisesta yhteen kietoutumisesta. Perustelu muodostuu siis seuraavasti: lapset tarvitsevat suojelua (varastoimista heille tarkoitettuihin tiloihin), koska he ovat haavoittuvia. Tämä on kuitenkin haavoittuvuutta, joka syntyy siitä, että heidän viatonta tietämättömyyttän pitkitetään heitä suojelevilla toimenpiteillä. Tämän John Holt osoitti jo 1970-luvulla kuvaillessaan vaaroja, joita lapsuuden ”muurien ympäröimään puutarhaan” yhdistettiin.

On epäselvää, suojeleeko tämä haavoittuvan lapsen subjektiposition tukeminen käytännössä lapsia heidän arkipäivän elämässään. Onko tällaisissa käytännöissä kyse ennemminkin kontrollista kuin suojelusta? Esimerkiksi Deakinin kyselytutkimus, johon osallistui yhteensä 2420 yhdeksästä kuuteentoistavuotiasta lasta, osoitti, että vaikka lapset pelkäsivät yksin ulkona olemisessa juuri vieraan hyökkäystä, heidän todelliset kokemuksensa uhriksi joutumisesta liittyivät enimmäkseen toisiin lapsiin. Deakinin (2006) mukaan:

> ”On ymmärrettävää, että lasten huolet liittyvät varoituksiin, joita he saavat vieraan vaarasta eri tahoilta. Koulussa niin henkilökohtaisissa keskusteluissa kuin yhteisissä opetustuokioissa ihmissuhdeteemoja käsiteltäessä sekä ’ulkopuolisen’, kuten poliisin tai muun viranomaisen, vierailun yhteydessä annetaan usein turvallisuusneuvoja oppilaille koskien tuntemattomia ihmisiä. Viesti, ettei vieraille saa puhua, on tullut osaksi lasten kasvatusta, ja medialla on myös ollut roolinsa tällaisen viestin välittämisessä (Madriz 1997). Vaikka aikuisten varoitukset vieraista ovat olennaisia lasten turvallisuudelle, niin ovat myös neuvot, miten selviytyä, jos joutuu tuttujen (erityisesti ikätoverien) kaltoinkohtelemaksi. Vanhempien, koulujen ja sosiaalipalveluiden täytyy olla paremmin varustautuneita tarjoamaan ymmärtäväisiä, harkittuja turvallisuusneuvoja lapsille tuttujen ihmisten taholta tulevaa kaltoinkohtelua ajatellen. Samalla täytyy kohdata sekä tavalliset että akuutit tavat, joilla lapset tulevat kohdelluiksi väärin.”

Deakinin ohje on järkevä. Jos Iso-Britannian vastaus yleiseen vieraiden pelkoon ja vaaraan on enenevästi kieltää lasten pääsy kaduille, jotta heidän viattomuutensa ja haavoittuvuutensa on suojattu, kuinka lapset voivat koskaan oppia olemaan sillä tavoin itsenäisiä ja vastuullisia ihmisiä kuin heiltä aikuisuudessa vaaditaan?

On myös ilmeistä, että lasten sulkeminen kotiin tai instituutiohin ja pyrkimys suojella heitä tällä tavoin, ei ole aina lapsille se turvallisempi vaihtoehto. Useat tutkimukset lasten hyväksikäytöstä osoittavat, että hyväksikäyttäjiä eivät useinkaan ole lapselle tuntemattomat henkilöt. Sen sijaan suurin osa hyväksikäytöstä tapahtuu kotona tai instituutioissa, joissa lapsi ja tekijä ovat tuttuja. Lisäksi nuorten tyttöjen internetin käyttöä koskeva uutisointi viittaa siihen, että kodin tarjoama eristäytyminen ja suojelu voivat muuttua sellaiseksi lapsen yksityisyyden tilaksi, jossa lapsen viattomuudesta itsestään tulee riski. Tiedetään, että Kanadassa 21-vuotias, Supalover666 nimimerkkiä käyttänyt mies suostutteli neljäkymmentä nuorta tyttöä esittämään seksuaalisia tekoja heidän makuuhuoneisiinsa asennettujen web-kameroiden edessä. Emme tiedä, miksi tytöt tekivät niin tai ymmärsivätkö he tekojensa merkityksen omalle turvallisuudelleen. Tapahtuma kuitenkin haastaa käsityksen kodista lapsille riskittömänä ympäristönä.

Tämä herättää lisää kysymyksiä lasten suojelemisesta ja riskeistä. Ulrich Beck esittää klassisessa arviossaan yksilöllistymisen ja refleksiivisen modernisaation sekä riskiyhteiskunnan välisistä yhteyksistä, että yksilöistä on tullut tietoisempia heidän sosiaalisesta kontekstistaan ja rooleistaan sosiaalisina toimijoina. Kun luottamus asiantuntijoihin heikkenee ja perinteinen sosiaalinen järjestys hajoaa, ihmiset tulevat Beckin mukaan tietoisemmiksi omasta vastuustaan hallita riskejä. Lasten kohdalla tällainen ilmiasultaan vapauttava lopputulos ei kuitenkaan toteudu, ei ainakaan Englannissa. Koska lasten oletetaan tarvitsevan suojelua riskejä vastaan, käy ennemminkin niin, että lasten sallitaan yhä vähemmän tehdä itse valintoja ja ottaa riskejä. Institutionaaliset rakenteet, jotka ”suojelevat” lapsia, myös estävät heitä ottamasta vastuuta heidän omasta elämänkulustaan.

Olen edellä esittänyt, että yksi keskeisimmistä lapsen viattomuuden painottamiseen liittyvistä riskeistä on lasten lisääntyvä eristäminen maailmasta, mikä tapahtuu suojelemisen nimissä ja perustuu sukupolviasemaan. Tällainen eristäminen yhtäältä rajoittaa lasten mahdollisuuksia hankkia kokemusperäistä tietoa maailmasta ja toisaalta rohkaisee heitä etsimään vaihtoehtoisia keinoja sen saamiseksi. Tämä taas ei vält-

tämättä lainkaan vähennä lapsiin kohdistuvia vaaroja, vaan voi enemminkin lisätä niitä. Aikuisten lailla myös lapsia houkuttavat kielletyt hedelmät. Esimerkiksi tuore tutkimus osoittaa, että yksi kymmenestä lapsesta on kohdannut tuntemattoman ihmisen internetin välityksellä, neljännes on vastaanottanut pornografista roskapostia ja kolmannes on joutunut ei-toivotun seksuaalisen kommentoinnin kohteeksi. Tämä on johtanut esitykseen, että internetturvallisuussäädökset on otettava osaksi kansallista opetussuunnitelmaa Englannissa.

Suojelun nimissä brittiläiset lapset ovat siten sellaisen poliittisen ohjelman kohteena, joka kuvaa heidät alttiiksi moninaisille uhkille ja riskeille. Joissakin näistä on myös kyse sellaisista yhteiskuntaan kohdistuvista uhista, joita lasten oma mahdollisesti vastuuton käytös voi aiheuttaa, jos sitä ei kontrolloida. Käsitykset lasten riskeistä ja suojelun tarpeesta ovat tulleet osaksi yleisempää sosiaalisen kontrollin diskurssia, joskin kontrollia toteutetaan viattoman lapsen edun nimissä. Aiemmin käsitykset lasten riskeistä ja suojelun tarpeesta kuuluivat ennen kaikkea lasten hyvinvoinnin sanastoon, jolla tarkasteltiin heidän kaltoinkohtelunsa ja lastensuojelun kysymyksiä. Ajan kuluessa jotakin näiden käsitteiden merkityksestä on varovaisesti, mutta olennaisesti muutettu.

Lasten kyvyttömyyttä puolustautua aikuisten taholta tulevalta väärin kohtelulta sekä yhteiskunnan rakenteellisten epäkohtien vaikutuksia on vähätelty. Sen sijaan on tähdennetty, että lapset ja nuoret voivat olla kurittomia ja altistua kaikenlaisille pahoille vaikutuksille. Tämän vuoksi aikuisilla on vastuu kontrolloida heitä; viattomien lasten ei voi olettaa ottavan vastuuta itsestään.

Ymmärtääksemme täysin nykyistä englantilaisen lapsuuden kulttuurista politiikkaa on otettava huomioon myös hallinnan näkökulma. Sen kautta voidaan tarkastella niitä kulttuurisia prosesseja ja yhteiskunnallisia vastauksia, jotka ylläpitävät ja legitimoivat uusien ”vaarallisten” lapsuuksien tuottamisen. Selkeä esimerkki tästä löytyy vuoden 2003 hallituksen toimintaehdotuksista (*White Paper*), jotka julkaistiin viimeisen Labour-hallituksen lapsipoliittisen ohjelman *Every Child Matters* jälkeen. Ehdotukset esittävät tapoja sellaisten lasten tunnistamiseksi, jotka voidaan heidän oletettujen tulevaisuuden saavutustensa osalta tulkita riskilapsiksi. Tässä tapauksessa hallinta on kristallipalloon tuijottamista. Riskitulevaisuudet käsittävät alisuoriutumisen koulutuksessa, hyväksikäytön, laiminlyönnin ja kaltoinkohtelun, teiniraskaudet ja terveysongelmat sekä erityisesti epäsosiaalisen käytöksen ja lainrikkomukset. Merkittävässä osassa ehdotetuista toiminnoista onkin kyse valtion tavoista tunnistaa ja hallita sellaisia lapsia ja nuoria, joilla katsotaan olevan riski epäsosiaaliseen käytökseen. Näin ehdotuksilla pyritään suojelemaan yhteiskuntaa mahdollisilta lasten tulevilta rikkomuksilta. Muistaakseni ehdotusten julkaisemisen aikoihin esitettiin, että jopa 3-vuotiaista lapsista voidaan tunnistaa ne, joilla on tulevaisuudessa riski lainrikkomuksiin ja jotka siksi tarvitsevat suojelua.

”Suojelun” ja ”riskin” kielien yhteensulautumisen mukaisesti asiakirjassa ehdotetaan menettelyä, joka perinteisesti yhdistetään lastensuojeluun ja lasten käytösongelmien kitkemiseen:

> ”Ryhdymme toimenpiteisiin mahdollistaaksemme intensiivisen sijaiskotihoidon nuorisooikeuksien määräämien laitossijoitusten vaihtoehtona (…) Samalla on tärkeää toimia yhteistyössä perheen kanssa vanhemmuuden taitojen vahvistamiseksi tavoitteena palauttaa lapsi kotiin” (Home Office 2003, kappale 2.24)

Tässä suojelu jää toissijaiseksi riskin rinnalla. Sijaiskotia ei nähdä resurssina, jolla lasta voitaisiin suojella laiminlyönneiltä, vaan se määritellään (oikeuden määräämän, kääntäjän huom.) laitossijoituksen vaihtoehdoksi lapsille, jotka huonon käytöksensä vuoksi riskeeraavat kehityksensä aikuisuuteen ja jotka samalla toiminnallaan ovat riski yhteisölle. Tämä on helppo tulkita lausumasta, jonka mukaan ”paikallisen yhteisön suojeleminen on etusijalla” (kappale 2.51).

Edellä kuvatut toimenpiteet ovat tulosta sellaisesta poliittisesta kulttuurista, jossa riskiä tarkastellaan positivistisesta näkökulmasta. Tällainen kulttuuri ei pysty tunnistamaan vaarassa olevia yksilöitä, vaan pelkästään tilastolliset todennäköisyydet tiettyjen sosiaalisten kategorioiden ja tiettyjen lopputulosten välillä. Tässä tapauksessa kyseessä on lasten kategoria. France ja Utting kuitenkin osoittavat, että ”nämä riskitekijät eivät ennusta tulevaisuuden käyttäytymistä yleisesti hyväksytyssä mielessä”, vaikka lähestymistapaa käytetäänkin useilla aloilla tilastollisten ennusmerkkien tunnistamiseksi (2005, 79). Tästä huolimatta riski-

tekijöiden kulttuuri jatkuu ja ohjaa sosiaalipolitiikkaa Englannissa (mm. *Sure Start* ja *On track*). Se määrittää myös poliittisia rakenteita ja instituutioita (mm. *Children's Fund, Children and Young People's Unit* ja *Children, Young People and Families Directorate at the DfES*), jotka pyrkivät ”hallitsemaan” riskejä ja suojelemaan yhteiskuntaa tiettyjen sosiaalisten ryhmien – kuten ongelmia aiheuttavien lasten – tuottamalta uhalta.

Johtopäätökset

Iso-Britanniassa toteutettiin Hyvä lapsuus -kysely vuonna 2009 tarkoituksena selvittää, mistä hyvä lapsuus muodostuu 2000-luvulla. Kyselyn raportin saatesanoissa todetaan, että ”yhteiskuntana suhtaudumme lapsiin kaksijakoisesti tavalla, joka on heille vahingollinen: Pyrkiessämme suojelemaan omia lapsiamme vaaroilta unohdamme usein ne lapset, jotka kaipaisivat huomiotamme eniten”. Tämä toteamus on helppo allekirjoittaa, sillä raportin mukaan lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmat ovat Iso-Britanniassa yleisempiä kuin muualla Euroopassa. Kuitenkin on myös kiinnostavaa, että raportti toteaa paheksuvaan sävyyn, että ”meidän nuoriimme kohdistuu jatkuva paine menestyä, käyttäytyä hyvin ja jopa kuluttaa kuin aikuiset yhä nuoremmassa iässä”. Nähdäkseni tämä ei ole mikään ihme.

Käsitys lapsuuden viattomuudesta rajaa lapsilta paljon, kun se kieltää heiltä suojelun nimissä mahdollisuuden oppia maailmasta. Se voi myös demonisoida lapset ja heidän tulevaisuutensa sekä asettaa heidät suojelun ja kontrollin alaisiksi uhatuksi katsotun viattomuuden tilan säilyttämiseksi. Molemmissa tapauksissa lapset ovat vaarassa jäädä ”tietämättömiksi” heitä ympäröivien suojelevien ja valvovien käytäntöjen vuoksi. Ei liene siksi yllättävää, että lapset haluavat päästä mahdollisimman nopeasti eroon lapsuudesta, tai kuten tutkimusaineistoni viittaa, kieltää sen kaiken kaikkiaan.

Francen ja Uttingin mukaan ”on todellinen vaara, että suojelemisen sijaan valtio voi käyttää 'riskitekijäparadigmaa' liberaalien periaatteiden vastaisesti (...) (ja) että 'korkean riskin' omaavat väestönosat (...) voivat joutua voimakkaamman valtiollisen tarkkailun ja kontrollin kohteiksi” (2005, 81). Tämä toteamus sopii hyvin kahteen seuraavaan tapahtumaan, jotka kerron puheevuoroni lopuksi. Tapahtumat tarjoavat ehkä lisää materiaalia englantilaisen lapsuuden kulttuurisen politiikan pohtimiseksi sekä sen sisäisen monimutkaisuuden tarkastelemiseksi, jossa riskin ja suojelun ideat kiinnittyvät toisiinsa.

Vuonna 2005 Lontoon Korkein oikeus antoi tuomionsa 15-vuotiaan pojan hyväksi. Poika oli haastanut uudet poliisille myönnetyt oikeudet, joiden mukaan poliisi voi pidättää ja viedä väkisin kotiin jokaisen määritellyllä ulkonaliikkumiskieltoalueella klo 21 jälkeen liikkuvan lapsen. Kyseiset ulkonaliikkumiskiellot asetettiin suojelemaan lapsia ongelmiin joutumiselta ja siten myös yhteiskuntaa lapsilta. Kuulemisen jälkeen tuomioistuin totesi vuoden 2003 lain (Anti-Social Behaviour Act) tältä osin lainvastaiseksi. Poika taas kommentoi, ettei hänellä ole mitään sitä vastaan, jos poliisi pysäyttää hänet siinä tapauksessa, että hän on tehnyt jotain väärää. Kuitenkaan poliiseilla ei ole oikeutta kohdella häntä kuin rikollista, vain koska hän on alle 16-vuotias (The Independent 21.7.2005). Hallitus vastasi välittömästi ilmoittamalla, että se aikoo hakea muutosta päätökseen korkeammalta oikeusasteelta.

Toinen esimerkki koskee kotikaupunkini Sheffieldin alakoulua. Koulu sai lahjoituksena kanin – eleenä, jonka tarkoitus oli antaa kaupunkilaislapsille mahdollisuus oppia hieman enemmän luonnosta. Kuitenkin nykyaikaan kuuluva pyrkimys huolehtia ja suojella haavoittuvia lapsia ja hallita riskejä sai rehtorin lähettämään lasten vanhemmille kirjeen. Kirjeessä vanhempia pyydettiin allekirjoittamaan lupalappu, jossa he hyväksyisivät sen, että heidän lapsensa saisi ensinnäkin silittää kania ja toiseksi ruokkia sitä.

Tämän tarinan valossa voi vain toivoa, että Rousseau tulisi takaisin. Ainakin Emileä kaikessa viattomuudessaan ennemmin rohkaistiin ottamaan kontaktia luontoon kuin rajoitettiin sitä!

Lähteet:

Deakin, Jo (2006) Dangerous People, Dangerous Places: The Nature and Location of Young People's Victimisation and Fear. Children & Society 20 (5), 376–390.

Ewick, Patricia & Silbey Susan (1998) The common place of law: Stories of everyday life. Chicago: The University of Chicago Press.

France, Alan & Utting, David (2005) The paradigm of 'risk and protection- focused prevention' and its impact on services for children and families. Children & Society 19 (2), 77–90.

Higonnet, Anne (1998) Pictures of innocence: The history and crises of ideal childhood. London: Thames & Hudson.

Home Office (2003) Respect and Responsibility: Taking a Stand against Anti-Social bahaviour (White Paper). Saatavilla: http://www.archive2.official-documents.co.uk/document/cm57/5778/5778.pdf

James, Allison & James Adrian, L. (2004) Constructing Childhood: Theory, Law and Social practice. London: Macmillan/Palgrave.

Madriz, Esther (1997) Nothing bad happens to good girls: Fear of crime in women's lives. Berkeley: University of California press.

Rousseau, Jean-Jacques (1762) *Émile ou de l'éducation. (*Émile eli kasvatuksesta. Suom. Jalmari Hahl 1905) Porvoo: WSOY, 1933.

Walkerdine, Valerie (2001) Safety and danger: Childhood, sexuality and space at the end of the millennium. In Kenneth Hultqvist & Gunilla Dahlberg (eds.) Governing the Child in the New Millenium. London: Routledge.

Thomas Gitz-Johansen: Lapsen arviointi. Hyväksyttävän subjektiviteetin rajat ja saksalaisen kriittisen teorian kokeilu

Tiivistelmä ja käännös Emma Aalto ja Maarit Alasuutari

Arvioinnin kulttuuri

Thomas Gitz-Johansen pohtii varhaiskasvatuksessa tapahtuvaa lasten arviointia ja sen seurauksia. Hänen lähtökohtanaan ovat hänen omat tanskalaista päivähoitoa koskevat tutkimuksensa.

Nyky-yhteiskuntaa luonnehtii Gitz-Johansenin mukaan alati vahvistuva arvioinnin kulttuuri. Lasten kohdalla tämä tulee esiin sellaisten institutionaalisten käytäntöjen lisääntymisenä, joilla lapsia arvioidaan ja testataan. Testaaminen aloitetaan jo varhain, jotta voitaisiin ennustaa, miten lapsi kehittyy kymmenen vuoden päähän. Esimerkkinä varhaisesta testauksesta ovat kaikkien kolmevuotiaiden tanskalaisten lasten kielitestit. Lisäksi varhaiskasvatuksessa määritellään oppimistavoitteita ja kompetensseja, jotka mahdollistavat arvioinnin.

Gitz-Johansenin tutkimuksen mukaan enemmistö tanskalaisten päiväkotien johtajista vahvistaa lasten arvioinnin lisääntymisen varhaiskasvatuksessa. Sama kehitys näkyy myös koulussa muun muassa kokeiden lisääntymisenä toiselta luokalta lähtien. Kaikki nämä ilmiöt vahvistavat arvioinnin kulttuuria, jonka kehittämisen myös Tanskan hallitus on asettanut yhdeksi pyrkimyksekseen vuonna 2005.

Arviointi voidaan ymmärtää sosiaaliseksi teknologiaksi, joka tuottaa yksilölle tietynlaisen subjektiuden. Arviointikäytäntöjä ohjaavat normit ja ideologiat siitä, millainen arvioinnin kohteena olevan yksilön tulisi olla ja miten hänen mahdollisesti tulisi muuttua. Kyseiset normit ja ideologiat siis myös säätelevät ihmisten elämää ja toimintaa. Lasten arviointia ohjaavat normit ja ideologiat ovat Gitz-Johansenin tutkimuksen kohteena.

Tutkimukselliset lähtökohdat

Gitz-Johansen on tarkastellut lasten arviointia varhaiskasvatuksessa sekä surveyn, olemassa olevien arviointimenetelmien analyysin että tapaustutkimuksen avulla. Luennossaan hän kuvasi erityisesti arviointimenetelmien analyysin ja lastentarhanopettajien haastattelujen tuloksia. Lasten arviointimenetelmät on kerätty 53 päiväkodista samalla, kun niiden johtajat ovat osallistuneet survey-tutkimukseen. Päiväkodit käyttävät vaihtelevia menetelmiä lasten arvioinneissa; osa niistä on kaupallisesti tuotettuja ja markkinoituja, osa taas paikallisesti suunniteltuja mittareita. Menetelmien joukossa on kaksi sellaista mittaria, jotka ovat käytössä noin 75 prosentissa instituutioita.

Kolmevuotiaiden lasten arvioinnissa käytettävien menetelmien analyysin perusteella tarkastellaan, millaisia ovat varhaiskasvatuksen ”sääntöjen vastaiset” lapset eli sen näkökulmasta ”sopimattomat” persoonallisuudet (”illegitimate children”). Gitz-Johansen pohtii siis sitä, millainen lapsen odotetaan olevan ja millainen lapsi on odotusten vastainen mainitussa ikävaiheessa. Lisäksi hän on kiinnostunut siitä, mikä vaikuttaa näihin kriteereihin.

Toinen tarkasteltava kysymys liittyy piilevään opetussuunnitelmaan. Gitz-Johansen tutkii, mitä ideologioita voidaan tunnistaa varhaiskasvattajien puhuessa arviointikäytännöistä. Näin hän valottaa niitä arvoja ja normeja, joita arviointien kriteereillä ja käytännöissä välitetään.

”Sopimattomat” lapset (”illegitimate” children) kolmivuotiaiden lasten arviointikäytännöissä

Arviointimenetelmien tarkastelussa löydettiin kahdeksan erilaista odotusten vastaista persoonallisuustyyppiä eli ”sopimatonta” lasta. Jokaista tyyppiä ’mitataan’ menetelmissä erillisillä osioilla. Osioiden sisällöt liittyvät arkielämän käytäntöihin ja kanssakäymiseen. Useimmiten ne on muotoiltu siten, että myönteinen vastaus osioon tuottaa oletetun tai tavallisen lapsen kuvan. Kielteisen vastauksen kautta taas tulee näkyviin se, mikä on odotuksista poikkeavaa ja siten ”sopimatonta”. Gitz-Johansenin analyysin perusteella eri tavoin

sopimattomia tyyppejä ovat ”erakko” (loner), ”seurallinen” (socialite), ”egoisti/anarkisti”, ”pelkääjä” (coward), ”tottelija” (compliant), ”kilpailija” (competitor), ”villikko” (wild child) ja ”sisällä viihtyjä” (insider).

”Erakoksi” luonnehditaan omiin puuhinsa keskittyvää lasta, joka ei ole suuntautunut toimimaan osana ryhmää tai kiinnostunut puuhastelemaan toisten lasten kanssa. Erakko ei tee aloitteita kavereiden saamiseksi, ei kutsu spontaanisti toisia lapsia mukaan tekemisiinsä eikä leiki toisten lasten kanssa pidempiä aikoja. Erakon vastakohdaksi taas voi nimittää lasta, joka on ”seurallinen”, jopa liiallisuuteen asti. Seurallinen lapsi ei puuhaile itsekseen eikä osaa aloittaa toimintaa omin päin. Hän voi myös vaikuttaa kontaktia tarvitsevalta tai takertuvalta. Lisäksi seurallinen lapsi voi hakea kontaktia kritiikittömästi.

”Egoisti” tai ”anarkisti” on lapsi, joka keskittyy omiin haluihinsa ja tarpeisiinsa ja joka on yksilönä voimakas. Tällainen lapsi voi olla ihmissuhteissaan dominoiva. Hän ei osaa ottaa muita huomioon tai osoittaa huolenpitoa ja huomaavaisuutta ryhmässä. Hän ei myöskään auta muita lapsia eikä hyväksy aikuisen auktoriteettia. Egoisti voi lisäksi painostaa muita lapsia.

”Pelkääjä” on varovainen lapsi, joka epäröi kohdatessaan uusia asioita tai pelkää niitä. Hän ei uskalla kysyä asioita tai puhua spontaanisti eikä tutkia ympäristöään. ”Kilpailija” taas haluaa kulkea omaa tietään ja voittaa ennemmin kuin saavuttaa sopuisia sosiaalisia suhteita. Hän ei pidä häviämisestä leikeissä tai peleissä, ei siedä väärässä olemisesta eikä pidä avun pyytämisestä. Kilpailija voi myös olla äkkipikainen.

”Villikko” rakastaa olla raju ja riehakas eikä hän pysty istumaan paikallaan hiljaisten ja hillittyjen toimintojen parissa. Villikko voi olla herkkä ympäristön äänille ja melulle sekä käyttäytymisessään rauhaton. ”Sisällä viihtyjä” taas poikkeaa odotuksista siinä, että hän ei viihdy ulkona eikä ole kiinnostunut eläimistä ja kasveista tai muista luonnon materiaaleista. Hän ei myöskään pyri tutkimaan luontoa eikä käyttämään leikissään kasveja tai eläimiä.

Arvioinnin ”piilevä opetussuunnitelma” (the hidden curriculum)

Lasten arviointimenetelmien tarkastelun toinen kysymys liittyy varhaiskasvatuksen piilevään opetussuunnitelmaan eli siihen, mihin instituutio, kuten koulu ja lastentarha, opettaa ja kasvattaa lapsia tiedollisten valmiuksien ohella ja määritellyn opetussuunnitelman lisäksi. Jackson (1990, 33–34) kuvaa piilevää opetussuunnitelmaa seuraavasti:

> ”Ryhmä, tunnustukset ja valta, jotka liittyvät yhteen ja antavat omaleimaisen sävyn luokkahuoneen elämän kokonaisuudelle, muodostavat piilevän opetussuunnitelman, joka jokaisen oppilaan (ja opettajan) täytyy hallita pystyäkseen selviytymään tyydyttävästi elämästään läpi koulun. Vaatimukset, joita nämä luokkahuone-elämän piirteen asettavat, voivat olla ristiriitaisia teoreettisten oppimisvaatimusten eli niin sanotun ”virallisen” opetussuunnitelman kanssa, joihin kasvattajat perinteisesti ovat kiinnittäneet eniten huomiota.”

Gitz-Johansen on lastentarhanopettajia haastattelemalla tarkastellut, millaiselle ”piilevälle opetussuunnitelmalle” lasten arviointimenetelmät perustuvat. Haastattelujen perusteella hän esittää viisi keskeistä oletusta, joita arviointi välittää. Näistä ensimmäisen mukaan ”elämä on suorittamista ennalta asetettujen standardien mukaisesti”. Tätä oletusta luonnehtii esimerkiksi seuraava esimerkki, joka on kielellisten valmiuksien arvioinneista vastaavan puheterapeutin haastattelusta:

> ”Monet vanhemmat haluaisivat lapsensa suoriutuvan parhaalla mahdollisella tavalla ja tekevät voitavansa auttaakseen heitä. (…) Mutta on myös lastentarhanopettajia, jotka ovat äärimmäisen keskittyneitä suorittamiseen. Kun minä tulen: ’Nyt sinun on suoritettava’, ’näytä, mitä osaat’ ja muuta sellaista.”

Toisen arviointeja ohjaavan oletuksen mukaan toiminnassa on kyse kilpailusta ja tuloksista. Kuten eräs lastentarhan johtaja kuvaa:

> ”Ne, jotka pärjäävät hyvin, ovat onnellisia. On nimittäin helppo sanoa: ’Kuule, lapsesi sai täydet pisteet. Ei voisi juuri mennä paremmin.’ Sitten vanhemmat iloitsevat. (…) On myös lapsia, joiden kohdalla alhaiset pisteet yllättävät minut, ja huomaan, kuinka se järkyttää vanhempia. Ei ole mukavaa saada 44 pistettä, jos kindergarten-luokalle etenemiseen vaaditaan 47 pistettä.”

Lisäksi arvioinnit perustuvat näkemykseen, että lapsen kehityksen pitäisi noudattaa yleisiä ja ennalta määriteltyjä vaiheita. Sen pitäisi myös tapahtua siten, että lapsi sisäistää ulkoiset normit. Kehityksessä ei siis ole kyse lapsen sisäisen potentiaalin kehittämisestä. Lisäksi arviointikäytäntöjen välittämässä piilevässä opetussuunnitelmassa on Gitz-Johansenin mukaan keskeistä oletus, että lapsi voidaan objektivoida. Toisin sanoen lapsille välitetään käsitystä, että heihin voidaan suhtautua objekteina; heitä voidaan tarkastella numeroina, kirjaimina, väreinä ja kuvioina.

> ”Meillä on tietty materiaali nimeltä ’Osaa – osaa melkein’. (…) Siinä lapsille siis annetaan numeroita, ja eri värejä käytetään, jotta nähdään, missä lapsi tarvitsee harjoitusta. (…) Sitten heille annetaan numero yhdestä kymmeneen, uskoisin. Ja jos lapsi osaa tehdä sen, hän saa vihreän värin, jos ei, hän saa punaisen.”

Objektivointia havainnollistaa seuraavassa esitettävä lapsen arvioinnin kehämalli. Siinä ympyrä on jaettu kuuteen sektoriin, jotka kuvaavat lapsen sosiaalisia taitoja, kielellistä kehitystä, kulttuuria ja arvoja, persoonallisuuden kehitystä, kehoa ja liikkumista sekä luontoa. Kukin sektori jakautuu edelleen osatavoitteisiin, joiden suhteen lasta arvioidaan neliportaisella asteikolla (ei osaa vielä/osaa autettaessa/osaa melkein/osaa). Asteikko on kuvattu ympyrän keskustan ja ulkokehän väliin jäävillä sisemmillä kehillä. Tarkoituksena on värittää kunkin sektorin eri osatavoitteita kuvaaville ympyrän siivuille se määrä siivun ’ruutuja’, joka vastaa lapsen arvioitua suoriutumista. Näin luodaan kokonaiskuva lapsen kompetensseista.

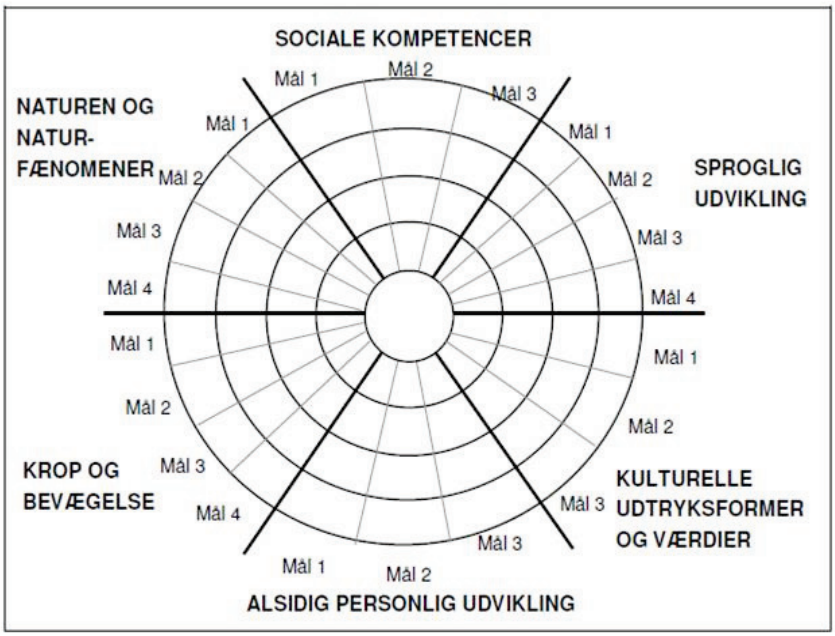

Kuvio 1. Lapsen arvioinnin kehämalli

Lasten arviointimenetelmät – keskustelua saksalaisen kriittisen teorian valossa

Esityksensä lopuksi Gitz-Johansen liitti havaintonsa erityisesti saksalaiseen kriittiseen teoriaan. Paljon keskusteltuun foucault'laiseen ajatteluun hän sen sijaan suhtautui kriittisesti. Foucault'n ajattelussa yksilö on hänen mukaansa diskurssien muovaama ja ikään kuin tyhjä sisältä. Tämän vuoksi ajattelu voi johtaa relativismiin. Lasten arvioinnin kaltaisen sosiaalisen teknologian ongelmallisuutta ei silloin tarvitse pohtia, jos se nähdään pelkästään yhteiskunnan diskursiivisena rakenteena. Gitz-Johansen hakeekin vaikutteita saksalaisesta kriittisestä teoriasta, joka kyseenalaistaa valistuksen dialektiikkaan perustuvat oletukset ihmisyydestä ja sosiaalisesta maailmasta, mihin myös lasten arvioinnin nykykäytännöt hänen mukaansa nojaavat. Valistuksen dialektiikka perustuu järjen (tiede, teknologia, byrokratia) tavoitteluun, jolla pyritään kumoamaan myytit, uskonto ja uskomukset sekä luonnon ja sivistymättömyyden aiheuttamat uhat. Järjen tavoittelusta itsestään tulee kuitenkin Gitz-Johansenin mukaan uskonto, uhka ja barbariaa, jolla ihmiset hallitsevat luontoa, ihmisluontoa ja toisia ihmisiä.

Saksalainen kriittinen teoria tarjoaa normatiivisemman lähestymistavan ihmiseen, identiteettiin ja hyvään elämään. Sen avulla Gitz-Johansen pyrkii löytämään sellaisen subjektin käsitteen, joka ei ole relativistinen eikä sisäisesti tyhjä. Tällaista subjektia ei voida redusoida pelkäksi vallan ja diskurssin kysymykseksi. Myös subjektin joustavuudelle asettuu rajat. Sen kukoistus ja kuihtuminen riippuvat sen elinoloista.

Hyvän elämän tarkasteluun saksalainen kriittinen koulukunta tarjoaa useita näkökulmia. Herbert Marcusen mukaan hyvässä elämässä on kyse Eros-periaatteen mukaisesta elämästä eli mielihyvästä, leikistä, luovuudesta, halusta ja taiteesta. Eric Fromm taas puhuu luovasti eletystä elämästä ja ei-vieraantuneesta elämästä, jossa ihminen on kosketuksissa omien impulssiensa ja persoonallisuutensa kanssa, Jürgen Habermasille hyvä elämä on ”elämismaailmaan” – ei ”systeemimaailmaan” – sijoittuvaa elämistä. Axel Honnethin sosiaalifilosofia taas korostaa sosiaalisen tunnustuksen merkitystä. Normatiivisissa käsityksissä elämästä painavat sosiaaliset suhteet, joiden kautta kehitytään ihmisinä.

Lopuksi

Varsinaisten johtopäätösten sijaan Gitz-Johansen esittää saksalaiseen kriittiseen teoriaan perustuen kolme kysymystä pohdittavaksi. Ensimmäinen näistä koskee sosiaalisen tunnustuksen teoriaa ja kysyy, mitkä ovat tunnustettavan subjektiviteetin rajojen subjektiiviset seuraukset. Miltä osin voimme hyväksyä oman ja toisten persoonallisuuden ja kehittää niitä? Toinen kysymys perustuu objektivoinnin (reifikaation) teoriaan ja haastaa pohtimaan, mitä subjektiivisia seurauksia objektivoinnista on ajatellen mahdollisuuksiamme yhtäältä empaattisiin ja vieraantumattomiin keskinäisiin suhteisiin ja toisaalta vieraantumattomaan suhteeseen itsemme kanssa. Lopuksi sosialisaation ja suorittamisperiaatteen näkökulmasta voidaan kysyä, millainen keskinäinen suhde on ulkoisiin tavoitteisiin pyrkivällä suorittamisella ja mahdollisuudellamme kehittää ja ylläpitää vieraantumatonta suhdetta itseemme.

Lähteet:

Jackson, Philip W. (1990. Alkuperäinen 1968) Life in Classrooms. New York: Teachers College Press.

Kommenttipuheenvuoro: Suojelua ongelmia seulomalla ja arvioimalla?

Maarit Alasuutari, Tampereen yliopisto

> ”Tuudin lasta maan valoksi, en vahingon valkeaksi,
> tuudin toivojen tuleksi, työn jaloisen jatkajaksi.”[1]

Kautta vuosisatojen lapset ovat olleet aikuisille ja erityisesti vanhemmilleen merkityksellisiä tulevaisuuden näkökulmasta – vanhemmilleen kunniaa tuottavina, vanhuuden turvaa tarjoavina sekä työn ja suvun jatkajina. Nykyään korostetaan kuitenkin lasten emotionaalista merkitystä; lapsi lapsena on ilon ja mielihyvän lähde aikuiselle tässä ja nyt. Vaikka lasten merkitys vanhemman tulevaisuuden näkökulmasta on muuttunut siitä, mitä se aiemmin historiassa on ollut, tarkastellaan lapsia kuitenkin edelleen vahvasti tulevaisuuden linssin kautta. Lapset ovat yhteiskunnalle tulevan taloudellisen hyvinvoinnin resursseja ja yksilötasolla edelleen myös vanhemman oman elämän jatkajia. Tämän vuoksi heitä pyritäänkin suojelemaan monin eri tavoin. Eräs suojelun tapa on mahdollisten yksilöllisten riskien ja uhkien ennakointi ja ennalta ehkäisy erilaisin arviointi- ja seulontamenetelmin, joita edellä esitelty Thomas Gitz-Johansenin luento tarkasteli tanskalaisen varhaiskasvatuksen kontekstissa. Monet luennolla esiin nousseet kysymykset ja dilemmat ovat kuitenkin yhtä lailla ajankohtaisia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suojelun eetoksen mukaisesti lasten arviointi- ja seulontamenetelmissä on yleensä kyse pyrkimyksestä tuottaa lapsille hyvää. Näillä menetelmillä on kuitenkin myös muita, esimerkiksi ammatillisuuteen ja profession asemaan liittyviä merkityksiä. Lisäksi ne nivoutuvat usein vanhemmuuden kysymyksiin ja vanhempien ohjaamiseen. Kaikkiaan arviointimenetelmät ovat keskeinen osa nykyajan hallinnon toteuttamista ja yksilöiden elämän ohjaamista (Alasuutari 2010).

Arviointimenetelmiin liittyy väistämättä eräänlainen yksiäänisyys, koska kukin niistä kiinnittyy rajattuun näkökulmaan. Niiden antama kuva lapsesta on siten tilanteinen ja osittainen. Esimerkiksi Gitz-Johansenin esittämät varhaiskasvatuksen oletusten mukaiset lapsen ’persoonallisuustyypit’ osoittavat, kuinka tanskalaisessa päivähoitoinstituutiossa lapsen toiminnan arviointi keskittyy ennen kaikkea siihen, miten lapsi toimii suhteessa muihin lapsiin ja häntä hoitaviin aikuisiin. Saman havainnon olen tehnyt myös omissa, Suomen ja Ruotsin varhaiskasvatusta tarkastelevissa tutkimuksissani. Pohjoismaisen päivähoidon kentällä lapsen sosiaalisuus näyttääkin saavan tärkeän arvon (Alasuutari & Markström 2011).

Samalla kun lapsen arviointi perustuu aina johonkin näkökulmaan, nojautuu se myös tietynlaiseen tietopohjaan. Psykologisista testimenetelmistä tiedetään, että edes jossain määrin luotettavan menetelmän aikaan saaminen vaatii huomattavan määrän niin taloudellisia kuin tieteellisen osaamisenkin resursseja. Siksi tanskalainen käytäntö, jossa arviointimenetelmä voi olla yhtä lailla paikallisesti tuotettu, kaupallisen yrityksen markkinoima kuin laajemminkin käytössä oleva testimenetelmä, herättää kysymyksiä. Miten vakuuttava on eri menetelmien tietopohja ja millainen on niiden kriteerien luotettavuus? Miten paljon näihin seikkoihin kiinnitetään huomiota menetelmien kehittelyn kaupallistuessa, kuten esimerkiksi Tanskassa on Gitz-Johansenin mukaan enenevässä määrin tapahtunut? Onko vastaavanlainen kaupallistuminen mahdollinen suomalaisessa päivähoidossa lasten varhaiskasvatussuunnitelmien edelleen kehittämisen myötä?

Oma ja luennollakin sivuttu kysymyksensä ovat lisäksi ammatillisuuden, profession ja arviointimenetelmien kytkennät. Tiettyjen menetelmien hallinta liitetään tiettyihin ammatteihin ja niiden erityistietämykseen, esimerkiksi diagnoosimenetelmät lääketieteelliseen osaamiseen ja kyky- ja persoonallisuustestit psykologien ammattitaitoon. Samalla menetelmiin liittyvällä erityistietämyksellä luodaan ammattialojen välisiä rajoja ja voidaan myös perustella profession erilaisia oikeuksia muun muassa palkkauksen osalta. Lasten arvioinnin lisääntymistä kasvatusinstituutioissa onkin syytä pohtia myös tästä näkökulmasta. Kuinka paljon niiden käyttöön otossa on kyse kasvatuksen professioiden asemaan liittyvistä intresseistä?

Gitz-Johansen toi luennossaan esiin sen, miten arviointimenetelmät ja niiden oletukset lapsista tuottavat tietynlaisen piilo-opetussuunnitelman varhaiskasvatukseen. Piilo-opetussuunnitelmaa voi pitää yhtenä arvi-

[1] “Tuuditan tulisoroista”, J.H. Erkko

oinnin seurauksista. Arviointi määrittelee rajat oletetulle ja sopivalle ja samalla ohjaa sitä, miten lapsen toimintaa pyritään suuntaamaan ja rajaamaan. Oma kysymyksensä kuitenkin on, mitä kaikkea arvioidaan ja mitä kaikkea pyritään ohjaamaan. Esimerkiksi suomalaisesta lasten varhaiskasvatussuunnitelmakäytännöstä voi todeta, että samalla kun se arvioi lasta, se myös orientoituu paljon perheeseen ja vanhemmuuteen (esim. Alasuutari & Karila 2009). Käytäntöön liittyykin tietynlainen vanhemmuuden ohjaamisen piilo-opetussuunnitelma.

Arvioinnin seurauksiin liittyy myös kysymys siitä, mitä muuta paitsi toivottuja tuloksia arviointi ehkä tuottaa. Muun muassa Gitz-Johansen on tutkimuksessaan esittänyt, että ”kaksikielisten” (maahanmuuttajataustaisten) lasten kielitaidon arviointia ja yksilöllistä tukemista kehystävät käsitykset valtaväestön lasten keskimääräisestä toiminnasta (Gitz-Johansen 2004; Gitz-Johansen & Horst 2010). Näin ollen arvioinnilla ja siihen liittyvillä toimilla voidaan hyvistä pyrkimyksistä huolimatta tuottaa kasvatusinstituutiossa näiden lasten syrjäytymistä ja ulos sulkemista. Yhtä lailla voidaan ajatella, että jos kenen tahansa lapsen toiminta arvioinnissa ei vastaa ideaalia ’persoonallisuutta’, voi käytäntö osaltaan saada aikaan ja vahvistaa käsityksiä ja kokemuksia lapsen erilaisuudesta ja poikkeavuudesta ja näin viitoittaa hänen polkuaan.

Kaikkiaan lasten arviointiin liittyy lukuisia eettisiä kysymyksiä. Niistä vähäisin ei ole se, mitä voidaan tarjota lapselle arvioinnin jälkeen. Kun mittareita ja kyselymenetelmiä kehitetään ja otetaan käyttöön, on myös pohdittava, miten voidaan vastata niihin seikkoihin, joita niillä tuodaan esiin tai tehdään olevaksi ja näkyväksi. Tätä on tärkeää miettiä niin lasten palveluissa kuin yhteiskunnallisessa päätöksenteossakin. Jos palveluissa ei arvioinnin jälkeen ole tarjolla lapselle riittävästi tukea, kannattaako lainkaan ottaa käyttöön kyseisiä menetelmiä? Tällöin on ehkä syytä niin sanotusti antaa nukkuvien koirien nukkua – let the sleeping dogs lie – ennemmin kuin herättää mahdollista huolta lapsessa itsessään ja hänen lähimmissään. Etenkin kun tiedetään, että vakavienkin riskien vallitessa mahdollisuutemme ennustaa, johtaako lapsen tulevaisuus hänet ”toivojen tuleksi” vai ”vahingon valkeaksi”, ovat varsin rajalliset.

Lähteet:

Alasuutari, Maarit (2010) Suunniteltu lapsuus. Keskustelut lapsen varhaiskasvatuksesta päivähoidossa. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Maarit & Karila, Kirsti (2009) Lapsuuden ja lapsen tulkinnat lapsikohtaisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 70–88.

Alasuutari, Maarit & Markström, Ann-Marie (2011) The Making of the Ordinary Child in Preschool. Scandinavian Journal of Educational Research 55 (5), 517–535.

Gitz-Johansen, Thomas (2004) The Incompetent Child: Representations of Ethnic Minority Children. In Helene Brembeck & Barbro Johansson & Jan Kampmann (eds.) Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies. Roskilde University Press, 199–225.

Gitz-Johansen, Thomas & Horst, Christian (2010) Education of ethnic minority children in Denmark: monocultural hegemony and counter positions. Intercultural Education 21 (2), 137–151.

Hille Koskela: Riittävän turvallista lapsellesi?

Artikkeli perustuu Hille Koskelan luentoon ja hänen kirjaansa *Pelkokierre.* Artikkelin on luennon ja kirjan pohjalta toimittanut Emma Aalto.

Pelkokierre

Luennossaan ja kirjassaan *Pelkokierre* Hille Koskela tarkastelee pelon kulttuuria ja -politiikkaa, joka näkyy turvallisuuden kaipuun kasvuna ja turvallisuuden merkityksen korostumisena elämän eri kentillä ja yhteiskunnallisissa prosesseissa. Turvattomuuden tunne, riskit ja uhkakuvat ovat tulleet uudella tavalla osaksi ihmisten arkielämää (Koskela 2009, 14). Pelon kulttuurin synty näkyy konkreettisesti tapakulttuurin muuttumisena. Esimerkiksi kaupan ulkopuolelle ei enää jätetä lastenvaunuja ostosten ajaksi, vaikka tapa vielä 1990-luvun alussa oli tavallinen. Ilmiö on kuvaava esimerkki turvallisuuskäsityksen muutoksesta: entiset arkiset käytännöt mielletään nyt riskinotoksi.

Kuitenkaan mitään sellaista ratkaisevaa muutosta ”todellisissa vaaroissa” ei ole tapahtunut, mikä edellyttäisi muutosta arkisissa tottumuksissa. Rikollisuuden määrä ei ole kasvanut, mutta turvattomuuden tunne on lisääntynyt voimakkaasti 1990-luvun puolivälistä alkaen. Muutos on siis tapahtunut koetussa turvallisuudessa ja mielikuvissa. Miten tällainen *pelon kulttuuri* syntyy? Tapakulttuurin muuttuminen liittyy uskomiseen ja uskottelemiseen. Uudet toimintatavat syntyvät ja lähes huomaamatta vakiintuvat kaikkien oman toiminnan kautta. Pelko on *sosiaalisesti tuotettua*: käsitykset siitä, mikä on turvatonta muotoutuvat arkipäiväisessä kommunikaatiossa ja usein tiedostamatta. Turvattomuuden sosiaaliseen rakentumiseen vaikuttavat niin vanhempien suorat tai epäsuorat varoittelut lapsilleen kuin median populistinen tapa uutisoida rikoksista. Pelkoa tuotetaan usein tahattomasti arkisissa varoitteluissa, uusissa toiminnan tavoissa ja säännöissä, lainsäädännössä, politiikassa ja markkinoinnissa. Turvallisuuteen pyrkiminen kuitenkin helposti lisääkin koettua turvattomuutta ja pelosta tulee *kierre*.

Turvallisuuspyrkimyksiin liittyy ristiriitaisuuksia ja paradokseja. Useimmiten säännösten ja ohjeiden taustalla on kiistatta hyväntahtoinen pyrkimys turvallisuuden lisäämiseen. Erityisesti suhteessa lapsiin varoittelu ja riskien välttäminen ovat inhimillisestä näkökulmasta ymmärrettäviä. Asian kriittinen pohdiskelu on hankalaa juuri siksi, että lapsista huolehtimisen tavat ja tavoitteet ovat niin *hyvää tarkoittavia.* Hyvää tarkoittavuus ja kritiikittömyys nousevat kuitenkin ongelmaksi, kun vanhempien epävarmuudesta muodostuu otollinen pelon kasvualusta ja vanhempien oma arvostelukyky heikkenee.

Eri elämänalueilla turvallisuuteen liittyy tahattomia seurauksia, jotka muuttavat siihen pyrkimisen ongelmalliseksi. Näitä seurauksia Koskela kutsuu kirjassaan *turvallisuusparadokseiksi.* Yksi ”sivuvaikutuksista” on, että turvallisuuden vastaansanomattomuudesta seuraa ihmisen oman arviointikyvyn ja suhteellisuudentajun heikentyminen. Tätä kaupalliset instituutiot ja toimijat käyttävät hyväkseen luomalla painetta tehdä turvallisuuspäätöksiä. Esimerkiksi vakuutusyhtiön mainoksessa sikiö on saanut kypärän päähänsä. Hyvää tarkoittava pyrkimys kohti parempaa yhteiskuntaa ja parempia ratkaisuja tekee pelon kulttuurista vaikean kyseenalaistaa. Juuri siksi onkin hyvä ottaa kriittinen asenne; Koskelan tarkoitus on osoittaa, että turvamaksimoinnin lopputuloksia ei aina voida pitää hyvinä.

Pelon vaikutus arkeen

Turvallisuuden teema on voimistunut nopeasti ja levinnyt monelle elämän alueelle. On löydettävissä lukuisia arkiesimerkkejä siitä, miten pelko muuttaa toimimisen tapoja normaaleissa arjen käytännöissä. Turvallisuuden ideologia on vahvimmillaan lapsista huolehtimisessa. Turvallisuuden kaipuu määrittelee lasten kasvattamista ja kasvamista; se näkyy kuljettamisessa, asumisessa, leikkipaikoissa, kouluissa ja harrastuksissa. Kasvatuksessa lapset opetetaan mieltämään vaarat: Koskela viittaa Baumanin (2002, 134) toteamukseen, jonka mukaan nykylasten aikuisilta saama esimerkki tiivistyy varoitukseen ”älä puhu vieraiden kanssa”. Tästä varoituksesta on Baumanin mukaan tullut ”aikuisen normaaliuden moraalinen ohjenuora”. Stran-

ger danger -ajattelun omaksumista kuvaa hyvin esimerkki pikkupojasta, joka polkupyörällä kaaduttuaan juoksee karkuun apuun rientävää vierasta aikuista.

Kasvatuskäytännöissä onkin yhä vaikeampi tasapainotella sen välillä, mitä opetetaan ja mitä ei. Toisaalta opetetaan kurinalaisuutta eli yhä enemmän turvallisuuteen liittyvien sääntöjen ja ohjeiden noudattamista. Vastakkaisen uskomuksen mukaan vapautta ja itsenäisyyttä korostavassa kasvatuksessa lapsi oppii itsenäisesti arvioimaan riskejä ja toimimaan tilanteen mukaan, mikä edistää turvallisuutta pidemmällä aikavälillä. Vanhempien tila tehdä tällaisia kasvatusfilosofisia valintoja on kuitenkin kaventunut. Tilalle on tullut yhteisesti muodostunut *turvakonsensus* ”oikeista” kasvatus- ja ostopäätöksistä. *Pelon sosiaalinen rakentuminen* konkretisoituu moralistisesti latautuneena keskusteluna ja lähes paniikinomaisena huolena lasten turvallisuudesta. (Koskela 2009, 133–135.)

Muuttuneet käsitykset ”normaalista” ja turvallisesta näkyvät lasten harrastusten ja leikkien luonteessa ja leikkipaikoilla. Tähän liittyy leikkien ja kasvuympäristöjen tuotteistuminen: kiipeilytelineet, leikkivälineet ja lelut ovat tiukentuvan sääntelyn kohteena. Koskelan vuonna 2003 valokuvaama Berliiniläinen leikkipuisto, jossa luonto ja kiipeilytelineet sulautuvat yhteen ja joka on itse rakennettu ja muuntuu leikkien mukaan, ei olisi Suomessa enää mahdollinen. Onnettomuuksien nollatoleranssin ja standardien jatkuvan tiukentumisen lopputuloksena on leikkiympäristö, joka on muovin, kaiteiden ja varoitustaulujen täyttämä. Lapsilla ei ole enää lupa leikkiä metsässä ja olla luova.

Myös harrastuksiin varustaudutaan turvasuojuksin, kypäröin ja vakuutuksin. Ratsastajan turvaliivi on nykyisin lähes jokaisen, metrin korkuisella ponilla ratsastavankin, harrastajan vakiovaruste. Aiemmin kyseistä tuotetta käytettiin vain korkeita maastoesteitä hypättäessä. Turvaliivin käyttö, mikä ei vastaa realistisia riskejä, kertoo osaltaan siitä, että vanhempien oman arviointikyvyn tilalle ovat tulleet yhteiset paineet ja instituutioiden toiveet. Marketta Kytän (2003) käsite ”turvaistuinsukupolvi” kuvaa osuvasti nykylapsia, joiden kasvuympäristö on erilaisten turvavarusteiden täyttämä, ja jossa vanhemmilla on useimmiten tapana kuljettaa lapsia autolla paikasta toiseen. Lasten liikkumisvapaudet ovatkin viime aikoina kaventuneet ja liikkumiseen liittyvät käytännöt muuttuneet. Kansainvälisesti vertaillen suomalaisten lasten liikkumisvapaudet ovat vielä laajat. Kuitenkin voidaan kysyä, miten kehitys vaikuttaa liikkumisharrastuksiin kun autolla kuljettaminen, sisätiloihin sulkeminen ja turvallisuuden nimissä asetetut rajat lisääntyvät?

Myös koulujen turvallisuuskasvatus on muuttunut ja koulujen arjessa näkyy yhä selvemmin *luottamuspula*. Kouluissa paitsi puhutaan vaaroista siellä voi myös olla vaarallista (Koskela 2009, 156). Suomessa ilmapiiriä muuttivat kaksi traagista kouluampumistapausta. Käsitykset siitä, mitä *täällä* voi tapahtua, muuttuivat. Koulujen turvallisuus nousi vakavaksi haasteeksi ja sekä opettajat että oppilaat joutuivat uudenlaisten riskipohdintojen eteen (emt. 159). Koulusurmia seurannut uhkailujen kierre on vaikuttanut siihen, että pelon ilmapiiri on tullut osaksi koulun arkea (emt. 163). Myös Koskela itse on saanut lapsensa koulun rehtorilta viestin, joka paljastaa, miten vakava pelon ja pelottelun kierre uhkauksista on seurannut. Viestissä kerrottiin asiallisesti ja näennäisen arkipäiväisesti, että koulun wc-tilasta oli löydetty uhkaavasävyinen töherrys, jota seurasi rehtorin ja poliisin riskianalyysi. Aikanaan paikalle olisi kutsuttu siivooja, ja opettaja olisi mahdollisesti nuhdellut oppilaita töhrimisestä.

Pelon ilmapiirissä oppilaiden ja vanhempien luottamus sekä opettajiin että poliisiin horjuu ja myös kouluyhteisö hajoaa sen sijaan, että vedettäisiin yhtä köyttä ja pyrittäisiin kohti keskinäistä luottamusta. Yhtenä oireena luottamuspulasta ja kyvyttömyydestä ratkaista asiat sosiaalisen vuorovaikutuksen keinoin voidaan nähdä kameravalvonta, joka on suomalaissakin kouluissa tavallista (Koskela 2009, 161). Tuoreena esimerkkinä hyväätarkoittavuudesta seuraavasta moralismista ja *toiseuttamisesta* Koskela esitteli Helsingin Sanomien (2.6.2011) uutisen äitien Facebookiin perustamasta kodinturvaryhmästä. Yli sadan äidin hanke sai alkunsa huhupuheista, joiden mukaan alueen koulujen läheisyydessä oli liikkunut epäilyttävä mies pakettiautolla. Facebook-ryhmän avulla välitetään tietoja lapsia mahdollisesti uhkaavista vaaroista.

Pelko markkinavoimien käytössä

Kun pelon kulttuuri on voimistunut yhteiskunnassa, myös turvallisuuden tuotteistaminen on tullut mahdolliseksi. Turvallisuuden edistämiseen liittyvien tavaroiden kehittäminen ja markkinointi myös yksityisiin kotitalouksiin on kasvanut. Turvallisuusalan yritykset tekevät yhteistyötä vakuutusyhtiöiden kanssa. Näin

pelko on kietoutunut osaksi kulutusyhteiskuntaa. Pelon varjolla myydään tuotteita, kuten turvapalveluja ja turvatavaroita. Turvallisuudesta ja turvallisuutta korostavasta retoriikasta on tullut ”seksikästä”. Tämä näkyy erityisesti siinä, että markkinoinnissa turvallisuuden retoriikka ei liity ainoastaan suoraan turvallisuutta lisääviin tuotteisiin, vaan myös täysin muita tuotteita myydään turvallisuuden varjolla; muutama vuosi sitten Helsingin Louis Vuittonin liikkeen näyteikkunassa pääosassa eivät olleet ainoastaan kenkäpari ja käsilaukku, vaan myös niitä kohti suunnatut kymmenet ”valvontakamerat”.

Pelon ja lapsuuden kietoutuminen osaksi kulutusyhteiskuntaa kuvaa hyvin lapsuuden turvallisuusympäristön muutosta. Lapsiperheissä erilaisia turvavarusteita on kenties kaikkein eniten. ”Turvaistuinsukupolven” lapsuus on kyllästetty erilaisilla varusteilla, kuten turvakaukaloilla, turvahälyttimillä, turvakaarilla, turvakaiteilla, turvaliiveillä ja turvakypäröillä. Lapset ovat otollinen turvamarkkinoinnin kohderyhmä ja markkinoinnissa käytetäänkin usein hyväksi lapsia. Turvallisuuden tuotteistamisen kehittyminen ja siihen liittyvä retoriikka siirtävät vähittäin ”riittävän” turvallisuuden rajaa. Tällöin uudistuksista tulee helposti oletusarvoja, eikä enää osata kysyä ”tarvitaanko vielä tätä?”. Erityisesti lapsiin liittyvissä asioissa mennään yleensä äärimmäisyyksiin, koska oman lapsen ollessa kyseessä kriittistä asennetta turvallisuuden takaamiseen ei juuri sovelleta. Huoleen omasta lapsesta yhdistyvät lisäksi vanhemmuuden kulttuuriin ja sosiaalisiin odotuksiin liittyvät paineet.

Koskela havainnollistaa turvatalouden ylilyöntien absurdiutta esimerkillä ”turvahiekan” markkinoimisesta rakentajille ja arkkitehdeille. Mainoksessa vedotaan turvallisuuteen ja houkutellaan suunnittelijoita ostamaan ”pyöreän muotoista tiivistymätöntä soraa” hiekkalaatikoille otsikolla ”Turvahiekkaa kullanmuruille”. Turvamarkkinoinnille tyypilliseen tapaan mainos nojaa retoriikassaan asiantuntijuuteen ja hiekan tieteellisesti todistettuun laatuun. Kun markkinoinnissa vedotaan lasten turvallisuuteen, vanhempien ei juuri tarvitse perustella ostopäätöstä, mutta se sijaan ostamatta jättämisen perusteleminen voi olla hankalaa. Erilaisia valintoja on vaikea puolustaa, kun vanhempien odotetaan toimivan mahdollisimman turvallisuushakuisesti. Vai millaista olisi olla hiekkalaatikon rakentamista koskevassa taloyhtiön kokouksessa se paheksuttu vanhempi, jonka mielestä ”tavallinenkin” hiekka kelpaisi?

Kiinnostavan ulottuvuuden lapsiin kytkeytyvään markkinointiin tekevät lapsuuden ja nuoruuden rajapintaan liittyvät ristiriitaisuudet. Pienille lapsille myydään turvaa, kun taas nuoriso halutaan pitää kurissa ja järjestyksessä. Nuoriso on turvallisuusretoriikan poliittinen ”herkkupala”, jota turvallisuuspuheessa kohdellaan helposti yhtenä häiriöitä aiheuttavana ryhmänä (Koskela 2009, 281). Nuorison toiminnan kriminalisointia ylläpidetään ei-toivottujen asioiden, kuten graffitien, nollatoleranssilla. Kuitenkin näiden nollatoleranssikampanjoiden rinnalla mainonta ja markkinointi käyttävät hyväkseen kielletyn ja kiehtovan vetovoimaa. Esimerkiksi eräissä lastenvaatemainoksissa trendivaatteisiin pukeutuneet lapset kuvataan graffititaustaa vasten. Tässä julkisuudessa kriminalisoidut ”töhryt” asettuvat uuteen kontekstiin edustaen kapinallista, tyylikästä ja makeaa elämäntapaa. Lasten näkökulmasta tämä on hämmentävää: se mikä aikuisten puheessa on kiellettyä, onkin mainoksessa haluttua. Kontrollin ja huolehtimisen ristiriidat konkretisoituvat aikuisten asenteissa ja kärjistyvät siinä nuoren elämän murroskohdassa, jossa ”turvaistuinlapsista” tulee ”terroristeja” eli kriminalisoitua nuorisoa.

Media pelon tuottajana

Medialla on erityisen suuri merkitys pelon tuottamisessa, koska tieto leviää laajalle ja mediassa pelko kiertää kehää: uutisoidaan rikoksista ja turvattomuudesta ja niistä uutisointi lisää turvattomuutta (Koskela 2009, 337). Myynnin edistämiseksi media nostaa pinnalle epätodennäköisiä ja väkivaltaisia rikoksia eli tuotteistaa pelkoa. Siten uutiset tuottavat käsitystä siitä, että vakava väkivaltarikollisuus olisi yleistä. Kun dramaattisuus ja sensaatiomaisuus ovat uutisarvon kriteerejä, erityisesti lapsiin kohdistuva henkirikos ja väkivalta tai sen mahdollisuus saavat erityisen paljon huomiota. Mediassa korostuvat eräänlaiset *pelon ikonit* ja rikoksille henkilöidään selvä uhri, jonka näkökulmasta rikos esitetään ja joka voidaan tuotteistaa globaalisti. Kadonnutta Madeleine-tyttöä etsittiin valotaulujen ja ilmoitusten avulla ympäri Eurooppaa, ja tytön kuvaan saattoi törmätä jopa helsinkiläisessä lähikaupassa.

Median välittämät tarinat kiertävät tehokkaasti ympäri maailmaa. Media kutistaa tilaa, jolloin kaukana omasta arjesta tapahtuvat asiat tuntuvat läheisiltä. Tällainen paikattomuus häiritsee paikallisen kontekstin

realistista arviointia, lisää kollektiivista paniikkia ja nakertaa luottamusta. Lastenvaunuja ei enää uskalleta jättää vartioimatta, kun saadaan kuulla ja lukea maailmalla sattuneista lapsikaappaus- tai pedofiliatapauksista. Luottamusta syö myös median luoma *interaktiivisuusvaikutelma* ihmisten mahdollisuudesta osallistua uhkien minimoimiseen. Median välityksellä syntyy vaikutelma, että ihmiset voivat toimia rikoksentorjunnan subjekteina ja ilmiantajina. Näin ihmiset vastuutetaan valvomaan vainoharhaisesti toinen toisiaan ja reagoimaan kaikkeen ”kummalliseen”. Media ja sen rooli pelon ”lietsomisessa” vaikuttavat konkreettisesti ihmisten arkielämään.

Teknologia ja turvallisuuden tulevaisuus

Kameravalvonta on turvallisuuteen ja valvontaan liittyvä normalisoitunut standardi. Suomessa kaikkialla julkisissa tiloissa tapahtuva laajamittainen valvonta hyväksytään yleisesti eikä sitä edes erityisesti huomata. Valvonta lisääntyy huomaamatta, kun erilaiset tekniikat tulevat tutuiksi ja normalisoituvat osaksi arkea. Erilaisissa turvatuotteissa on tapahtunut viime vuosikymmenien kuluessa merkittävä kulttuurin muutos ja standardit ovat hyvin toisenlaiset kuin nykyisten isovanhempien lapsuudessa, jotka saattavat kauhistellakin nykylasten varusteiden määrää. Kauhistelua on kuitenkin vähän, sillä suuri osa vanhemmasta väestöstä pystyy oman turvattomuuden tunteensa vuoksi ymmärtämään turvallisuushakuista ajattelutapaa (Koskela 2009, 322). Kulttuurin ja standardien muutokset ovat luoneet turvatuotteille merkittävän markkinaraon, minkä vuoksi mielikuvitus uusien tuotteiden kehittämiseksi on lähes rajaton.

Uudet teknologiat ja niiden villit käyttötavat voivat kuitenkin myös järkyttää. Kun luottamuksesta ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta liikutaan teknologian suuntaan, on vanhempien käytössä luovia etävalvonnan keinoja. Kodin hälytysjärjestelmään voi kuulua ovikoodijärjestelmä, jossa jokaisella perheenjäsenellä on oma koodinsa. Koodijärjestelmä on yhteydessä paitsi vartiointiliikkeeseen myös perheen isän kännykkään, jolla voi kätevästi valvoa lasten liikkumista vaikka työpaikalta käsin. Kentien raadollisinta esimerkkiä lasten – ja lapsenvahtien – valvonnasta edustaa ”nallekarhukamera”, lastenhuoneeseen nallen pään sisään upotettu kamera, jonka avulla voidaan tarkkailla salaa vanhempien lasten tai kotona toimivan lapsenvahdin tekemisiä.

Monenlaisia kysymyksiä turvallisuusteknologian tulevaisuuden suunnasta herättää myös esimerkiksi RFID eli Radio Frequency IDentification etätunnistusteknologia ja sen mahdolliset sovellukset. Kyseinen tunniste voidaan liittää mihin tahansa tuotteeseen (tai henkilöön) ja siihen voidaan liittää tietoja ja sitä voidaan lukea radiosignaalin avulla. Tunniste ja sen sovellukset voivat helpottaa elämää, mutta siihen liittyy monia yksityisyyden suojaa koskevia kysymyksiä ja väärinkäytön mahdollisuuksia. Koskela kokee ongelmaksi, ettei valvonnasta ja valvontateknologioista puhuta Suomessa avoimesti. Suunnittelu ja kehittäminen tapahtuvat taustalla ja valtio vauhdittaa talouskehitystä rahoittamalla alan tutkimusta ja turvallisuuskehitystä.

Kohti toleranssin kulttuuria?

Näiden näkökulmien ja esimerkkien jälkeen pelkokierteen ja turvallistamisen viitoittama tie näyttää johtavan omituiseen tulevaisuuteen. Mitä vaihtoehtoja meillä siis on? Miten pelkokierre katkaistaan? Koskela uskoo, että pohtimalla pelkoa ja pelon kulttuuria eri näkökulmista voidaan löytää ulospääsytie ja tehdä toisenlaisia valintoja. Pelon tärkein polttoaine on viha, joka syntyy sellaisessa *toisen* tai *vieraan* kohtaamisessa, jossa ei osata toimia (Koskela 2009, 346). Niinpä vihasta luopuminen ja ennakkoluulojen ylittäminen hälventävät pelon voimaa. Pelon kulttuurista voitaisiin viitoittaa tietä kohti toleranssin kulttuuria, jossa erilaisuuden kanssa opitaan elämään ilman, että aletaan turvallistaa tai kriminalisoida. Asennemuutoksen mahdollisuutta raottaa Helsingin sanomien kolumni (28.11.2008), jossa kirjoittaja Suna Vuori ehdottaa jokavuotisen ”Älä pelkää ketään -päivän” perustamista luottamuksen ja viihtyvyyden parantamiseksi. Rauhallisesta rinnakkaiselosta ja ennakkoasenteiden kääntymistä löytyy myös hyvä esimerkki (HS 21.3.2008) Vantaalta, jossa päiväkotilapset ja entiset asunnottomat elävät samassa talossa hyvässä naapurisovussa.

Toleranssin kulttuurin saavuttamiseksi ja turvallisuuden parantamiseksi tarvittaisiin avointa keskustelua, yhteisöllisyyttä ja sosiaalisia ratkaisuja. Voitaisiinko turvallisuutta jotenkin jakaa sen sijaan, että tehtäisiin

henkilökohtaisia valintoja? Voitaisiinko sen sijaan, että kyselemättä nojataan ulkopuolelta tuleviin auktoriteetteihin, yhdessä keskustellen tehdä arvioita ja eritellä uhkia? Voitaisiinko jossain määrin jopa ottaa riskejä? Neuvottelemalla ja yhteistä arviointikykyä käyttämällä kyettäisiin erottamaan toisistaan isot ja pienet uhkat. Nollatoleranssin tavoittelun sijaan hyväksyttäisiin tietyt riskit ja opittaisiin elämään pienten häiriöiden ja erilaisuuden kanssa. Joskus riskin ottaminen parantaa elämän laatua niin paljon, että se kannattaa (Koskela 2009, 358).

Lapsuuden tutkimuksen näkökulmasta olennainen kysymys on, miten kasvattaa lapsia uusien uhkien keskellä ilman, että ei sosiaalista heitä pelon kulttuuriin? Mitä lapsuus on ollut, millaista siitä on tullut ja mitä se voisi olla? Ja mikä on *riittävän turvallista?* Tämä kysymys karkaa vääjäämättä käsistä. Riittävän turvallisuuden määritelmää ei ole, vaan pelkokierre voi mennä miten pitkälle tahansa, jos siitä ei päästä irti. Siksi tarvitaan kokonaan uusi näkökulma, jonka pohjalta valintoja tehdään. Uusien näkökulmien löytämisessä on tärkeää fokusoitua lapsiin ja lapsiperheisiin. Lasten ja vanhempien suhteissa konkretisoituu erojen tekemisen ja arviointikyvyn merkitys; lapsia tulisi valmistaa kohtaamaan sekä hyvä että paha ja tunnistamaan ne toisistaan. Tämä ei onnistu, jos aikuiset itse näkevät pahuutta ja vaaroja kaikkialla.

Lähteet:

Bauman, Zygmunt (2002) Notkea moderni. (Suom. Jyrki Vainonen). Tampere: Vastapaino (engl. alkuteos 2000).

Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus.

Kyttä, Marketta (2003) Children in Outdoor Contexts. Affondances and independent Mobility in the Assessment of Environmental Child Friendliness. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A 28.

Kommenttipuheenvuoro: Turvallinen hyvinvointi uhkaa lapsianne –varokaa!

Kirsi Pauliina Kallio, Tampereen yliopisto/Suomen Akatemia

Kutsuvierasluennossaan ”Riittävän turvallista lapsellesi?” akatemiatutkija Hille Koskela puhuu itselleen tutuista aiheista, turvallisuudesta ja pelosta, lapsuuden kontekstissa. Tilateoreettisesti virittyneessä esitelmässään Koskela tuo näkyville turvallisuushakuisen ja pelko-orientoituneen yhteiskunnan käytäntöjä, jotka tuottavat aivan omanlaisiaan hallinnan ja kokemisen tiloja. Lukuisin esimerkein hän osoittaa, kuinka sosiaalisesti rakentuva pelko voi muuttaa maailmaa varsin toiseen suuntaa kuin ihmiset haluaisivat sen muuttuvan. Toisin kuin usein ajatellaan, turvallisuuden lisääminen ei myöskään automaattisesti lisää oikeudenmukaisuutta vaan voi päinvastoin syventää eroja ihmisten ja ihmisryhmien välillä. Turvallisuuteen ja pelkoon liittyviin ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin on siis myös lapsuuden tutkijoiden syytä perehtyä.

Kriittisen lapsuudentutkimuksen näkökulmasta Koskelan esille tuomat näkökulmat näyttäytyvät paitsi kiinnostavina myös tuttuina. Hän tunnistaa turvallisuuden ja pelon käsitteistä saman tyhjyyden kuin moni lapsuuden tutkija sellaisista trendikäsitteistä kuin ”lasten hyvin- ja pahoinvointi” tai ”varhainen puuttuminen”. Kukapa ei haluaisi turvallista elämää ilman pelkoja? Kuka voisi vastustaa lasten hyvinvoinnin edistämistä ja kannattaa pahoinvoinnin tukemista? Kenen mielestä liian myöhäinen puuttuminen ongelmiin on parempi asia kuin niiden riittävän varhainen huomioiminen? Turvallisuus ja hyvinvointi suhteessa pelkoon ja pahoinvointiin ovat kiistattomasti tavoiteltavia tiloja, mutta niiden itsestään selvänä pitämiseen sisältyy ansa. Annettuina otetut käsitteet ja kyseenalaistamattomat totuudet kantavat mukanaan kutsumattomia vieraita, jotka ovat kaikkea muuta kuin viattomia toimijoita. Epäkriittinen suhtautuminen sen kaltaisiin ilmiöihin kuin turvallisuus, hyvinvointi ja varhainen puuttuminen on näin ollen äärimmäisen vaarallista ja pelottavaa.

Kritiikiltä hyvin suojattuja, tunteisiin vetoavia käsitepareja turvallisuus/pelko ja hyvin/pahoinvointi käytetään taitavasti hyväksi erilaisissa yhteyksissä, joissa lapsista kannetaan huolta ja heidän ”parastaan” pyritään edistämään. Koskela nostaa esityksessään esille kaupalliset toimijat, jotka tavoittelevat taloudellista hyötyä luomalla kuluttajille uusia tarpeita: pehmeämpää hiekkaa leikkipaikoille, tehokkaampaa valvontaa makuukammareihin, uudenaikaisempia suojavarusteita varjelemaan lapsen mieltä ja kehoa törmäyksiltä maailman kanssa. Samankaltaista markkinointikilpailua käydään lasten pahoinvoinnin ja sairastumisen pelossa. Huolehtivaiset vanhemmat hankkivat lapsilleen terveyttä ja hyvinvointia edistäviä vaatteita, urheiluvälineitä, elintarvikkeita, leluja, viihde-elektroniikkaa, hygieniatuotteita, mediasisältöjä ja kaikkea muuta taivaan ja maan väliltä luodakseen mahdollisimman suotuisat kasvuolosuhteet hyvälle lapsuudelle.

Toinen keskeinen teema, jota Koskela luennossaan käsittelee, liittyy kasvatukseen ja lasten tilasuhteeseen. Lapsuuden keskeiset instituutiot – koti, päivähoito, koulu, sosiaali- ja terveydenhuolto – ovat etulinjassa uusien turvallisuus- ja hyvinvointidiskurssien sisäistämisessä. Kun kansainvälisen median kautta kantautuu uutisia päivänvalossa kadonneista lapsista, ryhdytään lasten vapaa-ajanviettoa ja liikkumista tarkastelemaan uudesta vinkkelistä. Milloin ja missä on turvallista olla ulkona, kenen kanssa, mitä julkisilla paikoilla voi ja ei voi tehdä, kuinka tulisi pukeutua, ja kenen on vastuu jos lapsi vain katoaa!? Samaan tapaan uutiset terveysuhista ja hyvinvoinnin haasteista saavat äidit, isät ja eri alojen ammattilaiset varpailleen. Lapsi on keskimääräistä lyhyempi – ehkä hänellä on keliakia! Lapsi on keskimääräistä hiljaisempi – ehkä hän kärsii koulukiusaamisesta! Lapsi on keskimääräistä eloisampi – ehkä hänellä on keskittymishäiriö! Lapsi on keskimääräistä lihavampi – ehkä häntä uhkaa diabetes! Mitä korkeammalle elintaso nousee, sitä kapeammiksi käyvät normaalin marginaalit. Kukapa haluaisi lapselleen pientäkään turvallisuus- tai terveysriskiä, jos sellainen on estettävissä varhaisen puuttumisen keinoin? Sekä yhteiskunnalliset toimijat, kansalaisjärjestöt että yksittäiset ihmiset ovat valmiita käyttämään huomattavia resurssejaan lasten turvallisuuden, hyvinvoinnin ja terveyden varmistamiseen. Ja huomio: nyt ei puhuta sota-ajan Suomesta, nälkäkuoleman partaalla riutuvasta Somaliasta, lapsityövoimaan perustuvasta kaakaoteollisuudesta tai arabikevään synnyttämistä pakolaiskeskuksista, vaan yhdestä maailman vauraimmista ja rauhanomaisimmista yhteiskunnista!

Keinoksi kasvavan turvallisuushakuisuuden ja pelkokierteen katkaisemiseen Koskela tarjoaa toleranssin lisäämistä eli ikäviltä ja pelottavilta tuntuvien asioiden sietämistä. Jos äiti voi sietää itsessään kalvavaa pelon tunnetta siitä, että lapsi kidnapataan Amurin Valintatalon edestä lastenvaunuista kauppareissun aika-

na, tulee hän samalla kommunikoineeksi ympäristölleen turvallisuuden tunnetta: täällä vauvan on turvallista nukkua päiväunia julkisessa tilassa, koska ihmiset, joiden keskellä hän uinailee, tuottavat huolehtimisen eivätkä huolen ilmapiiriä. Tai hieman laajemmassa mittakaavassa, jos Hesarin toimittaja tohtii otsikoida artikkelinsa tyyliin ”Nykynuoret osaavat käyttää alkoholia vastuullisemmin kuin me aikanaan” sen sijaan, että kirjoittaa vähentyneeseenkin alkoholin käyttöön liittyvistä terveys- ja hyvinvointiriskeistä, rakentaa hän niinikään lukijakunnalleen turvallisuuden ja luottamuksen kulttuuria. Myös riskien, pahoinvoinnin ja sairauden hyväksyminen osaksi normaalia elämää on avuksi turvallisuushysterian vastustamisessa: elämä ei ole koskaan ollut eikä tule koskaan olemaan sudoku, jossa numerot on varmasti mahdollista saada oikeaan järjestykseen, mikäli niiden väliset suhteet vain pystytään arvioimaan riittävän tarkasti. Suhteellisuuden tajua elämään siis lisää – eihän täällä voi muuten tehdä kohta enää mitään!

Yksi teema, jota Koskela luennossaan ei juuri käsittele, on tutkimuksen suhde turvallisuus- ja pelkodiskursseihin. Tämä on ymmärrettävää ottaen huomioon, että kuulijakunta koostuu pääosin lapsuuden tutkijoista. Aihe on kuitenkin tärkeä, eikä sitä tulisi sivuuttaa laajemmassa lasten turvallisuuteen, hyvinvointiin ja varhaiseen puuttumiseen liittyvässä kriittisessä keskustelussa. Myös tutkimuksen kentällä epäkriittinen suhtautuminen näihin käsitteisiin ja ilmiöihin on yleistä. Erityisesti yhteiskuntapoliittisesti ja terveystieteellisesti suuntautunut soveltava tutkimus tukee usein mielellään huolipuhetta ja korostaa asioiden ongelmallista tilaa luoden näin samalla tilausta ja tarvetta itselleen. Tämä tuli ilmeiseksi esimerkiksi Suomen Akatemian Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (Skidi-Kids) -tutkimusohjelman valmistelussa. Samanaikaisesti Opetusministeriössä työn alla ollut Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011, jonka laatimista moni ohjelmasta rahoitusta hakenut tutkijakin tiiviisti seurasi ja kommentoi, on pitkälti linjassa Skidi-Kidsin tavoitteiden ja painotusten kanssa. Tutkimusohjelman hakukuulutuksessa korostetaan, että ”eriarvoistumisen ja syrjäytymisen syiden selvittäminen tutkimuksellisin keinoin on tämän tutkimusohjelman läpileikkaavana teemana” (s.3). Tähän eriarvoistumis- ja syrjäytymiskehitykseen – niin kutsuttuun ”lapsuuden ja nuoruuden polarisaatioon” – suhtaudutaan sekä tutkimus- että kehittämisohjelmassa faktapohjaisena ongelmana, jonka olemassaoloa tai merkitystä ei tarvitse edes pohtia. Niinpä ohjelmassa päädyttiinkin rahoittamaan kyseisen ongelman ratkaisemiseen tavalla tai toisella sitoutuvia hankkeita, eikä huolija riskipuheeseen kriittisesti suhtautuvalle tutkimukselle jätetty tilaa. Toivoa sopii, että ainakin osa ohjelman tutkimushankkeista päätyy kyseenalaistamaan näitä totuuksia ja kysymään, mistä koko polarisaatiodiskurssissa itse asiassa on kysymys. Monitieteiselle, laaja-alaiselle keskustelulle tästä aiheesta on tarvetta sekä Suomessa että kansainvälisessä tiedeyhteisössä.

Marjatta Bardy: Lapsuuden politiikka – kulutusyhteiskunnasta ekososiaaliseen kehitykseen?

*Lapsuuden politiikka (*politics of childhood) määrittää lapsuuden ja yhteiskunnan välisiä suhteita sekä lapsiväestön asemia suhteessa aikuisuuteen. Lasten hoidon, kasvatuksen ja opetuksen järjestämiseen vaikuttavat elannon hankkimisen tavat, perhe- ja yhteisyyssuhteet sekä maailmaan orientoituminen. Lapsuuden politiikka muodostuu lasten tarpeiden ja yhteiskunnan tarpeiden eriasteisesta yhteensovittamisesta. Kun yhteiskunta muuttuu, myös lapsuuden politiikka muuttuu.

Seuraavassa lähestyn lapsuuden politiikkaa kahdessa eri osassa. Ensimmäisessä tarkastelen hallinnollispoliittisia ohjelmia ja selvityksiä kahdelta eri ajanjaksolta, jolloin niitä on ilmestynyt tiuhaan tahtiin. Ensimmäinen ajankohta osuu 1970–1980-luvun taitteeseen, jolloin meneillään oli hyvinvointivaltion täydellistäminen. Pääpaino on toisessa vaiheessa, joka osuu 2000-luvun puolivälistä 2010-luvulle. Meneillään olevaa ajankohtaa luonnehtivat ohjelmien laaja-alainen valmistelu ja poliittinen neuvottomuus sekä reviirikiistat ja markkinakuri. Kokoavia hahmotuksia etsitään vanhan ja uuden välissä, ja missäpä muualla. Esitän viisi teesiä, jotka puoltavat lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan integrointia sukupolvitietoisen politiikan voimistamiseksi.

Artikkelin toisessa osassa yritän hahmottaa tulevaa siirtymää ekososiaalisen sivistyksen aikakauteen. Lasten, nuorten ja tulevien sukupolvien hyvinvointi ja terveys edellyttävät kulttuuria, joka sopeutuu maapallon ekologisiin rajoihin sosiaalisesti reiluin tavoin. Luonnostelen teemaa kahdesta perspektiivistä. Ensin tarkastelen modernin lapsuuden ja nuoruuden paikkaa ”oikean” yhteiskunnan reunamilla ja kysyn, osaammeko ja uskallammeko vapauttaa lapset ja nuoret rakentamaan yhteisöjään. Toiseksi hahmottelen siirtymän ”isoa kehystä”, jossa opiskellaan maailmankuvan muutosta ja kysytään: mikä liittää ilmiöitä yhteen?

I Lapsuuden sadan vuoden projekti – synty, kukoistus ja rappio?

Modernin lapsuuden muokkautuminen nykyisiin muotoihin kehkeytyi rinnan teollisen yhteiskunnan kanssa ns. sadan vuoden projektina. Työväenliike oli keskeinen muutosvoima sääty-yhteiskunnan purkamisessa ja hyvinvointivaltion rakentamisessa. Asteittain lapset on siirretty pelloilta ja metsistä ydinperheen, koulun ja päivähoidon suojiin. Vielä 1900-luvun alussa käytiin väittelyä siitä, pitääkö lapset panna kouluun. Oppivelvollisuuden vastustajat pitivät lasten työvoimaa välttämättömänä. Teollistuminen yhdessä kansallisvaltion hengen kanssa johti lasten panemiseen kouluun. Oppivelvollisuudesta säädettiin vuonna 1921. Ensimmäinen lastensuojelulaki on vuodelta 1936.

Lähemmäksi tätä päivää tulee peruskoulua koskeva taistelu 1970-luvulla. Se jakoi aluksi mielipiteet jyrkästi puolustajiin ja vastustajiin. Mietintöjä, lausuntoja ja selvityksiä tarvittiin paljon. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden asemaa selvitettiin poikkeuksellisen runsaasti. (Bardy 1981.) Parlamentaarisen nuorisokomitean (1980:6 ja 1980:61), Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 Suomen komitean (1980:23), Päivähoidon kasvatustavoitekomitean (1980:31) ja Lasten kulttuuritoimikunnan (1979:32) mietinnöt sisältävät laajoja kehittämisohjelmia. Myös Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa ilmestyi vastaavia mietintöjä.

Pohjoismaisena yhteistyönä arvioitiin Kansainvälisen lapsen vuoden vietosta saatuja kokemuksia (Barnåret…1980). Silloin näytti siltä, että jatkossa tullaan kiinnittämään huomiota aikaisempaa enemmän *lasten mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan ympäristöönsä ja osallistua aikuisten toimintoihin.* Taustalla nähtiin lasten ja aikuisten maailmojen eriytyminen ja siitä seuraava kontaktien puute. Huomio kohdistettiin myös lasten tarpeisiin saada kontakteja työelämään sekä lasten mahdollisuuksiin *ottaa ja saada itse vastuuta*, toimivina ihmisinä. Tuolloin uskottiin vielä, että lasten ja aikuisten likeisempi yhteistoiminta on mahdollista yhteiskunnassa!

Lapsiin kohdistuva voimakas *kaupallinen paine*[2] puhutti, samoin lasten *tulevaisuutta* koskeva levottomuus sekä lasten pahoinpitely. Näiden teemojen todettiin jääneen lasten hoidon järjestämisen ja lapsiperheiden taloudellisen tuen muotoja koskevan keskustelun varjoon. Kaupallisesta paineesta ja lasten tulevaisuutta koskevasta levottomuudesta ei juuri enää puhuta. Ehkä ne tuntuvat jo niin väistämättömiltä? Sen sijaan lasten pahoinpitelyn edessä ei ole taivuttu. Lasten hoito ja lapsiperheiden taloudellinen tuki ovat edelleen ja osin uusin tavoin polttavan ajankohtaisia muun muassa perhe- ja työelämän yhteensovittamisen ja niin sanotun lapsiköyhyyden suhteen.

Lasten, nuorten ja lapsiperheiden tarpeiden huomioon ottamista läpi yhteiskunnan pidettiin tärkeänä. Tilannetta kartoittavien mietintöjen arvioitiin kypsyttäneen uudenlaista ajattelua yhteiskuntapolitiikan kehittämiseksi. Se tiivistyi tavoitteeksi *kehittää yhteiskunnallista päätöksentekoa* kykeneväksi ottamaan huomioon lasten ja nuorten edut ja erityistarpeet kaikessa toiminnassa.

Opetusministeriön suojissa vakiintuikin nuorisotutkimuksen ja -politiikan toimijoiden yhteistyö. Nuorisotutkimus-lehti on ilmestynyt kolme vuosikymmentä. Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 ehdottamaa ”lapsiasiain” seurantajärjestelmää valtioneuvoston kanslian alaisuuteen ei toteutettu. Norjassa lapsiasiamieslaki hyväksyttiin vuonna 1981 ensimmäisenä maailmassa.

1980-luvun alkupuolella lapsilainsäädännön modernisointi saatettiin lähes päätökseen. Vuodelta 1936 peräisin oleva lastensuojelulaki uudistettiin kauttaaltaan. Innostavia tulevaisuuden näköaloja avasi muun muassa ilmaisten musiikkiopistojen nousu ympäri maata. Vielä vuonna 1996 säädettiin kaikille lapsille subjektiivinen oikeus päivähoitoon. 1970-luvulla käynnistynyt tuloerojen tasoittuminen jatkui. Hiljalleen käsitys alaluokan häviämisestä laajeni. Väestön toimeentulo, terveys ja koulutus paranivat. Asteittain oli siirrytty kulutuksen kasvuun perustuvaan hyvinvoinnin tuottamiseen ja sen seurauksena ekologiseen velkaantumiseen.[3]

1980-luvun puolivälin jälkeen lapsipoliittisella uudistusrintamalla hiljeni, ja näköalattomuus ja hiljaisuus jatkuivat 1990-luvulla.[4] Lapsiperheiden tukemisen *politiikasta* ja lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisestä siirryttiin *yksilökohtaiseen syrjäytymisen* ehkäisemiseen. Näin toteavat Mirja Satka ym. (2002, 253) eritellessään suomalaisen lapsipolitiikan käänteitä 1960-luvulta 2000-luvulle. Analyysissä painottuivat lapsen oikeudet, joista oli puhuttu 1960-luvulta lähtien. Tutkijat jakoivat kehityskulun kolmeen vaiheeseen: radikalismiin, valtiolliseen lapsipolitiikan kehittämiseen ja uudelleen orientoitumiseen lapsipolitiikan siirtyessä kunnille. Lapsipolitiikan mutkaisella tiellä havaittiin edistymisiä ja takaiskuja.

Lama, leikkaukset ja markkinakuri jättivät jälkensä. *Syrjäytymisen ehkäisy ja osallistumisen edistäminen* ovat olleet pari vuosikymmentä eniten toistettuja poliittishallinnollisia iskulauseita. 2000-luvulle tultaessa selvitettiin lasten eriarvoistumisen laajuutta ja seurauksia (mm. Järventie & Sauli 2001; Bardy & Salmi & Heino 2001). Asteittain on siirrytty hyvinvointivaltion *alisuoriutumisen* aikakauteen (Riihinen 2011). Tuloerojen kasvu, perhepoliittisten etuuksien jälkeenjääneisyys ja palveluiden leikkaukset (Sauli & Salmi & Lammi-Taskula 2011; Salmi ym. 2012) ovat johtamassa alaluokan uudelleensyntyyn.

Lastensuojelutarpeet ovat kaksinkertaistuneet reilussa vuosikymmenessä. Lastensuojelun piirissä on jo 8,5 prosenttia alaikäisistä. Kun rikkaat rikastuvat ja köyhät köyhtyvät, eriarvoisuus kasvaa, ja se synnyttää sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia. Eriarvoisuus lisää myös kilpailuhenkistä kulutusta ja siten luonnonvarojen ylikäyttöä. (Wilkinson & Pickett 2010.) Osattomuus laajenee. Kielteisen sosiaalisen perimän seuraukset syvenevät. (Heino & Johnson 2009; Bardy & Heino 2012.)

---

[2] Benny Henrikssonin *Pengarna eller livet* (Liber 1982) oli hittikirja pohjoismaisessa lapsipoliittisessa keskustelussa, jossa korostettiin, että kaikki ei ole kaupan. Lasten arvioitiin olevan *”aineellisesti kylläisiä* ja *sosiaalisesti nälkäisiä*”. Kirja oli taiten tehty tiivistelmä Ruotsin nuorisoneuvoston laajasta (650 s.) ja debatoidusta raportista *Ej till salu*. Tuolloin kulutuskeskeinen kulttuuri oli vasta nuori.

[3] Maailman luonnonvarojen ylikulutuspäivä vuonna 2011 oli 27.9. jolloin ihmiskunnan tarpeet ylittivät ekosysteemien kyvyn tuottaa luonnonvaroja, käsitellä jätteitä ja ihmisen tuottamia päästöjä.

[4] Vielä kuitenkin Valtioneuvoston selonteko "Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa" (STM 1995:6) sisälsi muutokset lastensuojelulakiin YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioimisen (1991) seurauksena. Sopimuksen innoittamana selonteossa hahmoteltiin myös lapsipolitiikkaa ja ehdotettiin mm. seurattavaksi voimavarojen jakoa sukupolvien kesken ja vuosittaista sukupolvitasetta (provision).

Alisuoriutuminen ei vielä merkitse rappiota. Hyvinvointivaltion poliittinen legitimiteetti on periaatteessa vahva ja sen turvin pitäisi olla helppo keskustella uudistamisen vaihtoehdoista, lähtökohtana tietoisuus ja taju planeetan tilasta.

2010-luvulla vanhan ja uuden välissä pienin askelin

1970- ja 1980-luvuilla elettiin vielä parlamentaarisen komiteatyöskentelyn aikaa, jolloin poliittiset puolueet olivat asiain valmistelussa tiiviisti mukana. Sittemmin siirryttiin selvitysmieskäytäntöön ja nyttemmin taas laajempiin valmisteleviin ryhmiin. Näissä on ollut ministereitä, ministeriöiden vastuuvirkamiehiä, pysyviä asiantuntijoita ja sihteeristö. Korkean tason asiantuntijat ovat olleet kokoamassa tietoa ja ymmärrystä sekä turvaamassa sen leviämistä ja juurtumista.

Lapsiasiavaltuutetun toimi perustettiin Suomessa vuonna 2005 sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen. Se on edistänyt aktiivisesti tutkimuksen, hallinnon ja politiikan välistä keskustelua. Se on tehnyt tunnetuksi lapsen oikeuksien sopimusta ja koonnut kokemuksia lasten osallistumisesta. Lastensuojelun kehittämisohjelma (2004–2007) taisi olla ensimmäisenä nyt meneillään olevassa hallinnollispoliittisessa "raporttitulvassa". Sosiaali- ja terveyspalveluita kehittävässä KASTE-ohjelmassa (2008–2011) on tehty lapsipalveluiden laajaa "remonttia" ja sitä jatketaan myös kaudella 2012–2015.

Lasten, nuorten ja lapsiperheiden asemaan liittyviä selvityksiä on verkossa (OKM:n ja STM:n sivustoilla); runsas aineisto odottaa huolellista erittelijäänsä. Tässä koskettelen lähinnä kahta laajinta hanketta, kehittämisohjelmaa ja politiikkaohjelmaa.[5]

Lapsi- ja nuorisopolitiikan *kehittämisohjelma* (2007–2011) "Lanuke" kurottaa kattavasti 0–29-vuotiaiden elinoloihin ja niiden kehittämiseen.[6] Se on ensimmäinen laatuaan pyrkiessään vastaamaan nuorimpien ikäryhmien elämäntilanteisiin ja integroimaan lapsi- ja nuoriso- ja perhepoliittista ajattelua ja toimintaa. Ohjelman piiriin kuuluu reilu kolmannes maamme väestöstä. Elämänkaaripolitiikan alustavakin hahmottaminen kolmelta vuosikymmeneltä ihmiselämän alkupäästä on mittava tehtävä. Taustatietoineen ohjelma tarjoaa myös tietopaketin lapsi- ja nuorisoväestön elinoloista.

Kehittämisohjelma koostuu *yhdeksästä politiikkakokonaisuudesta*.[7] Yhdessä ne luovat hyvinvointia turvaavan kokoavan näköalan 2010-luvulle, ja sillä on arvo sinänsä. Jos se tästä ohjelmasta olisi kiinni, hyvinvointivaltion rappio voidaan välttää. Ohjelmassa ilmaistaan vahva tahtotila moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden kunnioittamiselle. Yleinen ja erityinen limittyvät; koko väestöryhmän elinoloja vaalitaan ja erikseen valikoitua apua tahdotaan osoittaa erityistilanteisiin.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin *politiikkaohjelman* 2007–2011 piirissä on toiminut kolme osahanketta:

- Lapsilähtöinen yhteiskunta
- Hyvinvoiva lapsiperhe
- Syrjäytymisen ehkäisy

Lapsilähtöistä yhteiskuntaa varten *Lasten hyvinvoinnin kansalliset indikaattorit* -työryhmä on tehnyt raportin, jonka tavoitteena on tietoon perustuvan lapsipolitiikan johtaminen. Työn normatiivinen perusta on Lapsen oikeuksien sopimuksessa. Hyvinvoinnin indikaattorit on valittu eräiden hyvinvointia koskevien perusajatusten varassa. Taustalla on kansainvälisten järjestöjen tutkimusperinteitä. Toiminnallisena tehtävänä pidetään sitä, että indikaattorit osoittavat jotakin johon pitää reagoida.[8] Kaavailtu tietopohja on harkittua ja

[5] Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma ja Lapsi- ja nuorisopoliittinen kehittämisohjelma, Lapsi- nuoriso- ja perhepoliittinen koordinaatio ja Lapsi- ja nuorisopolitiikan koordinaation vahvistaminen

[6] Edellisen kerran laajoja poikkihallinnollisia kansallisia linjauksia tehtiin kansainvälisen lapsen vuoden 1979 yhteydessä sekä osin myös yleisiä kasvuoloja koskien Lastensuojelulakitoimikunnan III osamietinnössä 1985.

[7] Näitä ovat: * Moninaisuus ja yhdenvertaisuus * Luovuuden Suomi * Digitaalinen sukupolvi * Laajaan osallistumiseen ja yhteisöllisyyteen* Perheiden tukeminen * Varhainen puuttuminen ja erityisryhmien tuki * Kaikkien nuorten saaminen koulutukseen ja työelämään * Terveyden edistäminen ja terveys- ja hyvinvointierojen kaventaminen * Asuminen ja yhdyskuntasuunnittelu.

[8] Työryhmän ehdotukset kansallisiksi indikaattoreiksi – ulottuvuudet: 1. materiaalinen elintaso, 2. terveys ja hyvinvointi, 3. koulu ja oppiminen, 4. turvallinen kasvuympäristö, 5. osallistuminen ja sosiaalinen toiminta, 6. yhteiskunnan tarjoama tuki ja suojelu.

perusteellista työtä. Se luo perustan sellaiselle vertailevalle lapsuustutkimukselle, jossa päästään käsiksi yhteiskunnan rakenteisiin (ks. Qvortrup 2008).

Raportin ehdotukset pitää saada käytännön toimiksi. Tarvitaan THL:n ja Tilastokeskuksen ja Kelan sitoutunutta yhteistyötä, jotta systemaattinen tietotuotanto voisi toteutua, ja jotta se löytäisi tiensä laajasti tutkijoiden ulottuville. Ehdotusten muuttaminen toimintapolitiikaksi ja edelleen sen tuottaman uudenlaisen tiedon saattaminen poliittiseen keskusteluun ja päätöksiin on pitkä prosessi.

Kehittämisohjelman on arvioitu tukeneen laaja-alaista lasten ja nuorten elinolojen kehittämistä.[9] Ohjelman poikkihallinnollisuus on lisännyt yhteistyötä. Tavoitteita ja toimia ei ole kuitenkaan priorisoitu ja niiden seuranta on vaikeaa. Kuntatasolle ulottuvaa tiedonkeruuta ei ole tehty. Tarvitaan "keihäänkärkiä". Politiikkaohjelma edisti ensimmäisen Lanuken toimeenpanoa luomalla muun muassa eri tahoja yhdistävän keskustelufoorumin. Erilaisia hyväksi havaittuja toimintamalleja pitäisi saada kiireesti käytäntöihin. (Raportti lapsi- ja nuorisopolitiikan…2011, 25–26.)

Suoria havaintoja "ohjelmaväännöstä"

Ohjelmia tehdään niin kansallisella kuin kuntienkin tasolla. Ohjelmatyöstä politiikan lajina käytävä keskustelu osoittaa jännitteisiin. Lapsi- ja nuorisopolitiikan ohjelmavääntöä tarkastellessaan Kari Paakkunainen ja Leena Suurpää (2011) arvelevat, että kyseessä on monimielisen hankala asia. Näin näyttää olevan. Kuva ei ole mustavalkoinen. Tiukan kritiikin rinnalla havaitaan myös kehitystä tukevia piirteitä.

Neuvottelevalla ohjauksella on pyritty vahvistamaan ohjelmajohtamisen osuvuutta ja vaikuttavuutta. Eri ohjelmien keskinäinen yhteensovittaminen, irrallisuus taloudesta ja käytännön mahdollisuuksista ovat tavallisia pulmia. Tarvitaan vuoropuhelua, mutta myös päätöksiä. (Määttä 2011a.) Vähenevätkö eriarvoisuus, osattomuus ja yksinäisyys ammattilaisten yhteistyön hionnalla, Mirja Määttä (2011b) kysyy. Linjauksia vältetään ja keskitytään neutraaliin verkostojen koordinointiin. Se voi olla "keino peittää keinottomuutta ja tekemättömyyttä". Ollaan valppaita muttei valmiita satsaamaan. Keinottomuuden rinnalle Määttä nostaa reviirirajojen varjelun: koordinaatioon ei tule tolkkua, kun jokaisella on vain oma lehmä ojassa. Julkinen sektori jakautuu toisiaan nokitteleviin tahoihin, ja ohjelmatyön lupaukset kuihtuvat. Määttä vaatii lasten ja nuorten elinolojen parantamista.

Kunnissa on jo vuosikymmenten ajan laadittu eri nimillä (lasten ja nuorten elinolo- tai hyvinvointisuunnitelmia) sosiaalialapainotteisia tai nuorisoalapainotteisia suunnitelmia. *Mikä niitä yhdistää,* Petri Cederlöf (2011a) kysyy ja vastaa: Ne ovat eri toimialan vastuulla, eikä toinen huomioi toista tai tekee sen dominoiden ja epätasapainoisesti. Ne ovat yhteyttä vailla tai ne ovat kilpailevia.[10] Yhdistävä tekijä on, että *toista ei oteta huomioon!* Cederlöf päättelee: Ohjelmatyö on vaikeaa, mutta ei kaikkialla yhtä vaikeaa. Parhaimmillaan on saatu aikaan konkreettinen ja realistinen suunnitelma. Ymmärrys lapsi- ja nuorisopolitiikan keskinäisistä yhteyksistä näyttäisi jonkin verran parantuneen. Tietoisuus voi kiteytyä myös kamppailuksi määräys- ja ohjausvallasta. (2011b.)

Lapsi- ja nuorisopoliittisen koordinaation pelätään merkitsevän nuorten hyvinvoinnin ja aktiivisen kansalaisuuden jäämistä (Cederlöf 2011a) lastensuojelun ja perhepolitiikan varjoon. Nuorisopolitiikkaa painottavissa puheenvuoroissa tähdennetään instituutioiden ulkopuolista elämää kotona, kavereiden kanssa ja vapaa-ajalla sekä kansalaisyhteiskuntaa. Ehkäpä pelätään mahdollista syliinsä sulkevaa p(m)aternalistista perheministeriötä.

Lapsi- ja nuorisopoliittisen kehittämisohjelman pääsihteeri Tuomas Kurttila (2011) havaitsi, että politiikkaohjelman suunnittelussa vielä loppuvaiheessa vaarana oli että ”sisällöstä katoaa joko lapset, nuoret tai perhe. Henkilöstä riippuen mukaan mahtui kaksi. Lopulta mukaan tulivat kaikki kolme”. Jos koordinaatioon mennään, kiperä kysymys on: kuka astuu johtoon? Mikä taho?

[9] Raportti Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman 2007–2011 toteutumisesta.

[10] Kunnat välttelevät täsmällisten ja konkreettisten tavoitteiden esittämistä. Sen sijaan ne ilmaisevat mielellään palvelujärjestelmää kuvaavia ja kehittäviä päämääriä. (Grahn-Laasonen 2010).

Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula (2011) korostaa uuden pysyvän yhteistyörakenteen tarvetta. Opetus- ja kulttuuriministeriön tai sosiaali- ja terveysministeriön hallintoon joutumisessa riskinä on luiskahtaminen vanhoille sektoroituneille uomille. Kumpikaan ei kelpaa vanhalla logiikallaan johtamaan kokonaisuutta. On haettava uusia tapoja yhteistyössä. Kaikkien on muututtava, Aula vaatii.

Uusi kierros on jälleen käynnistynyt. Lausuntokierros Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman luonnoksesta vuosille 2012-2015[11] päättyi lokakuussa 2011. Lapsiasianeuvottelukunnan lausunnossa[12] kiinnitetään huomio muun muassa siihen, että ehdotetut toimet painottuvat yli 13-vuotiaisiin. Lastensuojelun laadun ja hyvinvoinnin parantaminen koulussa pitäisi nostaa ohjelmaan. Lausunnosta on unohtunut, että tilannetta on parannettava myös päivähoidossa. Lausunnossa pidetään välttämättömänä kolmen keskeisen ohjelman koordinaatiota; näitä ovat Lanuke (OKM) sekä lasten, nuorten ja lapsiperheiden KASTE-ohjelman Remontti-hanke (STM) ja koulutuksen ja tutkimuksen kehittämisohjelma (KESU/OKM). Koordinoitavaa riittää.

Integroinnista voimaa, myös politiikkaan

Lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan integrointi kuuluu tavalla tai toisella 2010-luvun teemoihin. Yhteen saattamiseen liittyy käsitteellisiä ja käytännöllisiä haasteita.

Sen puolesta puhuvat kuitenkin monet argumentit, joilla on inhimillisiä, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia. Seuraavassa esitän viisi argumenttia. On myös tarpeen havaita, että integroituminen lisää todennäköisesti lapsi- ja nuorisokysymysten poliittista painoarvoa ja siten voimistaa politiikkaa.[13]

1. Pikkulasten ja täysi-ikäisten nuorten elämänpiirit, toiminta, tarpeet ja kehitystehtävät ovat erilaisia. Yksi ja sama politiikka ei käy. *Erityispiirteet ovat ilmeisiä*. Niin ovat kuitenkin *myös yhdistävät piirteet*. Jokainen on ensin vauva sitten taapero, pikkulapsi, varhaisnuori, nuori, nuori aikuinen ja useimmat sitten taas vuorostaan lasten vanhempia. Lapsipolitiikassa pitäydytään pääosin alaikäisissä, (0–17-vuotiaissa) poikkeuksen tekee lastensuojelun jälkihuolto. Nuorisopolitiikassa alarajana on usein 12 vuotta ja yläraja 29 vuotta. Ikäryhmissä ihmiset vaihtuvat, kiertokulku ja elämänkaari toistuvat. *Ihminen on lapsena, nuorena ja perheen huoltajana riippuvainen hyvin toimivasta yhteiskunnasta*.

2. Lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan kehittäminen ja integrointi voisivat parhaimmillaan *energisoida* koko kolmiyhteyttä. Nuorisopuolella ehkä pidemmälle kehittyneet osallistumisen muodot voisivat näyttää tietä ja vankistaa lasten osallistumista (Hotari ym. 2009) ikäkausisopivin tavoin. Taju elämänkaaren jatkumosta on hyödyksi jo silloin, kun nuori on perustamassa omaa perhettä. Ymmärrys systeemisistä yhteen kietoutumista ja sukupolvien kiertokulusta voivat syvetä. Nuorisopoliittinen energia, joskus *villi ja anarkistinen,* voi tehdä hyvää lapsi- ja perhepoliittiselle keskustelulle. Jälkimmäinen taas voi auttaa nuorisotoimea työskenneltäessä perheiden ja läheisverkostojen kanssa. Nuorisotyössä ammatillinen eetos on vertaisryhmissä (Peltonen & Honkasalo 2010).

3. Politiikassa ja sen eri lohkoilla on pidettävä huolta siitä, ettei pääse syntymään syrjäyttäviä umpiperiä. Eriarvoistumista ei ratkaista pelkällä koordinoinnilla. Siihen tarvitaan köyhyyden vähentämistä. Mahdollisuuksien turvaaminen ja eriarvoisuuden kaventaminen ovat olennaisia yhteiskunnan rakenteellisella tasolla. Toiminnallisia loukkuja (Oksanen & Salonen 2011) näyttää syntyneen muuan muassa toimeentulotuen ja pikalainojen välissä sinnitteleville alle 25-vuotiaille nuorille, joilla ”toimeentulotuen leikkaaminen rankai-

[11] Luonnoksessa (7.9.2011) kehittämisen kohteiksi otetaan neljä aluetta: Arjen hallinta, osallisuus, yhdenvertaisuus ja yhteistyö. Niille nimetään strategiset tavoitteet ja keinot. http://www.minedu.fi/OPM/Nuoriso/nuorisopolitiikka/Kehittxmisohjelma_2012-2015/?lang=fi. Ohjelman valmistelusta vastaa opetus- ja kulttuuriministeriö yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa. Kukin ministeriö vastaa omalla toimialueellaan kehittämisohjelman resurssoinnista ja toimeenpanosta.

[12] Lapsiasianeuvottelukunnan lausunto 17.10.11 valtioneuvoston LANUKE-ohjelmasta 2012–2015

[13] Fragmentaarisuus syö myös tutkimuksen luovaa voimaa. Tutkimuksen koordinaatiorakenteiden tarve (ks. Pekkarinen 2011) on valtava, jotta saadaan kootuksi, mitä tietoa tutkimus tarjoaa, puhumattakaan laajempien tutkimuskokonaisuuksien koostamisesta.

see elämänhallinnan puutteista, mutta menetetyn rahan tilalle ei anneta tukea." (Mäki & Autio 2011, 41; Palola 2011). Erityisen vaikeissa oloissa elävien ihmisten kohdalla tarvitaan räätälöityä yksilö- ja perhekohtaista huolenpitoa. Sitä tarvitaan voimavarojen kokoamisessa ja niiden käyttöön saamisessa kunkin tilanteen vaatimilla tavoilla. Palveluissa pitää päästä *yhteiseen viitekehykseen perustehtävistä*. Miksi lastensuojelu, erityisnuorisotyö, päihdehuolto ja mielenterveystyö ovat monin paikoin edelleen etäällä toisistaan?

4. Lasten vähentyessä ja vanhusten lisääntyessä harvemmille työ- ja äänestämisikäisille tarjoutuu välitöntä kontaktia lapsiin ja nuoriin. Näin eri sukupolvet eivät tunne toisiaan,[14] jolloin kokemustieto korvautuu yleisellä tiedolla. Sukupolvet voivat jäädä vaivihkaa vierekkäin, ja kanssakäyminen jää etäiseksi, jolloin ei opita tuntemaan toinen toisiaan. Se syventää niin sanotun *rakenteellisen välinpitämättömyyden* vaaraa. Demokratia on enemmistön valtaa, ja kun nuoret ikäpolvet ovat äänestäjien vähemmistöä, heidän asiansa jäävät enemmistön varjoon. Integroituneella lapsi- nuoriso- ja perhepolitiikalla (-toimella, -tutkimuksella) olisi enemmän voimaa tuoda esiin väestön nuorimpien ikäryhmien elämälle tähdellisiä asioita.

5. Ilmastokriisi ja luonnonvarojen ylikulutus ovat suurimpia uhkia lasten ja nuorten hyvinvoinnille, terveydelle ja arvokkaalle elämälle. Tarvitaan uusia sukupolvitietoisia avauksia ja poliittisen kulttuurin muutoksia, jotta nuoret pääsevät vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin. Haasteena on siirtyminen ekologisesti kestävään ja hiilineutraaliin yhteiskuntaan. (Stranius 2011.) Integroituneella lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikalla olisi todennäköisesti voimaa nostaa lasten, nuorten ja tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksien suojelu politiikan keskiöön. Perinteisen lasten ja lapsuuden suojelun rinnalle avautuu uusia näkökulmia. Vauraan pohjoisen nuorisopolitiikan on myös aika aktivoitua globaalisti (Laine 2011).

II Ekososiaalisen sivistyksen aikakausi?

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman (2012–2015) puitteisiin mahtunee paneutuminen pidemmälle tulevaisuuteen. Kestämättömän kehityksen korjaamiseen tarvitaan uudelleen ajateltua kattavaa toimintaa. Sosiaalisia, taloudellisia ja ympäristöllisiä kriisejä pitää vähentää. Elämänmuoto ja politiikkatoimet on saatettava kestävään kuosiin niukkenevien voimavarojen puitteissa. Tämä vaikuttaa radikaalisti ajattelu- ja toimintatapoihin.

Seuraavassa lähestyn tematiikkaa kahdesta perspektiivistä. Ensin tarkastelen modernin lapsuuden yhteiskunnallista paikkaa ja esitän siitä muutaman painokkaan kysymyksen. Toiseksi käännän katseen maailmankuvan opiskeluun ja harjoittelen tarkastelemaan, mikä liittää ilmiöitä yhteen. Pohdin kestävyyttä sekä tiedonmuodostusta. Lopuksi maalaan erään mahdollisen kuvan tulevaisuudesta.

"Marginaaliseksi suojellusta" – tarpeelliseksi

Vuonna 2012 "modernin lapsuuden keksijän" Jean-Jacques Rousseaun[15] syntymästä tulee kuluneeksi 300 vuotta. Rousseau *eristi* Émilen yhteiskunnasta, jotta hän kasvaisi rauhassa, eikä joutuisi "tuhansien turhien tuumien valtaan levottomasti kohisevassa yhteiskunnassa".

Vauraissa pitkälle teollistuneissa maissa "moderni lapsuus" on sijoitettu *erilleen* aikuisten töistä ja toimista, "oikean" yhteiskunnan reunamille perheeseen, päivähoitoon ja kouluun. Lapsuus on suojelun ja opetuksen nimissä marginalisoitu. Lapsuudesta on tullut monien aikuisten toimi. Työnjaon erikoistuminen on institutionalisoitu lapsuuteen arkielämän aikatauluihin ja tilan käyttöön. Lapsuuden aika ja lasten paikat on sijoitettu ikään kuin "odotussaleihin", vaikka samalla yhteiskunta on rakennettu niihin sisään monien ammattikuntien ja järjestelmien voimin. (Alanen & Bardy 1990; Qvortrup ym. 1994.)

---

[14] Kirjailija Kerstin Ekman pohdiskeli, miten ihmiset tunsivat ennen toinen toisensa ja valitsivat johtajat keskuudestaan ja kouluttivat heidät yhteisön tarpeisiin (FST:n haastattelussa).

[15] Rousseaun teos "*Èmile eli kasvatuksesta*" julkaistiin vuonna 1762, ja siitä käynnistyi kiihkeä keskustelu eri puolilla Eurooppaa. Teos inspiroi filosofiaa, kirjallisuutta, politiikkaa ja tiedettä, ja se vaikutti vielä 1900-luvun alkupuolella lapsuutta koskevaan keskusteluun (Bardy 1996).

Koulu on keskeinen ”odotussali”, jossa nuoret opiskelevat monta tuntia arkipäivin 9-12 vuotta. Oppivelvollisuus merkitsi kasvatuksen siirtymistä paikallisista ja välittömistä elämän normeista yleisiin kehityksen lainalaisuuksiin (Ojakangas 1997). Samaa voidaan sanoa sittemmin päivähoidosta ja lastensuojelusta. Yleiset normit astuivat paikallisten tilalle. Kehityskulkua on kuvattu myös ”normalisaatioprojektina” (Sgritta 1987). Perheen ja koulun välinen vastuunjako herättää aika ajoin emotionaalisesti ladattuja kiihkeitä keskusteluita; kasvatus koetaan tärkeäksi ja siihen liittyy valtataisteluita (Vesikansa 2009).

Kriittinen katse kohdistetaan muun muassa syvenevään ja laajenevaan lasten kehityksen arviointiin. Kehityksessä havaitaan parannettavaa silloinkin, kun kyse on vain erilaisuudesta. (Gitz-Johansen 2011; ks. myös Reinikainen 2007.) Tavalliseen liitetään helposti erityisiä huolia. Ja erityistilanteista johdetaan koko lapsi- ja nuorisoväestöä koskevia päätelmiä (Harrikari 2008). Kyseessä on *laaja ja mutkikas kuvio*, jonka muotoutumisista ja vaikutuksista tiedämme kovin vähän. Siinä risteilevät toivotut (tasa-arvoisten mahdollisuuksien ja erityisavun turvaaminen) ja ei-toivotut (yhdenmukaistaminen ja leimaaminen) kehityskulut, jotka voivat vaihdella ylilyönneistä laiminlyönteihin ja päinvastoin. Lasten, nuorten, vanhempien, ammattilaisten ja tutkijoiden ja poliitikkojen välinen vuoropuhelu on teemassa tuiki tarpeellista.

Palatkaamme vieläkin perustavampiin kerroksiin: yhteiskunta on resurssi lapselle, ja lapsi on resurssi yhteiskunnalle. *Mitä lapsi tarvitsee ja mitä yhteiskunta tarvitsee lapsilta?,* Irmeli Järventie (2008, 211) kysyy. Muutosten painovoima kumpuaa sekä lapsen sisältä että ulkoa sosiaalisesta ympäristöstä. Ympäristö on kohde, yhteyttä toiseen, joka samalla on lapselle peili ja yhteys itseen. Kun kysymme, mitä yhteiskunta tarvitsee lapsilta, tarkastelemme lapsiin kohdistuvia sosiaalisia paineita (kuten työvoimaksi ja kuluttajiksi kasvamiseksi). Se millaista ravintoa ympäristö tarjoaa lapsille riippuu paljon siitä, mitä haluja ympäristö suuntaa lapsiin. (emt. 214–225.) Lapsiin kohdistuvat yhteiskunnalliset halut muuttuvat yhteiskunnan muuttuessa. Lasten tarpeet taas liittyvät välittömiin sosiaalisiin suhteisiin.

Ratkaisevassa asemassa ovat ne konkreettiset ihmiset, joiden kanssa lapset ovat säännöllisessä vuorovaikutuksessa sekä paikat ja tilat, joissa he elävät. Oleellisinta on se tunneilmapiiri, jossa lapsi elää ja itse asiassa *juuri tuo tunnelma* on se tekijä, joka määrää lapsen saaman kasvinravinteen laadun, Järventie korostaa. Kuvaako tuota tunnelmaa kiistattoman hyväksynnän ja arvostuksen ilmapiiri? *Kehityskulut juontuvat siitä inhimillisestä ja sosiaalisesta pääomasta, joka lapsia ympäröi.* Välityskanava yhteiskunnan rakenteisiin kulkee valtionhallintoon saakka. Sosiaalinen vuorovaikutus toimii kuin napanuora. Lasten oma vaikutusvalta on otettava painokkaasti huomioon. Avainasemassa on lapsen ja hänen kasvuympäristönsä dynaaminen suhde (emt. 228–229), Irmeli Järventie kirjoittaa.

> *Yhteiskunnan ja lapsen vastavuoroisuus*[16] on lapsuuden politiikan ydintä. *Osaammeko suojella lapsia* turvattomuudelta, laiminlyönniltä ja pahoinpitelyltä – sekä liian vahvoilta sosiaalisilta paineilta? Yhtä tärkeää on kysyä, *osaammeko ottaa lapset mukaan* yhteisöjen rakentamiseen? Uskallammeko antaa heille valtaa ja vastuuta yhteisistä asioista?[17] Tahdommeko vapauttaa lapset ja nuoret osallistumaan yhteisöjensä rakentamiseen?

Modernit yhteiskunnat eivät ole osanneet ratkaista kovinkaan hyvin lasten ja nuorten osallistumista yhteisöissään (ks. mm. Anttila ym. 2010). Lapsuustutkimuksessa on käyty ja käydään edelleen intensiivistä keskustelua siitä, miten saada lasten toimet ja todellisuudet näkyviksi (Christensen & James 2008). Lasten ja nuorten mahdollisuudet *ottaa ja saada itse vastuuta*, toimivina ihmisinä edellyttää vastavuoroista yhteistoimintaa aikuisten kanssa.

Osallistuminen on kommunikaatiota ja tekemistä, osallistumista itse asiaan ja asian vuoksi arkitoimissa. Kun huostaanotetut nuoret pääsivät pohtimaan, mitä heidän mielestään on selviytyminen, syntyi käsikirja

[16] Historiallisesti paine on kohdistunut lapsen tehtävään sosiaalistua yhteiskuntaan sopeutuen. Nykykäsityksessä korostetaan vastavuoroista suhdetta. HS:n raadin enemmistö 47% katsoi, etteivät nykyiset kasvatusihanteet korosta liikaa yhteiskunnan tarpeita, ja että lapsia pitää sopeuttaa yhteiskuntaan. 40% katsoi että yhteiskunnan tarpeet jyräävät. 13% ei ottanut kantaa (HS 30.9.2011 C 3 Kulttuuri).

[17] Lapsilla voi olla joskus aivan yletön vastuun kuorma vaativissa perhetilanteissa, jolloin lapsi ja perhe ovat ulkopuolisen avun kuten lastensuojelun tarpeessa.

nuorilta nuorille. He sanoittivat selviytymistä omin sanoin ja omiin kokemuksiin perustuen (*Uskomme sinuun – usko sinäkin* 2011; Heino 2011). Pääsevätkö lapset ja nuoret kehittämään omaa kouluaan toiminnallisesti niin, että se näkyy heidän arjessaan? (Hetemäki 2011). Lasten omaehtoinen politiikka rakentuu Kirsi Pauliina Kallion (2006) mukaan suhteessa lapsipolitiikkaan, mutta sen ulkopuolella. Näin kiinnostus kohdistuu lasten kokemusten ja lapsuuden institutionaalisten puitteiden välisiin kohtaamisiin (ks. myös Kallio & Häkli 2011.) Näistä väleistä nousee näköaloja tulevaan.

Lapsikäsitys kaipaa edelleen avartamista ja monipuolistamista. *”Miten tää päähenkilö näkee tän kasvuympäristönsä?”* on kysymys, joka käynnistää keskustelun Oscar Parlandin kirjasta *Lumottu tie Kirjamaassa*.[18] Kirjailijan lapsenlapsi Stella Parland muistelee mielikuvitukseltaan villiä isoisäänsä ja tulkitsee kirjan lapsuuskuvaa kertomalla havainnoistaan mm. seuraavaa. Lapsena olemisessa ihminen tietää, että on pieni, muttei koe, että jollain on oikeus päättää hänen elämästään. Oscar Parlandin ”lapsi” on vahva reaktio sitä vastaan, että joku voisi tuhota lapsen elämän. Lapsena oleminen on äärimmäinen ja ihmeellinen olotila. Lapsi haluaa koko ajan kasvaa, osata itse ja uskaltaa. Lapsella on kiire, koska säännöt ovat tosi rasittavia. Lapsen elämässä on lähes kaikki samat elementit kuin aikuisuudessa – paitsi että aina joku määrää. ”Suurin ongelma on, ettei ole vielä iso ja vapaa”, Stella Parland luonnehtii.

Ihminen haluaa pienestä pitäen olla yhteisönsä arvokas jäsen, ja ihminen joutuu pienestä pitäen silmätysten sosiaalisten ja eksistentiaalisten jännitteiden kanssa. *Lapsen vapaus ja vapauden puute* on merkittävä filosofinen kysymys, jota on mahdollista lähestyä useammalla kuin yhdellä tavalla.

Otsikko ”marginaaliseksi suojellusta – tarpeelliseksi” ei väitä, että lapset ja nuoret olisivat erityisen suojeltuja. Se viittaa vain siihen, että heidät on sijoitettu ”oikeiden” toimien sivuun kehittymään, leikkimään ja opiskelemaan. Otsikko vihjaa myös tarpeellisen kansalaisen paikkaan, josta on mahdollista rakentaa yhteisön elämää yhdessä muiden kanssa, päästä syrjästä keskemmälle yhteiskuntaa. Tulevaisuudessakin tarvitaan pitkää lapsuutta, kehittymisen ja opiskelun aikaa (Taipale 2008). Mutta tapahtuuko se teollisen yhteiskunnan jälkeensä jättämissä institutionaalisissa muodoissa? *Tilaa tulevan kuvittelulle on runsaasti.*

Maailmankuvan opiskeluun

Seuraavassa katse käännetään ”isoon kehykseen” siirryttäessä kulutusyhteiskunnasta hiilineutraaliin yhteiskuntaan. Toistaiseksi valmistelut ovat keskittyneet teknologiaan. Elämänmuodosta ei vielä ole käynnistynyt ohimenevää kestävämmin laajaa keskustelua. Luonnonvarojen ylikulutuksen ja muiden ympäristökriisien taustalla on *vääristynyt maailmankuva.*

Luonnon ja kulttuurin erottaminen toisistaan on teollisessa yhteiskunnassa perustunut maailmankuvaan, jonka mukaan ihminen hallitsee luontoa tieteen avulla. Teknologia on mahdollistanut luonnon hyväksikäytön aina riistoon asti. Talous on käytännössä jatkuvaa vuorovaikutusta luonnon kanssa, mutta talouspolitiikka ja -tiede ovat irti ympäristöistään (Victor 2010). Elämänmuotomme ikään kuin piilottaa luonnon ja kulttuurin elimelliset yhteydet, jolloin *sota luontoa vastaan* ei välttämättä tule näkyviin. Piiloon jää myös osallisuutemme uuskolonialismin ihmisoikeus- ja ympäristörikoksiin.

On paneuduttava ajattelutavan alkuasetuksiin (Assadourian 2010). Seuraavassa on kiteytetty perustavin lähtökohta ja kaksi siitä johdettua teesiä.

> 1) Ihminen on osa luontoa ja sen ekosysteemeistä täysin riippuvainen. Luonto lävistää inhimillisen kulttuurin, joka askeleella. Ihmisten terveys ja hyvinvointi perustuvat luonnon uusiutuvaan monimuotoisuuteen.

[18] Yle Teeman Kirjamaa ohjelma (7.11.2009) oli Terijoella Anna Tuluston ja Reidar Palmgrenin matkassa, ja tässä katkelma, jossa mukana on myös Jukka Mallinen.

2) On siis ymmärrettävä inhimillisen toiminnan ja luonnon erottamaton yhteys ja sopeudutta-va maapallon resurssien rajoihin sosiaalisesti oikeudenmukaisin tavoin.

3) Jos ymmärrämme luonnon ja kulttuurin yhteen kietoutuneisuuden, osaamme todennäköi-sesti muuttaa elämänmuotomme kestävämpään kuosiin.

Kestävä kehitys on määritelty sellaiseksi kehitykseksi, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa. Taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kehitys, toisiinsa integroituen on sovitettava luonnonvarojen puitteisiin (www.ymparisto.fi).

Kyse on näiden ulottuvuuksien *keskinäisriippuvuuksien* kestävyydestä. Ekososiaalisesti kestävää elä-mänmuotoa luonnehtii *taju ja taito käsittää* ekologisen, ekonomisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuu-den keskinäisriippuvuuksia, systeemisten kokonaisuuksien tavoittamiseksi.

Mikä liittää ilmiöitä yhteen?

Keskinäisriippuvuudet ilmenevät yhteen kietoutumina ja kiertokulkuina. Niitä tarkastellaan, kun hankitaan tietoa ruoan, tavaroiden ja muiden tuotteiden elinkaaresta ja hiilijalanjäljestä. Kiertokulku on vaivatta nä-kyvillä sellaisissa aikamme ikoneissa kuin kompostissa, kierrätyskeskuksessa ja kaatopaikalla.

Analogisia eri ulottuvuuksien keskinäisriippuvuuksia on helposti havaittavissa eri elämän alueilla. Hy-vinvoinnin ulottuvuudet *having – loving – being/doing*; elinolot – yhteisyyssuhteet ja maailmaan orientoi-tuminen ja siinä toimiminen limittyvät toisiinsa ja edellyttävät toisiaan. Hyvinvointi edellyttää tarpeiden tyydytystä kaikilla ulottuvuuksilla. Ihminen on *fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen* kokonaisuus. Ihmislajil-le välttämättömien perustarpeiden kokonaisuus on olennaisuudessaan kaunis, tosi ja hyvä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen ”kolmio” *provision – protection – participation* kietoutuvat yhteen, ja muodostavat *yhdessä* sen mitä kutsumme *huolenpidoksi* – ja lapsesta katsottuna lapsen kokemukseksi omasta arvostaan ja hyvinvoinnistaan. Nämä kolme ulottuvuutta ovat yhdessä enemmän ja toista kuin mi-kään niistä yksinään, tilanne- ja ikäspesifein tavoin.

Suojelu ei (ääritilanteita lukuun ottamatta) onnistu ilman suojeltavan osallistumista, ja suojeluun tarvi-taan voimavaroja. Suojelu ei ole osallisuuden vaihtoehto. Ja toisin päin: osallisuus ei ole suojelun vaihtoeh-to. Osallisuus ja suojelu nivoutuvat toisiinsa ja osaksi huolenpitoa. Oikeudet tulevat todeksi tarpeisiin, voi-mavaroihin, taitoihin ja mahdollisuuksiin kiinnittyneinä.

Koettua hyvinvointia tutkittaessa toistuvasti havaitaan *yksilöllisten, yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten* seikkojen yhteisvaikutus. Toimia tarvitaan tavallisesti jokaisella tasolla, kun on tarpeen korjata esimerkiksi työuupumusta tai kouluväsymystä. Näin on siksi, että eri tason tekijät vaikuttavat toinen toisiinsa.

Lapsiperheen arjen sujumiseen ja hyvinvointiin vaikuttavat kolme erilaista maailmaa: perhe – päiväko-ti/koulu – vanhempien työ. Jos palkkatyön osuutta tahdotaan lisätä, tarvitaan lisää satsauksia esimerkiksi pienten koululaisten iltapäivähoitoon. *Valinnat yhdessä kohtaa vaikuttavat valintoihin toisissa elämänpii-reissä.* Aineellisen vaurauden kartuttaminen kuluttaa luontoa ja verottaa tarpeiden tyydytystä hyvinvoinnin muilla ulottuvuuksilla. Pitkät työpäivät voivat lisätä tuloja ja/tai tuottaa mainetta ja/tai syvää tyydytystä – sekä vähentää käytettävää aikaa lasten tai muiden läheisten kanssa. Aineellisen ylikulutuksen vähentäminen puolestaan antaa mahdollisuuden lisätä aikaa lasten kanssa ja vähentää stressiperäisiä ongelmia. Kansalais-ten piirissä käydään keskustelua downsiftaamisesta, suorittamisen ja kuluttamisen hillinnästä. Postmateria-listinen arvomaailma nostaa päätään eri puolilla Eurooppaa hiljaisena vallankumouksena (Salonen 2010, 137).

Georg Henrik von Wright (1993) on luonnehtinut aikaamme *mäeltä alas laskeutumisena*. Se vaatii huomattavaa itsensä voittamista järjestelmän eri osissa. Matkasta tulee tuskallinen, kun vältetään katsomas-ta eteen. Alastulo vaatii yhteistä tahtoa ryhtyä rajoittamaan nykyisin vallitsevaa kasvuideologiaa. Se vaatii ohjausmekanismeja, jotka voisivat luotsata laskemaan myötämäkeä; työttömyyttä pitäisi hoitaa työn jakamisella eikä kasvun lisäämisellä. Nämä ajatukset ovat nyttemmin nousemassa keskusteluun mm. kohtuutalouden hahmottamisessa (www.degrowth.fi; Jackson 2011; Futura 1/2011). Tulevaisuudessa hyvä elämä on elettävä *niukkenevien* aineellisten resurssien varassa, ainakin siihen asti kunnes kyetään valjastamaan au-

rinkoenergia laajempaan käyttöön. Nyt jälleen uuden laman kynnyksellä (marraskuussa 2011) poliittiselle eliitille olisi hyvä hetki tarttua näihin ajatuskulkuihin, ettei ”hukata hyvää kriisiä”.

Kestävyys on huolenpitoa ja vastavuoroisuutta

Kulutus- ja työkeskeisen yhteiskunnan muutoksessa on paneuduttava uusin tavoin siihen, mitä ymmärrämme hyvinvoinnilla. Kehittynyt taju hyvinvoinnista sisältää aineellisen ohella sosiaaliset ja henkiset tarpeet. Näiden viljely olisi hyödyllistä niin ihmisen sisäisen kuin ulkoisen maailman kannalta (Helne ym. 2011). Se voisi osaltaan auttaa luopumaan "sotaisesta suhteesta todellisuuteen", jollaiseksi Michel Serres (1994) luonnehtii aikakautemme tapaa suhtautua todellisuuteen. Tärkeää on *aineellinen kohtuullisuus, vastavuoroisuus ja henkisen elämän rajattomista mahdollisuuksista nauttiminen*, Serres ehdottaa. Toisin sanoen tarjolla olisi loving- ja being-ulottuvuuksien pihtaamaton ja antaumuksellinen viljely "korvikkeeksi" aineellisen kulutuksen hillitsemisestä.

Sivilisaatio, jossa taloudellisen voiton odotetaan kasvavan jatkuvasti, tekee *kulttuurista itsemurhaa* tuhotessaan luonnonvarojaan, inhimillisiä resursseja ja luonnon monimuotoisuutta. Tämä kaikki tehdään nykyisen talouselämän säilyttämiseksi, vaikka sen vuoksi planeettamme on vaarassa. Meidän pitäisi toimia sellaisen kestävyyden puolesta, jossa epäterveiden kasvuodotusten sijasta haetaan elämää suojelevaa ja rikastuttavaa vaihtoehtoa.

Siirtymä *teollisuuskasvun yhteiskunnasta elämää ylläpitäväksi yhteiskunnaksi* on iso mutta mielekäs projekti (Macy 2009). Todellisten asioiden kanssa toimiminen on merkityksellistä ja se ruokkii elämäniloa.

Kestävyys merkitsee huolenpitoa hyvinvointia tuottavista *resursseista ja niiden jakamisesta* (Bilj 2011). Kyse on ekologisista, sosiaalisista, taloudellisista ja kulttuurisista resursseista. Kestävä kehitys osoittaa elämän laatuun perustavimmassa ja laajimmassa mahdollisessa mielessä. Kestävyysvajeita voi syntyä millä tahansa elämänalueilla, ja toisia vajeita voi korjata helpommin kuin toisia. Pulaa voi olla tai tulla terveestä ja koulutetusta väestöstä tai sosiaalisesta luottamuksesta. Sosiaalinen kestävyys voi lisääntyä ja vähetä. Ilmastonmuutoksen ja hyvinvoinnin yhteys kaipaa keskustelua ja tekoja (Vaarama 2010). Yhteiskunnan "lapsi- ja nuorisolähtöisyys" sekä kestävän kehityksen sukupolvitietoisuus edellyttävät, että hyvinvointia tuottavista resursseista ja niiden jakamisesta pidetään hyvää huolta – mukaan lukien tietenkin lapset ja nuoret.

Tieto on sekä valtaa että valtava resurssi, josta niinikään täytyy pitää huolta. Luonnontieteissä on opittu tutkimaan yhä tarkemmin luonnonvarojen kulutusta ja kantokykyä.

Kansainvälisessä kestävän kehityksen tietotuotannon kehittämisessä etsitään indikaattoreita, joilla voidaan kuvata yli sukupolvien menevää aikajännettä. Olemassa olevan tiedon kokoaminen on avannut uusia mahdollisuuksia voimakkaassa kehitysvaiheessa olevalle aihealueelle (Storgårds 2011). Yhteiskunnallisten ratkaisumallien kehittämiseen tarvitaan yhteiskuntatieteitä ja eri koulukuntien ”yhteissoittoa” (Massa 2009, 2010). Sosiaalipolitiikka ja ympäristöpolitiikka vierastavat toisiaan ja kilpailevat keskenään, edelleen. Vaativa yhteiskunnallinen ja poliittinen kehitystehtävä onkin saada näiden ja talouden keskinäisriippuvuudet tarkasteluun. Sosiaali- ja käyttäytymistieteet sekä humanistiset tieteet voisivat olla suureksi avuksi siirryttäessä kulutusyhteiskunnasta ekososiaaliseen kehitykseen. Tieteiden lisäksi katseet on käännettävä myös taiteisiin sekä taiteen ja tieteen välisiin suhteisiin.

Taide ja tiede edustavat kahta pisimmälle jalostunutta todellisuuden tutkimisen tapaa. Taiteen ja tieteen tavoissa tehdä havaintoja on sekä paljon yhtäläisyyksiä että tuntuvia eroavuuksia. Kummallakin kentällä havaintojen kokoaminen ja kehittely on *pitkä prosessi*, ja tämä tekee niistä ainutlaatuisia kulttuurisia voimia. Ja samalla pitää huomata, että tässä sijaitsee sivilisaatiomme keskeinen *dualistinen repeämä*: tieteen pitäisi puhutella järkeä ja taiteen inspiroida mielen muita kerroksia.

Tiede perustuu objektiivisuuden ihanteelle ja rationaaliseen päättelyyn sekä läpinäkyvään argumentointiin ja toistettavuuteen/tarkistettavuuteen, toisin kuin taide. Taiteessa on avoimen luvallinen suhde kokemuksellisuuteen, aisteihin ja tunteisiin, intuitiivisuuteen, alitajuiseen ja vapaaseen assosiatiivisuuteen, toisin kuin tieteessä. Kummassakin haetaan pätevää, tavalla tai toisella *totuudellista kosketusta todellisuuteen.* Taiteellinen tutkimus kulkee tieteiden ja taiteiden väleissä, ja siinä paneudutaan usein lähelle sitä, *mitä meille ja meissä tapahtuu.* Eri tavoin *sekoittuneet tietämisen muodot* ovat yleistyneet. Aiemmin tarkoin

varjeltujen lajityyppien rajoja ylitetään. Keskinäisriippuvuuksien hahmotus ja systeeminen ajattelu muuttavat myös tietämisen luonnetta.

Lapsuudesta tietämisen paikkoja on monia. Niitä on lasten, aikuisten ja lapsiammattilaisten kokemuksissa, tieteissä ja taiteissa sekä politiikassa ja hallinnollispoliittisissa toimissa, historiaa unohtamatta. Yhteiskunta on ”kyllästetty” lapsuuksilla siitä yksinkertaisesta syystä, että kaikki ovat ensin lapsia. Tutkittu tieto sellaisenaan lienee harvoin politiikkaa johtava tekijä, vaikka siihen usein sanotaan pyrittävän. Ja miten se voisi ollakaan? Maailmankuva, ihmiskäsitykset ja vallalla olevat ideologiat ja ihanteet ovat olennainen osa politiikkaa ja ihmiselämää yleensä. Tieto toki vaikuttaa niihin, ja ne vaikuttavat tietoon. Ne kietoutuvat toisiinsa. Taide tiedon lähteenä ja kehittymisen välineenä – ja itseisarvoisena vapaana mistään hyötynäkökulmista on olennainen osa "kestävää hyvinvointia".

Lopuksi: Oikea tekeminen lasten, nuorten ja aikuisten yhteistoimissa

Kulutusyhteiskunnasta ekososiaaliseen kehitykseen siirtymisessä tarvitaan uudenlaisia opiskelun, kokeilun ja tutkimisen tapoja ja paikkoja. Eräässä taannoisessa tutkimuksessa ympäristöopiskelusta lasten ja nuorten kanssa erottui kolme toiminnan piiriä. Ensimmäinen muodostui oman ympäristön huolehtimisesta kestävän kehityksen malliin. Toisessa opiskelun piirissä paneuduttiin elämäntapojen ja ympäristön suhteisiin. Kolmannessa tutkittiin konkreettisten toimien taustalla olevia mentaalisia ja filosofisia ajatusrakenteita. Lapset ja nuoret arvostivat ympäristöopiskelua. Se toi vaihtelua koulutyöhön ja tarjosi oikeaa tekemistä. On päästy ulos luokkahuoneesta. Itse tehdyt tutkimukset palkitsivat niin pienimpiä kuin isompiakin. Pitäisi päästä tekemään, näkemään ja kokemaan, tykkäsivät myös opettajat. (Bardy ym. 1994, 60–61.)

Eräs mahdollinen tulevaisuus näyttää seuraavalta. Päiväkotien, koulujen ja joidenkin työpaikkojen (kuten esimerkiksi yliopistojen) yhteyteen on perustettu ekoakatemioita osaksi tavanomaista arkea. Niissä eri ikäiset ihmiset tutkivat luonnonympäristön ja yhteiskunnan tilaa ja samalla he opiskelevat kestäviä elämäntapoja. Erityisesti harjaannutaan eri ilmiöiden keskinäissuhteiden ja kiertokulkujen havaitsemiseen. Ekoakatemioiden toiminta perustuu tieteen ja taiteen monipuoliseen viljelyyn. Kaikkien aistien kehittämistä pidetään tärkeänä. Ihmisestä, kulttuurista ja arvomaailmasta ollaan yhtä kiinnostuneita kuin taloudellisista ja teknisistä innovaatioista. Lapset pääsevät opiskelemaan parhaan mahdollisen osaamisen pariin. Aikuiset voivat oppia ei vielä-sovittuihin rajoihin asettuneista kokemisen ja kysymisen tavoista. Sukupolvia yhdistävät käytännön toimet.

Lähteet:

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) Lapsuuden aika ja lasten paikka. Helsinki: Sosiaalihallituksen julkaisuja 12.

Anttila, Anu-Hanna & Kuussaari, Kristiina & Puhakka, Tiina (toim.) (2010) Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisoverkosto, THL, Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta. Helsinki: Yliopistopaino.

Assadourian, Erik (2010) Kulutuksen aikakausi. Teoksessa Maailman tila 2010. Kulutuskulttuurista kestävään elämäntapaan. Worldwatch -instituutti, 29–49.

Aula, Maria Kaisa (2011) Lapset, nuoret ja perheet – yhteistyössä palveluiden monialaiseen johtamiseen? Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 48–52.

Bardy, Marjatta (1981) Selvitys lasten asemaan ja oikeuksiin liittyvän päätöksenteon kehittämisestä. Valtioneuvoston kanslialle sen pyynnöstä maaliskuussa 1981. Painamaton.

Bardy, Marjatta yhdessä Sanna Aaltosen, Anna Lepon ja Marita Sandelinin kanssa (1994) Pieni kertoo suuresta. Ympäristöopiskelu lasten kanssa. Helsinki: Stakes tutkimuksia 38.

Bardy, Marjatta (1996) Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaikkana Èmile. Helsinki: Stakes tutkimuksia 70.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Helsinki: Stakes raportteja 263.

Bardy, Marjatta & Parrukoski, Sanna 2010 (toim.) Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa. Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Helsinki: THL.

Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2012) Lastensuojelun ytimessä: osattomuudesta osallisuuteen. Teoksessa Anlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lasten kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. (Tulossa).

Bardy, Marjatta (2011) Kestävä kehitys ja viisi teesiä yhteiskunnallisesta murroksesta. Futura 1, 37–45.

Barnåret i Norden. (1980) NU A.

Bilj, Rob (2011) Never Waste a Good Crisis: Towards Social Sustainable Development. Soc.Indic Res 102:157–168.

Cederlöf, Petri (2011a) Lapsi- ja nuorisopolitiikan tilanne kunnissa. Raportti lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman 2007-2011 toteutumisesta. Valtion nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja nro 44, 36–39.

Cederlöf, Petri (2011b) Nuorisotyön suhde ohjausvirtoihin – onko mitään opittu? Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 57.

Christensen, Pia & James, Allison (2008) Research with Children. Perspectives and Practices. Second edition. London: Routledge.

Gitz-Johansen, Thomas (2011) Child Assessments: The Limits of Acceptable Subjectivity. Lapsuudentutkimuksen päivät 6-8.6. Suojeltu lapsuus? Helsinki.

Grahn-Laasonen, Sanni Kaisa (2010) Kuntien vaikuttavuustavoitteet lasten ja nuorten hyvinvointityössä. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Futura 1/ 2011. Teemanumero kohtuutaloudesta.

Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 87.

Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2009) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 266–290.

Heino, Tarja (2011) Osallistumisen tarinoita lastensuojelusta. Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 83–86.

Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2011) Sosiaalipolitiikka – altavastaajasta planeetan pelastajaksi. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: THL, 310–332.

Henriksson, Benny (1982) Pengarna eller livet. Stockholm: Liber.

Hetemäki, Inka (2011) Eikö sana kuulu! Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 86–70.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 117–132.

Jackson, Tim (2011) Hyvinvointi ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Suom. Jyri Raivio. Helsinki: HS-kirjat.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY.

Järventie, Irmeli (2008) Päivänsäde vai menninkäinen? Identiteetin kasvattaminen eriarvoisuuden puutarhoissa. Teoksessa Anja-Riitta Lahikainen & Raija-Leena Punamäki & Tuula Tamminen (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY, 209–232.

Kallio, Kirsi Pauliina (2006) Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty. Keho lapsuuden rajankäynnin tilana. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2011) Are there politics in childhood? Space & Polity 15 (1), 21–34.

Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 Suomen komitea. Komiteamietintö 1980:23. Helsinki: Valtion painatuskeskus. 1980.

KASTE -ohjelman Remontti-hanke (2008-2014) Lasten, nuorten ja perheiden palveluiden uudistaminen.

Kurttila, Tuomas (2011) Kuka ottaa johdon? Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (2011) (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 35–37.

Laine, Sofia (2011) Vauraan pohjoisen nuorisopolitiikka on globaalisti köyhää. Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (2011) (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 68–70.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011. Helsinki: Opetusministeriö 2007.

Lasten hyvinvoinnin kansalliset indikaattorit – Tavoitteena tietoon perustuva lapsipolitiikan johtaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:3.

Lapsiasianeuvottelukunnan lausunto 17.10.11 valtioneuvoston LANUKE-ohjelmasta 2012-2015.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma 2007–2011. Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Lastensuojelun kehittämisohjelma 2004–2007. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lastensuojelutoimikunta 1982:n mietintö III. Lasten kasvuolojen ja palvelujen kehittäminen. Komiteamietintö 1985:7 Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa (1995) Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Macy, Joanna (2009) Maailma rakastajana ja minuutena. Keinoja maailmanlaajuisen ympäristökatastrofin torjumiseksi. Suom. Jussi Korhonen. Helsinki: Basam Books.

Massa, Ilmo (2009) (toim.) Vihreä teoria. Helsinki: Gaudeamus.

Massa, Ilmo (2010) Yhteiskuntapolitiikan oppiala vihreän haasteen edessä. Teoksessa Marjatta Bardy & Sanna Parrukoski (toim.) Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa. Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Helsinki: THL, 141–146.

Mäki, Sari & Autio, Minna Maarit (2011) ”Mistä rahaa elämiseen?” – Nuoret toimeentulotuen ja pikalainojen välisessä jännitteessä. Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 38–41.

Määttä, Mirja (2011a) Lapsi- ja nuorisopolitiikan neuvotteleva ohjaus valtionhallinnossa. Raportti lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman 2007-2011 toteutumisesta. Valtion nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja nro 44, 40–42.

Määttä, Mirja (2011b) Koordinoidaan vaan verkostoja. Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 18–19.

Ojakangas, Mika (1997) Lapsuus ja auktoriteetti. Helsinki: Tutkijaliitto.

Oksanen, Atte & Salonen, Marko (2011) (toim.) Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: University Press.

Paakkunainen, Kari & Suurpää, Leena (2011) (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus – strategista johtamista, kentän kasvavaa yhteistyötä vai latistuvaa osallistumista? Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43.

Palola, Elina (2011) ”Toivotahan niin, että jatkos tullaan tekemään sitten parempiakin lakeja” – eli pieni pätkä suomalaista nuorisopolitiikkaa. Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 43, 42–45.

Peltola, Marja & Honkasalo, Veronika (2010) Monikulttuuriset perheet sukupolvisuhteina ja kontrollin kohteina. Teoksessa Anu-Hanna Anttila ym. (2010) (toim.) Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisoverkosto, THL, Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta. Helsinki: Yliopistopaino, 119–131.

Qvortrup, Jens & Bardy, Marjatta & Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (eds.) (1994) Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics. Vienna: European Centre Vienna & Avebury.

Qvortrup, Jens (2008) Macroanalysis of Childhood. Teoksessa Pia Christensen & Allison James (eds.) Research with Children. Perspectives and Practices. Second Edition. London: Routledge, 66–86.

Raportti lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman 2007–2011 toteutumisesta (2011). Valtion nuorisoasian neuvottelukunnan julkaisuja nro 44.

Reinikainen, Eija (2007) Leimatut lapset. Kun koulu ei ymmärrä. Helsinki: Otava.

Riihinen, Olavi (2011) Keskiluokkaistuva ja eriarvoistuva Suomi – hyvinvointivaltio koetuksella. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: THL, 103–145.

Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Salmi, Minna & Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna (2012) Lasten ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. (Tulossa 2012).

Salonen, Arto O. (2010) Kestävä kehitys globaalin hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 318.

Satka, Mirja & Moilanen, Johanna & Kiili, Johanna (2002) Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. Yhteiskuntapolitiikka 67 (3), 245–259.

Sauli, Hannele & Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2011) Kriisistä kriisiin: lapsiperheiden toimeentulo 1995-2009. Yhteiskuntapolitiikka 76 (5), 535–543.

Sgritta, Giovanni B. (1987) Childhood, Normalization and Project. The Sociology of Childhood. International Journal of Sociology 17 (3), 38–57.

Serres, Michel (1994) Luontosopimus. Suom. Jussi Vähämäki. Tampere: Vastapaino.

Storgårds, Leena (2011) Tilastokeskuksen puheenvuoro THL:n järjestämässä seminaarissa Ekososiaalinen kehitys ja kiertokulku – tapausesimerkkinä ruoka 26.8. 2011, Helsinki Lintulahti.

Stranius, Leo (2011) Nuorten ja tulevien sukupolvien vaikutusmahdollisuuksien edistäminen. Julkaisussa Kari Paakkunainen & Leena Suurpää (toim.) Nuorten poliittinen ohjaus. Nuorisotutkimuksen verkkojulkaisu 43, 65–67.

Taipale, Vappu (2008) Mielenterveyspolitiikka nousee innovaatiopolitiikan ytimeen. Yhteiskuntapolitiikka 73 (3), 310–318.

Uskomme sinuun – usko sinäkin (2011) Eväitä elämään ja tahtoa selviytymiseen. Lastensuojelun käsikirja nuorilta nuorille. Pesäpuu ry & Lastensuojelun keskusliitto.

Vaarama, Marja (2010) Ilmastonmuutoksen ja hyvinvoinnin yhteys kaipaa keskustelua ja tekoja. Teoksessa Marjatta Bardy & Sanna Parrukoski (toim.) Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Helsinki: THL, 10–12.

Vesikansa, Sari (2009) Kuka kasvattaa, kuka opettaa? Genealoginen tutkimus perheen ja koulun välisen kasvatusvastuun politiikasta. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiologian laitoksen tutkimuksia 261.

Victor, Peter (2010) Managing without Growth – Slower by Design, not Disaster. Keynote seminaarissa Growth in Transition 2010 Conference. 24 September, Helsinki, Vanha Ylioppilastalo.

Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2010) The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone. Penguin Books. (Suom. Tasa-arvo ja hyvinvointi. Helsinki: HS-kirjat, 2011).

Von Wright, Georg Henrik (1993) Viimeisistä ajoista. Ajatusleikki. Yliopistolehti 24/1993, 4–15.

Kommentti: Tie ekososiaaliseen yhteiskuntaan kulkee hyvinvointiyhteiskunnan kautta

Elina Pekkarinen, Lastensuojelun tieto ja tutkimus -hanke, Nuorisotutkimusverkosto & Lapsuudentutkimuksen seura.

Kommenttipuheenvuoron muotoileminen pitkäaikaiselle lapsuudentutkimuksen vaikuttajalle Marjatta Bardylle oli minulle suuri kunnia. Marjatta Bardy on suomalaisen lastensuojelun ja lapsuudentutkimuksen valovoimainen johtotähti, joka on vienyt lasten asiaa eteenpäin niin lainsäädäntötyössä, hallinnossa kuin tutkimuksessa. Hänen asiantuntemuksensa on vaikuttanut suomalaiseen lapsuuskeskusteluun kolmen vuosikymmenen ajan. Helsinkiläisen lastensuojeluhistorian tutkijalle hänen nimensä on tuttu jo 1970-luvun helsinkiläisestä lastensuojelun perustyöstä, josta Marjatta Bardy siirtyi Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 Suomen komitean sihteeriksi. Hänellä oli merkittävä rooli vuoden 1982 lastensuojelulain komiteassa, jonka työtä komitean puheenjohtaja Matti Mikkolakin on kutsunut uransa intensiivisimmäksi lainvalmistelutyöksi. Tämän jälkeen Marjatta Bardy on julkaissut useita lastensuojeluun ja yleisesti lasten hyvinvointiin ja lapsuuteen liittyviä artikkeleita, toimittanut lukuisia teoksia sekä aloittanut lapsuusaiheisia keskusteluja, jotka ovat nousseet yleiseen keskusteluun usein vasta myöhemmin. Yhtenä tuoreena esimerkkinä tästä kyvystä ennakoida tulevat ongelmat mainittakoon lasten köyhyyttä ja asemaa yhteiskunnassa käsitellyt teos Mikä lapsiamme uhkaa, joka ilmestyi jo 2000-luvun alussa ja on toiminut pohjana keskustelulle, joka vasta nyt on tavoittamassa poliittiset päättäjät kovaäänisemmäksi muuttuneen lapsiköyhyyskeskustelun myötä. Tässä puheenvuorossa Marjatta Bardy osoittaa jälleen, miten intensiivisesti ja läheltä hän on seurannut suomalaista ja kansainvälistä lapsipoliittista keskustelua menettämättä kuitenkaan analyyttista ja kriittistä otetta tarkasteltavaan aiheeseen.

Itselle lastensuojelun sosiaalityöntekijänä ja tutkijana erityisen merkityksellisiä ovat olleet Marjatta Bardyn etiikkaan liittyneet tarkastelut, hänen valistuneet sukupolvisuhteita käsittelevät tutkimuksensa sekä kattavat yleisteokset kuten vuonna 2009 toimitettu Lastensuojelun ytimissä. Hän on tehnyt näkyväksi myös lastensuojelussa usein huomaamattomat vauvat. Tutkijana Marjatta Bardya voi myös luonnehtia mentoriksi, jonka puoleen on voinut kääntyä kimuranteissa tilanteissa ja tutkimuskysymyksissä. Itse otin häneen ensimmäisen kerran yhteyttä jo nuorena perusopiskelijana valmistellessani cum laude -seminaarityötä tahdonvastaisista huostaanotoista. Hän ei hetkeäkään epäröinyt auttaa opiskelijaa näinkin vaatimattoman työn valmistelussa.

Puheenvuorossaan Marjatta Bardy käsittelee laajasti lapsuuden politiikkaa hallinnollis-poliittisten ohjelmien viitekehyksessä. Hän kuvaa lapsen vuosisadaksi kutsutun 1900-luvun lapsi- ja perhepoliittista päätöksentekoa ja niitä tavoitteita, joita tuolloin asetettiin. Useat tuolloin käydyt keskustelut ovat edelleen ajankohtaisia. Jo 1980-luvun alussa peräänkuulutettiin lasten osallistumisen mahdollisuuksia ja valtaa vaikuttaa omaan ympäristöönsä. Vaikka kaupallisesta paineesta ja sen aiheuttamasta levottomuudesta ei Bardyn mukaan enää juuri puhuta, tunnistan nykyisestä sähköisen median ja pelaamisen vaaroja korostavasta nykypuheesta samoja sävyjä. Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen on edelleen keskeinen teema, ja perheiden taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoistuminen on revennyt 2000-luvun toisella kymmenellä näkyvämmäksi kuin ajassa, josta Bardy kirjoittaa. 1990-lukua Bardy luonnehtii lapsipoliittisen uudistusrintaman suvantovaiheeksi, jonka jälkeen alkoi 2000-luvun alisuoriutumisen aikakausi. Aikaa kuvaavat eriarvoistuminen, osattomuus ja kielteisen sosiaalisen perimän ongelmat.

Bardy kirjoittaa lohdullisesti, ettei alisuoriutuminen merkitse rappiota: ”hyvinvointivaltion poliittinen legitimiteetti on periaatteessa vahva ja sen turvin pitäisi olla helppo keskustella uudistamisen vaihtoehdoista, lähtökohtana tietoisuus ja taju planeetan tilasta”. Periaatteessa ja pitäisi. Vaan miten? Puheenvuorossa Marjatta Bardy avartaa yhteiskunnallista politiikkaohjelmapohjaista tarkastelua laajempaan, ekososiaaliseen kontekstiin. Tällainen laaja-alainen tarkastelukulma lasten ja nuorten hyvinvoinnin tekijöihin on Bardylle tyypillistä, mutta hänen analysoimissaan 2000-luvun kehittämis- ja politiikkaohjelmissa kokonaisvaltaista ajattelutapaa ei aina osata soveltaa. Kun ohjelmia ei osata sovittaa edes toisiinsa, miten ne voitaisiin sovittaa globaaliin yhteiskuntaan? Ohjelmat ovat irrallaan taloudesta ja käytännön mahdollisuuksista. Ne hajoavat hajanaisiksi tavoitteiksi, vaikka ne kokonaisuudessaan sovellettuina voisivat estää hyvinvointivaltion rappion.

Bardy peräänkuuluttaa ”keihäänkärkiä”, tavoitteiden ja toimien priorisointia ja seuraamista sekä kuntatasolle ulottuvaa seurantaa. Näille vaatimuksille ei voi antaa kuin vankan tukensa. Ohjelmien soveltaminen käytäntöön ei kuitenkaan ole mielekästä ilman lapsi-, nuoriso- ja perhepoliittisten ohjelmien tavoitteellista ja sisällöllistä integrointia. Tämän perusteeksi Marjatta Bardy nimeää viisi argumenttia. Niitä toistamatta totean, että ne perustuvat holistiseen ihmiskäsitykseen, missä tunnustetaan ihmisen ikävaiheesta riippumaton riippuvuus hyvin toimivasta yhteiskunnasta. Hän korostaa, että ohjelmien integrointi voi energisoida koko kolmiyhteyttä. Integrointi edellyttää kuitenkin tarkkuutta, sillä toiminnallisia loukkuja ei saa päästää syntymään, eikä rakenteelliselle välinpitämättömyydelle saa luoda maaperää. Tämä edellyttää demokratiakasvatusta, osallistamista, huonoimmassa asemassa olevien ryhmien ja yksilöiden erityistä huomioimista. Integrointi nostetaan myös mahdollisuutena vastata ympäristöpoliittisiin haasteisiin, sillä silloin poliittinen voima saattaisi kantaa tulevaisuuden sukupolvia koskevat kysymykset nykypäivän toimijoiden ratkaistaviksi.

Puheenvuoronsa toisessa osassa Marjatta Bardy käsittelee tulevaisuutta, jota hän nimittää ekososiaalisen sivistyksen aikakaudeksi. Kehitys ilman kulttuuria on kasvua vailla sielua, hän kirjoitti jo vuonna 1999. Tässä puheenvuorossa hän peräänkuuluttaa kulttuurin kietoutumista kehitykseen, luontoon sekä erityisesti käynnissä olevaan sivilisaatiohistorialliseen murrokseen. Hyvinvoinnin ulottuvuudet - having, loving ja being / doing - ovat toisistaan riippuvaisia ja holistinen ihminen tarvitsee huolenpitoonsa kaikkien ulottuvuuksien elementtejä. Tulevaisuudessa näiden ulottuvuuksien väliset painotukset tulevat muuttumaan, ja Bardy kysyy, voitaisiinko niukkenevaa omistamisen alaa korvata runsaammalla rakastamisen ja tekemisen tai olemisen alalla. Tällöin keskeiseksi nousisivat ne tapahtumat ja toimet, jotka ruokkivat aistejamme, herättävät meissä tunteita ja liittävät meitä yhteen. Suhteessa lapsuuteen tällainen huolenpito merkitsee kestävyyttä - ja kestävyys huolenpitoa. Marjatta Bardy maalaa kuvan tulevaisuudesta, jossa ekoakatemiat ovat osa arkea ja eri-ikäiset ihmiset tutkivat luonnonympäristön ja yhteiskunnan tilaa opiskellen samalla kestäviä elämäntapoja. Taloudelliset ja tekniset innovaatiot ovat tässä tulevaisuudessa yhtä kiinnostavia kuin ihminen, kulttuuri ja arvomaailma.

Kaunis ajatus herättää minussa ensin innostusta, mutta sitten kivuliasta skeptisyyttä. Puutteet hyvinvoinnin yhdellä osa-alueella harvoin korvautuvat toisilla siten, että ihmisen hyvinvointi siitä vastaavalla tavalla kasvaisi. Lastensuojelussa tulee toistuvasti näkyväksi, miten taloudellinen deprivaatio ilmenee perheissä myös rakkauden ja toiminnan puutteena - katkerana toimettomuutena ja näköalattomuutena. Eriarvoistuvassa yhteiskunnassa kulutustottumuksiaan eivät suinkaan tarkista ne, joiden resurssit ovat niukimmat. Päinvastoin. Köyhyydessä ja niukkuudessa merkkifarkuille ja kännykälle tulee aivan toisenlainen statusarvo. Yhteiskuntaluokkien välisten taloudellisten eriarvoistumiskuilujen repeäminen heijastuu välittömästi myös sosiaalisen ja henkisen pääoman alueelle ja ylisukupolvisina kierre kulkee molempiin suuntiin. Tällöin myös sukupolvet irtautuvat toisistaan yhä kauemmaksi.

Marjatta Bardyn maalaama kuva tulevaisuudesta on kaunis ja esteettisyydessään lohdullinen, aivan kuten hänen käyttämänsä kieli. Se ei kuitenkaan ohjaa lukijaansa pois alisuoriutumisen aikakaudesta, eriarvoisuuden kysymyksistä ja ongelmien kumuloitumisen kurimuksesta. Itse uskon, että kestävän kehityksen polulle päästään vasta sitten, kun kansallisen ja globaalin eriarvoisuuden kysymykset on ratkaistu. Hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden ylläpitämiseen tarvitsemme kulutusyhteiskunnasta ne peruselementit, jotka luovat palveluille resursseja. Tämä ei tarkoita sitä, että luonnonvaroista piittaamaton toiminta saisi jatkua, vaan kasvun on perustuttava muihin tekijöihin kuin reaalitalouden kulutushyödykkeisiin. Enemmän kuin kuluttamista tarvitsemme kuitenkin eriarvoisuutta vähentäviä poliittisia päätöksiä. Me tarvitsemme rohkeutta uudenlaisiin verotusratkaisuihin, rahoitusmarkkinoiden säätelyyn ja resurssien allokointiin. Toivoisin, että meillä olisi oikopolku ekososiaaliseen yhteiskuntaan. Kuitenkin uskon, että siihen pääsemiseksi on rakennettava, ylläpidettävä ja kuljettava pitkä tie maailmanlaajuista hyvinvointipolitiikan aikakautta.

2 Ajankohtaista tutkimusta ja keskustelua

Lapsen tila, arki ja vapaus –miltä lapsia suojellaan?

Länsimaalaisen lapsuuskäsityksen mukaan lapsia tulee suojella, mutta miltä? Millaisilta riskeiltä ja miten lapsia suojellaan eri tiloissa ja instituutioissa, kuten päivähoidossa, harrastuksissa tai kirjastoissa? Entä miten lapset kokevat nämä suojelevat käytännöt? Suojelun sisältö ja käytännöt vaihtelevat eri aikoina ja eri kulttuureissa. Länsimaissa lasten liikkumisvapaus kaupunkitilassa on kaventunut, kun taas kehittyvien maiden kulttuureissa lapset saattavat leikkiä vapaasti luonnossa sen vaaroista huolimatta. Erilaiset tavat, joilla lapsia suojellaan ympäristöltä, vaikuttavat lasten elämään ja arkeen ja muuttavat lasten ja ympäristön suhdetta. Lapsista huolehditaan ja heitä suojellaan vaaroilta yhä perusteellisemmin, mutta samalla lisääntyy lasten itsenäisyyttä rajoittava valvonta ja ohjaaminen. Miten vallitsevia käytäntöjä voisi tunnistaa ja muuttaa?

Lasten suojellut iltapäivät?/Kristiina Eskelinen

Kristiina Eskelinen, Käyttäytymistieteiden laitos, Helsingin yliopisto, kristiina.eskelinen@helsinki.fi

Tässä puheenvuorossa kerron koululaisten iltapäivätoiminnassa olevien lasten (130) iltapäivästään ottamista valokuvista. Lapsuudentutkimuksen päivien teeman innoittamana luen aineistoa erityisesti suojelun näkökulmasta. Miltä lasta suojellaan koululaisten iltapäivätoiminnassa? Miten ja miltä lapset itse suojautuvat ja ovat suojassa? Miten lapset kuvaavat näitä suojelemisen ja suojautumisen käytäntöjä tai tiloja ja miten tutkija voi havaita/analysoida niitä lasten ottamista kuvista (tai niiden kanssa)? Pohdin valokuvien tulkintojen mahdollisuuksia mm. Barthesin (1985, 1986) teoretisointien avulla. Puheenvuoro liittyy tekeillä olevaan väitöskirjaani *Lapsuuden rakentuminen koululaisten iltapäivätoiminnassa*.

Keräsin lukuvuoden 2009–2010 aikana laajan etnografisen valokuva-aineiston kolmessa eri koululaisten iltapäivätoiminnan ryhmässä. Tutkimuksessani annoin lapsille käyttöön digitaaliset kamerat. Katsoin vuorollaan kunkin lapsen kanssa hänen ottamansa kuvat tietokoneen ruudulta. Tällöin myös pyysin lasta kertomaan kuvista ja valitsemaan viisi hänen iltapäiväänsä parhaiten kuvaavaa kuvaa sekä perustelemaan valinnan. Lisäksi lapsi valitsi yhden kuvan, jonka sai itselleen muistoksi paperikopiona. Dokumentoin nämä kuvista kertomiset ja kuvien valinnat äänittämällä tai kirjaamalla.

Tutkimuksessani valokuvaus on metodologinen valinta. Burke (2008, 34) käyttää sanallisen [words] ja kuvallisen [images] ilmaisun yhdistävästä metodista nimitystä 'photo elicitation', jonka voisi suomentaa kuvien avaamiseksi tai aukenemiseksi. Menetelmässä lapset keskustelevat tutkijan kanssa ottamistaan tai valmiista kuvista. Menetelmä tekee kuvakertomuksista itsessään osallistavaa kerrontaa kannustaen reflektoimaan, tuottamaan narratiiveja, keskustelemaan ja analysoimaan. Riessman (2008) puhuu "kuvan äänestä" (photo voice) ja mahdollisuudesta tehdä näkyväksi myös sellainen kokemus (seeable), joka ei taivu sanoiksi (sayable). 'Photo voice' on enemmän kuin dokumentaarista valokuvausta, sillä se antaa työkalun (kameran tai videokameran) niille, joille se ei ehkä muuten olisi mahdollista (vrt. participatory photography, Photovoice, PhotoVoice).

Mitä iltapäivätoiminta sitten on ja miten tai miltä lasta suojellaan iltapäivätoiminnassa? Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta on tarkoitettu 1–2-luokkalaisille ja erityistä tukea tarvitseville lapsille, aina yhdeksänteen luokkaan asti. Toiminta on perusopetuslain mukaista, ohjattua, maksullista vapaa-ajan toimintaa, jonka järjestämisestä kunta päättää. Koululaisten iltapäivätoiminta luotiin 1990-luvun laman seurauksena. Rouva Eeva Ahtisaari nosti vuonna 1996 puheeksi huolen lasten yksinäisistä iltapäivistä, mikä johti voimakkaaseen julkiseen keskusteluun ja nopeasti lakiin koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnasta (L1136–1138/2003).

Huoli lieneekin yleisin syy iltapäivätoimintaan hakemiselle. Ollaan huolissaan esimerkiksi lapsen yksin selviytymisestä, koulumatkan vaarallisuudesta ja kouluajan ulkopuolisen, valvomattoman ajankäytön tuomista riskeistä. Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisen yhteiskunnalliseksi lähtökohdaksi mainitaan juuri turvallisen kasvuympäristön tarjoaminen lapselle. Toiminnan katsotaan olevan avainasemassa edistettäessä lasten ja nuorten hyvinvointia ja tukevan erityisesti työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista, taloudellista tasa-arvoa sekä osallisuutta ja sitä kautta ehkäisevän syrjäytymistä. Tällä on vahvat yhtymäkohdat lastensuojelulain (L417/2007) ja nuorisolain (L72/2006; 693/2010) tavoitteisiin. Aamu- ja iltapäivätoiminta luokitellaan merkittäväksi varhaisen tuen toimintamuodoksi. Toiminnalla edistetään perusopetuksen ja oppilashuollon tavoitteita ja toiminta toteuttaa myös ehkäisevää lastensuojelutyötä. Osallistuminen aamu- ja iltapäivätoimintaan voi olla lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen asiakassuunnitelmaan kirjattava avohuollon tukitoimi. Lisäksi lastensuojelulaki velvoittaa aamu- ja iltapäivätoiminnan henkilöstön ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat saaneet tehtävässään tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

Koululaisten iltapäivätoiminnassa lapsi on huoltajan, toiminnan järjestäjien ja virallisten dokumenttien näkökulmasta turvassa. Toiminnan tavoitteena on tarjota lapselle ravitseva välipala; tila, jossa voi olla; paikka, jossa ei tarvitse olla yksin; mahdollisuus osallistua virkistävään ohjattuun toimintaan, mikä usein tarkoittaa liikuntaa; ja mahdollisuus levätä rauhallisessa ympäristössä ammattitaitoisen ja tehtävään soveltuvan henkilön valvonnassa. Jos näin on, eikö silloin myös kaikissa koululaisten iltapäivätoiminnassa otetuissa kuvissa ole jonkinlaista turvassa olemista? Millä perusteella tulisi lukea suojelun, suojan ja suojautumisen tapoja, paikkoja ja käytäntöjä suuresta kuva-aineistosta?

Messaris (1994) ajattelee, että katsoja merkityksellistää kuvan sellaisen kokemuksen perusteella, joka ei liity kuvaan vaan elämän realiteetteihin. Barthesille (1986) kuva on monimerkityksinen ”kelluva ketju”, jonka tulkinnassa voidaan jättää jotain huomiotta ja joihinkin asioihin puolestaan kiinnittää huomiota. Kuvan merkitykset muodostuvat sen mukaan, mitä katsoja kuvassa katsoo. Siksi kuva tarvitsee rinnalleen kielellisen tekstin. Erillinen valokuva ei koskaan erotu referenssistään, siitä mitä se esittää, tai ainakaan se ei erotu välittömästi tai jokaiselle (Barthes 1985). Yksittäisestä kuvasta ei voi siis esimerkiksi tietää, onko jokin aihe tullut kuvatuksi useiden lasten toimesta ja valikoitunut myös niiden viiden kuvan joukkoon, joita pyysin lapsia iltapäivästään valitsemaan. Valokuvassa tapahtuma ei myöskään muutu toiseksi, vaan valokuva asettuu sanomaan: ”tuo”, ”tämä se on”, ”se on tuo” (Barthes 1985). Katsoessani kuvia lasten kanssa keskustelu kulkikin kuin luonnostaan valokuvan luonteen mukaisesti – kerro minulle tästä kuvasta, mitä tässä tapahtuu, miksi se on tullut kuvatuksi?

Suuri merkitys lasten ottamien valokuvien ja toiminnan ymmärtämisessä on lasten omilla kertomuksilla. Kuvista kertomisten ja keskustelemisen kautta (photo elicitation) on mahdollista tulla tietoiseksi, mitä kuvassa on, mihin se liittyy ja miten kuva on otettu. Burken (2008, 28) mukaan nämä ”kuvan aukenemiset” voivat tuoda näkyville yllättäviäkin perspektiivejä. Ne myös haastavat käsityksiämme ja odotuksiamme. Lasten valitsemat, heidän iltapäiväänsä kuvaavat viiden kuvan sarjat eivät nekään ensi katsomalta näyttäisi muodostavan sellaista kronologista ja yhtenäistä kuvakertomusta, mitä odottaisi.

Mitä lapset sitten kuvasivat? Yhdessä iltapäivätoiminnan ryhmässä pihakuusi oli suosituimpia kuva-aiheita. Kuusen alla oltiin majassa ja siellä oli oravien pesäleikki. Kuvat kuusesta on helppo tulkita kuviksi suojaisasta paikasta. Toinen erittäin suosittu kuva-aihe oli bussit ja bussinkuljettajat. Koulu toimi väliaikaistiloissa, joten lähes kaikki lapset kulkivat linja-autolla. Erityisesti lapset odottivat tapaavansa kuljettajan, joka oli aina ajoissa, hyväntuulinen ja ystävällisesti tervehti jokaista lasta. Tämä mieskuljettaja näytti olevan lapsille tärkeä, turvallinen aikuinen, joka otti lapset huomioon; ja kuljetti heidät luotettavasti kotiin. Eräässä yksittäisessä kuvassa oli puolestaan kahden kiven väliin jäävä kolo, joka näytti tutkijan silmiin tuulensuojaiselta paikalta. Keskustelun edetessä selvisi, että kuvan ottanut poika ”suojeli jääpaloja” ja kuvassa oli ”vähän harvinainen paikka, jonka luona on tunneli, mutta se ei ihan näy”. Juuri tähän tunneliin poika oli piilottanut kaverinsa kanssa jääpalat suojaan [toisilta lapsilta].

Ilman kuvia ja vailla toisten valokuvien yhteyttä, edellä olevat esimerkit tuntuvat irrallisilta ja sattumanvaraisilta. Tekstinä kuvien herkkyys katoaa. Tällä hetkellä minua askarruttaa erityisesti juuri se, miten tutkijana pystyn toisaalta säilyttämään ja toisaalta välittämään aineiston erityislaatuisuuden. Miten aineisto

ylipäänsä tulisi esittää? Entä miten lasten ottamista valokuvista tulisi kertoa, jotta tutkimuksella olisi laajempaa yhteiskunnallista vaikutusta? Ja voiko sillä olla?

Toimittaja Markus Jokelan mukaan hyvässä kuvassa on aina tarina. Esittämällä kuvat kuvareportaaseina yksittäisten (uutis)kuvien sijaan kuvien ei tarvitse ”kiljua yksinkertaistettua totuutta. Ne voivat kuiskata ja kysyä ja avautua pikku hiljaa. Niihin voi palata.” (Jokela 2009, 204.) Olisiko tämä sellainen tapa, miten saisin lasten maailmojen perspektiivit avautumaan, säilymään, ja välittymään? Hiljaisina ja vihjaavina johtolankoina, fragmentaarisesti. Että en edes yritä rakentaa yhtenäistä kertomusta. Vaan suojaisin aineistoa sellaisilta tulkinnoilta, joissa poimin aikuis(t)en silmiin oikealta näyttäviä kuvia.

Lähteet:

Barthes, Ronald (1985) Valoisa huone. Suom. Martti Lintunen, Esa Sironen & Leevi Lehto. Jyväskylä: Kansankulttuuri, Suomen valokuvataiteen museon säätiö. (Ransk. alkuteos La chambre claire – Camera lucida, 1980).

Barthes, Ronald (1986/1964). Kuvan retoriikka. Suom. Kristiina Videnius. Teoksessa Martti Lintunen (toim.) Kuvista sanoin 3. Helsinki: Suomen valokuvataiteen säätiö, 71–92.

Burke, Catherine (2008) Children’s visual voice in research. In Pat Thomson (ed). Doing visual research with children and young people. Oxon: Routledge.

Jokela, Markus (2009) Jotain on tapahtunut/Something happened. Helsinki: Musta Taide.

Laki perusopetuslain muuttamisesta L1136–1138/2003, 8a-luku. Aamu- ja iltapäivätoiminta. http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031136

Lastensuojelulaki. file://localhost/L417:2007. http/::www.finlex.fi:fi:laki:alkup:2007:20070417

Messaris, Paul (1994) Visual literacy. Image, mind & reality. Boulder, Colorado: Westview Press.

Nuorisolaki L 72/2006. Nuorisolaki L693/2010. Muutossäädökset. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072

Photovoice, PhotoVoice esimerkiksi:

http://www.photovoiceworldwide.com/what_is_photovoice.htm

http://www.photovoice.org/

http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/67790/2/10.1177_109019819702400309.pdf

http://vewd.org/index.php/news/article/what_is_the_world_participatory_photography_in_the_documentary_tradition/

Riessman, Catherine Kohler (2008). Narrative methods for the human sciences. Thousand Oaks, California: Sage.

Vaaroja paratiisissa –Intian Goalla asuvat länsimaalaiset lapset/Mari Korpela

Mari Korpela, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto, mari.korpela@uta.fi

Tässä puheenvuorossa kysyn, mitä Suojeltu lapsuus? -konferenssin kutsussa olleet lauseet ”Suojelun käsite ja sisältö ovat vaihdelleet ajallisesti eri yhteisöissä” ja ”Suojelun muotoja ovat ohjanneet ajassa ja paikassa muuttuvat lapsuuden kuvat...” tarkoittavat sellaisten länsimaalaisten lasten kohdalla, jotka viettävät vuodesta toiseen talvet Intian Goalla, missä heidän vanhempansa sanovat löytäneensä paremman elämänlaadun. Puheenvuoroni perustuu meneillään olevaan etnografiseen tutkimukseeni Intian Goan länsimaalaisten elämäntapasiirtolaisten 2–11-vuotiaiden lasten keskuudessa. Tutkimukseeni kuuluu lapsia, joiden vanhemmat ovat mm. Israelista, Italiasta, Ranskasta, Iso-Britanniasta, Ruotsista, Suomesta, Venäjältä ja Espanjasta. Käytän termiä ’länsimaalainen’ siksi, että erot eri kansallisuuksien välillä tuntuvat katoavan, kun nämä ihmiset määrittelevät itseään vastoin Intian toiseutta, eikä kansallisuudella yleensä ole suurta merkitystä länsimaalaisten yhteisöissä Intiassa.

Länsimaalaisten perheiden Goalla oleskeluun on monia syitä: ilmasto on mukava, elinkustannukset edulliset, elämä on rentoa, lapset saavat kasvaa luonnon keskellä ja siellä on paljon muitakin lapsiperheitä. Monet vanhemmat sanoivat paenneensa länsimaiden kiireistä, stressaavaa ja kulutuskeskeistä elämää, mikä on tyypillistä elämäntapasiirtolaisille myös muissa maissa. Puheenvuorossani pohdin ristiriitoja, jotka liittyvät vapauden diskurssiin ja suojeluun sekä turvallisuuteen Goan länsimaalaisten lasten elämässä. Vanhemmat ovat löytäneet oman paratiisinsa; mitä tämä tarkoittaa lasten kannalta?

Goan länsimaalaisten perheiden elämässä keskeisiä paikkoja ovat koulut, hiekkarannat, uima-altaat sekä torit, joilla monet vanhemmat työskentelevät muutaman kerran viikossa myyden tuotteita (esimerkiksi itse suunnittelemiaan vaatteita) pakettituristeille. Goan elämäntapasiirtolaisten keskuudessa lapsille annetaan paljon tilaa ja aktiivista toimijuutta: he saavat leikkiä ja tutkia ympäristöään melko vapaasti eli he elävät rennossa ympäristössä, missä riittää nähtävää ja koettavaa. Vanhemmat ovat myös vahvasti läsnä lastensa – ja myös tuttavaperheiden lasten – arjessa: heillä on aikaa ja halua osallistua lastensa toimiin. Elämä paratiisissa sisältää kuitenkin myös vaaroja: merivirrat ja aallot voivat olla voimakkaita ja luonnossa on vaarallisia eläimiä (kuten myrkyllisiä käärmeitä ja hyönteisiä). Goa-elämän ehdottomasti vaarallisin piirre on kuitenkin liikenne: tiet ovat huonoja, liikennekulttuuri piittaamatonta, autoissa ei käytetä turvavöitä eikä mopoilla ja moottoripyörillä kuljettaessa käytetä kypäriä. Suomalaisäitinä kauhistelin kenttätyöni aluksi liikenteen vaaroja, mutta tutkijana päädyin sitten selittämään kypärien puuttumista ja vaarallisia ajotapoja vapauden diskurssin kautta: länsimaalaiset korostavat pakenevansa kotiyhteiskuntiensa tukahduttavia sääntöjä ja normeja Goalle, missä he kokevat saavansa elää vapaasti. Tähän diskurssiin ei sovi mukautuminen uusiin sääntöihin: vapaa elämä tarkoittaa myös vapautta hankalista kypäristä ja elämää vaikeuttavista liikennesäännöistä.

Goalla oleskelevien perheiden vanhemmat jakavat myös lastenhoitovelvoitteita keskenään niin, että lasten elämässä on useita merkittäviä aikuisia omien vanhempien lisäksi. Lisäksi, vaikka minusta aluksi näytti siltä ettei lasten leikkejä vahdita lainkaan, opin kenttätyöni aikana, että itse asiassa lapsia kyllä vahdittiin – vaikkakin pienen etäisyyden päästä. Vanhemmat myös luottivat siihen, että toiset aikuiset pitävät lapsia silmällä ja puuttuvat vaarallisiin toimiin, samoin vanhempien lasten oletettiin pitävän huolta nuoremmista, ja näin myös tapahtui. Lapset myös tiesivät, että aikuiset ovat aina lähistöllä tavoitettavissa, jos tarvetta ilmenee. Lapsille annettiin siis paljon tilaa itsenäiselle toiminnalle, mutta aikuiset olivat kuitenkin vahvasti läsnä lasten arjessa. Pohdin myös sitä, että tietyllä tapaa Goan länsimaalaisten lasten vanhemmat pyrkivät palaamaan ’idylliseen menneisyyteen’ eli he haluavat antaa lapsilleen samanlaisen vapaan leikin tilan kuin sanovat muistavansa omasta lapsuudestaan 1970-luvulta: silloinkin leikittiin vapaasti luonnossa eikä käytetty kypäriä, ja silti selvittiin hengissä.

Empiirisen aineiston esittelyn lisäksi pohdin konferenssin työpajaesityksessäni ’lapsen etua’ Goan kontekstissa. Osoitin, että suojelu voi tarkoitttaa monia eri asioita. Goan länsimaalaiset vanhemmat eivät ehkä suojele lapsiansa kypärällä, mutta he sanovat suojelevansa heitä länsimaiden kiireiseltä ja stressaavalta elämältä länsimaissa, missä vanhemmilla ei ole aikaa olla läsnä lastensa elämässä. Esitykseni toimi siten myös esimerkkinä ristiriidoista suojelun ja lasten muiden oikeuksien välillä, ja halusin pysähtyä pohtimaan,

mitä lapsen etu lopulta tarkoittaa ja kuka sen saa määritellä. Pyrin tämän tapaustutkimuksen avulla myös osoittamaan, että lapsen etu, suojelu ja turvallisuus ovat hyvin kulttuurisidonnaisia asioita, eikä kulttuurieroa voi määritellä vain eroksi 'meidän' ja eksoottisten 'toisten' välillä. Kulttuurieroa onkin usein hankala selvästi paikantaa ja tästä erinomaisena esimerkkinä toimivat Goalla asuvat länsimaalaiset perheet: kyse on länsimaalaisista ihmisistä, mutta he toimivat toisin kuin ehkä olettaisimme länsimaalaisten toimivan.

Osa esitykseni saamista kommenteista korosti selvästi suojelun näkökulmaa ja monet kuulijat tuntuivat olevan kovin huolissaan Goalla asuvista länsimaalaisista lapsista. Tutkimukseni tarkoitus ei toki ole vähätellä ilmiöön mahdollisesti liiittyviä ongelmia, mutta tarkoitukseni on myös tuoda esille elämäntavan rikkautta ja sitä, että lapsuus Goalla voi olla myös lapsen edun mukaista. Kansallisvaltiot eivät yleensä ymmärrä tai edes tunnista tällaista liikkuvaa elämäntapaa: liike ymmärretään yleensä työperäiseksi siirtolaisuudeksi tai pakolaisuudeksi ja Suomen kontekstissa lähinnä maahanmuutoksi. Tutkimukseni tuo kuitenkin esille sen tosiasian, että on olemassa yhä enemmän myös sellaisia ihmisiä, ja myös lapsiperheitä, jotka liikkuvat toisin, ja koska tällaiset elämäntavat ovat yhä yleisempiä, on tärkeä tutkia niiden käytäntöjä, syitä ja seurauksia. On myös erityisen tärkeä selvittää, miten lapset itse kokevat transnationaalin elämäntavan sen sijaan, että aikuiset tekisivät johtopäätöksiä heidän tilanteestaan heidän puolestaan.

Kaupunki ja lapsen reviiri. Tutkimus kouluikäisten lasten ja nuorten käyttämästä kaupunkitilasta Helsingin Kalliossa 1950-luvulla/Veera Moll

Veera Moll, Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos/Talous- ja sosiaalihistoria, Helsingin yliopisto, veera.moll@helsinki.fi

Vuoden 1946 alueliitoksen myötä Helsingin koko viisinkertaistui ja käsitti maantiellisesti 163 neliökilometriä (Turpeinen ym. 1997, 13). Muuttovirta kaupunkiin, sodan jälkeen evakuoidut karjalaiset ja luonnollisen väestönlisäyksen myötä syntyneet uudet helsinkiläiset kasvattivat pääkaupungin väestömäärää sodan jälkeen (Åström ym. 1998, 15). Helsingin muuttovoitto oli vuosina 1946–1950 yli 24 000 (Katainen ym. 1999, 164).

1950-luvulla, ennen kuin kaupunki pystyi vastaamaan tehokkaasti asuntopulaan, helsinkiläiset elivät ahtaasti. Asuminen oli tiivistä kaikissa sosiaaliluokissa (Åström ym. 1998, 15). Elettiin vuokrasäännöstelyn aikaa, joka tarkoitti sitä, että yhtä asukasta kohden sai olla enintään yksi huone (emt. 15). Ylimääräiset huoneet oli vuokrattava ulkopuolisille. Ahtaan asumisen lisäksi vuosikymmentä leimasi lasten suuri osuus väestöstä. Sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat elivät lapsuuttaan juuri 1950-luvulla.

Näistä lähtökohdista tutkin lapsen käyttämää kaupunkitilaa 1950-luvun Helsingissä. Kysyin kahdeksassa teemahaastattelussa kyseisenä aikana lapsuuttaan viettäneiden muistikuvia kodista, pihapiiristä, leikkipaikoista, koulumatkoista ja kaupunkilaislasten tekemistä retkistä. Tutkimuksessa painottuu vapaa-aika. Tarkastelen erityisesti lasten käyttämää kaupunkitilaa koulun ulkopuolella, vaikka kiinnitän huomiota myös koulumatkoihin ja koulun kanssa tehtyihin retkiin. Pyrin tätä kautta selvittämään 1950-lukulaisen lapsen suhdetta ympäröivään kaupunkiin ja kartoittamaan tämän tilankäyttöä.

Teoreettisena työkaluna käytän tutkimuksessani mm. reviirin käsitettä. Reviiri on lapsen käyttämä elinpiiri ympäristössä. Se on usein yhteinen muiden ihmisten kanssa, mutta siihen saattaa sisältyä myös omia, yksityisiä tiloja. Aikuiset rajoittavat ja määrittävät lapsen reviiriä käskyillä ja rajoituksilla. Toisaalta reviiri noudattaa omia sallitun ja kielletyn sääntöjä, eli siihen saattoi kuulua aikuisten lapselta kieltämiä alueita. Samoin sitä rajoittavat lasten keskeiset rajanvedot. Tutkielmani maantieteellinen rajaus on Kalliossa, joten lapsuuskuvaukset sijoittuvat ensisijaisesti työväenkaupunginosaan ja työväen lasten elämään. Tutkimukseni on kandidaatin tutkielma Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalihistorian oppiaineeseen.

Kaupungin kokoinen koti

Minua kiinnostaa se, miten lapset ratkaisivat ahtauden ongelman. Toisaalta on syytä epäillä, ettei ahtaus ollut lapselle ongelma ylipäätään. Anna-Maria Åström huomioi 1950–60-luvun Koillis-Helsinkiä koskevassa tutkimuksessaan, että koti oli enemmän ponkaisulauta ulospäin suuntautuvalle aktiviteetille, ei niin-

kään paikka viihtyisälle kotielämälle (Åström ym. 1998, 15). Tekemäni tutkimushaastattelut vahvistavat väitteen: lapsen maailma aukesi kotioven ulkopuolelle.

Tilastojen ja totunnaisen historiankirjoituksen varjoon jää usein lapsen käsitys kaupunkitilasta. Aikuisen näkökulmasta turhat, epämiellyttävät ja vaarallisetkin paikat kaupungissa voivat näyttäytyä lapselle eri tavalla. Helsingin ympäristöhistoriaa selvittävässä muistitietoaineistoissa esimerkiksi teollisuusalueet, kaatopaikat ja joutomaat olivat joillekin lapsille mieluisia leikkipaikkoja (Hannikainen ym. 2001, 28). Myös aikuiselle huomaamaton ympäristö on saattanut kätkeä sisälleen lapselle tärkeitä paikkoja: Torkkelinmäellä lapsuutensa viettänyt nainen muistaa pihalla kasvaneiden pensaiden kätkeneen sisälleen jännittävän salakäytäväverkoston (haastattelu n/1939/Helsinki). Tästä näkökulmasta aikuinen tulee harvoin tarkastelleeksi omaa ympäristöään.

Kaupunkeja rakennetaan, samaten kuin historiaa kirjoitetaan, valtaapitävien aikuisten toimesta ja näkökulmasta. Siksi lapsen näkökanta sekä kaupunkisuunnitteluun että historiantutkimukseen on tervetullutta. Aihe on myös ajankohtainen. Suurin osa maailman lapsista asuu tällä hetkellä kaupungeissa (Raittila 2011). Maailma kaupungistuu kiihtyvällä vauhdilla ja tiivis asuminen on monille pakon sanelema tilanne. Katsaus 1950-luvulle voi olla opettava. Oliko pienissä kodeissa ja tiiviissä asumisessa mahdollisesti joitain myönteisiäkin puolia, joita voisi hyödyntää nykyajan kaupunkisuunnittelussa? Minua kiinnostaa myös se, minkälaisia merkityksiä 1950-luvulla lapsuuttaan viettäneet aikuiset antavat omalle lapsuudelleen. Miten verrattain vapaa ja kontrolloimaton kaupunkitilan käyttö nähdään nyt, 60 vuotta myöhemmin?

Lapsen reviiri 1950-luvun Helsingissä

Missä 1950-luvun lapset sitten liikkuivat? Haastattelujen pohjalta reviiri kulki esimerkiksi kotoa kouluun, koulusta kotiin, kotipihalle ja sieltä esimerkiksi Brahen kentälle. Nuorempana liikuttiin pienemmällä alueella ja vanhempana uskaltauduttiin pidemmillekin retkille. Partiota harrastaneet liikkuivat laajemmalla alueella ja tutkivat säännöllisesti myös kaupungin laitamia.

Minkälaiset seikat sitten vaikuttivat lasten reviiriin? Konkreettisiin reittivalintoihin vaikutti koulumatkojen kohdalla se, mikä on lyhin reitti. Myös liikenne rajoitti koulumatkailijaa, joissakin tapauksissa myös pelottavat paikat, jotka oli kierrettävä. Haastateltavat menivät koulumatkat jalan, yksin tai sisaren tai ystävän kanssa. Koulupäivä oli ohjelmoitua ja kontrolloitua aikaa, ja vaikka se laajensikin lapsen käyttämää reviiriä toisinaan tuntuvastikin, esimerkiksi retkien muodossa, en perehdy siihen tässä. Työni painopiste on lapsen vapaa-ajassa.

Koulun jälkeinen vapaa-aika mahdollisti lapsen monipuolisen tilankäytön. Kotipiha oli oman reviirin ydin. Siellä leikittiin kesät ja talvet, useimmiten omien pihan asukkaiden kanssa. Myös naapuritalojen lapset vierailivat omalla pihalla ja leikit saattoivat jatkua muiden lasten pihoille. Leikit levisivät myös kortteliin ja kadulle. Mitä kauemmaksi liikuttiin kotipihalta sitä vähemmäksi kävi tuttujen, kuten vanhempien, talonmiehen ja muiden oman talon asukkaiden kontrolli lapsesta. Tämä kontrolli löyheni entisestään iän karttuessa.

Lasten keskenään viettämät iltapäivät problematisoitiin voimakkaasti 1990-luvulla ja kehitettiin nopeasti iltapäivätoimintaa (Eskelinen 2011). Ennen iltapäivätoiminnan kehittämistä koulun jälkeinen aika oli lasten omaa. Kaksi haastateltava muistaa ajan pitkäveteisenä, jolloin odotettiin vanhempien paluuta kotiin (haastattelu n/1945/Helsinki). Muut eivät kuvaa aikaa odottavana – päinvastoin. Silloin keksittiin itse moninaisia aktiviteetteja: leikittiin pihalla, lähipuistoissa, tehtiin retkiä esimerkiksi hiihtäen ja käytiin luistelemassa. Lapset saivat liikkua hyvin vapaasti lähiympäristössään. Aikaa vietettiin myös kodin sisätiloissa, mutta usein haastateltava muistaa ulkotilan paljon houkuttelevampana leikkipaikkana (haastattelu m/1939/Helsinki).

Marketta Kytän (2003) mukaan paras ympäristö lapselle on sellainen, jossa on runsaasti liikkumisvapautta ja toimintamahdollisuuksia. Haastatteluissa piirtyvä kuva lapsen reviiristä 1950-luvun Helsingissä näyttävät täyttävän Kytän kuvailua hyvästä ympäristöstä lapselle. Ennen kaikkea haastateltavat itse näkivät leikkiympäristön, ulkona vietetyn ajan, kaupunkiluontoon sijoittuvat leikit ja omatoimiset luistelu- ja hiihtoretket myönteisinä asioina lapsuudessaan. Kukaan haastateltava ei myöskään nostanut keskeiseksi turvattomuuden tunnetta tai pelkoa vapauden kääntöpuolena.

Historiantutkimus puheenvuorona lapsitutkimuksessa

Reviirin tarkastelu antaa vain yhden työkalun 1950-luvun lapsuuden tarkasteluun Helsingissä. Sen määrittely on tehty myös vain kahdeksan teemahaastattelun pohjalta, joten tulos ei luonnollisesti ole kaikenkattava. Mutta koska muistitietotutkimuksen pyrkimyksenä tässä ei ole kuvata objektiivisia totuuksia vaan pohtia subjektiivisia muistoja sekä näille annettavia merkityksiä, voidaan haastatteluaineiston pohjalta tehdä joitakin huomioita.

Vapaaseen liikkumiseen ja aikuisten vähäiseen kontrolliin liitetään haastatteluissa myönteisiä merkityksiä siitä huolimatta, että menneisyyden Helsinki on ollut monessa mielessä nykyistä turvattomampi kaupunki. Myöskään ahdasta asumista ei nähdä yksin kielteisenä seikkana.

Haastattelujen tulokset kannustavat pohtimaan siis ainakin kahta asiaa. Toinen liittyy kysymyksiin lasten huolehtimisesta, peloista ja kontrollista, jotka kulkevat nykyään käsikädessä sellaisten vaikeasti kritisoitavissa olevien käsitteiden, kuten hyvän vanhemmuuden kanssa.

Marketta Kyttä (2003) puhuu ”turvaistuinsukupolvesta” – lapsista, jotka oppivat tuntemaan ulkomaailman katselemalla maisemaa auton ikkunalasin takaa. Vaikka tämä ei ole vielä kokonaan todellisuutta nyky-Suomessa, on turvallisuudesta tullut yhä keskeisempi keskustelunaihe kasvatuksessa. Voisiko katsaus 1950-luvun kaupunkilaislasten elämään ja vapaaseen lapsuuteen liitettäviin merkityksiin rikastuttaa keskustelua?

Toinen aineistosta noussut aihepiiri on kotien ahtaus. Vaikka haastateltavat tuntuivat kaipaavan omaa tilaa kodissa, on syytä kysyä tarvitaanko tilaa kodissa niin paljon kuin sitä lapsille nykyään tarjotaan? Olisiko mahdollista kehittää kaupunkitiloja enemmän yhteisöllisiksi, jolloin yksityistä tilaa voisi supistaa? 1950-luvun muistitietoaineiston pohjalta yhteiset pihat ja arjen jakaminen muunkin kuin oman ydinperheen kanssa näyttäytyvät myönteisenä.

Lähteet:

Eskelinen, Kristiina (2011) Lasten suojellut iltapäivät? Työryhmäesitys Lapsuudentutkimuksen päivillä Helsingissä 7.6.2011.

Hannikainen, Matti & Salasuo Mikko (toim.) (2001) Elämän muotoja. Kertomuksia yksilöstä ja yhteiskunnasta. Rauma: Koala-Kustannus.

Katainen, Elina & Suoranta, Anu & Teräs, Kari & Valenius Johanna (toim.) (1999) Koti kaupungin laidalla. Työväestön asumisen pitkä linja. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Kyttä, Marketta (2003) Children in outdoor contexts. Affordances and Independent Mobility in the Assessment of Environmental Child Friendliness. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Raittila, Raija (2011) Ympäristöltä suojeltu lapsuus. Työryhmäesitys Lapsuudentutkimuksen päivillä Helsingissä 8.6.2011.

Turpeinen, Oiva & Herranen, Timo & Hoffman, Kai (1997) Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 1: Väestö, kaupunkisuunnittelu ja asuminen ja elinkeinot. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Åström, Anna-Maria & Olsson, Pia & Kivistö, Jorma (toim.) (1998) Elämää kaupungissa. Muistikuvia asumisesta Helsingin keskustassa. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Miltä päivähoito suojelee? Avainkaulalapsesta osalliseksi oppijaksi/Eeva-Leena Onnismaa

Eeva-Leena Onnismaa, Opettajankoulutuslaitos, Helsingin yliopisto, eeva-leena.onnismaa@helsinki.fi

Lasten päivähoito toimi Suomessa lähinnä lastensuojelulain viitekehyksessä vuoteen 1973 asti. Laki lasten päivähoidosta muodosti tuolloin uudenlaisen lainsäädännöllisen kehikon toiminnalle, jossa on ollut piirteitä sekä tarveharkintaisesta sosiaalipalvelusta että perusopetukseen rinnastettavasta normaalipalvelusta. Lapsen suojelemisen näkökulma on olennainen palvelussa, jonka käyttäjät ovat riippuvaisia aikuisten jatkuvasta huolenpidosta. Hoivan ja suojelun tarpeen on nähty nousevan erityisesti vanhempien työssäkäynnistä, jolloin lapsi jää vaille aikuisten huolenpitoa työpäivän ajaksi. Päivähoidon tarjoamaa suojelua on nähty tarvittavan myös paikkaamaan vanhempien kyvyttömyydestä tai piittaamattomuudesta johtuvaa vajetta lapsen huolenpidossa. Päivähoidon on ajateltu suojelevan lasta myös ikäkauteen sopimattomilta vaikutteilta. Edellisten lisäksi päivähoidon voidaan nähdä suojelevan ja rakentavan myös itse lapsuutta käsitteenä, ilmiönä ja elämänvaiheena. (Eerola-Pennanen 2009; Alanen & Bardy 1990.)

Puheenvuoroni pohjana on väitöstutkimuksena ilmestynyt asiakirja-analyysi, jossa olen tarkastellut vuosina 1967–1999 ilmestyneitä päivähoitoasiakirjoja (Onnismaa 2010). Aineisto koostuu komiteoiden ja työryhmien mietinnöistä ja muistioista sekä valtakunnallisista toiminta- ja opetussuunnitelmien perusteista. Puheenvuoroa varten aineistosta on etsitty lapsen ja lapsuuden suojelemiseen viittaavia teemoja eikä tulkinta ole osa väitöstutkimusta. Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää selvittää 2000-luvun kehitystä. Tällöin on tarpeen ottaa tarkasteluun uusimmat varhaiskasvatustekstit: Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Stakes 2003/2005) sekä Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2000). Tässä puheenvuorossa viittaan 2000-lukuun avoimin kysymyksin ja hypoteesinomaisesti.

Puheenvuorossani kysyn, millaisilta vaaroilta tai riskeiltä päivähoidon on ajateltu suojelevan lapsia alkaen päivähoitolain valmisteluvaiheesta 1960-luvun lopulla ja päätyen linjauksiin 2000-luvulle. Tutkimusjakson alkupuolella teksteissä (KM 1967: B 46;KM 1969:B 104; KM 1971: A 20; KM 1972:B 44) painottui huoli niin sanotuista avainkaulalapsista, joille haluttiin taata turvallinen sijaishoito vanhempien työssäkäynnin ajaksi. Lasta uhkaavina vaaroina nähtiin esimerkiksi kaupungistuva elinympäristö, liikenne ja turvallisten leikkipaikkojen katoaminen. Lasten kotitaustojen erilaisuus on nähty keskeisenä lapsuutta vaarantavan tekijänä. Perhetaustojen tasoerojen ohella erityisesti varhaisimmissa teksteissä nähtiin mm. kioskikirjallisuuden ja väkivaltaviihteen uhkaavan hyvää lapsuutta. Kokopäivähoitoon tulevien lasten kotitaustat oletettiin lähtökohtaisesti vaikeiksi. Vaikka esimerkiksi Lasten päivähoitolaitostoimikunta (KM 1967: B 46) asettui voimakkaasti lasten kotihoidon kannalle, se huomautti monien niin sanottujen kotona hoidettavien lasten olevan tosiasiallisesti ilman aikuisen huolenpitoa. Toimikunta arvioi jopa 11 prosentin kotona hoidettavista lapsista olleen tuolloin puutteellisessa hoidossa. Toisaalta lasta tuli suojella myös päivähoidolta eikä päivähoitoa suositeltu lainkaan alle kolmevuotiaille. Äidin työssäkäynti nähtiin lapselle haitallisena ja päivähoidon tuli yrittää kompensoida tätä haittaa.

Järjestelmän sisältöä linjattaessa 1970-luvulla (TM 1974; KM 1974:15; TM 1975) uhkana nähtiin edelleen aineellinen puute ja virikkeiden niukkuus. Oman perheen nähtiin myös voivan olla uhka lapselle. Samaan aikaan päivähoidon rakentamisen kanssa linjattiin myös kuusivuotiaiden esiopetusta (KM 1972: A13; KM 1978:5) ja esiopetusikäisten suurimpina riskeinä nähtiin lasten eritasoiset kotiolot, joita esiopetuksen tuli pyrkiä tasoittamaan. Kotiolojen epävakauden nähtiin häiritsevän lapsen tunne-elämää, mutta ei kognitiivista kehitystä. Virikkeiden ylitarjonta ilmaantui uudeksi riskiksi lapsen kehitykselle vuosikymmenen lopulla.

Päivähoidon kasvatustavoitekomitea (KM 1980: 31) totesi kasvatuksen tehtäväksi suojella lasta ikäkauteen sopimattomilta vaikutteilta. Maalais- ja kaupunkilapsuuden erojen tunnistamista pidettiin edelleen tärkeänä ja lasten ”köyhtynyt elämänpiiri”, johon sisältyy mm. yksinhuoltajaperheiden lisääntyminen ja lähiverkostojen puute, mainittiin. Myös vanhempien haluttomuus kasvattaa lapsiaan mainittiin.

Kaikille päivähoidon ikäryhmille laadittiin 1980-luvulla toiminta- tai opetussuunnitelman perusteet. Alle kolmevuotiaiden suunnitelmatekstissä (Sosiaalihallitus 1986) heidän todettiin olevan haavoittuvin ja eniten suojelua tarvitseva ikäryhmä, jonka vuoksi nuorimmat saatettiin ensimmäiseksi subjektiivisen päivähoito-oikeuden piiriin. Kolme–viisivuotiaiden (Salminen 1988) sekä kuusivuotiaiden (Sosiaalihallitus

1984; Kouluhallitus 1987) suunnitelmissa ongelmina nähtiin sekä virikeniukkuus että ylivirikkeisyys. Kuusivuotiaan ambivalentti kehitysvaihe ja instituutioiden rajapinnalla eläminen voidaan myös tulkita suojelua edellyttäviksi piirteiksi. Yksinhuoltajaperheet nähtiin edelleen ongelmallisina ja toivottiin päivähoidon tarjoavan lapsille ”normaaleja” malleja.

Varhaiskasvatus painottui 1990-luvulla esiopetuksen kehittämiseen ja huomio kiinnittyi kaikissa ikäryhmissä lapsen kognitiivisen kehityksen tukemiseen. Painavimmat valtakunnalliset asiakirjat olivat kuusivuotiaiden esiopetusta linjaavat Opetushallituksen ja Stakesin linjaukset sekä opetussuunnitelman perusteet (TM 1991; TM 1992; Opetushallitus/Stakes 1994; Opetushallitus/Stakes 1996.) Stakes julkaisi lisäksi raportteja, jotka olivat tuolloin uutta sosiaali- ja terveyspalvelujen informaatio-ohjausta. Suojelemisen teemat eivät korostu 1990-luvun teksteissä, jotka edustavat konstruktivistista oppimiskäsitystä ja tähdentävät lapsen kompetenssia. Erityisesti vuoden 1996 esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus/Stakes 1996) painottaa lapsen ja aikuisen tasavertaisuutta.

Puheenvuoroni pohjana oleva tutkimus päättyy Varhaiskasvatustyöryhmän (TM 1999:4) linjauksiin 2000-luvulle. Päivähoidon tulisi työryhmän mukaan suojella syrjäytymiseltä ja tuottaa hyvää lapsuutta. Hukassa oleva vanhemmuus mainitaan ja se voidaan tulkita myös suojelun tarvetta aiheuttavaksi seikaksi.

Puheenvuoro pohjustaa seuraavaa tutkimusvaihetta, jonka selvitettäväksi jää, miltä 2000-luvun päivähoidon on haluttu suojelevan lapsia. Näyttäisi siltä, että 2000-luvulla varhaiskasvatuksen tutkimuksessa ja kehittämisessä painotetaan lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteista osallisuuden (participation) edistämistä lapsen suojelemisen (protection) näkökulman sijaan. Myös oppimisen näkökulma on selkeä erityisesti kuusivuotiaiden esiopetuksessa, joka on ollut vuosituhannen alusta asti lapsen maksuton subjektiivinen oikeus. Tällä hetkellä näyttäisi tärkeältä pitää myös lapsen oikeuksien provision-näkökulma (lapsen oikeus osuuteen yhteiskunnan aineellisesta hyvästä) esillä tilanteessa, jossa julkisia palveluja ollaan entisestään leikkaamassa. Nähtäväksi jää, miten vuoden 2011 hallitusohjelmaan kirjattu varhaiskasvatuspalveluiden lainsäädännön valmistelun, hallinnon ja ohjauksen siirto opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuuteen muovaa toimintakulttuuria.

Hallitusohjelma linjaa varhaiskasvatusta nykyistä selkeämmin normaalipalvelun suuntaan. Samalla kuitenkin esitetään yhteistyön tiivistämistä sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. Muotoilu jättää avoimeksi, tuleeko yhteistyötä tiivistää verrattuna nykyiseen, mikä olisi paradoksaalista, koska koko järjestelmä on sosiaali- ja terveysministeriön toimialaa. Mikäli viitataan opetushallinnon ja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyön tiivistämiseen, voitaisiin sitä pitää viestinä myös perusopetuksen yhteistyökulttuurille. Opetushallitus ja Stakes ovat tehneet aiemmin yhteistyötä esiopetuksen suunnittelussa, uudessa tilanteessa THL:n asiantuntemusta olisi mahdollista siirtää opetushallitukseen koko varhaiskasvatuksen kehittämiseen.

Hallitusohjelmassa sitoudutaan lapsen subjektiivisen päivähoito-oikeuden säilyttämiseen, mitä voidaan pitää sitoutumisena lapsen oikeuksien provision-näkökulmaan. Päivähoidon halutaan ohjelmatekstin mukaan suojelevan lapsia syrjäytymiseltä, mikä taas viittaa protection-näkökulmaan. Nähtäväksi jää, mahdollistaako hallinnon ja ohjauksen siirto esimerkiksi paneutumisen oppimisvaikeuksista johtuvan koulutuksesta syrjäytymisen ehkäisyyn nykyistä tehokkaammin. Entä olisiko mahdollista tuottaa lapsen suojelemisen lisäksi aikaisempaa selkeämpi käsitys siitä, mitä positiivista lisää päivähoito ja siihen kytkeytyvä varhaiskasvatus voisivat tuoda lapsen elämään? Entä voisiko julkisella varhaiskasvatusjärjestelmällä olla nykyistä vahvempi rooli lastenkulttuurin ja taidekasvatuksen edistämisessä? Tämä ei edellyttäisi suuria lisäinvestointeja: lapset, eri ammattiryhmistä muodostuva henkilökunta ja pääosin varsin korkeatasoiset päiväkotirakennukset ovat jo olemassa. Säädösten tulisi mahdollistaa nykyresurssien tehokkaampi suuntaaminen ja turvata lapsille ja aikuisille työrauha. Näin olisi kenties mahdollista myös suojella lapsia harrastusten kuormittamilta illoilta ja viikonlopuilta: jos päiväkodeissa pystyttäisiin keskittymään monipuoliseen pedagogiseen toimintaan lasten virkeimpänä aikana, illat voitaisiin rauhoittaa kiireettömään yhdessäoloon perheen kesken.

Lähteet:

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) Lapsuuden aika ja lapsuuden paikka. Sosiaalihallituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) (2009) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino.

Eerola-Pennanen, Paula (2009) Sörnäisten kansanlastentarhan lapset – modernin lapsuuden pioneerit. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino.

KM (1967): B 46. Lasten päivähoitolaitostoimikunnan mietintö.

KM (1969): B 104. Lasten päivähoitolaitostoiminnan säännöstoimikunnan mietintö.

KM (1971): A 20. Lasten päivähoitokomitean mietintö.

KM (1972): A 13. Esikoulukomitean mietintö.

KM (1972): B 44. Lasten päivähoidon säännöstoimikunnan mietintö.

KM (1974): 15. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan koulutuskomitean mietintö.

KM (1978:5): Kuusivuotiaiden kasvatus- ja koulutustoimikunta.

KM (1980:31): Päivähoidon kasvatustavoitekomitean mietintö.

Kouluhallitus (1987) Peruskoulun opetuksen opas: esiopetus.

Onnismaa, Eeva-Leena (2010) Lapsi, lapsuus ja perhe varhaiskasvatusasiakirjoissa 1967–1999. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 313.

Opetushallitus/Stakes (1994) Esiopetuksen suunnittelun lähtökohtia. Opetushallituksen ja Stakesin yhteinen linjaus. Oppaita 24.

Opetushallitus/Stakes (1996) Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

Opetushallitus (2000) Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

Salminen, Hannele (1988) Kolme–viisivuotiaiden lasten päivähoidon toimintasuunnitelma. Sosiaalihallituksen julkaisuja 2/1988.

Sosiaalihallitus (1984) Kuusivuotiaiden lasten esiopetussuunnitelma. Sosiaalihallituksen julkaisuja 1/1984.

Sosiaalihallitus (1986) Alle kolmevuotiaiden lasten päivähoidon toimintasuunnitelma. Sosiaalihallituksen julkaisuja 4/1986.

Stakes (2003) (Tarkastettu painos 2005) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.

TM (1974): Päivähoidon kasvatustavoitteita koskeva alustava muistio.

TM (1975): Iloiset toimintatuokiot. Sosiaalihallitus.

TM (1991) Esiopetuksen kehittäminen. Esiopetuksen kehittämistyöryhmän muistio. Kouluhallitus ja sosiaalihallitus.

TM (1992) Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet -työryhmän muistio. Opetushallitus ja Stakes.

TM (1999:4) Varhaiskasvatustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Ympäristöltä suojeltu lapsuus/Raija Raittila

Raija Raittila, Kasvatustieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto, raija.raittila@jyu.fi

Tarkastelen puheenvuorossani sitä, miten pyrkimys suojella lapsia on muuttanut lasten ja ympäristön suhdetta ja siten myös lasten elämää ja arkea. Ymmärrän lapsuuden ajallisesti ja paikallisesti muuttuvana osana yhteiskunnan rakenteita. Lapsuus on siis erilainen eri yhteiskunnissa ja se muuttuu historiallisesti samassakin yhteisössä. Tässä puheenvuorossa lapsuuden muuttumista ja määräytymistä tarkastellaan erityisesti suhteessa ympäristöön.

Määrittelen ympäristön fyysisten, sosiaalisten ja kulttuuristen olosuhteiden kokonaisuudeksi. Ympäristö ei ole vain tila, jossa toiminta tapahtuu, vaan ympäristöä luodaan toiminnassa ja siihen liittyvässä päätöksenteossa. Ympäristö määrittyy eri tahojen tulkintojen ja toiminnan myötä ja siten ympäristö on jatkuvasti muuttuva. Toiminta ympäristössä ei ole riippumatonta aiemmin suunnitelluista ja luoduista tilallisista järjestelyistä. Ympäristö on tietoisesti tai tiedostamatta rakennettu tietynlaisiksi. Näin syntyneillä ympäristöillä on tärkeä merkitys sen kannalta millaiseksi lasten elämä muotoutuu.

Esitän seuraavana kuusi sellaista lasten ja ympäristön vuorovaikutukseen liittyvää kehityssuuntaa, joiden seurauksena lasten elämä on muuttunut. Nämä kuusi näkökulmaa ovat olleet paljon esillä viimeisen viidentoista vuoden aikana lapsuuden maantieteen tutkimuksissa. Tutkimus on painottunut paljon kehittyneiden maiden lapsuuden tarkasteluun ja voidaankin sanoa, että lapsuus kehittyvissä maissa näyttäytyy suhteessa ympäristöön luultavasti varsin erilaisena kuin seuraavissa pohdinnoissa.

Ensinnäkin suurin osa maailman lapsista asuu nykyisin kaupungeissa. Lapsuuden siirtyminen maaseutumaisesta ympäristöstä kaupunkimaiseen on tapahtunut vähitellen ja kaupunkilapsuudesta on tullut maalaislapsuutta yleisempää monissa maissa viimeisten vuosikymmenten kuluessa. Kaupungissa asuminen määrittää erityisesti pienten lasten arkea suhteessa ympäristöön aivan uudenlaiseksi. Kaupunkiympäristöä on pidetty lapsille epäedullisena ja vaarallisena kasvuympäristönä, ja lasten suojelun takia lasten elämä ja itsenäinen toiminta kaupungeissa on muokkautunut (aikuisten järjestämänä) rajoitetummaksi kuin maaseudulla. Itse asiassa viisi seuraavaksi esittämääni näkökulmaa liittyvät sellaisiin lasten ja ympäristön vuorovaikutuksen muutoksiin, jotka kytkeytyvät lapsuuden kaupungistumiseen.

Toiseksi aikuisten valvoma ja ohjaama sisällä vietetty lapsuus on lisääntynyt. Tähän ovat vaikuttaneet erityisesti aikuisten pelot. Kaikkein vaarallisimpina lasten kannalta pidetään liikennettä ja muita aikuisia. Tutkimusten mukaan aikuisten pelot ovat liioiteltuja suhteessa lapsiin kohdistuviin todellisiin riskeihin. Aikuisten peloista johtuen lapsuuden vapaa-aika on kuitenkin siirtynyt joko koteihin lasten omiin huoneisiin tai harrastusryhmiin ja lapsille varta vasten tarjottuihin leikkimaailmoihin. Kotilapsuus on melko yksinäinen, sillä ihmisten elämä on varsinkin länsimaissa privatisoitunut ja jopa lasten jokapäiväinen kanssakäyminen toistensa kodeissa on vähentynyt. Lapsilla on huoneissaan seuranaan lapsille suunnatut tavarat, viihde-elektroniikka ja nettimaailma. Harrastusryhmissä tai leikkimaailmoissa (esim. kaupalliset leikkipaikat) lapset toimivat vertaisryhmässä, mutta toiminta on joko aikuisten ohjaamaa tai lyhytkestoisiin kohtaamisiin keskittyvää, ei lasten pysyvässä ystäväpiirissä keskenään kehittelemää omaehtoista toimintaa.

Edellisen loogiseksi jatkoksi voidaan kolmanneksi todeta, että lasten ulkona itsenäisesti viettämä aika on vähentynyt. Perusteet näkyvät osittain edellisessä kohdassa esittämissäni perusteissa eli aikuisten peloissa. Lapsilla ei ole lupaa liikkua yksin ulkona. Kansainvälisissä tutkimuksissa suomalaislasten vapaus ulkoilun suhteen näyttäytyy todella suurena. Ulkoilun vähenemiseen on yhteydessä myös se, että autoistumisen takia lapsille ei ole sopivia ulkoiluympäristöjä. Lisäksi ulkoa ei löydy välttämättä enää samanikäistä seuraa, perhekokojen pienennyttyä länsimaissa.

Neljänneksi lasten ja ympäristön suhdetta luonnehditaan käsitteellä *lasten saarekkeet*. Tällä viitataan siihen, että lapsille, samoin kuin muillekin ikäryhmille, on nyky-yhteiskunnassa varattu arjen viettämiseksi omat paikkansa, joihin eivät muut ikäryhmät kuulu. Lapsia varten on varattu esimerkiksi päiväkodit, koulut ja leikkipuistot. Nämä paikat ovat aikuisten toimesta suunniteltuja ja järjestettyjä niin, että lasten olisi niissä hyvä olla. Näissä paikoissa lapset eivät juurikaan kohtaa muiden ikäryhmien jäseniä ja usein niissä järjestettävä toiminta on myös paljolti muusta yhteisön tai yhteiskunnan toiminnasta erillistä.

Viidenneksi lapset liikkuvat paikasta toiseen yleisimmin autoilla. Puhutaan joko takapenkin tai turvaistuinten sukupolvesta. Lasten suhde omaan ympäristöönsä jää auton ikkunasta katsellen välilliseksi. Lähiympäristön tuntemus, spatiaaliset taidot ja fyysinen suorituskyky vähenevät. Lasten kuljettaminen autolla on itseään ruokkiva kehityssuunta. Mitä turvattomammaksi lasten liikkuminen kävellen tulkitaan, sen enemmän autolla kuljettamista harjoitetaan ja sitä enemmän vielä kävellen tai pyörällä liikkuvat lapset kohtaavat autoliikennettä. Euroopan suurissa kaupungeissa on havahduttu autolla kuljettamisen haittoihin. Asian korjaamiseksi on järjestetty suuria kehittämisprojekteja.

Lasten kuljettaminen autoilla liittyy myös koko yhteiskunnassa tapahtuneeseen elämän tiukempaan aikatauluttamiseen. Toisaalta perheiden ajankäyttö vaatii nopeaa liikkumista lasten kanssa. Toisaalta myös lasten elämä on nykyisin virikkeellistetty niin, että jo alle kouluikäiset lapset saattavat käydä useissa eri harrastuksissa päiväkotipäivän jälkeen. Aikataulussa pysyminen ja paikasta toiseen ehtiminen on jo lastenkin arkea. Pienten lasten päivittäisiä tila–aika-polkuja ei ole tutkittu kovin paljon.

Yhteiskunnan kehittämisen suunta on siis muuttanut fyysistä, sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä niin, että lasten vapaa liikkuminen, toiminta ja osallistuminen ovat muuttuneet monella tavalla. Tuntuu ristiriitaiselta, että yhä perusteellisempi lapsista huolehtiminen ja heidän suojelemisensa vaaroilta aiheuttaa lasten itsenäisyyden rajoittamisen ja suoranaisen eristämisen niin luonnollisesta fyysisestä kuin kulttuurisestakin ympäristöstä. Samanaikaisesti kun lapsuuden merkitystä yhteiskunnan merkittävänä rakenteena on pyritty korostamaan, yhteiskunnallinen kehittäminen tuottaa lapsien eristämistä yhteisön elämästä ja luonnollisista ympäristöistä.

Käyttämällä ympäristön käsitettä analyysivälineenä voidaan ensiksikin tarkastella lasten jokapäiväisiä käytäntöjä suhteessa ympäristöön. Toiseksi voidaan tarkastella millaisia ovat yhteisössä voimassa olevat yleisemmät periaatteet. Voidaan esimerkiksi tutkia millaisen aseman eri ihmiset voivat saada tietyissä paikoissa. Missä ympäristöissä lapset voivat olla ja kuinka paljon heillä on mahdollisuus vaikuttaa omaan toimintaansa niissä paikoissa, joissa he voivat oleskella. Ympäristön käsitteen avulla on mahdollista analysoida millaisia arvoja yhteisössä suositaan. Myös kulttuuriin liittyviä moraalikysymyksiä on mahdollista kuvata ympäristöä analysoimalla.

Lukemisen vaara ja vapaus: Käsitykset lapsista ja lukemisesta sekä kirjastoista lukemisen ohjaajina 1940–50-luvun Kirjastolehdissä/Ilona Savolainen

Ilona Savolainen, Hyvinkään kaupunginkirjasto, ilona.savolainen@gmail.com

Yleisille kirjastoille on niiden parinsadan vuoden historian aikana asetettu paljon erilaisia tavoitteita. Lukemisharrastuksen on ajateltu vaikuttavan lukijaansa jollakin tavalla, joten ei ole ollut yhdentekevää, minkälaista luettavaa kirjasto tarjoaa. Lukeminen on historiallisesti muuttuvaa toimintaa, ja samoin ovat käsitykset lukemisen vaikutuksista (Mäkinen 1997).

Puheenvuoroni pohjautuu pro gradu -tutkielmaani *Viattomuus, vaara ja kehitys* (Savolainen 2009) ja pohjustaa tutkimuksen laajentamista lisensiaatintutkielmaksi. Tutkimuksessani hain vastausta kysymykseen: millä tavalla 1940–50-luvun Kirjastolehdissä suhtauduttiin lasten lukemisharrastukseen. Jaoin tutkimuskysymyksen edelleen neljään alakysymykseen:

1. Millaisia lapsilukijoita aineistossa esiintyy?
2. Millaisia teoksia lapsilukijan pitäisi lukea, millaisia karttaa?
3. Millä tavalla ja miksi lapsilukijan toivotaan lukevan? Millaisia seurauksia lukemisella ajatellaan olevan?
4. Millä tavalla kirjaston toivotaan kannustavan, ohjaavan ja rajoittavan lasten lukemisharrastusta?

Tällä kertaa keskityn erityisesti kolmanteen ja neljänteen alakysymykseen; lukemisen tapoihin ja kirjaston rooliin lukemisen ohjaamisessa. Suojelun näkökulma tarkentaa kysymyksiä edelleen: millä tavalla lukeminen voi suojella lasta? Entä minkälainen lukeminen asettaa lapsen vaaraan? Millaiset vaarat väijyvät varomatonta lapsilukijaa kirjallisuuden maailmoissa? Onko kirjaston tehtävä suojella lasta vaaralliselta lukemiselta? Jos on, miten kirjasto voi tämän tehtävän toteuttaa?

Aineistona tutkimuksessani olivat kaikki Kirjastolehden 1940–50-luvun artikkelit, jotka käsittelevät lasten lukemisharrastusta. Artikkeleita kertyi kaikkiaan 77 kappaletta, joista valtaosa ilmestyi 1950-luvulla. Artikkelien joukossa oli kaikenlaisia kirjoituksia pakinoista omakohtaisiin lapsuudenmuisteluihin, ja kirjoittajina oli niin kirjaston asiakkaita kuin kirjastoalan vaikuttajiakin.

Lapsen kirjallisuusmaku kehittyy iän mukana ja artikkeleissa pohdittiin kovasti tämän kehityksen merkitystä. 1900-luvun alkupuolella esiintyi vielä ajatus, että yksilö käy kehityksessään läpi samat vaiheet kuin kulttuuri. Artikkeleissa tulkittiin lapsilukijan kehityskulkua tämän rinnastuksen kautta. Kulttuurin ja yksilön kehityksen rinnastamisesta seuraa se, että primitiivisten ihmisten ajatellaan olevan lapsen kaltaisia. Eräs esimerkki tällaisesta yhteydestä on Sigmund Freudin teos *Toteemi ja tabu*, jossa rinnastettiin villi, neurootikko ja lapsi. Villin ja neurootikon kuvat täydensivät käsitystä lapsesta, jonka kuva puolestaan vaikutti siihen, millaiseksi käsitettiin villi ja neurootikko. Toisaalta kaikki nämä kolme hahmoa voi käsittää myös modernin rationaalisen ihmisen torjutuiksi pimeiksi puoliksi. (Freud 1989.)

Artikkeleiden lapsilukija oli kytköksissä luontoon kiinteämmin kuin järkeään käyttävä aikuislukija. Tämän luonnonlapsen taustalla voi nähdä toisaalta kehittymättömän villin hahmon, toisaalta romantiikan sävyttämän rousseaulaisen luonnonlapsen. Luonnollisuutensa takia lapsilukijan ajateltiin kohtaavan kirjallisuuden maailmoissa monenlaisia vaaroja, mutta toisaalta joissakin artikkeleissa kiinteä yhteys luontoon nähtiin suojaavana tekijänä rousseaulaisessa hengessä: aikuislukijan maun on kulttuuri jo rappeuttanut, mutta turmeltumaton lapsilukija osaa vaistomaisesti valita laadukasta luettavaa.

Jaoin artikkelien suhtautumistavat lasten lukemisharrastukseen kolmeen erilaiseen näkökulmaan: kasvatukselliseen, psykologiseen ja kokemukselliseen. Näkökulmat saattoivat esiintyä myös rinnakkain samoissa artikkeleissa.

Kasvatuksellisesta näkökulmasta tarkasteltuna lukemisen hyödyt ja riskit liittyivät siihen, mitä kirjallisuus opettaa lukijalleen. Moraalista kasvatusta pidettiin äärimmäisen tärkeänä. Useat kirjoittajat uskoivat, että moraalisesti kasvattava kirjallisuus voi suojella lapsilukijoita todellisessa maailmassa: lapset oppivat kirjallisuudesta toimimaan oikein ja soveltavat oppimaansa arkielämän eettisissä pulmissa. Toisaalta huono kirjallisuus voi turmella lapsen moraalin. Tällainen riski nousi esiin erityisesti ajanvietekirjallisuuden ja sarjakuvien kohdalla. Pelättiin, että väkivallan kuvaaminen raaistaa lapsia tai että rikollisuutta ihannoivat kirjat lisäävät lapsirikollisuutta. Sarjakuvien vaikutuksesta keskusteltiin yleisesti 1950-luvulla, joten ei ole ihme, että aihe nousi esiin myös Kirjastolehdessä. Kirjastolehden kirjoittajat kuitenkin suhtautuivat aiheeseen kriittisesti, ja yleinen kanta oli, että kovin voimakasta korrelaatiota sarjakuvien lukemisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen väliltä tuskin löytyy. Tyttöjen romanttisen ajanvietekirjallisuuden taas pelättiin vaikuttavan tyttöjen todellisuudentajuun ja asettavan epärealistisia odotuksia.

Toisena tärkeänä kirjallisen kasvatuksen muotona pidettiin esteettistä kasvatusta. Ajateltiin, että laadukkaan lastenkirjallisuuden lukeminen kehittää lapsen esteettistä makua niin, että hän aikuisenakin viihtyy hyvien kirjojen parissa. Lukemisen tapa ei myöskään ollut esteettisen kasvatuksen kannalta yhdentekevä. Kirjoja pitäisi lukea suunnitelmallisesti ja järjestelmällisesti myös silloin, kun niitä luetaan harrastuksen vuoksi. Ajanvietekirjallisuuden intohimoisen kuluttamisen uskottiin rappeuttavan lapsilukijan kirjallisen maun niin, ettei hän aikuisenakaan osaisi lukea laadukasta kirjallisuutta. Kaksi kirjoittajaa kuitenkin esittivät vastakkaisen näkemyksen, jonka mukaan ajanvietekirjallisuuden ahmiminen lapsuudessa ei ole haitallista, vaan saattaa jopa kehittää kirjallisuusmakua.

Moraaliset ja esteettiset tavoitteet olivat kirjoittajien mielestä selvästi yhteydessä toisiinsa. Kirjoittajat uskoivat, että laadukas lastenkirjallisuus on aina eettisesti puhdasta.

Kasvatuksellisesta näkökulmasta kirjaston perimmäinen tarkoitus oli asiakkaiden kasvattaminen tai sivistäminen. Ajateltiin, että kirjaston pitää toimia aktiivisesti tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Lukemisharrastusta neuvottiin ohjaamaan ennen kaikkea kirjavalinnan keinoin, mutta myös aktiivisempia keinoja kuten tietokilpailuja, kerhotoimintaa, kirjanäyttelyitä ja kirjojen esittelyä suositeltiin. Joissakin artikkeleissa kehotettiin myös rajoittamaan lainaamista joko aikuistenosaston ikärajalla tai siten, että kieltäydytään lainaamasta sopimattomaksi katsottua kirjaa.

Psykologisessa näkökulmassa keskityttiin lapsilukijan kehitykseen. Monissa artikkeleissa kirjoitettiin teoriasta, jonka mukaan kirjallisuusmaun kehityksen vaiheet noudattavat lapsuuden kehityskulun vaiheita. Lastenkirjallisuuden ajateltiin heijastavan lapsen moraalista, sosiaalista ja psykologista kehitystä. Samalla

ajateltiin, että lapsuuden kehitysvaiheet on mahdollista päätellä lastenkirjallisuudesta. Kyseessä oli siis kehäpäätelmä.

Kirjastolehden kirjoittajat löysivät kirjallisen kehityksen teorian ilmeisesti useista eri lähteistä. Yksi tärkeä lähde oli kasvatustieteen professorin Karl Bruhnin (1944) tutkimus, jossa tarkasteltiin kansakoululaisten lukutottumuksia kehityspsykologian valossa. Bruhnin taidekäsityksen mukaan kirjallisuus esittää elämän tiivistetyssä muodossa, johon sekavat ja jäsentymättömät arkihavainnot eivät yllä. Niinpä lukemistottumuksista voi päätellä, millainen ihminen on: "Kerro minulle mitä luet, niin minä kerron millainen olet, mistä haaveilet, mitä ihailet, mitä tietoisesti ja tiedostamattasi tavoittelet." (Emt. 17, suom. Ilona Savolainen.) Lasten lukemiskokemusta määrittää ennen kaikkea kirjan henkilöihin samastuminen, ja tämän eläytymisprosessin kautta kirjallisuus samalla auttaa lasta kehittymään ja sosiaalistumaan oikeanlaisiin rooleihin.

Psykologisesta näkökulmasta juuri lapsen taipumus eläytyä asetti lapsen vaaraan. Jos lapsilukija ei saanut kehitysvaiheeseensa sopivaa kirjallisuutta, saattoi kehitys pysähtyä tai kääntyä kieroon. Artikkeleissa pelättiin voimakkaan samastumisen johtavan myös moraaliseen vaaraan: esimerkiksi rikollisen toiminnan kuvausta lastenkirjallisuudessa pidettiin tuomittavana.

Kirjaston rooli miellettiin varsin passiiviseksi psykologisesta näkökulmasta. Kirjoittajat pitivät tärkeänä, että kirjasto tuntee lapsen kehityksen vaiheet ja osaa tarjota oikeanlaista kirjallisuutta eri ikäkausiin. Liikaa ei kuitenkaan saanut sekaantua, sillä lasten uskottiin valitsevan ikäkauteensa soveltuvan kirjallisuuden vaistomaisesti.

Kokemuksellinen näkökulma löytyi ainoastaan artikkeleista, joissa kerrottiin omakohtaisia muistoja lapsuuden lukukokemuksista. Näissä kirjoituksissa lapsuus esitettiin vapaan lukemisen paratiisina. Kokemuksellinen näkökulma ei esiintynyt yksinään, vaan sen rinnalla oli kasvatuksellinen näkökulma: kaikille kirjoittajille oli tärkeää korostaa, että he ovat kehittyneet lukijoina ja lukevat aikuisena järjestelmällisesti ja hyödyn vuoksi, eivät sattumanvaraisesti ja nautintoa saadakseen. Vaikuttaakin siltä, että kirjoittajat olivat sijoittaneet lapsuuteen sen, mikä lukemisessa on nautinnollista ja vapauttavaa. Kirjasto esitettiin vapauden valtakuntana, jossa lapsen kiihkeä lukemisennälkä saa ymmärrystä ja ravintoa.

Sosiaalisen harmonian edistäminen on historiallisesti ollut yksi tärkeimmistä yleisille kirjastoille asetetuista tavoitteista (esim. Snape 1995). Kirjaston on ajateltu varjelevan yhteisöä tuhoisilta vapaa-ajanvieton muodoilta kuten päihteidenkäytöltä tai rikollisuudelta tarjoamalla tiloja ja tekemistä. Oikeanlaisen lukemisen on ajateltu ohjaavan lukijaa moraalisesti ja sosiaalisesti oikeaan suuntaan. Nämä ajatukset eivät olleet vieraita myöskään Kirjastolehden kirjoittajille. Niinpä voi sanoa, että tarjoamalla kirjastopalveluja lapsille kirjastojen uskottiin suojelevan lasten lisäksi myös yhteiskuntarauhaa.

Lähteet:

Bruhn, Karl (1944) Från prinsessan Snövit till Kavaljererna på Ekeby. En studie kring folkskolålderns litterära intressen. Helsingfors: Söderströms.

Freud, Sigmund (1989, alkuperäinen 1913) Toteemi ja tabu. Eräitä yhtäläisyyksiä villien ja neuroottisten sielunelämässä. Helsinki: Love kirjat.

Mäkinen, Ilkka (1997) "Nödvändighet af LainaKirjasto": Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 668. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Savolainen, Ilona (2009) Viattomuus, vaara ja kehitys. Suhtautuminen lasten lukemisharrastukseen Kirjastolehdessä 1940–50-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto: Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos.

Snape, Robert (1995) Leisure and the rise of the public library. London: Library Association Publishing.

Suojelemisen ja osallistumisen neuvotellut käytännöt

Näkökulmat lapsuuden suojeluun ovat muuttuvia, ja ajattelutavoista ja käytännöistä käydään jatkuvaa neuvottelua erilaisissa institutionaalisissa ympäristöissä. Päiväkoti on yksi niistä yhteiskunnallisista instituutioista, joissa neuvotellaan päivittäin lapsuuden ja aikuisuuden rajoista. Päiväkoti voidaan nähdä sosiaalisena tilana, jossa lasten ja aikuisten vuorovaikutussuhteissa suojelun ulottuvuus on monella tapaa läsnä. Suojeluun liittyy yleensä käsitys ”lapsen parhaasta”, mutta mikä tämä käsitys on ja miten ja ketkä siitä voivat neuvotella? Varhaiskasvatuksen käytännöissä henkilökunta tuottaa toiminnallaan ja vuorovaikutuksessa vanhempien ja yhteiskunnan kanssa tulkintoja siitä, miten lasta tulisi ohjata ja suojella riskeiltä. Mitkä ovat lasten mahdollisuudet osallistua heitä koskeviin ratkaisuihin? Esiin nousevat myös kysymykset siitä, mitä muuta nämä neuvottelut suojelun lisäksi tuottavat ja mitä mahdollisuuksia lapsilta suojelun nimissä rajataan pois? Entä mitkä ovat vallitsevien järjestelmien uudelleenneuvottelemisen mahdollisuudet?

Suojelu ja taaperoikäisen ’paras’ varhaiskasvatuksen käytännöissä/Niina Rutanen

Niina Rutanen, Kasvatustieteiden yksikkö/Varhaiskasvatus, Tampereen yliopisto, niina.rutanen@uta.fi

Johdanto

Tämä puheenvuoro perustuu tutkimushankkeeseen, jonka keskiössä ovat 1–3-vuotiaat lapset ja heidän paikkansa rakentuminen päiväkodissa tapahtuvassa varhaiskasvatuksessa. Hankkeen nimi on (In)visible Toddlerhood? Global and Local Constructions of Toddlers’ Places in Institutions (Suomen Akatemia 2010-2012).[19] Hanke toteutetaan laadullisena tapaustutkimuksena ja se rakentuu yhteiskunta- ja kulttuurintutkimuksellisesti painottuneen lapsuudentutkimuksen, lapsuuden maantieteen ja varhaiskasvatustieteen risteyksiin (Alanen & Karila 2009; James & James 2008; Kallio, Ritala-Koskinen & Rutanen 2010; Olwig & Gulløv 2003; Raittila 2008). Hankkeessa tarkastellaan ’taaperoikäisyyteen’ kohdistuvien kulttuurisesti rakentuneiden merkitysten, ideaalien ja odotusten, paikallisten käytäntöjen ja lasten itse tuottamien paikkojen vuorovaikutusta ja linkkejä (vrt. Lefebvre 2004).

Tässä puheenvuorossa tarkastellaan, miten suojelun tematiikka näkyy varhaiskasvatuksen käytännöissä tämän hankkeen valossa.

Havaintoja ja videointeja alle kolmivuotiaiden ryhmässä

Tutkimuksen aineisto on tuotettu eräässä suomalaisessa alle kolmivuotiaiden lasten päiväkotiryhmässä havainnoiden, valokuvaten ja videonauhoituksin noin kahden kuukauden aikana syksyllä 2010. Videoista on työstetty koosteita, joita näytettiin lapsiryhmän työntekijöille pareittain havainnointijakson päätyttyä. Keskustelut videoista ja videon katselun yhteydessä toteutetut avoimet haastattelut nauhoitettiin. Lisäksi kasvattajatiimin tiimipalavereita on nauhoitettu. Aineisto sisältää myös kirjallisia dokumentteja päiväkodin ja ryhmän kasvatussuunnitelmista ja -tavoitteista sekä kopiot lasten henkilökohtaisista varhaiskasvatussuunnitelmista. Tämä puheenvuoro pohjautuu erityisesti havainnointiaineistosta tehtyihin tulkintoihin sekä videoiden pohjalta työntekijöiden kanssa käytyihin keskusteluihin.

Oppimisympäristön ’vaarat’ ja tutkivan/kokeilevan oppimisen dilemma

Varhaiskasvatuksen käytännöissä on useita jännitteitä. Eräs keskeinen varhaiskasvatuksen jännite liittyy lapsiryhmän toiminnan organisoimiseen ja ryhmän rutiineihin ja toisaalta lasten yksilöllisten tarpeiden

[19] Hanketta johtaa VTT Niina Rutanen. KK Kaisa-Reeta Laitila ja KK Elisa Tanner tekevät hankkeessa pro gradu -tutkimuksiaan.

huomioimiseen (Markström & Halldén 2009). Tähän ryhmän ja yksilöllisten tarpeiden jännitteeseen nivoutuu myös toinen jännite, johon keskityn tässä. Kyse on lasten suojelun ja turvallisuuden takaamisen periaatteesta ja toisaalta omatoimisen, tutkivan ja kokeilevan oppimisen mahdollistamisesta.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2005, 14) määrittää varhaiskasvatusta valtakunnallisesti ohjaavat keskeiset periaatteet. Näissä periaatteissa korostuu laajasti ymmärrettynä lasten oikeus turvalliseen ympäristöön. Tämä käsittää niin turvalliset ihmissuhteet, turvatun ja terveellisen ympäristön, että turvatun kasvun, kehityksen ja oppimisen. Lisäksi mainitaan myös lasten kuuleminen, erityinen tuki ja lasten oikeus omaan kulttuuriin, äidinkieleen ja uskontoon tai katsomukseen. Turvattua ympäristöä korostavan näkemyksen kääntöpuoli on, että varhaiskasvatuksen (oppimis)ympäristö saattaa tarjota uhkia ja vaaroja, joita on pyrittävä ennakoimaan. Näin varmistetaan lasten oikeus turvalliseen ympäristöön.

Käytännön toiminnassa korostuukin riskien hallinta ja ennaltaehkäisy (ks. myös Kernan & Devine 2010). Toimintaa rajoitetaan ja ennaltaehkäiseviä rajauksia tehdään niin, ettei vaaratilanteita pääsisi syntymään. Tätä perusteltiin syksyn alussa erityisesti sillä, että kasvattajat ovat vasta tutustumassa päivähoidon aloittaneisiin, pienimpiin lapsiin. Havainnoinneissa nousi esille myös, että jos ryhmässä on lyhytaikaisia sijaisia tai vierailevia aikuisia (kuten työelämään tutustujia), kasvattajien välillä ei välttämättä ole yhteisesti neuvoteltua käsitystä siitä, mitä lapset osaavat ja mitä he tarvitsevat.

Haastattelutilanteissa työntekijät keskustelivat avoimesti siitä, että lapsilta saatetaan turvallisuuden nimissä myös rajata pois sellaisia tilanteita, joissa he kohtaisivat haasteita ja sitä kautta oppisivat ja kehittyisivät. Tätä oppimisen korostusta tukee se, että myös *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet* (2005) painottaa turvallisuuden lisäksi omatoimisuuteen oppimista, jonka voisi olettaa kehittyvän erityisesti lapsen kohdatessa erilaisia haasteita. Yhtenä kasvatuspäämääränä mainitaan itsenäisyyden asteittainen lisääminen, jota dokumentti avaa seuraavasti: ”Lapsi saa iloita oppiessaan huolehtimaan itsestään ja hän saa luottaa omaan osaamiseensa. Hän saa oppia omatoimisuutta niin, että tarpeellinen huolenpito ja turva ovat kuitenkin koko ajan lähellä” (emt. 15). Tämä yleisluontoinen luonnehdinta viittaa siihen, että lapsia on tarkoitus vastuullistaa pikkuhiljaa, suojelua unohtamatta.

Varhaiskasvatuksen käytännöissä henkilökunta ohjaa, suuntaa ja rajoittaa lasten toimintaa tuottaen samalla omalla toiminnallaan tulkintoja siitä, minkälainen tämä suojelua tarvitseva ja toisaalta omatoimisuuteen oppiva lapsi on käytännössä (Alanen & Karila 2009). ’Vaarallisen’ ja ’turvallisen’ toiminnan rajoista neuvotellaan jatkuvasti (ks. myös Karila & Kinos 2010) ja toiminnalle asetetaan tilanteisia rajoituksia ja joustoja. Esimerkiksi suuta saa päristellä vessassa, ”koska on hyvä harjoittaa suun motoriikkaa”, muttei saa päristellä kohti muita lapsia eikä muualla tiloissa, ”koska bakteerit leviävät”. Ulkona saa kiivetä penkeille, ”koska on hyvä harjoitella tasapainoilua ja liikkumisen motoriikkaa”, mutta vain jos aikuinen pitää kiinni kädestä eikä lapsi voi tippua vahingossa. Tilanteiset rajoitukset riippuvat osin myös lapsen taidoista, mutta usein työntekijät näkevät tärkeäksi pitää kiinni ’sovituista säännöistä’ lapsiryhmän sisällä johdonmukaisuuden takia.

Tilanteinen neuvottelu sisältää myös epäsuorasti ne toimijat, jotka eivät ole aina fyysisesti läsnä. Ryhmän kasvattajat tekevät kompromisseja joustaen omista näkemyksistään ryhmän yhteisten sääntöjen ja sopimusten edessä. Tietty lapsiryhmä ja sen kasvattajat ovat myös vuorovaikutussuhteessa muiden ryhmien työntekijöihin ja heidän kanssaan tehtyihin sopimuksiin koko päiväkodin kontekstissa. Taustalla on myös suhde vanhempiin ja vanhempien kanssa käydyt keskustelut ja päivähoidon henkilökunnalle hoitopäivän ajaksi siirtynyt vastuu lapsesta.

Taaperoikäisen ’paras’ varhaiskasvatuksen käytännöissä

Valtakunnallisia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita ja paikallisia varhaiskasvatussuunnitelmia koskeva analyysi osoittaa, että teksteissä tuotetaan eroja päiväkodin ’pienten’ ja ’isojen’ lasten välille, vaikka kronologista ikää ei mainitakaan (Rutanen 2011). Tämän tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että myös alle kolmivuotiaiden lasten ryhmän sisällä tehdään erottelua ’pieniin’ ja ’isoihin’ iän sekä erilaisten ikään liittyvien tarpeiden ja taitojen mukaan.

’Lapsen paras’ näyttäytyy sekä lapsen viihtymisenä päivähoidossa että tiettyjen taitojen kehittymisenä ja oppimisena, jota henkilökunnan tehtävänä on tukea. Näitä taitoja luonnehtii se, että ne auttavat lasta

selviytymään yhä itsenäisemmin päivähoidon rutiineissa ja vertaisryhmän asettamissa haasteissa; esimerkkinä näistä ovat omatoiminen pukeutuminen, syöminen, sosiaaliset ja kielelliset taidot ja kommunikointi. Lapsen myös oletetaan yhä itsenäisemmin arvioivan ja välttävän vaaroja, jotka liittyvät oppimisympäristössä toimimiseen (esim. ymmärtää, että keinujen luona ei saa juosta toisen keinuessa). Nämä korostuvat erityisesti siinä vaiheessa, kun lapsi lähestyy kolmea vuotta ja keskusteluun nousee lapsen siirtymä yli kolmivuotiaiden ryhmään.

Lähteet:

Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim.) (2009) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino.

James, Adrian & James, Allison (toim.) (2008) European Childhoods: Cultures, Politics and Childhoods in Europe. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) (2010) Missä lapsuutta tehdään? Lapsuuden tilat ja lasten paikat. Helsinki: Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 105.

Karila, Kirsti & Kinos, Jarmo (2010) Päivä lastentarhanopettajana – mistä varhaiskasvatuksen ammatillisuudessa oikein on kyse? Teoksessa Riitta Korhonen & Marja-Leena Rönkkö & Juli-Anna Aerila (toim.) Pienet oppimassa. Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Turku: Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö, 284–295.

Kernan, Margaret & Devine, Dympna (2010) Being Confined within? Constructions of the Good Childhood and Outdoor Play in Early Childhood Education and Care Settings in Ireland. Children & Society 24 (5), 371–385.

Lefebvre, Henri (2004) The Production of Space. Malden, MA: Blackwell publishing.

Markström, Ann-Marie & Halldén, Gunilla (2009) Children's Strategies for Agency in Preschool. Children & Society 23 (2), 112–122.

Olwig, Karen & Gulløv, Eva (toim.) (2003) Children's Places: Cross-Cultural Perspectives. London: Routledge.

Raittila, Raija (2008) Retkellä: lasten ja kaupunkiympäristön kohtaaminen. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 333. Jyväskylän yliopisto.

Rutanen, Niina (2011) Space for Toddlers in the Guidelines and Curricula for Early Childhood Education and Care in Finland. Childhood 18(4), 526-539. julkaistu online versio 11.8.2011: http://chd.sagepub.com/content/early/2011/05/05/0907568211399366

Neuvoteltavat sukupolvisuhteet päiväkodissa/Anna Siippainen

Anna Siippainen, Kasvatustieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto, anna.siippainen@jyu.fi

Päivähoito on osa lähes jokaisen suomalaisen lapsuutta. Hyvän lapsuuden ideaalit vaikuttavat siihen, millaiseksi lasten jokapäiväinen arki päivähoidossa muodostuu. Päiväkodin sukupolvisuhteet ovat perinteisesti perustuneet ennen kaikkea suojelun periaatteelle ja aikuisten päätäntävallalle. Lasten ajatellaan olevan monissa asioissa riippuvaisia aikuisista, mutta sen lisäksi lapsilta odotetaan yhä enenevissä määrin kompetenssia osallistua esimerkiksi itseään koskevaan päätöksentekoon (vrt. esim. Siippainen 2009). Nämä päiväkotien ristiriitaiset odotukset kertonevat jotain murroksesta, jota lapsuuden määrittelyistä tällä hetkellä käydään (esim. Alanen 2009).

Esittelen tässä puheenvuorossa väitöskirjatutkimustani, jota teen osana Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta ’Sukupolviset kumppanuudet lasten hyvinvoinnin edistäjinä’. Hankkeessa selvitetään sukupolvien välisiä suhteita ja käytäntöjä, joissa lapset ovat toimijoina mukana. Omassa osatutkimuksessani tarkastelen sukupolvisia suhteita ja järjestelmiä päiväkodissa: millaisena lapsi ja lapsuus näyttäytyvät? Millaisia vaikutuksia määrittelyillä on lasten asemaan, toimijuuteen ja hyvinvointiin? Kuinka lapset itse työstävät sukupolvisia suhteita ja rakenteita? Keskeisenä taustateoriana on Michel Foucault’lta vaikutteita saanut hallinnan analyyttinen tutkimusote (mm. Dean 1999, Rose 1999), jossa valta ajatellaan tuottavaksi, kaikkialla olevaksi ja kaikkien osapuolten hallussa olevaksi. Tässä puheenvuorossa keskityn tarkastelemaan empiiristen esimerkkien kautta, millaisina sukupolviset suhteet näyttäytyvät vuoropäiväkodissa.

Etnografista tutkimusotetta hyödyntävän tutkimukseni aineisto on kerätty eräässä vuoropäiväkodissa, 3–5-vuotiaiden lasten Tupunoiden ryhmässä, havainnoimalla lapsiryhmän toimintaa sekä haastattelemalla lapsia ja henkilökuntaa. Päiväkoti edustaa sukupolvisuhteiden näkökulmasta tarkasteltuna perinteisempää ympäristöä. Myös Tupunoiden ryhmässä rakenteet ja normit mukailivat monin tavoin tyypillistä päiväkodin struktuuria ja pedagogiikka. Päiväkotiarki rakentuu muun muassa vanhempien toiveiden, yhteiskunnan odotusten ja ammattikasvattajien omien ideologioiden sekä käytännön resurssien ristipaineessa. Monia ryhmän säännöistä perusteltiin ennen kaikkea lasten suojelulla ja ajatuksilla lapsen parhaasta. Jo lasten runsas lukumäärä itsessään on useissa asioissa turvallisuusriski ja peruste säännöille (esimerkiksi sisällä juokseminen). Järjestyksissä vedotaan usein myös oikeudenmukaisuuteen. Reiluuden nimissä samat säännöt koskevat kaikkia, vaikka se ei aina tai kaikkien kohdalla olisikaan tarpeellista.

Vuorohoidossa tilanne on kuitenkin usein toisenlainen. Lasten hoitoajat sijoittuvat vanhempien työssäkäynnin mukaan välille 06-22 ja vain harvoin – jos koskaan – ryhmän kaikki lapset ja aikuiset ovat paikalla yhtä aikaa. Pitkin päivää lasten ja aikuisten välinen suhdeluku voi olla poikkeuksellinen ja tämä näkyy myös päiväkodin arjessa. Erityisesti hetket, jolloin paikalla oli vähän lapsia oli toiminta monella tapaa impulsiivisempaa kuin yleensä. Noina hetkinä ja ääriaikoina lapsilla olikin huomattavasti tavallista enemmän mahdollisuuksia valita ja vaikuttaa esimerkiksi tekemisiinsä. Myös monet lapset olivat tietoisia tästä poikkeuksellisuudesta.

Esimerkkinä sääntöjen neuvoteltavuudesta käytän leikkikaluja. Tupunoilla oli sääntö, ettei omia leikkikaluja tuoda päiväkotiin. Sääntö perustui osittain joidenkin vanhempien vastustukseen kotoa tuotuja aseleluja kohtaan. Järjestely oli kuitenkin kaikkea muuta kuin veden pitävä. Esimerkkitilanteissa isoilla kirjaimilla merkityt henkilöt ovat aikuisia.

Tapaus 1.
Klo 8.40 ruokahuone
Veikka ja Tuisku sekä Ninni ja Touko saapuvat yhtä aikaa hoitoon. Muut paitsi Veikka menevät suoraan aamiaiselle, sillä hän on syönyt äidin mukaan aamiaisen jo kotona. Veikalla on mukanaan game boy -peli, jota hän tulee pelailemaan tyhjänä olevan ruokapöydän ääreen.
TUIJA: Mene pelaamaan sitä vaikka majaan (lasten oma leikkitila portaiden alle jäävässä tilassa) kun siitä lähtee niin kauhea meteli.
Veikka ottaa pelin mukaansa ja siirtyy sen kanssa majaan.

Esimerkkitilanne kuvaa ”aivan tavallista” aamua. Siitä huolimatta aikuinen sallii Veikan pelata kotoaan tuomaansa peliä, vaikka jossain vastaavassa tilanne voisi olla toisin –kuten seuraava esimerkki osoittaa.

Tapaus 2.
Klo 10.50 eteinen
Lapset tulevat ulkoa sisälle. Surayya on riisunut vaatteensa ja leikkii lokeronsa edustalla omalla nukellaan. Onni kulkee hänen ohitseen ja sanoo, ettei nyt ole leikkiaika. Surayya jättää lelunsa lokeroon ja menee kokoontumispaikalle katselemaan kirjaa, kuten ryhmässä on tapana. Onni sen sijaan jää eteiseen, kaivaa kotoaan tuomansa lelut esiin ja kysyy aikuiselta saako leikkiä niillä hetken aikaa?
MINTTU: No te voitte keksiä hetkeks jotain.
Onni: Me mennään majaan.
MINTTU: No menkää.
SARI: Pitää ruveta ottamaan tuolle Onnille kuvia käyttöön kun sillä on päiväjärjestys ihan sekasin.
Eteisessä Iivari esittelee muille lapsille tuomaansa He man -lelua.
MINTTU: Nyt ei leikitäkään omilla leluilla vaan menkää vaikka lukemaan.

Edellisessä esimerkissä säännön ylläpitämisestä huolehtii toinen lapsi, Onni. Hän kuitenkin itse kysyy lupaa leikkiä leluilla ja tähän Minttu suostuu. Esimerkissä tulee esiin myös aikuisten välinen ristiriita. Tulkitsen Sarin puheenvuorollaan kiinnittävän huomiota juuri siihen, että osa lapsista saa leikkiä omilla leluillaan kun se on toisilta lapsilta evätty.

Tapaus 3.
Klo 17.30 iltahoidon ruokahuone
Lastenohjelmat loppuvat ja SATU sammuttaa telkkarin.
SATU: Noniin nyt on leikkiin jakaantuminen. Mitäs käytte tekemään?
Sisu ja Onni haluavat leikkiä yhdessä naapuriryhmän pojan kanssa. He hakevat omasta ryhmästä kotoa tuodut Gormit -kortit ja levittävät ne matolle.
Iivari haluaa mennä siskonsa kanssa patjahuoneeseen. Matkalla sinne hän hakee lokerostaan He man -ukkonsa. Ilmeisesti iltahoidossa omilla leluilla leikkiminen on sallittua, sillä kukaan ei reagoi niihin millään tapaa.

Iltahoito näyttää tuovan oman ulottuvuutensa myös sääntöihin. Toiminnan “rentous” on jossain määrin tavoitteellista ja todennäköisesti tästä syystä lelujen käyttöön ei iltahoidossa puututtu. Aikuiset toivatkin esiin, että etenkin illalla on tärkeää pystyä luomaan kodinomainen tunnelma. Silloin tehdään asioita, joita ei normaalisti päiväkodissa tehdä, kuten leikitään omilla leluilla tai katsellaan televisiota vaikkapa pitkissä kalsareissa. Ääriajat ja ennen kaikkea lasten ja aikuisten poikkeavat suhdeluvut mahdollistavat ainakin periaatteessa sääntöjen (ja rakenteiden) uudelleenneuvottelemisen.

Aikuisten ja lasten suhdelukua tai kellon aikaa olennaisempaa on kuitenkin se, kuka säännöistä ja tekemisistä neuvottelee. Aikuisen luottamuksen voittaminen on tärkeää, mutta kyse ei ole pelkästään siitä. Esimerkiksi Onnin tapauksessa aikuiset toivat esiin sen, etteivät he jaksa tapella toistuvasti hänen kanssaan jokaisesta asiasta. Lapset olivatkin vuorovaikutuksessa ja etenkin neuvottelutilanteissa useimmiten aloitteentekijöitä. Tämä suosii neuvottelutilanteissa ennen kaikkea lapsia, jotka ovat sosiaalisesti ja verbaalisesti taitavia. Pohdittavaksi jääkin se, kuinka käy niiden lasten, jotka eivät itse ole aloitteellisia aikuisten tai muiden lasten suuntaan? Jäävätkö he jatkuvasti ilman vapauksia, jotka joku muu kenties omalla toiminnallaan voi saavuttaa?

Alun perin hyvää tarkoittanut sääntö suojella lapsia väkivaltaan viittaavilta leluilta kääntyi ainakin joidenkin kohdalla eriarvoisuutta tuottavaksi. Käytännössä kielto leikkikalujen tuomisesta koski vain joitain lapsia. Samankaltainen sääntöjen neuvoteltavuus oli nähtävissä myös monissa muissa tilanteissa, muun muassa leikkipaikan valinnassa. Aikuisille tämä asettaa haasteen: kuinka huomioida ne lapset, joiden omat

taidot eivät riitä tai jotka eivät halua olla aktiivisia aikuisen suuntaan ja laajentaa heidän osallistumisareenoitaan?

Lähteet:

Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9–30.

Dean, Mitchell (1999) Governmentality. Power and rule in modern society. London: Sage.

Rose, Nikolas (1999) Powers of Freedom. Reframing political thought. Cambridge: Cambridge University Press.

Siippainen, Anna (2009) "Jos tytöt oltais aikuisia ja pojat lapsia, niin ne ei vois meille mitään". Foucault'lainen etnografia päiväkodin hallinnan käytännöistä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lapset ja aikuiset päiväkodissa: Erontekoja bourdieulaisella kentällä/Mari Vuorisalo

Mari Vuorisalo, Kasvatustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto, mari.vuorisalo@jyu.fi

> Lapset istuvat penkeillä salissa ja lastentarhanopettaja kertoo päivän ohjelmasta. Ryhmän toinen lastentarhanopettaja on jäänyt pitkälle sairauslomalle ja ryhmään on tulossa sijainen. Saman päivän aikana päiväkotiin tulee henkilöitä työpaikkahaastatteluun tätä sijaisuutta varten. Opettaja kertoo lapsille, että päiväkotiin tulee käymään sellaisia ihmisiä, jotka haluaisivat tulla sinne töihin. Yksi ryhmän pojista kommentoi haastatteluja: ”Mieluummin lapset sais päättää.” Opettaja vastaa tähän: ”Tästä asiasta lapset ei voi päättää. Lapset voi päättää leikissä, haluaako olla pupu tai orava, mutta tästä asiasta lapset ei voi päättää.”

Päiväkoti on yksi niistä yhteiskunnallisista instituutioista, joissa päivittäin neuvotellaan siitä, mitä on olla lapsi ja mitä on olla aikuinen. Edellä oleva keskustelu on poiminta päiväkodin arkisesta toiminnasta, yhdestä niistä hetkistä, joissa vedetään rajaa aikuisuuden ja lapsuuden välille. Samalla siinä määritellään, mikä on mahdollista lapsille, ja mikä taas aikuisille, ja millaisia velvollisuuksia kummallekin kuuluu. Opettaja tarjoaa lapsille huolettoman arjen leikeissä pupuina tai oravina ja kantaa itse vastuun työyhteisöä koskevasta päätöksenteosta. Opettaja kertoo lapsille, mitä päivän mittaan tulee tapahtumaan ja mistä syystä, mutta lasten ja aikuisten toimintamahdollisuuksien välille vedetään raja. Vaikka lasten joukosta kuuluu selkeä ääni, joka ilmaisee lasten halua vaikuttaa ja osallistua, tämä mahdollisuus suljetaan heiltä pois. Lasten päätösvalta ja vaikutusmahdollisuudet rajataan koskemaan leikkiä ja siellä tehtäviä roolijakoja.

Päiväkodissa lapset ovat instituution suojassa. Mutta millaista suojaa se tarjoaa yksittäiselle toimijalle sosiaalisessa ryhmässä? Ryhmässä lapset osallistuvat sekä lasten keskinäiseen että aikuisten kanssa jaettuun toimintaan. Näistä kahdesta erilaisesta, mutta yhtä aikaa vaikuttavasta, sosiaalisesta tilasta muodostuu päiväkotiin monimutkainen suhteiden verkosto. Siihen osallistuminen kysyy resursseja ja tunnustettua asemaa niin lapsilta kuin aikuisiltakin. Suojelun ulottuvuus on monella tavalla läsnä. Lapset suojelevat keskenään jakamaansa tilaa aikuisilta, aikuiset suojelevat lapsuutta ja lapsia toisiltaan, ja kuten yllä kuvatussa esimerkissä käy ilmi, toisinaan aikuiset suojelevat myös omaa asemaansa ryhmässä.

Tarkastelen kasvatustieteen väitöskirjatutkimuksessani päiväkodissa tapahtuvaa vuorovaikutusta sosiaalisena käytäntönä. Teoreettisen kehyksen tarkastelulle luo bourdieulaiseen sosiologiaan perustuva lähestymistapa, jossa päiväkotiin muodostuvan sosiaalisen tilan nähdään samanaikaisesti sekä rakentuvan toimijoiden osallistumisesta että rakentavan heidän osallistumistaan tietynlaisiksi. Tämän lähestymistavan myötä sosiaalisten suhteiden rakentumista tarkastellaan relationaalisesti. Kiinnostus kohdistuu erityisesti siihen, millaisia suhteita päiväkotiin muodostuu, mitä suhteissa tapahtuu, ja miten niitä hyödynnetään. (Bourdieu & Wacquant 1995.) Tutkimus perustuu reilun lukuvuoden kestäneeseen etnografiseen havainnointiin yhdessä päiväkodissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia resursseja (kulttuurisia, taloudellisia ja sosiaalisia pääomia) lapset tarvitsevat osallistuessaan päiväkotiryhmässä ja millainen relationaalinen kenttä päiväkodin vuorovaikutussuhteista muodostuu.

Päiväkodissa arki täyttyy lukemattomista neuvotteluista, bourdieulaisilla käsitteillä ilmaistuna ’kentän kamppailuista’, joita käydään resurssien arvosta ja merkittävyydestä. Näissä kamppailuissa resurssit saavat symbolisia muotoja ja muuttuvat näin legitiimeiksi kentällä. Kamppailujen ympärille kietoutuvat myös kentällä tapahtuvat muiden osallistujien määrittelyt, heidän toimintansa ja resurssiensa tunnustaminen ja toisaalta keskinäiset eronteot. Tässä puheenvuorossa avaan näitä neuvotteluja ja kamppailuja kiinnittäen erityistä huomiota siihen, miten aikuisten toimet päiväkodissa tuottavat eroja lasten ja aikuisten välille ja lasten keskinäisiin suhteisiin. Tarkastelussani nousee esille myös kysymys, tuottavatko päiväkodissa käytävät neuvottelut samanaikaisesti sekä suojelua että eriarvoistumista lasten välille. Näistä näkökulmista tässä puheenvuorossa pohdin erityisesti aikuisten ja lasten välille muodostettavia eroja.

Kun tarkastellaan lasten suhteita päiväkotiryhmässä työskenteleviin aikuisiin, tutkittavaksi avautuu päiväkodin ’vallan kenttä’ (Bourdieu 1998), jota työntekijät ammattiasemansa perusteella lapsille edustavat. Juuri tästä institutionaalisesta valta-asemasta johtuen aikuisilla on erityinen asema suhteessa lapsiin. Aikuisten tekemät määrittelyt vaikuttavat merkittävästi lapsille ryhmässä muodostuviin asemiin ja myös las-

ten keskinäisiin suhteisiin. Ammattiasema ei kuitenkaan takaa työntekijän vaikutus- ja päätösvallan suvereeniutta. Aikuisuus ei yksin ole riittävä määre henkilökuntaan kuuluville varmistamaan heidän valta-asemaansa suhteessa lapsiin. Myös vallan kentällä toimivien on neuvoteltava ja määritettävä asemansa.

Harvat tilanteet päiväkodin arjessa saavat aikuiset tekemään puheenvuoroni alussa kuvatun aineistopoiminnan kaltaisia erotteluja lasten ja aikuisten välillä. Suuret ja pienet eronteot ovat kuitenkin päiväkotielämän arkea. Aikuiset tekevät sekä sanallisesti että toiminnallisesti lapsista arvioita, jotka osaltaan ovat tuottamassa ja uusintamassa lasten sosiaalisia asemia suhteessa aikuisiin ja toinen toisiinsa. Lapset saavat osaamisestaan ja taidoistaan palautetta, joka samalla osoittaa eroja lasten välillä. Aineistoesimerkin tilanteessa aikuisen tekemä erottelu kohdistuu ennen kaikkea aikuisten ja lasten välisen eron korostamiseen. Esimerkki osoittaa, että aikuiset suojelevat omaa valtaansa lasten väliintuloilta ja estävät lapsia asettumasta kentällä sellaiseen positioon, josta käsin myös lapset voisivat vaikuttaa samalla tavalla ja samoihin asioihin kuin aikuisetkin. Aikuisen tekemä erottelu lasten ja aikuisten päätösvallan alueista pitää yllä sukupolvijärjestystä tavalla, joka syventää juopaa lasten ja aikuisten välillä sekä estää lapsia osallistumasta aikuisten rinnalla oman yhteisönsä rakentamiseen. Lapsia ei kutsuta osallistumaan. Kun lapsi itse avaa keskustelun ja tuo esiin halun vaikuttaa henkilöstöä koskevaan päätöksentekoon, tähän ei tarjota mahdollisuutta. Päiväkodin sosiaalisella kentällä ei tunnisteta lasten tämänkaltaista osallistumista.

Aikuisten toimille päiväkodissa on usein leimallista, että niitä ohjaavat suojelun ja huolenpidon tavoitteet. Aineistoesimerkin tilanteessakin aikuisen tekemässä määrittelyssä voi tunnistaa tavoitteen tarjota lapsille suojaisa leikkimaailma, jossa päätöksentekoa voidaan harjoitella. Tilanne osoittaa, että aina nämä määrittelyt eivät tue lasten toimijuutta ja osallistumista, eikä aikuisella ole halua tai ehkä keinojakaan ottaa lasta mukaan osallistumaan ja toimimaan rinnallaan. Vaikka lapset joutuvat kohtaamaan aikuisten varsin suoraa vastustusta osallistumispyrkimyksilleen, lapset itse pitävät mahdollisena osallistumista ja vaikuttamista. Tässä tilanteessa ainakin yhden lapsen suulla osoitetaan, että lapsilla olisi myös kiinnostusta vaikuttaa siihen, keitä päiväkodissa työskentelee. Lapset haastavat aikuisten toimintatavat, mikä osoittaa, että lapset pyrkivät muuttamaan vallan kenttää, jonka suunnasta heitä hallitaan. Lapset eivät asetu heille tarjotuille pupujen ja oravien paikoille kyseenalaistamatta aikuisten tekemiä erotteluja, vaan muistuttavat aikuisia siitä, että myös he ovat halukkaita osallistumaan.

Lähteet:

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D. (1995) Refleksiiviseen sosiologiaan. Joensuu: University Press.

Bourdieu, Pierre (1998) Järjen käytännöllisyys. Tampere: Vastapaino.

Osallisuus ja lasten näkökulmat suojeluun

Suojelussa ja sitä koskevissa neuvotteluissa lapset ovat usein aikuisten toimien kohteita. Tämän teeman alle kootuissa puheenvuoroissa kysytään, miten lapset itse kokevat heitä koskevat määrittelyt ja suojelevat käytännöt. Eri palvelu- ja kasvatusjärjestelmien piirissä, kuten lastensuojelussa, sairaaloissa ja erityiskasvatuksessa, on pyritty kehittelemään uusia ja toimivampia menetelmiä, jotta lapset tulisivat paremmin kuulluiksi arjessa ja jotta he voisivat olla mukana kehittämässä palvelujen laatua.

Myös koko yhteiskunnan tila ja sen muutokset näkyvät lasten elämässä, vapaa-ajassa ja sosiaalisissa suhteissa. Suomalaisessa yhteiskunnassa kärjistyvä eriarvoisuus vaikuttaa lasten hyvinvointiin. Miten lapset ja nuoret itse kokevat hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen eriarvoistumisen? Miten eriarvoisuus heijastuu lasten toimintakykyyn, osallistumiseen ja mahdollisuuksiin saada suojelua?

Keskustelua lasten hyvinvoinnin ja eriarvoisuuden tutkimisen haasteista/Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho

Mia Hakovirta & Minna Rantalaiho, Sosiaalitieteiden laitos, Turun yliopisto, miahak@utu.fi

Lasten ja nuorten eriarvoisuus – ajankohtainen tutkimusaihe myös Suomessa

Tuloerot ovat Suomessa kasvaneet 1990-luvun lopun jälkeen voimakkaasti (Moisio 2010). Erityisesti lapsiperheiden tulokehitys on jäänyt jälkeen keskimääräisestä tulokehityksestä ja suhteellisen köyhyysrajan alapuolelle jää yhä kasvava osa lapsiperheistä (Salmi ym. 2009). Saaren (2011) mukaan eriarvoisuuden tutkimiselle ja nostamiselle yhteiskunnalliseen keskusteluun on useita perusteluja: mielipidetutkimukset kertovat suomalaisten näkevän yhteiskunnan muuttuneen eriarvoiseksi, sosiaaliturvan taso arvioidaan aikaisempaa useammin liian alhaiseksi ja yhteiskunnallisia jännitteitä nähdään juuri varakkaiden ja köyhien välillä. Samalla käsitykset eriarvoisuudesta ja hyvinvoinnista ovat muuttuneet ja muuttumassa aikaisempaa moniulotteisemmiksi. Ne eivät kytkeydy enää vain tulojen ja resurssien eriarvoisuuteen, vaan liittyvät myös esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin.

Tutkimukset osoittavat eriarvoisuuden kärjistymisen lisäävän väestön sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia ja vaikuttavan lasten hyvinvointiin. Korkean taloudellisen ja aineellisen eriarvoisuuden maissa lasten on havaittu voivan huonommin (Pickett & Wilkinson 2007). Lasten hyvinvoinnin eri osa-alueilla hyviin tuloksiin taas yltävät ne maat, jotka pystyvät parhaiten tarjoamaan kaikille lapsille tasa-arvoiset olosuhteet kasvaa ja kehittyä (UNICEF 2010). Lapsille ja nuorille eriarvoisuus voi merkitä paitsi elinolojen ja hyvinvoinnin eroja myös sosiaalisen etäisyyden kasvua vertaisryhmässä ja lasten sosiaalisten todellisuuksien erkaantumista toisistaan. Lasten ja nuorten parissa eriarvoisuus voi myös heijastua lasten ja nuorten toimintakykyyn, osallistumiseen ja vaikuttamismahdollisuuksiin.

Lapsia ja nuoria koskevia hyvinvoinnin ja eriarvoisuuden indikaattoreita ja mittareita on kehitetty pitkälti aikuislähtöisesti. Lapsilähtöistä tutkimusta taloudellisen eriarvoisuuden ja lasten hyvinvoinnin välisestä yhteydestä on vähän. Tämä on yllättävää, kun huomioidaan se, miten paljon lapsiköyhyyttä ja sen vaikutuksia lasten elämään on tutkittu (Ridge 2009). Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella on parhaillaan käynnissä Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus -tutkimushanke, jonka tavoitteena on koota tietoa siitä, miten eriarvoisuus näkyy lasten arjessa, minkälaisia merkityksiä se saa lasten ja nuorten keskuudessa sekä millä eri tavoin se vaikuttaa lasten ja nuorten hyvinvointiin. Hankkeessa lähestymme asiaa lapsilähtöisesti. Kysymme lapsilta ja nuorilta itseltään siitä, miten he näkevät ja käsittävät eriarvoisuuden omassa elämässään ja minkälaisia kokemuksia heillä siitä on. Kirjallisuushakujemme perusteella vastaavaa tutkimusta ei ole tehty aikaisemmin Suomessa ja kansainvälisestikin aihetta on tutkittu vähän.

Kulutuksen näkökulma – ikkuna lasten ja nuorten eriarvoisuuden kokemuksiin

Tulot, varallisuus ja kulutus ovat yleinen resurssi ihmisten elämässä – myös lasten ja nuorten. Taloudellisen ahdingon on nähty kaventavan lasten elämää ja kertautuvan monenlaisina hyvinvoinnin vajeina (Ridge 2009). Samaan aikaan kun taloudellinen polarisaatio lapsiperheiden keskuudessa on kasvanut, nykylapsuudesta on tullut kulutuskeskeinen ja lapset ovat markkinoinnin keskeinen kohderyhmä (Buckingham 2000; Wilska 2008). Rahalla ja tavaroilla on nähty olevan tärkeä merkitys lasten ja nuorten hyvinvoinnin kokemuksessa (Rees ym. 2010). Kulutus on yksi keino luoda omaa identiteettiä ja kiinnittyä sosiaalisiin ryhmiin (Bauman 1998). Tavaroiden omistamisella onkin kasvava merkitys lasten ja nuorten identiteetin luomisessa ja itsetunnon kehittymisessä (Chaplin & Roedder-John 2007). Suomalaisissakin tutkimuksissa on havaittu, että nimenomaan vapaa-ajan kulutus (harrastukset ja oman rahan käyttäminen vapaa-ajalla) jakaa ja erottelee lapsia (Niemelä & Raijas 2010).

Lähestymme lasten ja nuorten kokemaa taloudellista eriarvoisuutta ja sen yhteyksiä heidän hyvinvointiinsa kulutuksen näkökulmasta. Keskeisenä ajatuksena on se, että jos kaikilla lapsilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia kuluttaa, tämä saattaa merkitä lapsille paitsi elinolojen ja hyvinvoinnin eroja niin myös lasten sosiaalisten todellisuuksien erkaantumista toisistaan ja sosiaalisen etäisyyden muodostumista lasten ja nuorten keskuuteen. Epätasaiset kulutusmahdollisuudet voivat rajoittaa valinnanmahdollisuuksia, heikentää lasten ja nuorten sosiaalisen toimintakyvyn edellytyksiä sekä vaikuttaa lapsen tai nuoren asemaan sosiaalisessa ryhmässä, mikä puolestaan voi heijastua hänen hyvinvointiinsa.

Kysymisen haasteet – eläytymismenetelmä abstraktista asiasta kysymisen apuna

Mitä lapset ja nuoret käsittävät materiaalisella eriarvoisuudella ja minkälaisia kokemuksia heillä siitä on? Mitä kuluttaminen ja kulutushyödykkeet merkitsevät lapsille ja miten ne/niiden merkitys ilmenee lasten arjessa, kuten esimerkiksi vapaa-ajassa sekä sosiaalisissa suhteissa? Minkälaisia kuluttamiseen liittyviä selviytymisstrategioita lapsilla on? Muun muassa näistä asioista olemme kiinnostuneita. Eriarvoisuus ja hyvinvointi ovat kuitenkin abstrakteja ja sisällöiltään sopimuksenvaraisia käsitteitä. Toimivien kysymysten ja keskusteluun virittävän haastattelutavan löytyminen on ollut haasteellista.

Päädyimme käyttämään haastattelujen tukena erilaisia visuaalisia ”apuvälineitä”, joiden tarkoituksena oli auttaa lasta tai nuorta eläytymään haastattelun teemoihin. Idea kuvien käyttöön tuli lapsuudentutkimuksen menetelmäkirjallisuudesta (Punch 2002) sekä aikaisemmista tutkimuksista, joissa oli haastateltu lapsia ja nuoria taloudellisesta eriarvoisuudesta (esim. Weinger 2000; Sweet 2010). Esimerkiksi eriarvoisuuden sosiaalisesta ulottuvuudesta kysymisen tueksi kokosimme A4-kokoiset kuvakollaasit, joista toinen kuvasi lasta/nuorta, jolla oli hieno koti ja paljon kalliita tavaroita, kun taas toisen kuvan lapsi/nuori asui vaatimattomasti, eikä hänellä ollut juuri ollenkaan omia tavaroita. Pyysimme haastateltavaa kertomaan kuvien lapsista/nuorista – esimerkiksi millaisia he ovat ja millaista heidän elämänsä on. Usein kuvista kertominen saikin haastateltavan kertomaan eriarvoisuuden eri ulottuvuuksien ilmenemisestä omassa elämässään.

Tutkimukseen osallistui peruskoulun 5- ja 8-luokkalaisia tyttöjä ja poikia. Laadullisten yksilöhaastattelujen (26) lisäksi keräsimme lapsilta ja nuorilta aiheesta eläytymistarinoita (22) sekä tarinoihin liittyviä piirroksia (27). Eläytymistarinoissa (ks. Eskola 1998) lapsi/nuori sai kirjoittaa ikäisensä lapsen/nuoren elämästä. Aineisto kerättiin vuoden 2011 kevätlukukauden lopussa kouluympäristössä. Koska tutkimusaihe on Suomessa uusi, analyysin (syksy 2011) keskeisimpänä tavoitteena on kartoittaa sitä, millä eri tavoin eriarvoisuus näkyy lasten ja nuorten arjessa sekä miten se kiinnittyy lasten ja nuorten puheessa heidän hyvinvointiinsa.

Lasten ja nuorten eriarvoisuus ja hyvinvointi – kenen, missä ja miltä tulisi suojella?

Lasten ja nuorten eriarvoisuuden ja hyvinvoinnin yhteyksien yhdeksi tarkastelukehykseksi voidaan ottaa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Sen tavoitteena on turvata lapsille osuus yhteiskunnan voimavaroista, oikeus suojeluun ja osallistumiseen. Kun Suomessa taloudellinen polarisaatio lapsiperheiden keskuudes-

sa on kasvanut, lasten eriarvoisuus lisääntynyt ja jo yli kymmenesosa lapsista elää lapsuuttaan köyhyydessä, herää kysymys, onko lapsen oikeudet Suomessa turvattu.

Eriarvoisuuden näkökulmasta tarkasteltuna perheen varallisuus on lasten ja nuorten arkea keskeisesti määrittävä tekijä. Lapsen vanhemman/vanhempien tulot yhdessä sen kanssa mihin kaikkeen rahaa perheessä on välttämätöntä käyttää, vaikuttavat väistämättä lapsen tai nuoren kulutusmahdollisuuksiin. Toisissa perheissä tulojen ja menojen suhde joustaa toisia paremmin lapsen tai nuoren kuluttamiseen – rahan puute rajoittaa lapsen toimintamahdollisuuksia. On kuitenkin tärkeää huomata, etteivät lapset ja nuoret jää asian edessä passiivisiksi. Erityisesti yläasteikäiset nuoret tuntuvat ratkovan yhdessä eteen tulevia rahaan ja kuluttamiseen liittyviä haasteita – ”kaverista pidetään huolta”. Toisaalta taloudellinen eriarvoisuus voi olla myös rasite. Kun kaveri toistamiseen on lainaamassa rahaa, tällä voi olla negatiivinen vaikutus ystävyyssuhteeseen. Suojelun teeman näkökulmasta on tärkeää, että taloudellisen eriarvoisuuden ja kuluttamisen asioita tutkitaan yhdessä lasten ja nuorten kanssa – näin osataan kehittää oikeanlaisia tuen muotoja ja suunnata niitä sinne, missä niillä on vaikutusta.

Tutkimukseemme osallistuneet lapset ja nuoret pohtivat paljon lasten ja nuorten välisen taloudellisen eriarvoisuuden eettistä kestävyyttä. ”Viimeisen sanan” annammekin 8-luokkalaiselle tytölle, joka pohti asiaa eläytymistarinassaan näin:

> ”Mielestäni raha määrittelee liikaa elämäämme. Olisi helpompaa, jos kaikilla nuorilla olisi viikossa saman verran rahaa – köyhillä sekä rikkailla. Köyhien ei tarvitsisi olla kateellisia eikä rikkaiden tuntea pahalta, että saa enemmän rahaa.”

Lähteet:

Bauman, Zygmunt (1998) Work, consumerism and the new poor. Buckingham: Open University Press.

Buckingham, David (2000) After the Death of Childhood: Growing Up in the Age of Electronic Media. Cambridge, UK and Malden, MA: Polity Press.

Chaplin, Lan Nguyen & Roedder-John, Deborah (2007) Growing up in a material world: Age differences in materialism in children and adolescents. Journal of Consumer Research 34 (3), 480–493.

Eskola, Jari (1998) Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Tampere: TAJU.

Moisio, Pasi (2010) Tuloeroja, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Marja Vaarama & Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: THL, 180–196.

Pickett, Kate & Wilkinson, Richard (2007) Child wellbeing and income inequality in rich societies, British Medical Journal, 335: 1080 doi: 10.1136/bmj.39377.580162.55 (Published 16 November 2007).

Punch, Samantha (2002) Interviewing Strategies with Young People: the ’Secret Box’, Stimulus Material and Task-based activities. Children & Society, 16 (1), 45–56.

Niemelä, Mikko & Raijas, Anu (2010) Lapsiperheiden kulutus ja perheen sisäinen päätöksenteko. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Kela: Helsinki.

Saari, Juho (2011) Eriarvoisuus kasvun ja työllisyyden Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 76 (1), 76–84.

Salmi, Minna & Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna (2009) Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: THL.

Rees, Gwyther & Bradshaw, Jonathan & Goswami, Haridhan & Keung, Antonia (2010) Understanding Children's Well-being: A National Survey of Young People's Well-being. London: The Children’s Society.

Ridge, Tess (2009) Living with poverty. A review of the literature on children’s and families experiences of poverty, Research Report, No: 594. London: Department of Work and Pensions.

Sweet, Elizabeth (2010) "If your shoes are raggedy you get talked about": Symbolic and material dimensions of adolescent social status and health". Social Science & Medicine 70 (12), 2029–2035.

UNICEF (2010) The children left behind. A league table of inequality in child well-being in the world’s rich countries. UNICEF Report Card 9. Florence: Innocenti Research Centre.

Weinger, Susan (2000) Economic status: Middle class and poor children's views. Children & Society 14 (2), 135–146.

Wilska, Terhi-Anna (2008) Lasten materialistiset kulutusasenteet ja kuluttajaksi sosiaalistuminen. Teoksessa Anu Raijas & Terhi-Anna Wilska (toim.) Perhe kulutusyhteiskunnassa. Kuluttajatutkimuskeskus: Kirjoja 5.

Osallisuus erityispedagogisessa lapsuustutkimuksessa/Kaisu Hermanfors

Kaisu Hermanfors, Kasvatustieteen yksikkö, Varhaiskasvatuksen koulutus, Tampereen yliopisto, kaisu.hermanfors@uta.fi

Johdanto

Erityiskasvatus on pitkään nojannut vammaisuuden yksilölliseen tai medikalistiseen malliin, missä erityiskasvatuksen tarve perustuu lääketieteelliseen diagnoosiin. Siinä vammaisuuden lähde ja siihen liittyvät ongelmat sijoitetaan yksilön patologiseen tilaan (esim. Emanuelsson & Persson 1997, 127; Vehmas 2001, 369). Niin erilaisuutta on pidetty yksilöllisenä, mikä toisilla on ja toisilla ei. Erityisopetus organisoitiinkin pitkään muusta ikäluokasta erillisenä. Samalla erilaiset lapset ovat joutuneet syrjään luonnollisista elämänympäristöistä, vertaistoverisuhteista ja ”normaalista”. Segregaatiota voi pitää sosiaalisena syrjintänä, koska se syrjinnän ohella estää lapsia harjoittelemasta osallistuvan kansalaisen taitoja. (Marks 1999, 137; Karagiannis, Stainback & Stainback 2000, 3–11; Priestley 2003, 81–84.)

Erityisopetusta luonnehditaan yksilöllisenä, mutta kuva yksilöistä on ongelmakeskeinen ja negatiivisen stereotyyppinen. Tapa, jolla puhutaan ja määritellään ”erityistä”, kuten opetusta, oppilaita, koulua, tukea, on hyvin merkityksellistä. Se vaikuttaa sekä yleisesti ihmisten odotuksiin että tapaan, jolla he tai ammattilaiset institutionaalisissa kontekstissa ovat vuorovaikutuksessa erityiseksi määriteltyjen ihmisten ja yksittäisten lasten kanssa. Kielenkäytöllä saatetaan luoda ja ylläpitää vammauttavia asenteita (Barton 1999, 13; Marks 1999; 137–152.)

Institutionaalisissa kasvatusjärjestelmissä käsite ”erityinen” yhdistyy vammaisuus -käsitteeseen (Adam, Swain & Clark 2000, 234–235; Vehmas 2005, 101). Priestleyn (2003, 192–193) mukaan institutionaalisissa konteksteissa vammaiset lapset ja nuoret kuvataan varsin pysyvinä identiteetiltään, joissa heidän vammaisuutensa on ensisijaista huolimatta heidän sukupuolestaan, sosiaaliluokasta, etnisyydestä tai seksuaalisesta suuntautuneisuudestaan. Erityisopetuksessa pedagoginen toimintakin on kohdistunut pääosin oppilaiden vamman tai erityisen tuen tarpeen korjausta vaativiin seuraamuksiin (esim. Naukkarinen & Ladonlahti 2001, 100; Vehmas 2005, 100).

Erityiskasvatuksen tavoite, auttaminen, saattaa vahvistaa tuen tarpeessa olevin lasten kuvaa itsestä vajavaisena ja heikkona. Vastaavasti kasvattajat ovat saattaneet mieltää lapset ”toisina”, ensisijaisesti ”erityisoppilaina” tai negatiivisesti erilaisena ja vammaisina, joiden kohtaamiseen tarvitaan erityistaitoja (Watson, Shakespeare, Cunningham-Burley & Barnes 1999, 13–16; Barton 2003, 59). Adamsin ym. (2000) tutkimuksen mukaan segregoidussa erityisopetuksessa ”erityinen ” hallitsi käytännön työntekijöiden puhetta, ja siten sekä synnytti että ylläpiti toiseutta ehkäisemällä myös vaihtoehtoiset puhetavat.

Käsitykset lapsista erityisoppilaina, ongelmina ja poikkeavina heijastuvat lasten tulevaisuuteen, siihen mitä heistä ajatellaan kasvavan, millaiseen roolin yhteiskunnassa omaksuvan ja millaisena tulevaisuuden kansalaisena toimivan (Penn 2000; Priestley 2003; Vehmas 2005). Erityisopetusjärjestelmä on ylläpitänyt osaltaan käsitystä vammaisuudesta tai tuen tarpeesta yksilön tragediana eikä vammaisia ihmisiä aina pidetä tasavertaisina subjekteina toisten oppilaiden kanssa (Vehmas 2005, 125). Siksi on tärkeää monipuolistaa kuvaa vammaisista ja tai tukea tarvitsevista henkilöistä, joita on tutkittu jo riittämiin haavoittuvina ja vammaisina (Penn 2000, 83).

Tämä puheenvuoro perustuu kolmeen erityispedagogiseen lapsuustutkimukseen, joissa toisin kuin erityispedagogisissa tutkimuksissa on ollut osallisina henkilöitä, joilla on todettu vamma tai erityiskasvatuksen tarve. Tutkimusten teoreettiset kehykset ovat rakentuneet yhteiskunnallisesta lapsuustutkimuksesta ja sosiokonstruktivistisesta vammaisuuden tai erilaisuuden näkökulmasta, ja lasten subjektius on kaikissa ollut keskiössä. Tässä käsitellään pitkäaikaisen tutkimusprosessin kuluessa tapahtuneita paradigmamuutoksia ja arvioidaan lasten kuuntelemista sekä lasten osallisuutta erityiskasvatuksen kontekstissa.

Aineistot

Puheenvuoroni pohjautuu aineistoihin, jotka ovat eri vuosikymmenillä kerättyjä eritasoisia, kvalitatiivisia opinnäytetutkimuksiani erityispedagogiikan laudaturtyöstä väitöstutkimukseen ja sen jälkeiseen tutkimuk-

seen. Ne ovat oman aikansa tuotteita ja tässä ne esitellään lyhyesti pitkäkestoisen erityispedagogisen lapsuustutkimusprosessin osasina.

Ensimmäinen tutkimus koski lapsuuden historiaa ja siinä oli seitsemän eri ikäistä (14–39-vuotiasta) osallistujaa. Se oli idiografinen elämäkertatutkimus CP-vammaisten varhaislapsuudesta 1950-luvulta 1980-luvulle (Viittala 1993). Toinen on väitöstutkimus ja kokonaisvaltainen monitapaustutkimus sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten (N=8) elämäntilanteesta, riskiprosesseista ja suojaavista prosesseista (Viittala 2001). Kolmas on osa erilaisuutta ja erityisopetusta koskevasta laajasta tutkimusaineistosta (Viittala 2003), josta on poimittu aikaan, paikkaan ja tilanteeseen sidoksissa oleva haastatteluaineisto sekä pienten lasten (N=7) että nuorten (N=12) erityisopetuskokemuksia ja osallisuutta koskevaan käsittelyyn.

Paradigmamuutokset prosessien kuluessa

Lähes kahden vuosikymmenen kattavasta tutkimusprosessista tarkastellaan tässä paradigmamuutoksia, jotka ovat kohdentuneet tutkimuksissa esiteltyihin erityispedagogiikan, lapsuustutkimuksen ja psykologiseen viitekehykseen.

Erityispedagogiikan paradigmamuutokset liittyvät vammaisuuden/erilaisuuden näkökulmaan. Historiallisessa lapsuustutkimuksessa nojauduin erityispedagogisen tutkimuksen tapaan vammaisuuden yksilölliseen, vammakeskeiseen näkökulmaan, vaikka mikrotason yksilöllisiä lapsuuskokemuksia peilattiinkin kunkin ajankohdan yhteiskuntahistorian, makrotason kehyksessä. (Viittala 1993.)

Väitöstutkimuksessani näkökulma vammaisuuteen laajentui sosiokonstruktivismiin. Erityispedagoginen keskustelu leimaamisesta ja luokittamisesta käynnistyi tutkimusprosessin kuluessa ja se sekä sosiaalisen vammaisuuden mallin esiinnousu (Ladonlahti & Naukkarinen & Vehmas 1998) ovat vaikuttaneet paradigmojen muuttumiseen. Oli tärkeää antaa ääni yksittäisille lapsille ja korostaa heidän yksilöllisyyttään, vaikka lapset olivat mukana myös ryhmänsä edustajina. Sosiaalista mallia mukaillen heidän elämäntilannettaan tarkasteltiin kokonaisvaltaisesti vuorovaikutteisena eri ympäristöjen kesken.

Kolmas tutkimusosuus on ollut jo pitkään käynnissä, ja erityispedagoginen tietoni on saanut uusia ulottuvuuksia vammaistutkimuksen piiristä (esim. Barton 1999; Marks 1999; Penn 2000; Priestley 2003). Sosiokonstruktivistinen näkökulma on tarkentunut ja siinä vammaisuutta pidetään sosiaalisesti ja kulttuurisesti luotuna käsitteenä, jonka merkitykset vaihtelevat ajasta, paikasta ja määrittelijöistä riippuen. Arvoja ja näkemyksiä pidetään perustaltaan sosiaalisina ja kulttuurisina. Kielenkäytöllä on maailmaa luova ja rakentava merkitys. (Ks. Vehkakoski 2006, 17–18.) Paradigmamuutokset ovat vaikuttaneet ilmaisukieleen, minkä olen kokenut erityiskasvatuksen konkarina kovin hitaasti muuttuvaksi. Suomalaisessa erityispedagogisissa tutkimuksissa paradigmamuutokset ovat näkyvillä selvimmin inklusiivisessa kasvatuksessa, jonka käsitteleminen meillä on käynnistynyt hitaasti. Osallisuuden painotuksen ja kaikkien yhteisen koulu- ja muun institutionaalisen kasvatuksen olen nähnyt vammaisuuden sosiaalisen näkökulman tukemisena.

Lapsuustutkimuksen viitekehys on laajentunut ja monitieteellistynyt tutkimusprosessin aikana. Lapsinäkökulma ja lapsen subjektius on säilynyt. Näiden rinnalle Mark Priestleyn (2003) lapsuutta ja vammaisuutta käsittelevä teos avasi näkökulmaa lasten oikeuksiin ja sitä kautta lasten osallisuuden painottamiseen ja sen tutkimiseen erityiskasvatuksessa. Näitä meillä on vasta vähän käsitelty. Varhaiskasvatuksessa lasten oikeuksia on käsitelty demokraattisen kasvatuksen yhteydessä, ja tätä kautta olen päätynyt pohtimaan myös erityisopetuksessa kansalaiseksi kasvattamista. Lapsuustutkimuksen myötä diskursiiviset analyysitavat ovat johtaneet aineiston toisenlaisiin tulkintoihin.

Psykologisessa viitekehyksessä on säilynyt vuorovaikutuksen merkitys, ja paradigmapainotukset ovat kulkeneet ekologisen psykologian (Bronfenbrenner 1979) ja fenomenologisuuden kautta sosiokonstruktivismiin. Näistä kaikista sisällytän lapsia, lapsuutta ja vammaisuutta kulttuurisessa ja sosiaalisessa todellisuudessa tulkitessani seuraavat ulottuvuudet: kokonaisvaltaisuus, ainutlaatuisuus, ymmärtäminen, luonnolliset elämänympäristöt, aika, paikka ja tilanne. Näistä avautuvat kasvatuksen mahdollisuudet.

Haavoittuvasta osalliseksi

Erityispedagogisen tutkimuksen kohteena ovat pitkään olleet instituutiot, kouluikäiset ja aikuiset, ja lapsen asema on välittynyt perheen näkemysten kautta. Siten lapsiyksilön ja hänen ainutlaatuisuutensa kuvaaminen jokaisessa tutkimuksessa on tuonut uutta erityispedagogiseen tutkimukseen. Sen lisäksi kvalitatiivisen lähestymistavan mahdollistama lasten osallisuus ja sen merkitys on sekä erityiskasvatuksessa että lapsuustutkimuksessa merkittävää. Haavoittuvuuteen ja myös neljänsien Lapsuudentutkimuksen päivien teemaan, suojeluun, on näissä tutkimuksissa lasten aseman muuttamiseen sisältyvää ainesta, ja voi todeta, että lapsilla ja nuorilla on ollut sekä ääni että sanottavaa (Biklen 2001, 61; Pugach 2001, 443). Yksittäisten lasten ja nuorten henkilökohtainen kohtaaminen ja heidän kuuntelemisensa kumosi erityiskasvatuksessa vallalla olevaa näkemystä lapsista haavoittuvina ja autettavina ”erityislapsina”. Osallistujat olivat ennen kaikkea moninaisia, itseään hyvin ilmaisevia ja kykeneviä persoonia. Tätä moninaisuutta tulisi erityisesti korostaa, ettei tahattomasti tuettaisi vallitsevia negatiivisia asenteita vammaisiksi tai erilaisiksi määriteltyjä henkilöitä kohtaan (Barton 1999).

Lähteet:

Adams, Joan & Swain, John & Clark, Jim (2000) What’s so special? Teachers’ models and their realisation in practice in segregated schools. Disability & Society 15 (2), 233–245.

Barton, Len (1999) Struggle, support and the politics of possibility. Scandinavian Journal of Disability Research 1 (2), 3–20.

Barton, Len (2003) The politics of education for all. In Melanie Nind & Jonathan Rix & Kieron Sheehy & Katy Simmons (eds.) Inclusive education: Diverse perspectives. London: David Fulton Publishers Ltd, 57–64.

Biklen, Douglas (2001) Inkluusion sosiaalisia konstruktioita: käytännöstä oppimassa. Teoksessa Pentti Murto & Aimo Naukkarinen & Timo Saloviita (toim.) Inkluusion haaste koululle. Jyväskylä: PS-kustannus, 55–81, käännös Aimo Naukkarinen.

Bronfenbrenner, Urie (1979) The ecology of human development: Experiments by nature and design. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Emanuelsson, Ingemar & Persson, Bengt (1997) Who is considered to be in need of special education: why, how and by whom? European Journal of Special Needs Education 12 (2), 127–136.

Karagiannis, Anastasios & Stainback, William & Stainback, Susan (2000) Rationale for inclusive schooling. In Susan Stainback & William Stainback (eds.) Inclusion: A guide for educators. Brookes: Baltimore, 3–11.

Ladonlahti, Tarja & Naukkarinen, Aimo & Vehmas, Simo (toim.) (1998) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena-kustannus.

Naukkarinen, Aimo & Ladonlahti, Tarja (2001) Sitoutuminen, joustavat resurssit ja yhteistyö-välineitä kaikille yhteideen kouluun. Teoksessa Pentti Murto & Aimo Naukkarinen & Timo Saloviita (toim.) Inkluusion haaste koululle. Jyväskylä: PS-kustannus, 96–124.

Marks, Deborah (1999) Disability: Controversial debates and psychosocial perspectives. London: Routledge.

Penn, Helen (2000) What is normal? In Sheila Wolfendale (ed.) Special needs in the early years. Snapshots of practice. London: Routledge-Falmer, 81–90.

Priestley, Mark (2003) Disability. A life course approach. Polity Press: Cambridge.

Pugach, Marleen C. (2001) The stories we choose to tell: Fulfilling the promise of qualitative research for special education. Exceptional Children 4 (67), 439–453.

Watson, Nick & Shakespeare, Tom & Cunningham-Burley, Sarah & Barnes, Colin (1999) Life as a disabled child: A qualitative study of young people`s experiences and perspectives. The university of Edinburgh. Nursing studies. m00/43346.

Vehkakoski, Tanja (2006) Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. Jyväskylä studies of education, psychology and social research, 297.

Vehmas, Simo (2001) Etiikka erityiskasvatuksen ja vammaistutkimuksen perustana. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 364–375.

Vehmas, Simo (2005) Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

Viittala, Kaisu (1993) ”Niitä on niin paljon, ettei voi yhtä valita”. CP-vammaisten varhaislapsuuden muistoja 1950-luvulta 1980-luvulle. Erityispedagogiikan laudatur-tutkielma. Jyväskylän yliopisto, erityispedagogiikan laitos.

Viittala, Kaisu (2001) “Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka” Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 180.

Viittala, Kaisu (2003) Erilaisuus ja erityisopetus tutkimushanke. Tutkimussuunnitelma. Tampereen yliopisto, opettajankoulutuslaitos, varhaiskasvatuksen yksikkö.

Lisää laatua lastensuojeluun – lapsen oma ääni kuuluvaksi/Kari Lintuaho

Kari Lintuaho, Salon perhetukikeskus Oy, kari.lintuaho@salonptk.fi

Tässä puheenvuorossa kuvaan Verkonkutoja -hankkeen mukaisen menetelmän avulla toteutettavan palvelun laadun mittaamista ja toiminnan kehittämistä eräässä lastensuojelupalveluita tuottavassa yrityksessä. Samalla pohdin vuoden 2010 tuloksien kautta sitä, mitä lapset kokevat kuuluvan laadukkaaseen sijaishuoltoon.

Lapsen osallisuudesta ja lapsikeskeisyydestä on puhuttu kauan. Lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan suoraa työskentelyä lapsen kanssa hänen intressinsä, toiveensa ja kehitystasonsa huomioiden. Lasta on pidettävä aikuiseen nähden tasa-arvoisena toimijana arvioimaan ja tekemään päätöksiä, ikä ja kehitystaso huomioiden. Lapsi on aktiivinen ja osaava yksilö, joka rakentaa omaa ymmärrystä elämästä ja maailmasta aikuisen tuella. (Välivaara 2008, 78–79.)

Lastensuojeluasiakkaana olevan lapsen mielipide toteutuu usein vanhempien kautta. Lapsi on ikään kuin kohde, eikä vuorovaikutuksen toinen osapuoli. Hankalaksi koetaan se, kun lapset ajattelevat eri tavalla kuin aikuiset ja aikuisten on helpompi samaistua toiseen aikuiseen. Tällöin lapsen todellinen mielipide hämärtyy. (Näsänen & Rautava 1998, 5; Beckett 2003, 50–52.) Lapsia ei saa pitää arviokyvyttöminä, vaan menetelmien tulee soveltua lapsen maailmaan (Forsberg 2002, 86).

Tarkoituksena on ollut saada vastaus kysymykseen ”Mistä lasten tyytyväisyys rakentuu sijaishuollossa?”. Vastauksen saamiseksi sovellettiin Verkonkutoja -hankkeessa käytettyä modifioitua SERVQUAL -mittaristoa. Aineisto kerättiin pelaamalla kahdestaan lautapeliä, jonka kysymykset oli osoitettu sijoituksen eri osa-alueisiin. Lapsi heittää noppaa ja liikkuu silmäluvun osoittaman määrän pelilaudalla. Pelilauta on jaettu teemoihin, joita ovat olosuhteet, luotettavuus, vastaavuus, varmuus, empatia, hoito ja kasvatus sekä lastensuojelun erityiskysymykset.

Aikuinen kertoo lapselle kysymystä varten kirjatun esimerkin ja lapsi vastaa mielipiteensä esitettyyn kysymykseen. Vastausvaihtoehdot on portautettu kiitettävään, tyydyttävään ja heikkoon. Vastaamisen ymmärrettävyyttä on lisätty ”hymiöiden” avulla ja lapsi voi halutessaan vastata myös ”hymiö-kortein” jonka lisäksi lapsi voi kommentoida vastaustaan. Aikuinen kirjaa lapsen vastauksen kirjanpitolomakkeelle.

Myös asiakasraati kokoontui hankkeen mukaisesti. Asiakasraadissa käydään kerätyn aineiston tulokset läpi ja kirjataan kehittämisenkohteet aikatauluineen. Asiakasraatiin kutsuttiin palvelun ostajien ja tarjoajien lisäksi lasten huoltajat sekä aikaisemmin asuneita, nyt jo täysi-ikäisiä lapsia.

Vuonna 2010 pelattavan kyselyn vastaajista (n=11) tyttöjä oli yksi enemmän kuin poikia. Heidän keskiikänsä oli 15 vuotta 9 kuukautta ja he olivat asuneet sijaishuollossa keskimäärin yhden vuoden ja neljä kuukautta. Pelitilanne kesti keskimäärin 52 minuuttia.

Tulosten mukaan lapset kaipaavat elämäänsä aivan tavallisia, arkisia asioita. He pitävät saamastaan ajasta aikuisen kanssa ja siitä, että heidän asioistaan huolehditaan. Lapset arvostavat arjen perusasioita, kuten hyvää ruokaa, vuorokausirytmistä huolehtimista ja koulunkäynnin tukemista. He kaipaavat lisää keskustelua konkreettisista asioista ja tavoitteista sekä sitä, että puhutaan kielellä, jonka he voivat ymmärtää. Lastenkodin aikuisilla on antaa aikaa lapsille ja he ovat tavoitettavissa. He kokivat väliensä vanhempiensa kanssa lähentyneen ja kokivat, että ovat oppineet puhumaan asioistaan paremmin.

Aineistossa lapset toivat esille toiveen kotitapaisuuden lisäämisestä. Samaa kotitapaisuutta, arjen merkitystä ja lasten kohtaamista korostaa myös Laakso (2009, 253–254) väitöskirjatutkimuksessaan. Hän korostaa lasten haluavan kokea olevansa tavallisia lapsia. Kohtaamisen tärkeys korostuu päivittäin arjen toimissa. Arjen toistot ja rituaalit muodostavat kotitapaisuutta ja turvaa lapsille. Oleellista on toiminnan säännöllisyys, luottamuksellisuus, avoimuus, tarpeenmukaisuus sekä joustavuus. Hyvät työkäytännöt tukevat lasten kasvua ja kehitystä. (Väänänen 2003, 37.)

Lapsista melkein puolet kokivat tilat tyydyttävästi viihtyisiksi. Viihtyisyys asettaa lastenkodille suuren haasteen, koska jokainen lapsi on lähtöisin erilaisesta kodista ja viihtyisä koti on jokaisen mielestä erilainen. Samoin sijoituksen kesto saattaa vaikuttaa viihtymiseen lastenkodissa. Lisääntyykö viihtyvyys, kun sijoitus on pidempi vai saako se lapsen huomaamaan erilaiset puutteet?

Vaikka lapset kokivatkin aikuisten olevan halukkaita auttamaan ja hoitavan sen, mitä sovitaan, aikuisten heikko tavoitettavuus raporttien aikana nousi erikseen esille. Vuorotyö muodostaa lastensuojelulaitoksen toiminnalle oman erityishaasteen. Lapset tottuvat melko nopeasti lastenkodin aikuisten vuorotyöhön (Törrönen 1999, 103).

Etenkin lyhytkestoisissa sijoituksissa lasten on hankala luoda kiintymyssuhteita aikuisiin. Myöskään henkilökunta ei välttämättä ole pysyvä ja sijoitus voi olla hyvin lyhyt. Lapset kokivat ikäväksi lastenkodin aikuisten vaihtuvuuden. He kokivat nimetyn omaohjaajan olevan muita ohjaajia läheisempi. Lasten myönteiset kokemukset omaohjaajaa kohtaan nousevat esille myös Niemelän (2003, 7) tekemässä työssä hänen selvittäessään lasten kokemuksia lastenkodista.

Lapset kaipasivat enemmän sovittuja tapaamisia oman sosiaalityöntekijänsä kanssa. Etenkin vanhimmat vastaajat nostivat asiaa esille. Kahdenkeskeiset keskustelut sosiaalityöntekijän kanssa ovat varmasti ainakin osittain henkilöstön resurssikysymys. Lapset ovat kaivanneet jo pitkään omia kahdenkeskeisiä tapaamisia sosiaalityöntekijänsä kanssa ja se on kirjattu voimassa olevaan lastensuojelulakiin. Näsänen & Rautava (1998, 48) ovat kirjanneet asian kehittämiskohdaksi jo reilu kymmenen vuotta sitten.

Kaikille lapsille ei ollut aivan selvää, miksi ovat sijoitettuina ja mitkä ovat sijoituksen tavoitteet. Lapset kokivat, että tavoitteista on puhuttu, mutta he eivät niitä oikein ymmärtäneet. Asumispituuden vaikutuksista vastauksiin selkeimmäksi nousi sijoituksen tavoitteiden epäselvyys. Jo pidemmän aikaa kodin ulkopuolella sijoituksessa olleet lapset tiesivät ja ymmärsivät sijoituksen tavoitteet paremmin kuin vähemmän aikaa sijoitetut.

Tulosten mukaan yli puolet lapsista kokivat, että heidän mielipiteitään kuunnellaan päätöksenteon yhteydessä tyydyttävästi. Lapsen ääni jää siis usein kuulematta.

Pohdinta

Korhonen (2008, 27) on entinen lastensuojelun asiakas ja nykyisin sosiaalihuollon ammattilainen. Hän kirjoittaa omista kokemuksistaan, siitä mitä hän arvosti asuessaan sekä lastenkodissa että sijaisperheessä. Hän kuvailee kokemuksiaan siten, että ”maalaisjärjellä selviää, eikä saa käyttää silkkihansikkaita”. Lapset kaipaavat inhimillisyyttä ja haluavat kokea olevansa tavallisia lapsia.

Lasten osallisuutta voidaan merkittävästi lisätä pienin toimin. Lapsi voidaan ottaa entistä enemmän mukaan päätöksentekoon. Osallisuuden määrä lisääntyy lapsen iän ja kehitystason kasvaessa. Lapsi voidaan ottaa mukaan esimerkiksi laitoksissa tyypillisiin raportointitilanteisiin kuulemaan, mitä lastenkodin aikuiset puhuvat lapsen päivästä. Lapsella on oikeus saada tietää, mitä hänestä puhutaan ja lapsen iän kasvaessa kyseinen toimintamalli lisää myös osallisuutta ottaa vastuuta omasta elämästä ja teoista.

Uudenlaisen toimintamallin käyttöönotto vaatii lastenkodin aikuisilta paljon. Vanha ja tuttu käytäntö on helppo toteuttaa. Usein vedotaan yleiseen raportointikäytäntöön myös lasta suojelevin perustein. On totta, että lasta on suojeltava, mutta lapsen perusarjen sujumisen ja vastuunkannon sekä velvollisuuksien hoitamiseen liittyvä keskustelu ei ole lapselle haitallista. Tutuissa tavoissa toimiminen saattaa olla myös aikuisten vallankäyttöä sekä aikuisen tiedon ylikorostamista ja lapsen tiedon ja kokemuksen väheksymistä (Hotari ym. 2009, 128).

Lyhyenä johtopäätöksenä lapset kaipaavat kotitapaisia elementtejä elämäänsä. Paikan tulisi olla viihtyisä ja siellä tulisi olla aikuisia, joilla on antaa aikaa ja jotka ovat kiinnostuneita kyselemään lapsilta asioita. Lapset kaipasivat rajoja sekä arkista huolenpitoa niin ruokailuihin ja puhtaudesta huolehtimiseen kuin koulunkäynnin tukemiseen liittyen. Lapset halusivat kuulla lyhyitä perusteluja asioille kielellä, jonka he ymmärtävät.

Lapsen kasvun ja kehityksen mahdollistamiseksi lapsi tarvitsee perustarpeiden tyydyttämistä, suojaa ja turvaa. Perustarpeet ovat jonkin verran sidoksissa kulttuuriin, mutta silti ne voidaan karkeasti määrittää kaikille sopiviksi. Lapsen tärkeimpiä perustarpeita ovat rakkaus, nähdyksi ja kuulluksi tuleminen sekä hyväksynnän ja arvostuksen saaminen, riittävän ravinnon, vaatetuksen, puhtauden, valvonnan ja turvallisuuden, virikkeiden saannin, terveydenhuollon sekä koulutuksen lisäksi. Vanhempien tulee vastata näistä perustarpeista. Jos näin ei ole, niihin on vastattava lastensuojelulain määrittämässä sijaishuollon paikassa. (Söderholm 2004, 60.)

Lähteet:

Beckett, Chris (2003) Child protection. An introduction. Gateshead: Athenaeum Press.

Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika-projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Nykypaino Oy.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino.

Korhonen, Jenni (2008) Tarina lastensuojelun asiakkaana, sosiaalialan ammattilaisena ja äitinä. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Juva: WS Bookwell Oy.

Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset –etnografia lastenkotityössä. Tampereen yliopisto, sosiaalityön tutkimuksen laitos. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Niemelä, Eija (2003) Lastenkodin jäljet. Sarvi-projektin selvitys 6/ 2003. Tampere: Nuorten ystävät ry.

Näsänen, Merja & Rautava, Marie (1998) Koulukotioppilaiden kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta, sijoituksesta ja koulukotielämästä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus 50/1998. Helsinki: Stakes.

Söderholm, Annlis (2004) Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Annlis Söderholm & Ritva Halila & Satu Kivitie-Kallio & Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Törrönen, Marita (1999) Lasten arki laitoksessa. Helsinki: Yliopistopaino.

Välivaara, Christine (2008) Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksenvälineitä. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Väänänen, Anna (2003) Lastenkodin jäljet. Sarvi-projektin selvitys 5/ 2003. Tampere: Nuorten ystävät ry.

Tarinataikurituokiot – menetelmä ylivilkkaiden ja haastavasti käyttäytyvien lasten kokemusten kuulemiseen osana kuntoutuskäytäntöä/Leena Turja ja Marja-Leena Laakso

Leena Turja & Marja-Leena Laakso, Kasvatustieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto, leena.m.turja@jyu.fi

Lapsi on tänä päivänä osallisena ja asiakkaana hyvin monenlaisissa palvelu-, kasvatus- ja hoitojärjestelmissä. Ylivilkkaille lapsille ja heidän perheilleen suunniteltu Perhekoulu-kuntoutusohjelma edustaa yhtä tällaista. Myös lasta itseään tulee kuulla näissä järjestelmissä ja palveluissa, kuten Lapsen oikeuksien sopimus (Asetus 60/1991) edellyttää. Käytännössä tämä kuitenkin harvoin toteutuu niin, että lapsen toimijuus ja kompetenssi otetaan riittävästi huomioon (ks. Uprichard 2010). Jyväskylän Perhekoulun toiminnassa pyritään tukemaan lapsen osallisuutta ja ymmärtämään hänen vahvuuksiaan ja vaikeuksiaan strukturoidun ohjelman suomien mahdollisuuksien mukaan. Aiemmin Perhekoulussa on koottu tutkimustietoa lapsen toiminnansäätelyn vaikeuksista ja niiden heijastumisesta arkipäivän vuorovaikutustilanteisiin kysymällä niistä yksinomaan lapsen vanhemmilta. Tilanne on samankaltainen muissakin konteksteissa, joissa tutkitaan tai hoidetaan lapsia. Klimkeitin ym. (2010) mukaan tällaiset käytännöt nojaavat totuttuun käsitykseen siitä, ettei lapsen kuuleminen tuo merkittävää lisäarvoa hoidolle. Eritoten ylivilkkailta lapsilta on ajateltu puuttuvan kyky itsereflektioon ja -arviointiin, eikä heidän omien ajatustensa kuulemista ole pidetty mielekkäänä.

Pilottitutkimuksessamme kehittelimme Perhekoulu-kontekstiin Tarinataikurituokiot-menetelmän, jossa lasta kuullaan arjen vuorovaikutustilanteista ja niissä ilmenevistä erilaisista ristiriidoista. Tutkimus- ja kehittelytyötämme ohjasi kolme periaatteellista näkökulmaa (ks. Sinclair 2004; Turja 2007, 2010). Ensinnäkin meillä on – Lapsen oikeuksien sopimuksen linjaamana – yhteiskunnallinen velvollisuus kuulla lasta ja kysyä hänen mielipiteitään. Toinen näkökulma kytkeytyy ammatillisiin käytäntöihin ja pedagogisiin ratkaisuihin. Näemme, että lasten merkitysmaailman ja näkökulman tavoittaminen on lapsilähtöisen toiminnan perusta ja voi synnyttää kasvattajissa tarvetta reflektoida omaa toimintaansa ja sen taustalla olevia käsityksiä. Lapsiasiakkaita kuulemalla voidaan kehittää palveluja ja toimintakäytäntöjä sekä edesauttaa työntekijöiden ammatillista kehittymistä. Kolmas näkökulmamme korostaa, että lapselle itselleen kokemukset kuulluksi tulemisesta ja osallisena olemisesta ovat tärkeitä ja vahvistavat hänen itsearvostustaan. Lisäksi toiminta voi parhaimmillaan muodostua prosessiksi, joka tukee lapsen ajattelua ja itseymmärrystä.

Tutkimuksen toteuttaminen

Toteutimme Tarinataikurituokiot keväällä 2011 osana Jyväskylän perheneuvolan Perhekoulua, joka on ylivilkkaille lapsille ja heidän perheilleen tarkoitettu ryhmämuotoinen 10 viikkoa kestävä kuntoutusohjelma. Lapsikohtaisille tuokioille osallistui viisi lasta, neljä poikaa ja yksi tyttö. Lasten iät vaihtelivat neljästä kuuteen vuoteen. Tuokiot kestivät noin 20–25 minuuttia ja kukin lapsi osallistui niihin kolme kertaa. Lapsilta pyydettiin suostumus tuokioiden toteuttamiseen ja videoitujen tarinoiden luovuttamiseen Tarinataikurin ja hänen apulaistensa (tutkijoiden) käyttöön. Kuultuaan, mitä Tarinataikurituokiot tarkoittavat, lapset keksivät salanimen, jolla tarinat tallennetaan ja vahvistivat suostumuksensa painamalla sopimuspaperiin sormenjälkensä leimasinvärillä. Lopuksi lapset saivat valita yhden videoiduista tarinoistaan kopioitavaksi itselleen kotiin vietäväksi. Myös vanhemmille kerrottiin tutkimuksen tarkoitus sekä pyydettiin kirjallisesti lupa lapsen osallistumiselle. Kaikki Perhekoulun lapset ja vanhemmat antoivat suostumuksensa.

Tarinataikurituokiot menetelmänä

Perusajatuksemme oli, että lasten näkökulman tavoittaminen on mahdollista, kun käytetään heille luontaisia kommunikointikeinoja (vrt. Punch 2002). Pienille lapsille on ominaista kommunikoida ennemminkin leikin avulla ja kertomalla tarinoita kuin suoriin kysymyksiin vastailemalla (Delfos 2001). Narratiiviseen lähestymistapaan ja eläytymismenetelmään (ks. Barter & Renold 1999) pohjaava menetelmämme on kaksivaiheinen. Aluksi lapset saavat valita yhden viidestä erilaisesta arjen tuttuja pulmallisia vuorovaikutustilanteita kuvaavasta kortista ja kertoa, mitä tilanteessa on tapahtunut, mitä kuvan henkilöt mahtavat sanoa ja mitä he ajattelevat sekä tuntevat. Tunnetilojen konkretisoinnissa apuna käytetään erilaisia tunnetiloja ku-

vaavia kortteja. Lisäksi lapsia pyydetään pohtimaan, miten tilanne voisi edetä, että kaikille tulisi hyvä mieli.

Menetelmän toisessa vaiheessa lapsen kertoma tarina leikitään. Tähän tarvitaan pienet puunuket ja joitain nukkekodin varusteita sekä piirretyt näyttämökulissit (makuuhuone, WC, keittiö, puisto, kauppa), joihin kuvakorttien tarinat sijoittuvat. Lapset saavat valita tarinaan liittyvät hahmot ja esineistön. Lapsen luvalla aikuinen osallistuu leikkiin esittäen niitä roolihahmoja, jotka lapsi hänelle antaa. Aikuinen pyrkii tilanteessa mahdollisimman paljon myötäilemään ja seurailemaan lapsen aloitteita. Kriittisissä käänteissä hän voi pyytää lapselta ohjeita: ”Mitä tämän isän pitäisi nyt tehdä, jotta hän saisi lapsen tulemaan hammaspesulle?” Leikin lopussa otetaan esille jo tuokion alussa esitelty ja tarinankerrontaa seuraamaan jätetty käsinukke, Tahvo-koira. Sen tuella voidaan vielä jutella siitä, mikä lapsen mielestä oli tärkeää hänen tarinassaan.

Tarinataikurituokio-menetelmään sisältyy myös vanhempien kuuleminen. Tutkijat katsovat yhden tallenteen lapsen tarinoista yhdessä lapsen vanhempien kanssa. Kaikki pilottitutkimuksemme vanhemmat – viisi äitiä ja neljä isää – osallistuivat mielellään tähän. Tavoitteenamme oli kuulla, tunnistavatko vanhemmat tarinankerronnasta lapsensa ominaislaatua eli näkyykö siinä lapselle ominaisia piirteitä ja käyttäytymistapoja. Halusimme myös kuulla, onko lapsen kerronnassa arjesta tuttuja tilanteita ja ratkaisuja ja voiko lapsen kehittämän tarinan katselu avata vanhemmalle myös uusia näkökulmia lapsen ajatusmaailmaan tai käyttäytymiseen. Lisäksi kyselimme vanhemmilta ajatuksia tämänkaltaisen menetelmän sovellusmahdollisuuksista lapsen arjessa, kotona ja/tai hoidossa.

Kokemuksia Tarinataikurituokioista lasten ja vanhempien kanssa

Kyseessä oli pilottihanke, jonka vasta kerättyä aineistoa ei vielä ole analysoitu systemaattisesti. Alustavien havaintojemme mukaan tarinan kertominen pelkän kuvakortin avulla oli – yhtä lukuun ottamatta – näille lapsille vielä haastavaa. Pienen osallistujamäärän vuoksi on vaikea päätellä, voiko tämä liittyä lasten erityispiirteisiin eli ylivilkkauteen tai itsesäätelyn vaikeuksiin, vai onko kuvanvarainen kerronta yleensäkin haastavaa alle kouluikäisille lapsille. Havaintojemme mukaan leikkiminen puolestaan innosti lapsia ja leikissä tarinan juonellinen eteneminen tapahtui vaivattomasti, tarinan henkilöihin eläytyminen onnistui ja lapset löysivät tarinaansa monia ratkaisumahdollisuuksia. Osalle lapsista siirtyminen leikistä ”metatasolle” pohtimaan aikuisen kanssa tarinan ”tärkeitä asioita” oli vaikeaa. Tahvo-koira keskustelun välikätenä ja motivoijana auttoi tässä, ja haluammekin jatkossa kehittää käsinuken käyttöä.

Ensivaikutelmamme keskusteluista vanhempien kanssa lapsen tarinatuokiotallenteen pohjalta olivat lupaavia. Vanhemmat osallistuivat niihin mielellään ja olivat innokkaita näkemään lapsensa toimintaa uudessa kontekstissa. He tunnistivat lapselleen tyypillisiä piirteitä ja ajattelu- ja käyttäytymistapoja, mutta myös yllättyivät lapsensa kehittämistä ratkaisuista ja kyvyistä jäsentää tilanteita. Vanhemmat kokivat, että tällaisia menetelmiä voisi soveltaa kotiarjessakin, mutta ennen kaikkea he toivat esille tarinatuokioiden käyttömahdollisuudet päiväkodeissa. Menetelmä sai jotkut vanhemmat pohtimaan lapsen ajattelun ja kokemuksen tavoittamisen tärkeyttä ja lapsen ratkaisuehdotusten kuulemista nykyistä useammin koskien arjen ristiriitatilanteita.

Kokonaisuutena meille jäi vaikutelma, että lapset voimaantuivat mahdollisuudesta kuljettaa ja ohjata tarinaa. Tämä ilmeni lasten lisääntyvänä rohkeutena ja luovana toimintavaihtoehtojen kokeiluna. Tuokiot olivat lapsille mieluisia ja Perhekoulun työntekijöiden mukaan lapset odottivat niille pääsyä. Pilotoinnin myötä vahvistui ajatus tuokioiden toimimisesta myös kuntouttavana interventiona: lapselle tarjoutuu mahdollisuus reflektoida omaa toimintaansa sekä ohjata sitä leikeissään vuorovaikutteisesti aikuisen kanssa. Toimiakseen menetelmä edellyttää, että tarinankerrontatilanteita on useita ja että niihin on riittävästi aikaa, jotta niissä voidaan edetä lasten ehdoilla ja mahdollistaa heille ominainen luova polveilu kerronnassa. Johtopäätöksemme on, että Tarinataikurituokiot sopivat erinomaisesti käytettäväksi sellaisten lasten kanssa, joilla on ylivilkkautta ja siihen liittyen toistuvia hankaluuksia arjen vuorovaikutustilanteissa. Pilottihankkeemme ei vahvistanut käsitystä, että ylivilkkailla lapsilla olisi poikkeuksellisen puutteellinen kyky ymmärtää itseään tai hahmottaa arjen tilanteita. Menetelmäämme tulee kuitenkin kehittää edelleen ja haluammekin jatkossa kokeilla sen soveltamista erilaisissa konteksteissa.

Lähteet:

Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 60/1991.

Barter, Christine & Renold, Emma (1999) The use of vignettes in qualitative research. In Nigel Gilbert (ed.) Social Research Update. Issue 25. University of Surrey. <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html

Delfos, Martine F. (2001) Are you listening to me? Communicating with children from four to twelve years old. Amsterdam: SWP Publishers.

Klimkeit, Ester & Graham, Claire & Lee, Paul et al. (2006) Children should be seen and heard. Self-report of feelings and behaviors in primary-school-age children with ADHD. Journal of Attention Disorders 10 (2), 181–191.

Punch, Samantha (2002) Research with children: The same or different from research with adults. Childhood 9 (3), 321–341.

Sinclair, Ruth (2004) Participation in practice: Making it meaningful, effective and sustainable. Children & Society 18 (2), 106–118.

Turja, Leena (2007) Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Oiva Ikonen & Pirkko Virtanen (toim.) Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–196.

Turja, Leena (2010) Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa Leena Turja & Elina Fonsén (toim.) Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Professori Eeva Hujalan matkassa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 30–47.

Uprichard, Emma (2010) Questioning research with children: discrepancy between theory and practice. Children & Society 24 (1), 3–13.

Saduttaminen sairaalassa leikki-ikäisten lasten kokemuksien selvittämiseksi/Elina Viikeri, Sanna Salanterä ja Anna Axelin

Elina Viikeri & Sanna Salanterä & Anna Axelin, Hoitotieteen laitos, Turun yliopisto, ehviik@utu.fi

Lapsen oikeutta saada vaikuttaa häntä koskeviin asioihin painotetaan Suomen perustuslaissa (1999/731), laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (1992/785) ja Yhdistyneiden Kansakuntien Lasten oikeuksien sopimuksessa (LOS 1989). Lapsen mielipiteen huomioon ottaminen ei kuitenkaan käytännössä riittävästi toteudu (STM 2005) vaan näkemystä lasta koskevista asioista kysytään useammin lapsen vanhemmilta kuin lapselta itseltään (Deatrix & Faux 1991, Kortesluoma ym. 2003). Kuitenkin jopa leikki-ikäisen lapsen kyky kertoa hyvinvointiinsa liittyvistä asioista on tutkimuksissa todettu mahdolliseksi (Okkonen ym. 2007; Flinkman & Salanterä 2004; Salmela ym. 2009). Tärkeää lapsen mielipiteen esille saamiseksi on käyttää lapsen ikään ja kehitystasoon soveltuvia menetelmiä. Sopivia tutkimusmenetelmiä kehittämällä on mahdollista saada lapsen ääni kuuluviin myös sairaalassa.

Tutkimuksemme tarkoituksena oli vertailla eri tutkimusmenetelmien (saduttaminen, leikittäminen, piirtäminen ja valokuvaus yhdistettynä haastatteluun) soveltuvuutta 5–6-vuotiaiden lasten subjektiivisten sairaalakokemusten selvittämiseksi. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitä tietoa erilaisilla tutkimusmenetelmillä saadaan leikki-ikäisen lapsen kokemuksista sairaalassa sekä miten saduttaminen, leikittäminen, piirtäminen ja valokuvaus yhdistettynä haastatteluun soveltuvat 5–6-vuotiaiden tutkimusmenetelmiksi sairaalassa.

Aineisto kerättiin yhden yliopistosairaalan lasten kirurgiselta ja lasten pediatriselta vuodeosastolta marraskuun 2009 ja kesäkuun 2010 välisenä aikana. Kohderyhmään kuuluvat lapset olivat 5–6-vuotiaita, viettäneet vähintään yhden yön sairaalassa ja kykenivät kommunikoimaan suomeksi. Lisäksi lasten tuli olla fyysisesti ja psyykkisesti riittävän terveitä osallistuakseen tutkimukseen. Tutkimukseen osallistuneiden lasten vanhemmilta pyydettiin tutkimukseen osallistumisesta kirjallinen suostumus. Lapsilta suostumus kysyttiin suullisesti. Tutkimukseen osallistui yhteensä 20 lasta, joista 11 oli poikia ja 9 tyttöjä.

Tutkimukseen osallistuneita lapsia pyydettiin joko kertomaan satu, leikkimään playmobile-leikkisairaalalla leikki, piirtämään kuva tai ottamaan valokuvia asioista, joita sairaalassa oli tapahtunut. Saduttamis-menetelmää (ks. Karlsson 1999) käytettiin tutkimuksessa soveltaen niin, että lapsia pyydettiin kertomaan sairaalassa tapahtuneisiin asioihin liittyvä satu, jossa oli alku, keskikohta ja loppu. Leikittämistä varten koottiin playmobile-sairaala, playmobile-ambulanssi ja playmobile-helikopteri, joiden avulla lapsia pyydettiin leikkimään sairaalassa tapahtuneisiin asioihin liittyvä leikki. Piirtämisessä lapsia pyydettiin piirtämään sairaalassa tapahtuneisiin asioihin liittyvä kuva A4-kokoiselle paperille. Piirtämisen jälkeen lapsia pyydettiin kertomaan, mitä he olivat piirtäneet. Valokuvauksessa lapsia pyydettiin ottamaan digikameralla kuvia, jotka liittyivät sairaalassa tapahtuneisiin asioihin. Kuvien ottamisen jälkeen lapsilta kysyttiin, mitä he olivat kuvanneet ja miksi he olivat kuvan ottaneet. Kaikki tutkimustilanteet videoitiin.

Lasten sairaalakokemuksiin liittyvät ilmaisut analysoitiin tekemällä aineistolle induktiivinen sisällön analyysi. Jokaisen tutkimusmenetelmän aineisto analysoitiin ensin erikseen. Erillisten analyysien jälkeen induktiivisista sisällön analyyseistä tehtiin yhteenveto leikki-ikäisten lasten sairaalakokemuksista. Yhteenvedon perusteella ympäristö, perheen ja läheisten tuen tarve, hoitoprosessin toteutuminen, leikki, päivittäinen toiminta, positiiviset tunteet, itsemääräämisen toteutuminen, sairaalassa viihtyminen, kipu, ajan kuluminen, viestintä, rajoitukset, perheen sopeutuminen muutokseen ja hoitohenkilökunnan tunnistaminen olivat lasten sairaalakokemuksiin liittyviä tekijöitä. Aikaisemmat tutkimukset lasten sairaalakokemuksista ovat tuottaneet samankaltaisia tuloksia, vaikka niissä usein kohderyhmänä ovatkin olleet kouluikäiset lapset. Tämä tutkimus tuotti kuitenkin tietoa esimerkiksi itsemääräämisen tärkeydestä leikki-ikäiselle lapselle sairaalassa, jota ei ole aiemmin juurikaan huomioitu tutkimuksissa.

Lisäksi tutkimustilanteet analysoitiin tyypittelemällä. Tyypittely perustui lapsen käytökseen tutkimustilanteessa ja tutkimustilanteen kulkuun. Tyypittelyn kriteereinä toimivat lapsen käyttäytyminen tutkimustilanteessa tehtävänannon mukaisesti, kommunikointi tutkijan kanssa, keskittyminen tehtävään ja tutkimustehtävän selkeä loppu. Tutkimustilanteet tyypiteltiin onnistuneisiin, levottomiin ja epäonnistuneisiin tutki-

mustilanteisiin. Tutkimustilanteiden tyypittelyn avulla voitiin vertailla eri tutkimusmenetelmillä toteutettujen tutkimustilanteiden sujumista.

Jokaisella tutkimusmenetelmällä saatiin tietoa lasten sairaalakokemuksista. Tutkimustilanteiden tyypittelyn ja induktiivisen analyysin perusteella sovellettu sadutus tuotti rikkaimman aineiston 5–6-vuotiaiden lasten sairaalakokemuksista. Lapset keskittyivät heille annettuun tehtävään ja tuottivat itsenäisesti heiltä pyydetyn sadun. Myös leikittämistä käytettäessä lapset kertoivat sairaalakokemuksistaan monipuolisesti. Leikittämistä käytettäessä lapset käyttäytyivät kuitenkin vähiten tutkijan antamien ohjeiden mukaisesti muihin menetelmiin verrattuna. Leikittämisessä ja soveltaen toteutetussa saduttamisessa lapset kertoivat kokemuksistaan suhteellisen kronologisesti, kun taas valokuvauksessa ja piirtämisessä lapset kertoivat yksittäisistä asioista tai tapahtumista, jotka eivät välttämättä liittyneet toisiinsa mitenkään. Valokuvaus yhdistettynä haastatteluun tuotti vähiten erilaisia lasten sairaalakokemuksiin liittyviä asioita, mutta sen avulla saatiin kuitenkin paljon tietoa erityisesti lasten tunteista ja itsemääräämiseen liittyvistä asioista. Käytettäessä piirtämistä tutkimusmenetelmänä tutkimustilanteet sujuivat useimmiten ainakin osittain tehtävänannon mukaisesti. Piirtäminen tuotti myös ainoana menetelmänä tietoa lasten ongelmista tunnistaa hoitohenkilökuntaan kuuluvia henkilöitä. Piirtämisen ja saduttamisen avulla saatiin tietoa sairaalahoidon aikana koetusta kivusta.

Leikki-ikäiset lapset kykenevät kertomaan kokemuksistaan, kun tutkimusmenetelmät ovat heille soveltuvia. Tässä tutkimuksessa jokainen tutkimusmenetelmä tuotti tietoa lasten sairaalakokemuksista. Sairaalassa olo on lapselle haasteellinen kokemus sen pituudesta riippumatta (Hiitola 2000). Lapset voivat kokea sairaalahoidon positiivisesti (Hiitola 2000; Carney ym. 2003; Flinkman & Salanterä 2004; Pelander & Leino-Kilpi 2010) tai negatiivisesti (Board 2005). Tässä tutkimuksessa sairaalahoito oli lapsille pääasiassa positiivinen tai neutraali kokemus. Sairaalakokemukseen liittyi usein perheen ja läheisten läsnäolo, huomio, positiiviset tunteet ja leikki tavallisen lapsen arjen lisäksi. Ainoat selkeästi negatiivisiksi luokiteltavat asiat, joita lapset ottivat esille tässä tutkimuksessa, olivat kipu, rajoitukset ja hoitoprosessiin liittyvä itsemääräämisen puute.

Aikuisten tehdessä päätöksiä lapsen puolesta usein varmasti ajatellaan suojeltavan lasta. Kuitenkin lapsen itsemääräämisen toteutuminen ja hoitoa koskevaan päätöksentekoon osallistuminen voisivat toimia myös lapsen keinona selvitä sairaalaan liittyvistä peloista (Salmela ym. 2010). Lait ja julistukset huomioivat kyllä lapsen kehitystason vaikutuksen hänen mielipiteensä huomioon ottamisessa esimerkiksi hoitoa koskevien päätösten tekemisessä. Hoitohenkilökunta ei välttämättä kuitenkaan osaa selvittää lapsen näkemystä ja esimerkiksi ongelmat kommunikoinnissa sairaalan henkilökunnan kanssa voivat olla esteenä lapsen osallistumiselle päätöksentekoon. Hoitohenkilökunnan käyttöön tulisi saada luotettavia menetelmiä leikki-ikäisen lapsen mielipiteen selvittämiseksi, jotta leikki-ikäisenkin lapsen osallistuminen omaa hoitoaan koskevaan päätöksentekoon olisi mahdollista.

Tässä tutkimuksessa soveltaen toteutettu sadutus-menetelmä tuotti monipuolisesti ja rikkaasti tietoa lasten sairaalakokemuksista. Saduttaminen oli helppo toteuttaa sairaalaympäristössä ja lapset kokivat saduttamiseen liittyvän tutkimustilanteen positiivisena. Tutkimuksen otos oli kuitenkin pieni eivätkä tulokset siksi ole yleistettävissä. Tutkimuksen tuloksia voidaan kuitenkin pitää suuntaa antavina. Tutkimusmenetelmiä edelleen kehittämällä niistä voidaan muokata luotettavia välineitä leikki-ikäisten lasten mielipiteen selvittämiseksi.

Lähteet:

Board, Rhonda (2005) School-Age Children's Perceptions of Their PICU Hospitalization. Pediatric Nursing 31 (3), 166–175.

Carney, Terri & Murphy, Shona & McClure, John & Bishop, Eileen & Kerr, Carole & Parker, Janet & Scott, Fiona & Shields, Caroline & Wilson Liz (2003) Children's Views of Hospitalization: An Exploratory Study of Data Collection. Journal of Child Health Care 7 (1), 27–40.

Deatrix Janet A. & Faux Sandra A. (1991) Conducting Qualitative Studies with Children and Adolescents. In Janice M. Morse (ed.) Qualitative Nursing Research – A contemporary Dialogue. United States of America: Sage Publications.

Flinkman, Tiina & Salanterä, Sanna (2004) Leikki-ikäisen lapsen pelot päiväkirurgisessa toimenpiteessä. Hoitotiede 16 (3), 121–131.

Hiitola, Briitta (2000) Parantava leikki. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Karlsson, Liisa (1999) Saduttamalla lasten kulttuuriin. Verkostotyön tuloksia Kuperkeikka kyydissä. Helsinki: Stakes raportteja 241.

Kortesluoma, Riitta-Liisa & Hentinen, Maija & Nikkonen, Merja (2003) Conducting a qualitative child interview: methodological considerations. Journal of Advanced Nursing 42 (5), 434–441.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista. 1992/785. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785.

LOS 1989 = Lasten oikeuksien sopimus 1989. Yhdistyneet Kansakunnat. Saatavilla: http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf .

Okkonen, Tuula & Vehviläinen-Julkunen, Katri & Pietilä, Anna-Maija (2007) Lasten käsityksiä terveydestä ja terveyden edistämisestä – sisällöllinen ja metodinen näkökulma. Hoitotiede 19 (5), 270–278.

Pelander, Tiina & Leino-Kilpi, Helena (2010) Children's best and worst experiences during hospitalisation. Scandinavian Journal of Caring Sciences 24 (4), 726–733.

Salmela, Marja & Salanterä, Sanna & Aronen, Eeva T. (2010) Coping with hospital related fears: experiences of pre-school-aged children. Journal of Advanced Nursing. 66 (6), 1222–1231.

Salmela, Marja & Salanterä, Sanna & Aronen Eeva T. (2009) Child-Reported Hospital Fears In 4 to 6-Year-Old Children. Pediatric Nursing 35 (5), 269–303.

STM 2005 = Sosiaali- ja terveysministeriö 2005. Lapselle sopiva Suomi. YK:n yleiskokouksen lasten erityisistunnon edellyttämä Suomen kansallinen toimintasuunnitelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:2. Helsinki. Saatavilla: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE3795.pdf&title=Lapsille_sopiva_Suomi__YK_n_yleiskokouksen_lasten_erityisistunnon_edellyttama_Suomen_kansallinen_toimintasuunnitelma_fi.pdf

Suomen perustuslaki. 1999/731. http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731.

Lasten äänet kuuluviin!/Liisa Karlsson, Emma Aalto ja Elina Hietanen

Liisa Karlsson & Emma Aalto & Elina Hietanen, liisa.karlsson@helsinki.fi

Tässä puheenvuorossa kootaan näkökulmia osallisuuteen ja toimintaan lapsinäkökulmaisen tutkimuksen pohjalta. Teksti perustuu Lapsuudentutkimuksen päivillä 2011 esiteltyihin tutkimuksiin ja pohdintaa herättäneisiin näkökohtiin sekä tietoon, joka ankkuroituu aikaisempaan tutkimukseen. Näitä näkökulmia pohdittiin sekä suhteessa tutkimukseen että yleisemmästä näkökulmasta kaikille avoimen symposiumin keskustelussa. Tämän Lapsuudentutkimuksen päivien lopuksi järjestetyn keskustelun organisoivat Suomen Akatemian hanke *Lapset kertovat hyvinvoinnistaan – lasten äänet kuuluviin (TelLis)* sekä *Lapset kertovat ja toimivat* -tutkijaryhmä.

Osallistujat nostivat esiin erityisesti lasten aidon kuuntelun sekä kerronnan merkityksen ja tavat, lapsuuden kokonaisvaltaisuuden, erityisyyden ja moniulotteisuuden ymmärtämisen. Lisäksi tärkeäksi nähtiin tutkijan ja lasten välinen vuorovaikutus, päättäjien ja lasten vuoropuhelu sekä ongelmien ja ilmiöiden yksinkertaistusten problemaattisuus. Lapsuudentutkimuksen monialaisuus ja poikkitieteellisyys ja sen tuoma rikkaus, mutta toisaalta myös haasteellisuus nousivat keskustelussa esiin. Lapsuudentutkimus näyttäytyy monipuolisena ja kiinnostavana tutkimuksen alana, jossa on löydetty muuhunkin tutkimukseen sovellettavissa olevia menetelmiä ja käytäntöjä sekä teoreettisia viitekehyksiä ja tuloksia. Useita kehittämiskohteitakin löydettiin.

Lapsi ja lapsuus

Lapsi ei ole uusi aihepiiri tutkimuskohteena, joskin tulokulma lapsuuden tutkimiseen on muuttunut viime vuosikymmenten aikana yhä enemmän lapsen omaa kokemusta, näkökulmaa ja tietoa tavoittelevaksi (esim. Mayall 2002; Corsaro 2005; James & James 2008; Kallio & Ritala-Koskinen & Rutanen 2010). Symposiumin keskustelijoiden mukaan tämä myös näkyi konferenssin tutkimusesittelyissä. Lapsuus nähdään toisaalta ainutkertaisena ja erityisenä, mutta myös kokonaisvaltaisena ilmiönä, johon vaikuttavat samanaikaisesti eri kasvuympäristöt, instituutiot, aikuiset ja vertaiset sekä yhteiskunnan rakenteet, kulttuurit ja historia (Alanen & Karila 2009; Karlsson & Karimäki 2011). Erityispiirteinä lapsen maailmassa korostuvat leikki, huumori ja mielikuvitus, jotka osaltaan määrittävät lapsuutta ja lapsen tapaa olla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Leikkiin ja leikillisyyteen yhdistyy myös lapsen elämän ilo, joka jo sinällään nähtiin arvokkaana osana lapsen elämää. Tutkimuksen näkökulmasta leikki tarjoaa myös välineitä lapsuuden hahmottamiseen.

Lapsen ääni

Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa nousee keskiöön lapsen äänen kuuluviin saaminen ja sen analysoiminen suhteessa kontekstiin. Näin keskeiseksi nousee erilaisten kerronnallisten käytäntöjen luominen; sellaisten, jotka parhaiten luovat edellytyksiä lapsen tavoille kertoa omasta kokemusmaailmastaan. Lapset – etenkin nuorimmat ja vaikeissa elämäntilanteissa elävät – ilmaisevat itseään usein eri tavoin kuin aikuinen. Siksi ilmaisumuoto voi vieraannuttaa aikuisen lapsen tuottamasta tiedosta. Oleellista on lapsen erilaisten äänien ja toiminnan, mutta myös hiljaisuuden ja näkymättömyyden erittely. Kenen ääni oikeastaan on lapsen ääni? Kuka jää ulkopuolelle? Onko jonkun ääni vähemmän hyväksyttävä? Lapsilla on monenlaisia ääniä. Pimentoon eivät saisi jäädä ne lapset, kokemukset ja tilanteet, joissa hiljaisuus saa sijaa. Haasteeksi nousee myös, miten tavoittaa lapset mahdollisimman kattavasti; tytöt ja pojat, tavalliset ja ujot, vammaiset ja maahanmuuttajataustaiset, kaikkein pienimmät ja ulkopuolelle jättäytyvät. Tutkimus osoittaa, että kaiken ikäiset ja kaikenlaiset ihmiset osaavat ilmaista itseään (mm. Connors & Stalker 2003; Spitzer 2003). Lisäksi kaikilla lapsilla on tietoa, jonka voi hyödyntää arjessa, mutta myös yhteiskunnallisessa päätöksenteossa (Karlsson 2005). Lapset eivät kommunikoi pelkästään sanoin. Heidän ilmaisussaan korostuvat kokonaisvaltainen viestintä toiminnassa, ruumiillisuus, non-verbaali kommunkointi ja leikin sekä mielikuvituksen kieli.

Ongelmana ei siis ole osataanko kertoa, vaan se, osataanko kuunnella. (Mm. Davis & Watson 2001; 2002; Karlsson 2005.)

Kuuntelu

Kun lapsen näkökulman esille saattamisessa on keskeistä taito kuunnella, nousevat pohdinnan kohteeksi sellaiset tutkimusmenetelmät, joiden avulla voitaisiin tavoittaa lasten kertomaa (esim. Karlsson 2010). Kuunteleminen koettiinkin monessa puheenvuorossa tärkeäksi, joskin tutkijalle hyvin haastavaksi tehtäväksi. Aihe oli myös monessa tutkimuksessa esillä Lapsuudentutkimuksen päivien esityksissä – selvästi aikaisempaa runsaammin. Kuinka sitten tavoittaa lapsen ääni ja varmistaa, että hän tulee kuulluksi juuri niin kuin lapsi sen on tarkoittanut?

Kuuntelemalla annetaan lapsille mahdollisuus osallistua yhteiskuntaan. Demokraattisessa yhteiskunnassa itseisarvoiseen kohteluun kuuluu, että kaikkia sen jäseniä kuunnellaan ja kaikille annetaan mahdollisuus olla oman elämänsä asiantuntijoita. Siihen kuuluu ihanne kansalaisista aktiivisina toimijoina. Jotta tämä toteutuisi, tulee siihen kannustaa ja antaa mahdollisuus jo varhaisessa vaiheessa. Lasten kohdalla mielikuvitus voisi olla avainasemassa. Mielikuvitusta tarvitaan, jotta nykyiset ja tulevat sukupolvet voivat visioida parempaa tulevaisuutta ja keksiä uusia, tuoreita ratkaisuja.

Kuuntelemisella on parhaimmillaan lapsia voimauttava vaikutus. Tämä edellyttää, että pelkän kuulemisen lisäksi todella pohditaan lasten esittämiä näkökulmia ja otetaan heidät aidosti tietolähteiksi. Lapset huomaavat tulleensa kuulluiksi, jos heille kerrotaan, millaisiin toimenpiteisiin heidän välittämät näkökulmat ovat johtaneet. Päätöksenteossa tulisi huomioida, miten uudet päätökset tulevat näkyviin myös lapsikansalaisille.

Keskustelun huolenaiheeksi nousi myös dikotominen asenne ”lapsen puolella aikuista vastaan” sekä romantisoitu kuva lapsuuden ihanteellisuudesta. Lasten kuuntelu ei tarkoita aikuisten näkemysten ja tiedon vähättelyä taikka vuorovaikutuksen merkityksen unohtamista. Lapsen näkökulman esiin tuominen saatetaan virheellisesti kokea uhkana, aikuisten yläpuolelle asettumisena. Myöskään tutkimusten johtopäätösten ei tulisi syyllistää ammattilaisia tai vanhempia tai luoda syyttelevää ilmapiiriä, vaikka kehittämiskohteita havaitaankin. Kontekstin, rakenteiden ja historiallisten seikkojen analyysi on tärkeää myös lapsuudentutkimuksessa. (Karlsson & Karimäki 2011.)

Tutkijan rooli

Tutkijan herkkyys lasta – tutkimuksen informanttia – kohtaan nähtiin symposiumissa keskeisenä tutkimuksen suunnittelua ja toteutusta ohjaavana seikkana. Aktiivinen, dialoginen kuunteleminen, jossa tarkastellaan kuultua kertojan näkökulmasta, eroaa siitä tavasta, jossa kuunnellaan vain kuuntelijan omista intresseistä käsin. Mikäli tavoitteena on löytää todisteita tutkijan ennakkokäsityksille, jää helposti moni oleellinen asia huomaamatta. Siksi tutkijan on tärkeää tiedostaa oma orientaationsa mennessään kentälle ja pohtia, minkä asian suhteen lapset haluavat tulla kuulluiksi. Tutkija tarvitsee siis aitoa kiinnostusta ja avoimuutta kohdata myös tutkimuskysymysten ulkopuolelta nousevat, mahdollisesti yllättävätkin asiat. (Ks. Karlsson & Karimäki 2011.)

Tutkijan rooli lasten kanssa pohditutti keskustelijoita. Olennaisena nähtiin aikuisen ymmärrys omasta asemastaan toisaalta tutkijana, toisaalta sellaisena luotettavana aikuisena, jonka kanssa lapsi voi jakaa jotakin omasta maailmastaan. Millainen tulisi olla tutkija-aikuisen ja lapsen välinen kohtaaminen? Mihin kokonaisvastuu velvoittaa, kun tutkija luo luottamuksen arvoisen suhteen lapsen kanssa ja lapsi jakaa hyvinkin henkilökohtaisia kokemuksiaan hänen kanssaan? Lisäksi tutkijan vastuulla on se tapa, miten ja missä tutkija esittää tuloksiaan ja johtopäätöksiään. (Esim. Graue & Walsh 1998.) Lapsen luottamuksen arvoisena pysyminen edellyttää tulosten ilmaisua niin kuin lapset ovat ne tarkoittaneet sekä rehellisyyttä heidän näkökulmiaan ja kokemuksiaan kohtaan. Tutkijan vastuulla on luoda tilanne, jossa lapsella on mahdollisuus ottaa kantaa siihen, haluaako hän olla mukana tutkimuksessa ja miten hän osallistuu – myös silloin kun lapsi ei pysty ilmaisemaan sitä sanoin (esim. Cocks 2006). Tutkijan pohdittavaksi jää, millaisessa muodos-

sa ja missä tilanteessa tutkijan kannattaa esitellä tuloksiaan ja niiden vaikutuksia. Lasten näkökulmat tulee huomioida koko tutkimusprosessin aikana tutkimuskysymysten pohdinnasta aina tulosten esittämiseen asti.

Lapsen kuuntelemista ei myöskään tarvitse rajoittaa ainoastaan aineistonkeruun vaiheeseen, vaan se voi olla osa koko tutkimusprosessia analyysia ja tulosten laadintaa myöten. Lapsuudentutkimuksen päivien esitykset osoittivat, että yhä enemmän painotetaan lapsen osallisuutta tutkimusprosessin eri vaiheissa.

Ulos kammioista – tulokset kuuluviin

Symposiumin keskustelussa nousi useasti esiin, ettei lapsen kuulemisen tulisi rajoittua ainoastaan tutkijan työhön ja tutkimusyhteisöön. Niiden lisäksi lasten esiin tuomien näkökulmien ja tiedon merkitystä tulee pohtia myös muualla yhteiskunnassa. Millainen on se prosessi, jolla lasten kokemukset saadaan esiin ja osaksi yhteiskunnallista tietoisuutta ja päätöksentekoa? Miten voidaan konkretisoida lapsinäkökulmaisen tutkimuksen tulosten merkitystä? Miten tuoda esiin, kuka niitä voi käyttää ja mihin tarkoituksiin?

Tuloksia esittäessään tutkijan pohdittavaksi nousevat paitsi luotettavuuteen ja eettisyyteen liittyvät kysymykset myös tulosten esittäminen kiinnostavalla ja uskottavalla tavalla, jotta myös tiedeyhteisön ulkopuoliset kuuntelisivat ja kokisivat ne merkityksellisiksi. Tämä edellyttää tutkijalta kontekstitietoisuutta ja tuloksilta ilmiöiden selittämistä, niiden huolellista kokoamista sekä konkretiaa. Vaikka tutkijan ja tutkijayhteisön rooli on keskeinen, vastuu on myös tiedon vastaanottajilla ja päättäjillä. Tarvitaan rohkeutta vastaanottaa ja soveltaa lasten tuottamaa tietoa. Tutkimus on osoittanut, että virkamiehet, päättäjät, kolmas sektori ja eri alojen ammattihenkilöt voivat saada lapsilta tietoa, josta he voivat hyötyä työssään (Karlsson 2008). Niin tutkijalta kuin vastaanottajaltakin tarvitaan avoimuutta ja kykyä ymmärtää lasten tuottama erilainen ja erinäköinen tieto tietona.

Turhan usein vain ongelmanäkökohtia pidetään tärkeänä tietona, joka saa tilaa tiedotusvälineissä ja rahoituspäätöksissä. Ongelmallista on myös häiriön määrittely. Näkökulmasta riippuen voidaan saada erilaisia vastauksia siihen, kuka ja millä perusteella jokin määritellään ”häiriöksi”. Mikäli keskitytään vain ongelmiin, tuottaa se lasten maailmasta väistämättä vääristyneitä mielikuvia. Se puolestaan johtaa kehitystä jarruttaviin toimintatapoihin. Näin saatetaan päätyä päinvastaisiin päätöksiin kuin mitä tavoiteltiin. Symposiumin keskustelijoiden mielestä yksi lapsuudentutkimuksen tärkeimmistä viesteistä päättäjille onkin, että lasten elämää tulisi katsoa kokonaisvaltaisesti ja monipuolisesti. Tällöin ongelmien lisäksi nähdään myös jo olemassa olevat toimiviksi osoitetut käytännöt ja menetelmät sekä ne asiat, jotka lapset arjessaan kokevat tärkeinä. Jo kehitettyä ja hyvin toimivaa tulee myös tukea ja näin samalla ennaltaehkäistä ongelmia.

Mitä lasten kerronta ja lasten kuuntelu tuottaa?

Ihmisarvoiseen elämään liittyy kuulluksi tulemisen kokemus. Demokratiassa sillä on sinällään jo itseisarvo (esim. Lapsen oikeuksien sopimus 1989; Suomen perustuslaki 2000). Lisäksi lasten kuuntelulla on välinearvo. Sen kautta lapsi tottuu ilmaisemaan itseään ja näkee vaikuttamisen mahdollisuudet, jotka ovat yhteydessä tasapainoiseen lapsuuteen. Tätä kautta mahdollistuu myös lasten neuvotteluposition. Lapset eivät ole vain arvioinnin kohteina. Myös he voivat eritellä, arvottaa sekä valita ja näin tulla osallisiksi yhteiskunnassa. Aito kuuntelu ja kerronnan dialogisuus lisäävät yhteisöllisyyttä arjen toiminnassa, mutta myös laajemmassa kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Lapsilla on sanottavaa, joka ei liity vain arkisiin askareisiin. Pohdittavaksi jää, miten nämä lasten viestit huomioidaan suuria kysymyksiä ratkottaessa, kuten politiikassa ja kestävän kehityksen globaalissa päätöksenteossa.

Lähteet:

Alanen, Leena & Karila Kirsti (toim.) (2009) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9–30.

Cocks, Alison J. (2006) The Ethical Maze: Finding an inclusive path towards gaining children's agreement to research participation. Childhood 13 (2), 247–266.

Connors, Clare & Stalker, Kirsten (2003) The Views and Experiences of Disabled Children and Their Siblings. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Corsaro, William (2005) The Sociology of Childhood. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Davis, John & Watson, Nick (2001) Where Are the Children's Experiences? Analysing Social and Cultural Exclusion in 'Special' and 'Mainstream' Schools. Disability & Society 16 (5), 671–687.

Davis, John & Watson, Nick (2002) Countering stereotypes of Disability: Disabled Children and Resistance. In Mairian Corker & Tom Shakespeare (eds.) Disability/postmodernity: embodying disability theory, 159–174. London: Continuum.

Graue, M. Elizabeth & Walsh, Daniel J. (1998) Studying Children in Context. Theories, Methods, and Ethics. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

James, Allison & James, Adrian (2008) Key concepts in childhood studies. Thousand Oaks (CA): Sage Publications.

Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) (2010) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 105, 121–141.

Karlsson, Liisa (2005) Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 173–194.

Karlsson, Liisa (2008) Lasten osallisuus – lapsinäkökulmainen toiminta, päätöksenteko ja tutkimus. Teoksessa Lapsella on oikeus osallistua. Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2008. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:20, 70–76. Saatavilla: http://www.lapsiasia.fi/Resource.phx/lapsiasia/perustietoa/toiminta/vuosikirjavuodelta2007.htx.i952.pdf.

Karlsson, Liisa (2010) Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Kirsi Pauliina Kallio & Aino Ritala-Koskinen & Niina Rutanen (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 105, 121–141.

Karlsson, Liisa & Karimäki Reeli (toim.) (tulossa 2011). Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan.

Mayall, Berry (2002) Towards a Sociology for Children. Thinking from children's lives. Maidenhead: Open University Press.

Spitzer, Susan (2003) With and Without Words: Exploring Occupation in Relation to Young Children with Autism. Journal of Occupational Science 10 (2), 67–79.

Suomen perustuslaki (2000) Vammala: Kirjapaino.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (1989) Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista 1989. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 1/1993. Hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989. Saatavilla: http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus. [15.10.2011]

Monitahoinen suojelun tarve –kenen etua suojellaan?

Sen lisäksi että länsimaisissa yhteiskunnissa pyritään suojelemaan lapsia, myös yhteiskuntia on jo pitkään suojeltu lapsilta. Vaikka suojelua perustellaan yleensä lapsen edulla, katsaus historiaan osoittaa, että esimerkiksi adoptiossa ovat korostuneet sosiaaliset syyt ja yhteiskunnan suojeleminen pahatapaiseksi tai vaaralliseksi katsotulta lapselta. Ennaltaehkäisevässä terveydenhuollossa ja puhtauskasvatuksessa on ollut pyrkimyksenä yhteiskuntakelpoinen kansalainen sekä ”puhdas kansakunta”. Voidaan kuitenkin myös kysyä, mitä ei-toivottuja seurauksia suojelulla on, jos se johtaa esimerkiksi lasten väliseen vertailuun ja ei-toivotun lapsuuden määrittelyyn.

Nykyään medialla on keskeinen rooli sosiaalisen agendan määrittelijänä. Median usein aikuislähtöinen ja ongelmakeskeinen näkökulma rajoittaa ymmärrystä lapsuudesta ja suojelun tarpeesta. Mitä kaikkea silloin tuotetaan, kun määritellään lapsuutta? Näyttäytyvätkö lapset ja nuoret suojelua tarvitsevina vai uhkana sosiaaliselle järjestykselle? Mitä tai ketä siis oikeastaan suojellaan?

Adoptio ja lapsen paras/Heikki Parviainen

Heikki Parviainen, Suomen ja Pohjoismaiden historia, Helsingin yliopisto, heikki.parviainen@helsinki.fi

Puheenvuoroni liittyy työn alla olevaan, lasten oikeusturvaa kansainvälisessä adoptiossa tarkastelevaan väitöskirjaani. Käsittelen historiallisen tarkastelun kautta lapsen edun käsitettä suomalaisen adoptiolainsäädännön muutosten taustalla ja pohdin myös lapsen edun käsitteen toteutumista adoptiossa periaatteellisella tasolla. Keskeinen johtopäätökseni on, ettei adoptiosta voida erottaa yksiselitteisesti toimijaa, jonka edun mukaista toiminta on tai ei ole – vaikka adoptiota on perusteltu esimerkiksi lainsäädännössä lapsen edulla.

Adoptio voidaan määritellä oikeudelliseksi toimenpiteeksi, jolla adoptiovanhemman tai adoptiovanhempien ja adoptoitavan välille muodostetaan uusi perhesuhde. Syyt adoptioon lähtevät karrikoidusti joko lapsen tarpeista esimerkiksi biologisten vanhempien menetyksen vuoksi tai lapsettoman aikuisen tarpeesta saada perillinen. Historiallisesti adoptiota on käytetty lainsäädännön kautta institutionalisoidussa muodossa ensisijaisesti jälkimmäisestä syystä; lasten tarpeista huolehtimiseen on ollut adoption ohella erilaisia epävirallisia keinoja, kuten sukulaisten hoiva tai sijaisvanhemmuus. Samaa lainsäädäntöä on historiallisesti sovellettu ja sovelletaan sekä aikuisten että lasten adoptioissa.

Perhesuhdetta voidaan pitää sekä eräänlaisena inhimillisenä että yhteiskunnallisena perusrakenteena. Adoptiossa perhesuhteeseen puututaan Montesquieun kolmijako-opin mukaisesti kaikilla tasoilla, lainsäädäntö-, tuomio-, ja toimeenpanovallan kautta, minkä vuoksi siihen kietoutuu laajoja, varsinaisen toimenpiteen ulkopuolisia tekijöitä. Adoptioon on Suomessa vaadittu lapsensa adoptoitavaksi luovuttavan tai täysi-ikäisen adoptoidun suostumus eli perhesuhdetta ei ole voinut muuttaa adoptiolla viranomaisten toimesta pakkokeinoin.

Syinä lapsen luovuttamiselle adoptoitavaksi ovat korostuneet sosiaaliset syyt – samat syyt kuin 2000-luvulla lisääntyneissä huostaanotoissa. Kansainvälisen adoption kohdalla lapsia adoptoitavaksi luovuttavissa maissa on pääsääntöisesti korkea syntyvyys ja bruttokansantuotteella mitattuna matala elintaso, kun lapsia vastaanottavissa maissa syntyvyys on alhainen ja elintaso korkea.

Adoptioita tehtiin Suomessa jo silloin, kun nykyisin maantieteellisesti Suomeksi määritelty alue oli osa Ruotsin valtakuntaa. Tuolloin omistusoikeuden siirtymistä biologisen suvun ulkopuolella käsiteltiin keskiaikaisten, paikallisluonteisten maalakien yhteydessä. Vuoden 1925 Laki ottolapsista oli ensimmäinen varsinaisesti adoptiota koskeva laki (laki 32/1979, laki 153/1985). Seuraava ottolapsilaki tuli voimaan vuonna 1980. Siinä adoptiota ei ollut enää mahdollista purkaa kuten aiemmassa laissa oli. Vuonna 1985 säädettiin kansainvälisiä adoptioita koskeva laki, minkä jälkeen lainsäädäntöön ei ole tehty suuria periaatteellisia muutoksia (laki 32/1979; laki 153/1985). Vuonna 2010 ilmestyi uutta ottolapsilakia valmistelevan toimikunnan mietintö (Oikeusministeriö 2010).

Vuoden 1925 lain mukainen adoptio oli mahdollista purkaa, mikäli lapsi ”vietti pahantapaista ja rikollista elämää”. Lähtökohta oli sama kuin vuoden 1936 lastensuojelulaissa. Useiden tutkijoiden, kuten Kaarlo Tuorin ja Timo Harrikarin, näkemyksen mukaan lapsen pahantapaiseksi määrittelevän lainsäädännön eetoksena oli paitsi lasten suojelu, myös yhteiskunnan suojelu vaarallisiksi katsotuilta lapsilta. Jälkimmäinen on myös katsonut, että nykyisissä lastensuojelun uudistuksissa toteutettu yhä tiukempi normiohjaus on rinnastettavissa paluuksi pahantapaisuuden määrittelyyn yhteiskunnan toimesta. (Tuori 1995, 376–377; Harrikari 2006, 262–263.)

Lapsen edun periaate tuli adoptiolainsäädäntöön ohjaavaksi periaatteeksi vuonna 1980. Periaate oli ollut esillä jo aiemmissa lakiluonnoksissa, mutta yksikään näistä ei ollut edennyt valmistelua pidemmälle. Lapsen etu tuli ohjaavaksi periaatteeksi myös vuoden 1983 lastensuojelulaissa, mikä on huomionarvoista sikäli, että adoptiota koskeva lainsäädäntö on tullut voimaan ennen varsinaisia lastensuojelulakeja. Tämä voi johtua siitä, ettei adoptiota koskeva lainsäädäntö ole yhtä monimutkaista kuin lastensuojelulainsäädäntö. Muitakin syitä voi olla, mutta niillä spekulointi on tuskin tässä yhteydessä tarpeen. Kytkös, sama ohjaava periaate, adoptio- ja lastensuojelulainsäädännöllä on joka tapauksessa ollut.

Tehdyistä adoptioista ei ole yksittäistapauksia tarkempaa tietoa ennen vuotta 1938 (ks. SVT: Alioikeuksien tekemät ratkaisut). Suomen virallisen tilaston mukaan adoptioita vahvistettiin tuolloin alioikeuksissa 430. Määrä oli Suomessa suurimmillaan toisen maailmansodan jälkeen, vuositasolla yli tuhat, minkä jälkeen se lähti laskuun. 1970-luvulla adoptioita vahvistettiin alioikeuksissa vuositasolla hieman yli 500 ja vuoden 1980 lain voimaantulon jälkeen noin 200 vuodessa. Näissä luvuissa ovat mukana kaikki adoptiot, esimerkiksi aikuisadoptiot ja uusperheissä tehdyt adoptiot, joissa adoptoidaan puolison aiemman kumppanin kanssa saama lapsi tai lapsia. Lapsia, joihin adoptoijalla ei ole etukäteen minkäänlaista suhdetta, on adoptoitu 1990-luvulla Suomessa vuosittain alle 50. (Parviainen 2003, 32–35.)

Kaikkia Suomessa adoptioon tarjolla olleita lapsia ei ole aina adoptoitu kotimaahan. Talvi- ja Jatkosodan aikaisten, Ruotsiin tehtyjen lastensiirtojen kautta tehtyjä adoptioita voidaan pitää erityistapauksena, mutta Suomesta myös luovutettiin sotien jälkeen systemaattisesti vuosittain useita kymmeniä lapsia adoptoitaviksi ulkomaille 1970-luvulle saakka. Toiminta hiipui, koska lapsia alkoi 1970-luvulla olla tarjolla adoptioon vähemmän kuin lasta haluavia perheitä: raskauden keskeytysten laillistaminen, sosiaaliturvan ja elintason paraneminen sekä ulkopoliittisen imagon kannalta arveluttava, lasten luovutuksiin liittyvä kehitysmaaksi leimautuminen vaikuttivat tässä taustalla.

Lasten adoptointi ulkomailta Suomeen käynnistyi samaan aikaan Suomesta ulkomaille tehtyjen adoptioiden hiipumisen kanssa. Määrä oli 1970-luvun puolivälistä vuoteen 1985, jolloin kansainvälisiä adoptioita säätelevä laki tuli voimaan, vuositasolla noin 10-20. Ennen vuotta 1985 adoptoitujen lasten määräksi olen aiemman tutkimukseni perusteella arvioinut 200-300 (Parviainen 2003, 34). Vuonna 2009 Suomessa oli noin 3 600 kansainvälisen adoptiomenettelyn kautta vuoden 1985 lain mukaisesti tullutta lasta. Tällä vuosituhannella adoptioita on tehty ulkomailta vuosittain noin 200. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010; Oikeusministeriö 2010.)

Historiallisen tarkastelun perusteella lapsen etu on tullut adoption periaatteelliseksi lähtökohdaksi ajankohtana, jolloin lapsia haluavia vanhempia on ollut enemmän kuin tarjolla olevia lapsia. Tässä tilanteessa on ikään kuin valinnanvaraa sen suhteen, millaisiin perheisiin lapsia halutaan viranomaisten välityksellä sijoittaa adoptoitaviksi. Mikäli hyväksymme ajatuksen aiemmin vallinneesta lähtökohdasta suojella yhteiskuntaa pahantapaisilta lapsilta, merkitsee tämä ikään kuin siirtymää siihen, etteivät viranomaiset enää määrittele sitä, millainen on hyvä lapsi. Sen sijaan määritellään se, millainen on lapselle hyvä perhe.

Kysymys lapsuuden suojelusta, tulee adoption kohdalla esiin ainakin adoptiovanhempien valintaprosessissa. Vanhempien soveltuvuus, motiivi adoptiolle ja sopiva ikä on määritelty viranomaisten, kansainvälisten sopimusten ja sosiaalityön käytänteiden kautta. Prosessi rajaa käytännössä hyvin tarkkaan adoptiolapselle soveltuviksi katsotut kasvuolosuhteet eli sen, millaisessa ympäristössä lapsuuden katsotaan olevan suojeltua.

Lapsensa adoptioon luovuttava vanhempi tai vanhemmat pyrkivät mahdollisesti myös osaltaan suojelemaan lapsensa lapsuutta – tai kuvaa siitä, millaista lapsuutta he omalle jälkeläiselleen toivovat. Adoptiossa lapsi voi luovuttajan näkökulmasta saada aineellisesti paremmat, henkisesti turvallisemmat tai tasapainoisemmat kasvuolosuhteet kuin mitä tämä itse kokee pystyvänsä tarjoamaan. Kokemuksen totuudellisuudesta

ei ehkä ole varmuutta, mutta biologista lasta tuskin annetaan useimmissa tapauksissa pois kovin kevein perustein.

Lapsuuden suojeluun liittyen on adoption osalta ehkä nostettava esiin myös se, että YK:n Lapsen oikeuksien sopimus pitää biologista perhettä lapsen ensisijaisena kasvuympäristönä. Adoptiossa jokin toimija määrittelee tämän ensisijaiseksi katsotun kasvuympäristön niin huonoksi, että sen tilalle tarvitaan uusi. Ongelmallista tämä on siksi, että kaikkien lasten, joiden lapsuutta katsotaan viranomaisten toimesta tarpeelliseksi suojella, adoptiota ei voida toteuttaa. Kotimaassa voidaan vanhempien suostumuksen puuttuessa periaatteessa toteuttaa lastensuojelutoimenpiteitä adoption sijaan, mutta kansainvälisissä adoptiossa tilanne on merkittävästi erilainen.

Adoptoitavaksi halutaan pääsääntöisesti vauvaikäisiä tai mahdollisimman nuoria lapsia. Tällä perusteella voisi hiukan provosoivasti kysyä, halutaanko adoptiossa suojella lasten tai lapsuuden sijaan jotakin idealistista perhekäsitystä? Toisaalta adoptioon kietoutuu sekä henkilökohtaisia että yhteiskunnallisia motiiveja ja sen suhde lapsuuden suojeluun edellyttäisi tässä heiteltyjä ajatuksia tarkempaa pohdintaa. On tietysti mahdollista myös se, että lasten oikeusturva adoptiossa ei kytkeydy lasten suojelun teemaan muutoin kuin retorisin keinoin.

Lähteet:

Asetus ottolapsisuhteen purkamisesta tehtävästä ilmoituksesta (209/1925).

Laki lapseksiottamisesta (32/1979).

Laki lapseksiottamisesta (153/1985).

Laki ottolapsista (208/1925).

Harrikari, Timo (2006) Rikos lastensuojelun kentässä. Teoksessa Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (toim.) Nuorisorikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 66. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 33.

Oikeusministeriö (2010) Adoptiolainsäädännön uudistaminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 84/2010. Helsinki: Oikeusministeriö.

Parviainen, Heikki (2003) Kansainvälinen adoptiotoiminta Suomessa vuosina 1970-2000. Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen sarja E15/2003. Helsinki: Väestöliitto.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2010) Selvityksiä 2010:24 Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunnan toimintakertomus 2009. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

SVT: Alioikeuksien tekemät ratkaisut (Tilastolliset vuosikirjat 1918-2010). Helsinki: Tilastokeskus.

Tuori, Kaarlo (1995) Sosiaalioikeus. Helsinki: WSOY.

Kielellinen näkökulma riskissä olevien lasten tutkimiseen ja suojeltuun lapsuuteen portugalilaisessa lehdistössä/Rui Ramos

Rui Ramos, Institute of Education, University of Minho, rlramos@ie.uminho.pt

Käännös Emma Aalto ja Maarit Alasuutari

Puheenvuorossani esittelen osaa käynnissä olevan tutkimusprojektin "Representations of Childhood – media discourses on children at risk"[20] tuloksista. Kyseessä on monitieteinen hanke, joka keskittyy riskissä oleviin lapsiin ja analysoi sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta, kuinka lasten riskiä kuvataan mediassa huomioiden asian käsittelytavan ja kuvausten kielenkäytön. Tutkimusaineistona on neljä sanomalehteä ja television kolmen ilmaiskanavan iltauutiset vuonna 2008.

Tutkimusprojekti perustuu oletukseen, että todellisuus rakentuu kielessä ja diskursseissa (Searle 1998). Tämä näkökulma vastaa "kielelliseen konstruktivismin" käsitettä (Halliday 2001, 179), jonka mukaan kieli ei ole neutraali eikä kuvaa todellisuutta passiivisesti, vaan sallii ihmiskunnan kohdata maailman siten, että kieli luo oman todellisuutensa.

Tämä havainto on erityisen olennainen ajatellen "julkisuuden hallitsevia diskursseja" (Jung 2001). Media muodostaa näiden diskurssien keskeisen paikan ja osallistuu sosiaalisena toimijana yhteiskunnallisten ongelmien ja ilmiöiden määrittelyyn. Se objektivoi todellisuutta tarjoamalla yksiselitteisiä tulkintoja tapahtumista ja korvaa näillä tulkinnoilla todelliset tapahtumat. Näin mediasta muodostuu strateginen toimija, joka muokkaa merkityksiä, linjaa yhteiskunnallisia prioriteetteja ja määrittää yhteiskunnallisia pyrkimyksiä.

Tästä näkökulmasta myös lapsiin kohdistuvien mahdollisten riskien ja lasten kaltoinkohtelun lisääntyvä käsittely mediassa on tärkeä tieteellisen tutkimuksen ja keskustelun teema (Spink & Medrado & Mello 2002). Paljolti aineettomasta luonteestaan johtuen "riski", "hyväksikäyttö" ja "suojelu" käsitteinä ovat erityisen taipuisia sosiaaliselle konstruoinnille. Siksi on tärkeä analysoida, tarkastella ja selittää, kuinka julkisuuden diskurssit niiden osalta toimivat – mikä on diskurssien sisäinen rakenne ja miten niitä käytetään kommunikaatiossa suostuttelemisen keinoina.

Tässä esityksessä tarkastelen laajalevikkisen portugalilaisen sanomalehden, *Público*:n kirjoituksia, joista analyysin kohteeksi valittiin mielipidekirjoitukset.[21] Niistä tutkimuksen kohteeksi otettiin huomionarvoisin "journalistinen tapaus", "Carolina de Michaëlis -tapaus", ja siihen liittyvät yhteensä 10 artikkelia. Tässä esitellään tulokset niiden artikkeleiden tulkintarepertuaarien analyysista (Potter & Wetherell 1987; McKenzie 2005), joissa esiintyy assosiaatio "lapseen". Samoin esitellään tekstien hallitsevat kehykset (Fillmore 1975; Vilela 1994) sekä niissä ilmenevät toistuvat perustelutavat (topos). Näiden tarkastelujen avulla pyritään tunnistamaan ne mekanismit, joiden kautta riskin ja suojelun tulkinnat rakentuvat

"Carolina de Michaëlis -tapaus" viittaa kouluväkivaltatapaukseen. Vuonna 2008, 12. maaliskuuta yhdeksännen luokan (noin 15-vuotiaiden oppilaiden) tunnin aikana Carolina de Michaëlisin koulussa Oportossa eräs oppilas (tyttö) käyttäytyi opettajan mielestä sopimattomasti käyttäessään kännykkää tunnin aikana, ja opettaja päätti ottaa laitteen pois häneltä. Oppilas vastusti opettajaa voimakkaasti, tarttui tätä käsivarresta ja pyrki saamaan puhelimensa takaisin huutaen: "Anna kännykkä minulle, heti!". Yksi oppilaista (poika) tallensi kaiken omalla kännykällään ja latasi kuvat seuraavana päivänä YouTubeen. Maaliskuun 20. päivä opettaja teki virallisen valituksen koulun johtokunnalle. Molempia oppilaita rankaistiin. Tapaus sai runsaasti huomiota mediassa ja tuotti poikkeuksellisen paljon keskustelua ja kannanottoja. "Tapauksesta"

[20] http://www.imagensdainfancia.iec.uminho.pt

[21] Mielipidekirjoituksia voidaan kuvata termillä "subjectivised enunciation texts" (Moirand, 1999). Näillä teksteillä on merkittävä valta muovata yleisön näkemyksiä mediassa esitetyistä tapahtumista niiden tarjoamien merkitystenantojen ja selitysten kautta (Charaudeau, 1997; Ramos, 1998). Tekstit antavat lukijalle avaimia toden arvioimiseen ja omien tulkintojen tekemiseen tapahtumista.

tuli erinomainen esimerkki mielipiteiden hajaantumisesta julkisuudessa samalla kun se vaikutti siihen, mikä yhteiskunnassa nähdään normaaliksi.

Sanaan ”lapsi” liittyvien tulkintarepertuaarien analyysi tuo esiin selkeän säännönmukaisuuden: artikkelien ”lapset” ovat tässä kehyksessä ”oppilaita”, ”opiskelijoita”, ”nuoria” tai ”nuoria miehiä”. Tapa, jolla mukana oleviin toimijoihin viitataan, on tärkeä, sillä se määrittelee sen symbolisen ja sosiaalisen tilan, jossa ”tapauksesta” pitäisi keskustella ja jossa se tulisi ymmärtää. Nimitys ”oppilas” kutsuu esiin koulun kehyksen ja kaikki siihen liitetyt odotukset, kuten kuvauksen kunkin toimijan sosiaaliset roolit, oikeudet ja velvollisuudet. Sekä ”oppilas” että ”nuori” sisältävät mielikuvan vastuusta, joka kumpuaa sanojen tyypillisestä merkityksestä ja joka on keskeistä tarkasteltavalle tapaukselle.

Edellä mainitut sanat eivät kuitenkaan ole ainoita tapoja, joilla kyseisiin toimijoihin viitataan. Osasta artikkeleita voidaan tunnistaa laaja joukko ilmaisuja, jotka luonnehtivat toimijoita poikkeuksetta kielteisesti, kuten ”kaikkien aikojen luolamiehet” tai ”röyhkeät ja väkivaltaan tottuneet barbaarit”. Näitä kuvauksia kehystää näkemys koulusta pitkälti sallivana instituutiona, jossa röyhkeillä ja väkivaltaisilla oppilailla on ehdoton valta ja jossa heitä ei aseteta vastuuseen teoistaan.

Kirjoituksissa on myös toinen toistuva kehys: kouluelämän ja erityisesti kyseisen ”tapauksen” ”oikeudellistaminen”. Monet artikkeleista perustuvat kerrontaan, joka nojaa rikoksen, oikeudenkäynnin ja rangaistuksen logiikkaan suhteellisen lineaarisella tavalla. Mukana on laaja joukko termejä ja tulkintoja, jotka tukevat oikeudellisen ja lainopillisen kehyksen muodostumista.

Varsin yhdenmukaisesti tarkastellut tekstit kuvaavat ”Carolina de Michaëlis -tapauksen” nuoret hyökkääviksi ja sulkevat pois mahdollisuuden, että heidät voitaisiin ymmärtää riskitilanteessa olevina lapsina ja siten suojelun, ohjauksen tai yhteiskuntaan uudelleen sosiaalistamisen kohteina. Sen sijaan kirjoitukset vaativat rikoksen ja rangaistuksen logiikkaan perustuen yleistä kurin vahvistamista. Lisäksi jos suojelun tarvetta on, se nähdään olevan sosiaalisella järjestyksellä, jonka nuoret ovat vaarantaneet.

Lähteet:

Charaudeau, Patrick (1997) Le discours d’information médiatique. La construction du miroir social. Paris: Nathan.

Fillmore, Charles (1975) An alternative to checklist theories of meaning. In Proceedings of the first annual meeting of the Berkeley Linguistic Society. Berkeley, 123–131.

Halliday, Michael A.K. (2001) “New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics”. In Alwin Fill & Pet Mühlhäusler (eds.) The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment. London/ New York: Continuum, 175–202.

Jung, Matthias (2001) “Ecological Criticism of Language”. In Alwin Fill & Pet Mühlhäusler (eds.). The ecolinguistics reader. Language, ecology and environment. London /New York: Continuum, 270–285.

McKenzie, Pamela (2005) Interpretative repertoires. In Karen Fisher & Sandra Erdelez & Lynne McKechnie (eds.) Theories of information behavior: A researcher's guide. Medford, NJ: Information Today, 221–224.

Moirand, Sophie (1999) “Les indices dialogiques de contextualisation dans la presse ordinaire”. Cahiers de praxématique 33, 145–184.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) Discourse and social psychology; beyond attitudes and behaviour. London: Sage.

Ramos, Rui (1998) ″”Os doze abutres’: estrutura e funcionamento de um texto polémico”. In Joaquim Fonseca (Org.); Alexandra Guedes Pinto & Carla Aurélia de Almeida & Rui Ramos. A Organização e o Funcionamento dos Discursos. Estudos sobre o Português, Tomo II-I. Porto: Porto Editora, 109–156.

Searle, John (1998) La construction de la réalité sociale. Paris: Gallimard.

Spink, Mary Jane & Medrado, Benedito & Mello, Ricardo (2002) “Perigo, Probabilidade e Oportunidade: A Linguagem dos Riscos na Mídia”. Psicologia: Reflexão e Crítica 15 (1), 151–164.

Vilela, Mário (1994) “A ‘cena’ da ‘acção linguística’ e a sua perspectivação por dizer e falar”. Revista da Faculdade de Letras. ”Línguas e Literaturas” XI: 65–97.

”Pese kätesi”. Lasten suojelu ja puhtaus modernissa kasvatuksessa/Saara Tuomaala

Saara Tuomaala, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto, saara.tuomaala@helsinki.fi

Kansanterveysliike herätti kiinnostuksen ympäristöhygieniaan ja tautien ennaltaehkäisyyn teollistuvissa länsimaissa 1800-luvun puolivälissä. Samalla kiinnitettiin huomiota lastenhoitotapoihin, ja 1800-luvun lopulta alkaen lapsi- ja imeväiskuolleisuus alkoi vähentyä Suomessa nopeasti. Vuoden 1879 terveydenhoitoasetuksessa painotettiin ennaltaehkäisevää terveydenhuoltoa, jossa korostettiin hygienian merkitystä kodin ja lasten hoidossa. Terveys nähtiin sekä kansantaloudellisena että moraalisena kysymyksenä. Vuosisadan alussa Suomessa vaikutti voimakas sosiaalilääketieteellinen suuntaus, joka pyrki lievittämään terveysongelmia yhteiskunnallisilla uudistuksilla. Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen sivistyneistön pettymys kansaan johti osaltaan terveydenhoidon uudistusinnon hiipumiseen. Toisaalta lastenhuollon kausi alkoi varsinaisesti vasta itsenäistymisen jälkeen. Äitiys-, lasten- ja kouluterveydenhuolto olivat ennaltaehkäisyä painottavia suuntauksia, jotka vahvistuivat 1930-luvulla. Ravitsemukseen, työterveyteen ja tuberkuloosin torjuntaan kiinnitettiin lisääntyvää huomiota.

1900-luvun alkupuolen suomalainen kasvatusmoraali oli luonteeltaan nationalistisista ja lääketieteellistä. Lasten hoidossa ja kasvatuksessa keskityttiin fyysiseen perushoitoon. Merkittävänä pidettiin varhaista luonteenkasvatusta sekä sopeuttamista perheeseen ja yhteiskuntaan. Keskiluokkaiset ammattikasvattajat ryhtyivät määrittelemään kasvatusta, lapsuutta ja vanhemmuutta kasvatusmoraliteetin asteittain maallistuessa. Käsitykset kasvatuksesta sidottiin yhteiskunnallisen tutkimuksen, parantamisen, suojelun ja huollon piiriin. Tavoitteeksi asetettiin, että jokaisen kasvavan lapsen ja nuoren tuli sisäistää jatkuva itsekasvatus osaksi henkilökohtaista elämäänsä. Lapsista tuli kasvattaa ennen kaikkea kansalaisia. Länsimaisen lapsuuden ja nuoruuden yhteiskunnallistuminen, jota institutionalisoivat oppi- ja asevelvollisuus, nosti kasvavien tyttöjen ja poikien terveydentilan julkiseksi kysymykseksi ja johti vaatimuksiin sen kohentamiseksi. Lapset oli kasvatettava kansakunnan terveiksi ja työtätekeviksi jäseniksi. Merkittävä ennaltaehkäisevän terveydenhuollon kehittäjä lääkäri Aukusti Salo kiteytti vuonna 1926 ruumiillisen toiminnan merkityksen kansakoulun opetuksessa ja kasvatuksessa kahdensuuntaiseksi, sekä lasten ruumiillista terveyttä että henkistä hygieniaa edistäväksi ohjaukseksi: ”Paitsi ruumiillisen terveyden vuoksi on ruumiillinen toiminta lapselle välttämätön niin sanoaksemme henkisen hygienian kannalta.” Samalla ehkäistäisiin rodun rappeutumista ja vaikutettaisiin koko kansakunnan ”hygieniaan” eli terveyteen, sivistykseen ja moraaliin.

Biologistisen ihmiskuvan nousu, jossa perimälle annettiin entistä suurempi painoarvo, korosti lasten fyysistä terveydenhoitoa ja valistusta. Hygieenistä ajattelua terävöitti rotuhygienia, usko kansojen ”rotuominaisuuksien” kehittämismahdollisuuksiin. 1920-luvulla ja erityisesti 1930-luvulla sosiaali- ja väestöpolitiikkaa perusteltiin elinvoiman ja yhteiskuntaorganismin käsitteillä. Suomalaisuusideologiassa ne tulkittiin nationalistisesti kansankunnan orgaaniseksi yhteydeksi, joka oli poliittista, kulttuurista ja etnistä. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä pelättiin luonnonvalinnan häiriintyvän ja heikon perimän lisääntyvän, mikä johtaisi kansakunnan rappioon, degeneraatioon. Henkilökohtaisen terveydenhoidon merkitystä korostettiin liittämällä se kansanvalistuksen moraaliseen retoriikkaan. Näkemys tuki yhteiskuntahygieniaa, jolla rakennettiin hierarkkisia kansalaisuuksia.

Hygienismin keskeisyys yhteiskunnallisessa kasvatusajattelussa näkyi terveyden ja kehityksen liittämisessä yhteen sekä terveyden käyttämisessä poliittisten toimenpiteiden perustelemiseksi. Kouluhallitus perusteli oppivelvollisuuden toimeenpanoa 1921 lyhyessä ajassa “maamme olojen terveelliselle kehitykselle edulliseksi”. Koulujärjestelmän pyrkimykseksi määriteltiin, että koululaisten hyvinvoinnista huolehtiminen ei rajoittuisi pelkästään välittömiin köyhäinhuollollisiin toimiin. Valtiopaternaalisessa väestöpolitiikassa toteutettiin aikakauden sosiaalihygieenistä ajattelua, jonka mukaan pyrittiin kehittämään lasten terveyden seurantaa ja tarkastuksia. Terveys liitettiin kansakoulun opetukseen, rituaaleihin, ihmisihanteisiin ja retoriikkaan. Oppilashuolto laajeni käsittämään ennaltaehkäisyn, johon kuuluivat keittolat, vaateavustukset ja terveystarkastukset. Kouluhoitajan ja koululääkärin ohjesäännössä vuonna 1927 todettiin, että kouluhoitajan tuli pitää puhtaus- ja terveystarkastuksia. Lisäksi hänellä oli velvollisuus kotikäynteihin esimerkiksi oppilaan sairauden, poissaolon, epäsiisteyden tai perheenjäsenen keuhkotaudin takia. Tosin tämä ei toteu-

tunut useinkaan resurssien puuttuessa. Lasten terveyteen vaikuttavien toimenpiteiden merkitys havahduttiin huomaamaan sekä sisällissodan että 1930-luvun taloudellisen laman aikana, jolloin elinolosuhteet kurjistuivat. 1920- ja 1930-luvuilla oppilashuoltoa oltiin kuitenkin vasta aloittamassa ja paikalliset erot pysyivät suurina. Oppivelvollisuuskoulun kautta valtio pystyi valistamaan paitsi lapsia myös vanhempia. Siten lasten kautta päästiin tarkkailemaan ennen kaikkea maalais- ja työläiskoteja.

Kansakoulujen oppikirjoissa ja kansakoulua käsittelevien komiteamietintöjen teksteissä ei viitattu ensisijaisesti likaisuuteen, siivottomuuteen tai moraalittomuuteen, vaan likaa käsiteltiin puhtauden kategorian kautta. Puhdas määriteltiin tapoina, joilla se voitiin menettää. Puhtaan ja terveen kansakunnan rakentaminen toteutui yksilöllisellä tasolla, sillä oppilaan puhtauden ajateltiin tuottavan terveyttä. Molemmat ominaisuudet, puhtaus ja terveys, rakensivat kansalaiskuntoisuutta, jota vahvistettiin koulun toistuvissa käytännön rituaaleissa sekä liikunta- ja raittiuskasvatuksessa. Kansakoulun opetusteksteissä ja -kuvissa määriteltiin kansallista puhtautta, vastaavasti kouluhoitajan tai opettajan tekemissä puhtaustarkastuksissa kansan lasten likaisuus tuli julkisesti arvioiduksi. Puhtauden ja likaisuuden välinen vastakohta syntyi oppilaiden välisenä vertailuna, joka toi näkyväksi sekä toivottua suomalaislapsuutta että sen kääntöpuolta.

Aapiskertomuksissa lapsen olemuksessa iloinen mieli yhtyi terveyteen ja puhtauteen. Tuija Laineen (2002) mukaan siisteyteen alettiin kiinnittää suurta huomiota varsinkin 1930-luvulla. Siisteyden ja puhtauden vaatimusta lisäsi oppivelvollisuuden toteutuminen, jolloin kaikkien lasten täytyi käydä koulua. Koulu oli julkinen näyttämö, joka paljasti lasten likaisuuden ja hoitamattomuuden ja samalla lasten välisiä eroja. Likaisuus metaforisoitui erityisesti lasten käsissä. Koulun välityksellä puhtaat kädet pyrittiin iskostamaan osaksi jokaisen suomalaisen henkilökohtaisia toimintoja ja olemusta. Varhaispedagogi Aukusti Salon suositun *Uuden aapisen* (1935) ensi sivuilla opetettiin:

> “ ÄI-TI JA AL-LI.
> ÄI-TI: MEN-KÖÖN AL-LI KEIT-TI-ÖÖN.
> AL-LI: MI-TÄ MI-NÄ SIEL-LÄ TEEN?
> ÄI-TI: PES-KÖÖN AL-LI SIEL-LÄ KÄ-TEN-SÄ.”

Lähteet:

Laine, Tuija (2002) ”Kirkossa, kaupungissa, kolhoosissa. Suomalaisten aapisten arvoista Agricolasta 1960-luvulle”. Teoksessa Esko M. Laine (toim.) ABC- lukeminen esivallan palveluksessa. Läsandet i överhetens tjänst. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.

Salo, Aukusti (1926) Alakansakoulun opetusoppi I. Helsinki: Otava.

Salo, Aukusti (1935) Uusi aapinen. Alakansakoulun ja kodin lukukirja. 12. painos. Helsinki: Otava.

Erityisesti suojellut lapsuudet ja lapset

Konferenssin teema Suojeltu lapsuus? herätti alusta alkaen jo valmisteluryhmässä pitkän ja tiheän keskustelun siitä, mistä puhutaan kun puhutaan suojelusta lapsuuden yhteydessä: lapsuuden ja lasten suojelusta vai lastensuojelusta. Pelättiin, että teema ei vedä tutkijoita. Pelättiin että tarjottavien abstraktien sisällöt kapeutuvat lastensuojeluun. Mitä tapahtui? Vain muutama abstrakti käsitteli erityistä ja viimesijasta lapsuuden ja lasten suojelua.

Äidin päihteiden käyttö ja siitä lapselle aiheutuvat seuraukset: rekisteritutkimuksen alustavia tuloksia/Kirsimarja Raitasalo ja Marja Holmila

Kirsimarja Raitasalo & Marja Holmila, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL, kirsimarja.raitasalo@thl.fi

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että päihteitä runsaasti käyttävien vanhempien lapsilla on kohonnut riski kokea erilaisia nuoruuden ajan vaikeuksia, suurempi todennäköisyys käyttäytyä ongelmalliseksi katsotulla tavalla ja käyttää runsaasti päihteitä (Emshoff & Price 1999; Lieb et al. 2002; Giglio & Kaufman 1990; Hyytiä 2003). Myös yhteys aikuisiän ongelmariskiin on todettu useissa seurantatutkimuksissa (Jacob 2000; Pulkkinen 2006; Pitkänen et al. 2008). Epidemiologisten tutkimusten osoittama yhteys ei kuitenkaan ole yksinkertainen. Suuri osa päihdeperheiden lapsista selviytyy aikuiselämästään hyvin, eikä päihteiden käyttö periydy mitenkään suoraviivaisesti. Lasten elämässä on joko kodissa tai kodin ulkopuolella useita suojaavia tekijöitä, ja lapsilla itsellään on myös resursseja selviytyä vaikeuksista.

Tässä puheenvuorossa selvitämme, miten yleistä päihteiden ongelmakäyttö on 0–7-vuotiaiden lasten äitien keskuudessa sekä sitä, joutuvatko päihdeäitien lapset muita useammin sairaalahoitoon tapaturmien, sairauksien ja psykiatristen ongelmien takia. Lisäksi tarkastelemme huostaanoton vaikutusta näiden ilmiöiden esiintyvyyteen.

Aineisto

Tässä esiteltävät tiedot pohjaavat laajempaan äitien päihteidenkäytön lapsille aiheuttamia seurauksia tarkastelevaan tutkimukseen, jota rahoittavat THL ja EU (Alice Rap: Addictions and Lifestyles in Contemporary Europe. Reframing Addictions Project).

Tutkimuksen kohderyhmänä ovat kaikki Suomessa vuonna 2002 syntyneet lapset (n=55547) ja heidän biologiset äitinsä (n=54686). Tässä puheenvuorossa tarkastellaan kohorttia, joka kattaa ikävuodet 0-7. Aineistona on käytetty THL:n ylläpitämiä rekistereitä (syntyneiden lasten rekisteri, Hoitoilmoitusrekisteri, Sosiaalihuollon hoitoilmoitusrekisteri ja Lastensuojelurekisteri).

Tulokset

Päihdeongelmaisiksi määriteltiin tässä aineistossa äidit, joilla oli Hoitoilmoitusrekisterissä joku päihteiden ongelmakäyttöön liittyvä diagnoosi tai jotka olivat tulleet sairaalahoitohoitoon päihdehuollon laitoksesta tai lähetetty sellaiseen jatkohoitoa varten tai jotka olivat olleet hoidossa päihdehuollon laitoksessa. Vuonna 2002 Suomessa syntyneiden lasten biologisista äideistä 859 eli 1.6 prosenttia kuului ryhmään, jolla tässä tarkastelluissa rekisteritiedoissa oli vuosilta 1998–2009 päihdeongelmaan viittaavia diagnoosi- ja hoitomerkintöjä. Merkintä oli siis saattanut tulla jo ennen lapsen syntymää tai lapsen ensimmäisen seitsemän elinvuoden aikana. Koska kaikki päihdeongelmaiset naiset eivät hakeudu hoidon piiriin, päihdeongelmaiset äidit ovat aineistossamme todennäköisemmin ali- kuin yliraportoituina.

Lapsen tapaturmilla tarkoitetaan tässä sellaisia lapsen sairaala- tai poliklinikkakäyntejä, joissa päädiagnoosi kuuluu ICD-10 -tautiluokituksen yläkategoriaan ”Vammat, myrkytykset ja eräät muut ulkoisten syiden seuraukset” tai sivudiagnoosi yläkategoriaan ”Vammojen, sairauksien ja kuoleman ulkoiset syyt”. Päihdeäitien lapsista 19 prosenttia oli joutunut seitsemän ensimmäisen ikävuoden aikana sairaalahoitoon

tapaturman tai vamman takia, kun vastaava luku muiden lasten keskuudessa oli 14 prosenttia (p<.0001). Äidin päihdeongelma siis näyttäisi lisäävän lapsen riskiä joutua tapaturmaan.

Lasten sairastavuutta kuvattiin vähintään yhden yön sairaalahoitojaksoilla, joissa diagnoosina oli mikä tahansa muu paitsi tapaturma tai psykiatrinen diagnoosi. Tutkimuksemme tulokset osoittavat, että lapsen sairaalakäyntien määrä on tilastollisesti merkitsevällä tavalla yleisempää päihdeäitien lasten kuin kaikkien lasten keskuudessa. Kaikkien vuonna 2002 syntyneiden lasten rekistereissä oli 33 prosentille tullut ensimmäisten seitsemän elinvuoden aikana merkintä sairaalahoidosta, kun vastaava luku päihdeäitien lapsilla oli noin 47 prosenttia (p<.0001). Myös psykiatristen oireiden esiintymisessä oli nähtävissä sama yhteys. Niistä lapsista, joiden äidillä oli päihdeongelma, kuudella prosentilla oli joku psykiatrinen diagnoosi, kun muilla lapsilla tällainen diagnoosi oli kahdella prosentilla (p.<0001). Äitien päihdeongelmalla näyttäisi siis näiden tulosten valossa olevan yhteys pienten lasten sekä somaattiseen että psykiatriseen sairastavuuteen.

Aineistomme mukaan 39 prosenttia vuonna 2002 syntyneistä päihdeäitien lapsista oli sijoitettu kodin ulkopuolelle ensimmäisen seitsemän elinvuotensa aikana ainakin kerran. Vastaava luku kaikkien vuonna 2002 aikana syntyneiden kohdalla oli 1,4 prosenttia (p<.0001)

Lasten sijoitus kodin ulkopuolelle voi olla keino suojata lasta tapaturma-altistukselta tai sairauksilta. Kun sijoituksen olemassaolo otetaan huomioon, äidin päihdeongelman tilastollinen yhteys riskiin joutua tapaturmaan häviää. Tämä tulos on sinänsä vain suuntaa-antava, sillä analyysissä ei tässä vaiheessa ole otettu huomioon tapaturman, sairaalassaolon ja sijoituksen ajallista järjestystä. Jotta sijoituksella voisi sanoa olevan suojaava merkitys, sen olisi tietysti pitänyt tapahtua ennen tapaturmaa. Jatkoanalyyseissä on tarkasteltava sijoituksen ajallista yhteyttä tapaturma- ja sairastavuustietoihin.

Kodin ulkopuolelle sijoittaminen pienensi myös päihdeongelmaisten äitien lasten somaattisen ja psykiatrisen sairastavuuden riskiä, vaikkakaan sijoituksen vakioiminen ei poistanut tilastollisesti merkitsevää eroa lapsiryhmien välillä.

Pohdinta

Äidin päihdeongelman ja lapsen tapaturmien sekä sairastavuuden välinen yhteys on selvä ja voimakas. Todennäköinen selitys päihdeäitien lasten suurempaan tapaturma-alttiuteen on lasten puutteellinen valvonta. Lapsen muuhun sairastavuuteen vaikuttavat monet tekijät, joista suurin osa on vanhemmista täysin riippumattomia. Koska kuitenkin lasten oma sairastavuusalttius on päihdeperheissä ja muissa oletettavasti keskimäärin sama, on perusteltua tarkastella äidin päihdeongelman ja lapsen sairastavuuden välistä yhteyttä väestötasolla. Kun yhteys voidaan osoittaa, se todennäköisesti tarkoittaa, että päihdeperheen lapsen terveyttä rasittavat jotkin ulkoiset tekijät. Tällaisia voivat olla lapsen kokema jatkuva stressi ja henkinen rasitus, lapsen kotihoidon puutteet, esimerkiksi puutteellinen ravinto tai unen puute, sairaan lapsen huono kotihoito, tai huonot asuinolot. Psykiatriset ongelmat saattavat johtua olosuhteista tai pahentua niiden vuoksi.

Toisaalta on myös sairauksia ja oireita, jotka johtuvat suoraan äidin raskaudenaikaisesta päihteidenkäytöstä. Tällaisia ovat esimerkiksi huumeita käyttävien äitien vauvojen vieroitusoireet ja raskaudenaikaisen alkoholin käytön aiheuttamat oireyhtymät. Lapsen fyysisen turvallisuuden ja terveyden turvaamiseksi lapsen siirtäminen jonkun muun kuin biologisen äidin hoitoon on usein perusteltua.

Päihdeongelman vaikutus perheeseen on niin sanottu ilkeä ongelma – siihen ei ole yhteiskunnassamme löydetty kovin hyviä puuttumiskeinoja. Keskeisin ja tehokkain keino vaikuttaa asiaan on vähentää päihteiden, erityisesti alkoholin käyttöä koko yhteiskunnassa. Sen lisäksi on etsittävä suorempia keinoja auttaa näitä lapsia ja katkaista ylisukupolvisen huono-osaisuuden kehä. Päihdeäitien auttamisen lisäksi tärkeää on miettiä, miten voitaisiin vahvistaa lasta suojaavien tekijöiden merkitystä, vaikka vanhemmat eivät raitistuisikaan.

Oikein toteutetuilla interventioilla on mahdollista löytää toimintatapoja, joissa viranomaiset, terveydenhuolto ja nainen itse tekevät yhdessä lapsen turvallisuuden ja terveyden kannalta oikeita ratkaisuja.

Ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen tutkimisen lisäksi keskustelu on viime aikoina siirtynyt enemmän kysymään, miten päihdeperheiden lasten oikeudet kunnollisiin kasvun vuosiin toteutuvat. Asia nähdään tällöin sosiaalipoliittisena ja oikeudellisena. Kiinnostus kohdistuu lapsiin tässä ja nyt, ei pelkästään tulevina aikuisina.

Yhteiskunta on reagoinut päihdeperheiden lasten vaikeuksiin mm. lastensuojelun keinoin. Yhteiskunta reagoi myös päinvastaisesti, lisäten lasten vaikeuksia. Päihdeongelmaan liittyy vahva stigma, joka heijastuu myös päihteitä käyttävien perheenjäseniin. Lapsen huono-osaisuuden kehän murtaminen edellyttää parempia tietoja ilmiöstä, sen laajuudesta ja ilmenemismuodoista. Hoidon ja tuen keinoja on etsittävä enemmän varhaisvaiheesta ja myös muiden kuin lastensuojelun ammattilaisten toimesta. Asenteiden muuttaminen on myös tärkeää.

Lähteet:

Emshoff, James & Price, Ann (1999) Prevention and intervention strategies with children of alcoholics. Pediatrics: part 2 of 2, 103 (5), 1112–1122.

Giglio, Julie J. & Kaufman, Edward (1990) The relationship between child and adult psychopathology in children of alcoholics. The International Journal of the Addictions 25 (3), 263–290.

Hyytiä, Petri (2003) Heredity. In Mikko Salaspuro & Kalervo Kiianmaa & Kaija Seppä (eds.) Medicine and substance use. Duodecim. Jyväskylä: Gummerus (In Finnish).

Jacob, Theodore & Windle, Michael (2000) Young adult children of alcoholic, depressed and nondistressed parents. Journal of studies on alcohol 61 (6), 836–844.

Lieb, Roselind & Merikangas, Kathleen R. & Höfler, Michael & Pfister, Hildegard & Isensee, Barbara & Wittchen, Hans Ulrich (2002) Parental alcohol use disorders and alcohol use and disorders in offspring: a community study. Psychological medicine 32 (19), 63–78.

Pitkänen, Tuuli & Kokko, Katja & Lyyra, Anna-Liisa & Pulkkinen, Lea (2008) A developmental approach to alcohol drinking behaviour in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42. Addiction 103 (Suppl 1), 48–68.

Pulkkinen, Lea (2006) The Jyväskylä longitudinal study of personality and social development (Jyls). In: Lea Pulkkinen, & Jaakko Kaprio & Richard J. Rose (eds.) Socio-emotional developments and health from adolescence to adulthood. New York: Cambridge University Press.

Suojellut lapsuudet -työryhmä/Tarja Heino

Koonnut työryhmän puheenjohtaja Tarja Heino, THL

Konferenssissa järjestettiin työryhmäkokoontuminen teemasta Suojellut lapsuudet. Sen kaksi ensimmäistä esitystä liittyivät laajaan tutkimushankkeeseen Pitkittäistutkimus huostaanotetuista lapsista Suomessa. Se on Suomen Akatemian vuosina 2010-2013 rahoittama hanke, jonka vastuullinen johtaja on VTT **Tarja Heino** Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta. Seuraavassa esitetään muutamia työryhmäesitysten herättämiä ajatuksia.

Suojelun rajoilla käydään jännittäviä keskusteluja. Keitä lapsia suojellaan omilta vanhemmiltaan ottamalla lapsi huostaan? Keiden koko lapsuus määrittyy instituution sisällä, sen valintojen kautta? Millaiset määritykset tuottavat eroja sijoitettujen lasten kulkuihin instituution tarjoamissa paikoissa ja näiden paikkojen välillä. Miten näitä polkuja seurataan? Mitä suojelu tuottaa? Lasten huostaanotot ja sijoitukset kodin ulkopuolelle ovat Suomessa lisääntyneet 1990-luvun lopulta alkaen. Huostaanotto on interventio lasten ja vanhempien (ja muiden) henkilökohtaiseen elämään. Lastensuojelulain mukaan huostaanotolla pyritään lapsen elämää kuormittavien tekijöiden poistamiseen ja lapsen myönteisten kasvu- ja kehitysedellytysten turvaamiseen. Sijaishuollon tehtävänä on taata se, että nuo tavoitteet toteutuvat. Huostaanotosta ja sen jälkeisistä prosesseista on vain vähän akateemista tutkimusta. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa korostetaan, että lapsen oma tapa selviytyä, hänen luonnolliset sosiaaliset tukiverkostonsa ja lastensuojelun institutionaalinen tuki muodostavat kompleksisen kokonaisuuden, josta tulee tietää enemmän.

Erityisten lapsuuksien suojelun teema keskustelee **Allison Jamesin** konferenssiesityksen kanssa kiinnostavalla tavalla. James nimesi riskifaktorologiaksi toiminnan, jossa suoraan tilastojen kuvaamien edellisten vuosien riski-indikaattorien pohjalta ennustetaan tulevia riskitekijöitä ja luodaan lasten tulevaisuuden suojelun politiikkaa kontrolloimalla lasten tämän päivän käyttäytymistä paikallisesti. Hänen mielestään suojelu muuttuu näin kontrolliksi. Myös **Thomas Gitz-Johansenin** puheenvuoro lasten jatkuvan arvioinnin perusteista ja sen ei-aiotuista vaikutuksista resonoi lasten erityislapsuuksien tuottamisen politiikan kanssa. Lapsen valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi ja huostaanotetuksi on mahdollista määritellä erityislapsuuden tuottamisen prosessiksi. Gitz-Johansen kyseenalaistaa institutionaalisia arviointikäytäntöjä, joissa luokitellaan ja nimetään lapsia ilman että toiminnan taustaideologiaa tunnistetaan. Päiväkodeissa aloitettu paikallisesti tuotettu arviointikäytäntö perustuu sen instituution tunnistamaan normista poikkeamaan – arvio elää dokumenteissa ja kulkee lapsen mukana kouluun. Lastensuojelussa lapsen tarpeen arviointi on lain velvoittamaa institutionaalista toimintaa, jonka sisältö perustuu käytännössä eri professioiden erikseen ja yhdessä asiakkuuden eri vaiheissa tuottamiin määrityksiin. Yhteiskunnallinen paine jatkuvaan arviointiin ja arviointitutkimusten tekemiseen saattaa tuottaa ei-aiottuja seurauksia sekä yksilöille että politiikan suuntaamiseen.

YTL **Tuija Eronen** Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksiköstä pohti sijoitettujen lasten katkoksellisia polkuja elämässä ja lastensuojelun instituutioissa. Olemassa olevan tutkimuksen pohjalta on aihetta olettaa, että huostassaolon prosessit paitsi eroavat keskenään, ne myös vaihtelevat ja muuttuvat ajan myötä. Tämänkaltainen lasten erojen, prosessien moninaisuuden ja selviytymisen erilaisten käänteiden ja katkoksellisuuden tavoittaminen on Erosen tutkimuksen erityinen haaste. Hän tutkii 4-5 vuotta sitten yhdellä seutukunnalla huostaan otettujen lasten elämää huostaanoton jälkeen. Tietoa näiden lasten vaiheista huostaanoton jälkeen on tuotettu yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa sekä kysely- että haastatteluaineiston avulla. Tutkija havaitsi, että monen lapsen asiassa vastuullinen sosiaalityöntekijä on vaihtunut: 16 prosentilla sosiaalityöntekijä on jo vähintään neljäs eri ihminen seuranta-aikana. Lasten elämäntilanteet ja ongelmat ovat kovin sotkuisia. Tyypillistä tilannetta ja lineaarisuutta oli vaikea hahmottaa sadan huostaan otetun lapsen poluista. Lapset erottuvat toisistaan institutionaalisen asiakkuusstatuksen mukaan: huostassa olevat, jälkihuollossa olevat ja lapset, joiden oma lastensuojelun asiakkuus on päättynyt. Pääosin (73 prosenttia) huostaanotto päättyi, kun lapsi tuli täysi-ikäiseksi.

Erosen tutkimat huostaanotettujen lasten ryhmät eroavat toisistaan monin tavoin (asiakkuuden keston, huostaanotto iän, sukupuolen, lapsille sijaishuollon aikana annettujen palvelujen), mutta eniten sen mukaan, miten sosiaalityöntekijät arvioivat huostaanoton ja sijaishuollon onnistumista näiden lasten kohdalla. Sosi-

aalityöntekijät eivät nähneet mitään lapsen/nuoren tilannetta uhkaavia tekijöitä neljän prosentin kohdalla seuranta-ajan jälkeen (11 prosentista ei ollut tietoa). Uhkia paikannettiin liittyväksi lapseen, vanhempiin ja sukuun sekä palvelujärjestelmään. Lapsen tilannetta uhkaavina tekijöinä useimmiten nimettiin lapsen psyykkiset vaikeudet/traumahistoria ja opintojen keskeytyminen, asunnottomuus, irrallisuus ja ajelehtiminen, mutta myös lapsen oma kielteinen asenne auttaviin tahoihin. Vanhempiin ja sukuun liitettiin niiden elämänvaikeudet ja terveysongelmat, mutta myös erilaiset ristiriidat yhteydenpidossa lapseen ja vanhempien välillä. Palvelujärjestelmään liittyvät uhat kytkeytyvät useimmiten muutoksiin sijaisperheessä/perheen väsymiseen. Sosiaalityöntekijät arvioivat, että sijaishuolto on vastannut lapsen tarpeita 86 prosentissa tapauksista hyvin tai erittäin hyvin. Kokonaisuutena huostaanottoprosessin arvioitiin onnistuneen erittäin hyvin 24 prosentin kohdalla. Sijaishuollon ulkopuolella, elämässä tapahtuu muutoksia. Tuija Eronen toteaakin, ettei mikään sijaishuollon muoto suojaa lasta menetyksiltä ja muutoksilta. Näillä lapsilla on ollut elämässään paljon menetyksiä, monen vanhempi on kuollut (17 prosenttia), ja tutkija kysyykin: Kuka suree lapsen kanssa? Huostaanotto ei luonnollisesti poista lapsen elämän kaikkia ongelmia, vaan osa niistä jatkuu huostassa ollessa ja huostassa pidon päättymisen jälkeenkin.

VTT **Laura Kestilä** Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Vähimmäisturvayksiköstä on tutkinut laajalla rekisteriaineistolla vuonna 1987 syntyneitä lapsia, ja erityisesti niitä, jotka ovat olleet joskus lastensuojelulain mukaan sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Tutkimuksessa keskitytään kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämänkulkuun. Siinä tarkastellaan lasten syrjäytymisvaaraa siltä kannalta, miten lasten mahdollisuudet tasa-arvoisiin elinoloihin toteutuvat silloin, kun lasten kasvuympäristössä on monia hyvinvointia uhkaavia riskejä. Tutkimuksessa kuvataan ja tutkitaan 1) miten kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset eroavat sosiaalisten, taloudellisten sekä terveydellisten piirteiden suhteen väestön vastaavanikäisistä sekä 2) miten kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset pärjäävät nuoressa aikuisuudessa verrattuna kohortin väestöverrokkeihin. Tutkimuksen aineistona toimii Kansallinen syntymäkohortti 1987 -aineisto (N=59 476, joista kodin ulkopuolelle sijoitettuna jossain elämänsä vaiheessa oli ollut 1900 lasta) Rekisterien yhdistelyyn perustuva seuranta ulottuu vuoteen 2008). Tutkimus konkretisoi sijoitetuille lapsille kasautuvia riskejä ja yksittäisten riskien voimakkuutta riskisuhteina. Suurimpina riskeinä nousevat esiin sijoitettujen lasten vanhempien toimeentulo-ongelmat, matala koulutus ja mielenterveysongelmat. Tutkimuksen tulokset julkaistaan tieteellisessä artikkelissa 2012. Tässä tutkimuksen vaiheessa on saatu tukea oletukseen, että lapsen vanhempien sosioekonominen asema suojelee lasta monilta riskeiltä.

Kun Tuija Erosen tutkimuksessa voidaan pohtia sosiaalityöntekijöiden institutionaaliseen muistiin perustuvan tiedon luonnetta sekä sen esiin tuomaa lasten elämänkulun kompleksisuutta, Laura Kestilän tutkimusote kuvaa yksittäisiä selkeitä riskejä. Erosen aineisto perustuu sosiaalityöntekijöiden muistiin, Kestilän rekisteritietoihin. YTT **Aino Ritala-Koskinen** Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksiköstä taas kysyy, miten lastensuojelun asiakkaana olevien lasten elämänkokonaisuus tulee näkyviin asiakastietojärjestelmissä. Ritala-Koskinen pohtii, miten tietojärjestelmät ovat lasta suojelemassa. Sosiaalihuollon asiakastietojen dokumentointiin sekä tietojärjestelmien käyttöön ja kehittämiseen on kiinnitetty viime vuosina paljon huomiota. Niistä on haettu myös ratkaisua palvelujärjestelmän tiedonkulun ongelmiin lasten suojelemiseksi. Englantilaisen kahdeksanvuotiaan Victoria Climbien kuolema vuonna 2003 esitetään toistuvasti esimerkkinä vakavasta ammattilaisten välisestä tiedonkulun puutteellisuudesta, jonka seurauksena asiakastietojärjestelmien kehittämiseen on panostettu monin tavoin. Myös Suomessa asiakastyön dokumentointi on ollut keskustelun kohteena. Yhtäältä dokumentointia on haluttu kehittää muodollisesti ja juridisesti oikeanlaiseksi ja yhdenmukaisemmaksi. Dokumentoituun tietoon liittyy myös odotuksia paikallisen ja kansallisen tason tilastotietojen saamiseksi sosiaalihuollon asiakkaista ja heille myönnettyjen palveluiden vaikuttavuudesta.

Ritala-Koskinen paikantaa monia haasteita liittyen dokumentointiin asiakastyön käytännöissä. Aina ei ole selvää, mikä tieto on asiakkaan asian kannalta tärkeää kirjattavaksi, sosiaalityöntekijän työmäärän keskellä dokumentointi voi olla viivästynyttä ja valikoivaa ja sosiaalityöntekijöiden tiuhaan vaihtuessa tehty dokumentointi ei aina riittävästi välitä tietoa. Uutena piirteenä asiakkaan osallisuutta korostettaessa on tullut asiakkaan osallistaminen myös häntä koskevaan dokumentointiin. Tällöin asiakas muuttuu dokumentoinnin kohteesta dokumentoinnin aktiiviseksi osapuoleksi. Dokumenttien merkitys asiakkaalle on vasta noussut kiinnostuksen kohteeksi. Dokumentointia ja tietojärjestelmiä koskevan kehityksen keskellä voi

kysyä, miten ne palvelevat lasten suojelemisen tehtävää. Englannissa asiakastietojärjestelmien implementointia koskevat analyysit ovat olleet tässä suhteessa kriittisiä. Eri ammattilaisten yhteiskäyttöön tarkoitetut järjestelmät ovat pyrkineet varhaiseen ongelmien havaitsemisen kirjaamiseen, mutta eivät ole toimineet toivotulla tavalla. Toiset järjestelmät puolestaan ovat kehittyneet paikallisesti ja asiakaskohtaisen työskentelyn tasolla hyvin, mutta eivät ole toimineet ammattilaisten välisenä informaatiokanavana. Yleisesti järjestelmiä on kritisoitu tiedon pirstaleisuudesta. Asiakasta koskeva tieto hajoaa järjestelmän eri osiin niin, että työntekijän on vaikea niin kirjata kuin hahmottaa asiakasta koskevaa narratiivista kertomusta, mikä on nähty sosiaalityölle ominaiseksi. Aino Ritala-Koskinen tekee uuden kysymyksen: Katoaako lapsi hänen suojelemistaan tehostamaan tarkoitettuun tietojärjestelmään?

3 Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Mistä puhutaan kun puhutaan lapsista ja suojelusta?

IV Lapsuudentutkimuksen päivien pyrkimyksenä ja samalla haasteena olivat suojelun ja lapsuuden käsitteiden monitieteinen tarkastelu sekä lasten ja lapsuuden suojelun itsestäänselvyyden kyseenalaistaminen. Päivien teeman kehittely lähti liikkeelle kiinnostuksesta suojelun ilmiöön, mutta nosti samalla esiin kysymyksen, mistä puhutaan, kun puhutaan suojelusta. Lastensuojelututkimuksessa käsitettä on toki määritelty (esim. Pekkarinen 2011), mutta muuten lasten ja lapsuuden suojelua ei ole erityisesti tarkasteltu. Konferenssin alla ilmassa olikin kysymyksiä ja epäilyjä valitun teeman toimivuudesta. Huolta herätti muun muassa se, tulkitaanko kutsu kapeasti vain sosiaalityöhön ja lastensuojeluun liittyväksi vai saadaanko konferenssiin mukaan myös muiden tieteenalojen esityksiä ja pohdintoja.

Konferenssin alkaessa saatoimme ilahtuneena todeta, että abstraktikutsussa avoimesti esitetty kysymys ”Suojeltu lapsuus?” oli kiinnostanut yli 110 osallistujaa muun muassa antropologian, historian, kasvatustieteen, lingvistiikan, varhaiskasvatuksen, sosiaalityön ja sosiologian aloilta. Esityksen konferenssissa piti lähes 80 henkilöä. Tieteenalojen laajasta kirjosta ja konferenssin keskustelujen monipuolisuudesta kertoo myös se, että vain harva tämän raportin puheenvuoroista asettuu lastensuojelun sosiaalityön kentälle, vaikka sen oletettiin etukäteen olevan ehkä laajimmin edustettu konferenssiesitysten ala. Suojelun kysymystä avattiinkin päivien aikana monista lähtökohdista. Samalla tuli näkyviin se, miten olennaisella tavalla suojelu kytkeytyy riskin ja kontrollin käsitteisiin.

Suojelu ymmärretään usein ennaltaehkäiseväksi toiminnaksi suhteessa erilaisiin lasta ympäröivän yhteiskunnan ”riskeihin”. Samalla luodaan kuitenkin lapsuuden kontrollin järjestelmää. Hille Koskelan puheenvuorossa tuli esille konkreettisia esimerkkejä siitä, mihin hallitsemattomien ja osin hahmottumattomien riskien ennaltaehkäisy saattaa johtaa. Koskela esitti, kuinka vanhemmat ja asiantuntijat yrittävät erilaisin toimin ja teknisin välinein taata lasten turvallisuutta, jolloin lasten liikkumistila ja toiminnan mahdollisuudet rajautuvat aikaisempaa pienemmiksi (ks. myös Koskela 2009). Syksyn 2011 aikana saimme lukea tämänsuuntaisia esimerkkejä uutisista, joissa kerrottiin muun muassa päiväkotien lukituista ovista ja erilaisista lasten seurantajärjestelmistä. Eräs viimeisimpiä esimerkkejä on Ruotsista, jossa tietyissä esikouluissa varustetaan lapset gps-paikantimilla (www.ttela.se 21.9.2011).

Hyvin samankaltaisen huolen suojelun seurauksista esitti Allison James. Koskelan ja Jamesin puheenvuorot nostivatkin hyvin näkyviin suojeluun liittyvän jännitteen; pyrkimys suojella lasta voi tuottaa tavoitteisiin nähden juuri päinvastaisen lopputuloksen. Tämän huomioon ottaminen on merkittävä haaste erilaisia suojelun toimenpiteitä suunniteltaessa. Lasten turvallisuutta lisäävien ja ennaltaehkäisevien käytäntöjen kritisoiminen on kuitenkin vaikeaa, sillä ne ovat yleensä lähtökohtaisesti hyvää tarkoittavia. ”Lapsen paras” on niiden ensisijainen perustelu, kuten sekä Koskela että James puheenvuorossaan esittivät.

Lapsi suojelun kohteena

Ajatus suojelusta toimintana ”lapsen parhaaksi” asettaa lapsen luonnolliseksi suojelun kohteeksi. Useat puheenvuorot kuitenkin haastoivat näkemyksen, että lasta voitaisiin kritiikittömästi pitää viranomaisten, vanhempien tai muiden aikuisten hyvää tarkoittavien toimien kohteena. Puheenvuoroissa korostettiin niin sukupolvisuhteisiin, asiantuntijakulttuureihin ja lasten osallisuuteen liittyviä kysymyksiä kuin ideologioita ja politiikkaakin.

Sukupolvisuhteiden osalta tarkasteltiin kriittisesti itsestään selvänä pidettyä asetelmaa, jossa lapsi nähdään suojeltavana ja aikuinen vastaavasti lasta suojelevana ja vastuullisena. Tässä asetelmassa suojelu esiintyy lapsen ja aikuisen sukupolvisuhdetta kuvaavana tekijänä ja sen kyseenalaistamattomana ominaisuutena (vrt. Anna Siippaisen ja Mari Vuorisalon puheenvuorot). Sukupolvisuhteella myös oikeutetaan erilaiset lapsiin kohdistuvat toimet ”lapsen parhaan” nimissä – usein asiantuntijoiden taholta. Vallitsevat asiantuntijakulttuurit määrittelevät suojelupuhetta aikuislähtöisen linssin ja instituutioiden kautta. Voidaankin kysyä, kenen ja minkä kaiken parhaasta on kyse, kun puhutaan ”lapsen parhaasta”.

Osassa puheenvuoroja peräänkuulutettiin lasten äänen esiin saamista ja lasten näkökulmien tavoittamista. Niissä oltiin kiinnostuneita siitä, kysytäänkö lapsilta heidän parhaastaan ja siitä, mitä he kokevat tärkeäksi arjessaan ja elämässään. Lisäksi painotettiin sitä, että lapsia on kuultava suojelulta ”suojelemiseksi”. Huolta herätti se, että aikuiset voivat problematisoida lasten arkea myös siellä, missä ongelmia tai uhkia ei olekaan. Tärkeänä pidettiin myös kysymystä, ketä lapsia kuullaan ja kuullaanko vain tietynlaisia lapsia. Lisäksi haasteena pohdittiin niiden lasten kuulemista, jotka eivät osallistu aktiivisesti keskusteluihin ja lapsille järjestettyihin kuulemistilaisuuksiin eivätkä siten ota vastaan tarjottua mahdollisuutta ”tulla kuulluksi”.

Lapsen kuulemista käsittelevät puheenvuorot osoittivat myös sen, että kuulemisessa ei ole kyse vain ”puhumisesta”. Tänä päivänä kuuleminen on liikettä, tekemistä, eleitä ja ilmeitä. Se hyödyntää visuaalisuutta, kameroita, tietokonetta ja tekniikkaa; siihen tarvitaan oikeaa valaistusta sekä lasten halua ja taitoja piirtää ja ilmaista itseään. Lapsen kanssa etsiydytään ja antaudutaan vuoropuheluun ja vuorovaikutukseen, joka ei rajoitu verbaaliseen kanssakäymiseen. Kaikin aistein tunnistettava ilmaisu ja tekeminen, tunteminen ja vastaaminen liittyvät nähdyksi ja kuulluksi tulemiseen ja sen kokemiseen. Puhe ja kuuleminen ovat kuitenkin myös valikoivaa ja kontekstisidonnaista, joten ratkaisua ei haeta etäältä vaan hakeudutaan lähelle. Ei ole vain yhtä ääntä, vaan on monia eri paikoissa ja tilanteissa esiin tulevia ja rakentuvia ääniä.

Konferenssissa esitettiin myös kysymys, onko ”lasten parhaassa” ja heidän suojelunsa politiikoissa viime kädessä lainkaan kyse lasten suojelemisesta. Professori Allison James toi esiin, kuinka suojelun käytännöillä voidaan demonisoida ne lapset, jotka käyttäytymisellään haastavat ja rikkovat oletuksen lapsen ja lapsuuden viattomuudesta. Suojelemisella pyritään tällöin suojaamaan yhteiskuntaa näiltä lapsilta. Jamesin mukaan lapsen suojelun käsityksiin liittyykin perustavanlaatuinen dilemma. Suojelun keskeisenä lähtökohtana on käsitys lapsen viattomuudesta ja tietämättömyydestä ja samalla eräänlaisesta vastuuttomuudesta. Jos lapsi kuitenkin osoittaa toiminnassaan vastuuttomuutta, tulee hänestä yhteiskunnan näkökulmasta riski. Tähän dilemmaan liittyy myös kysymys suojelun ajallisesta ulottuvuudesta. Jamesin mukaan lasta suojellessamme pyrimmekin hallitsemaan sitä aikuista, joka hänestä on tulossa ja sitä tulevaisuutta, joka hänen odotetaan toteuttavan. Saman ajatuksen esitti Thomas Gitz-Johansen liittäessään lasten lisääntyvän arvioinnin pyrkimyksiin kontrolloida sitä, mitä lapsi on vuosien kuluttua. Nykyisyyden riskeiltä suojatessamme oletamme suojaavamme tulevaa, jota kuitenkin Jamesin mukaan on hyvin vaikea ennustaa esimerkiksi nykyajan suosimien riskianalyysien perusteella.

Mutta kaikkihan haluavat lapsen parasta?

Työryhmissä esitellyt työt herättivät keskustelua yhtäältä lasten oikeudesta suojeluun ja toisaalta aikuisten velvollisuudesta puuttua ja tunnistaa ”riskit” ajoissa. Tämä puuttumisen vaade kohdistettiin erityisesti lasten arkea ammatillisesta näkökulmasta seuraavien, kuten lastensuojelun ja kasvatusalan instituutioiden työntekijöihin.

Mari Korpelan puheenvuoro ja siitä virinnyt keskustelu ovat hyvä esimerkki erilaisten tulkintakehysten kohtaamisesta keskusteluissa. Korpelan työ Intian Goalla elävien länsimaisten lasten keskuudessa edustaa antropologista otetta, jossa pyritään ymmärtämään tutkittavien näkökulmaa. Puheenvuoro herätti osassa kuulijoita huolen näiden lasten asemasta, heidän osattomuudestaan ja ”kuulumattomuudestaan” minnekään. Lasten vanhemmat nähtiin vastuuttomiksi ja itsekkäiksi – hehän altistivat lapset elämäntavalle, jossa ei ole kiinteitä siteitä mihinkään kansallisvaltioon siinä mielessä kuin kuulijat nämä siteet ymmärsivät. Puheenvuorosta käyty keskustelu kertoo oivallisesti siitä, kuinka käsitys ”lasten parhaasta” saattaa erota dramaattisesti riippuen siitä, kuka asiaa tarkastelee ja mistä näkökulmasta. Goalla elävät vanhemmat perustelivat asuinpaikkaansa koskevaa ratkaisua pyrkimyksellä toimia ”lapsensa parhaaksi”. He halusivat tarjota lapselle sellaisen elämäntavan, joka merkitsee irtautumista länsimaisesta ”oravanpyörästä”. Konferenssissa käydyssä keskustelussa ”lasten parasta” jäsennettiin kuitenkin aivan päinvastaisesti.

Tämän esimerkin yhteydessä voi pohtia laajemmin sitä, onko ”lapsen paras” Laclauta (2005) soveltaen ”kelluva merkitsijä”, jolloin merkitsijä on irrotettu omien intressien ajamiseksi alkuperäisestä sosiaalisesta kontekstista, vai onko ”lapsen paras” ”tyhjä merkitsijä”, joka viittaa epäselvästi moniin merkityspotentiaaleihin. ”Lapsen paras” on epäilemättä käsite, jota artikuloidaan ja perustellaan itselle suotuisasti, vaikka

kyseessä olisivatkin eri toimijoiden pyrkimykset erilaisiin ja ehkä myös ristiriitaisiin päämääriin. Kaiken kaikkiaan ”lapsen paras” nähdään usein kontekstittomasti ja tarkastelematta, mihin tarpeisiin ja tilanteeseen käsitteellä on aikoinaan pyritty vastaamaan. Käsite riisuu aseista, sillä harva haluaisi ainakaan tietoisesti toimia vastoin lapsen parasta. Hämäävää on myös, että ”paras” voi olla niin montaa asiaa yhtäaikaisesti ja että se on hyvin vaikeasti mitattavissa. Kuten Korpela toteaa, lapsen etu, suojelu ja turvallisuus ovat hyvin kulttuurisidonnaisia asioita. Myös Veera Mollin puheenvuoro 1950-luvun lapsuudesta ja Saara Tuomaalan puheenvuoro puhtaudesta modernissa kasvatuksessa osoittavat, että mainitut käsitteet eivät ole historiattomia, vaan sidottuja aikaan ja paikkaan. Saman tuovat esiin myös Ilona Savolainen tarkastellessaan kaunokirjallisuuden riskejä ja etuja ja Heikki Parviainen adoption historiaa sekä Eeva-Leena Onnismaa eri vuosikymmenien päivähoitoasiakirjoja analysoidessaan.

Korpelan esitys ja esityksen saama vastaanotto herättää myös pohtimaan eri tieteenalojen taustoja ja lähtökohtia: esimerkiksi sosiaalityön ja antropologian lähtökohdat saman ilmiön tarkasteluun saattavat tuottaa hyvin erilaisia tulkintoja todellisuuden tilasta ja erityisesti siitä, mitä tutkimuksesta pitäisi seurata käytäntöön. Antropologi ei välttämättä etsi ratkaisuja arjen ongelmiin tai vastuuta lapsen lähellä toimijoita, mitä sen sijaan sosiaalityöntekijä saattaa tehdä.

Katse läheltä kauas ja kaukaa lähelle

Marjatta Bardy tarkastelee artikkelissaan vuosikymmenien aikajänteellä suomalaista lapsipoliittista keskustelua. Olemme edenneet 90-luvun laman kautta ”hyvinvointivaltion alisuoriutumisen aikakauteen” (Riihinen 2011). Yhtä aikaa taloudellisten ja laajempien poliittisten muutosten rinnalla on viime aikoina syntynyt runsaasti lasten, nuorten ja lapsiperheiden asemaa koskevia ohjelmia ja selvityksiä, joissa lasten syrjäytymisen ehkäisy ja osallistumisen edistäminen ovat olleet keskeisiä iskulauseita. Bardy tarkastelee kriittisesti näitä suunnitelmia, joiden ydinajatuksena on verkostoituminen ja hallinnonrajojen ylittäminen. Hänen historiallinen katsauksensa avaa kiinnostavasti kysymystä, mistä olemme tulossa ja minkälaisiin tarpeisiin erilaisilla aloitteilla, koordinaatiolla ja suunnitelmilla pyritään nyt vastaamaan. Ohjelmien edut ja haitat ovat arvioitavana. Niiden toimeenpano näyttää törmäävän toimialojen välisiin määrittelykiistoihin, valtakysymyksiin ja reviiritaisteluihin.

Uusien ratkaisujen etsiminen ei voi kuitenkaan perustua minkään tahon yhdenlaiseen tietämiseen. Tiede katsoo asioita kaukaa ja ulkopuolelta; se perustuu objektiivisuuden ihanteelle, rationaaliseen päättelyyn sekä läpinäkyvään argumentointiin sekä toistettavuuteen ja tarkistettavuuteen. Taide muodostaa Bardyn mukaan toisen, pisimmälle jalostuneen todellisuuden tutkimisen tavan. Siinä tullaan lähelle ja tunnustetaan kokemuksellisuus; taide perustuu aisteihin ja tunteisiin, intuitiivisuuteen, alitajuiseen ja vapaaseen assosiatiivisuuteen. Tieteiden ja taiteiden väleissä tapahtuu. Eri tavoin sekoittuneet tietämisen muodot ovat yleistyneet. Tieteen metodit ovat muuttuneet ja ne ovat yhä enemmän vuoropuhelussa käytännön kanssa. Poliittisin ja hallinnollisin päätöksin voidaan vahvistaa näitä uusia vuoropuhelun paikkoja – myös lapsuudesta tietämisen osalta.

Huolestumisesta huolen erittelyyn ja monialaiseen vuoropuheluun

Tämän raportin kirjoittajat tuovat esille laajan kirjon asioita, joista lasten suhteen voidaan kantaa huolta. Vanhempia, lasten kanssa työskenteleviä ja viranomaisia saattavat huolestuttaa lasten yksinäiset iltapäivät (Kristiina Eskelinen), edellä mainittu länsimaisen elämäntavan haitallinen vaikutus (Mari Korpela), liikenne ja muut kaupunkiympäristön vaarat (Raija Raittila), fyysisen loukkaantumisen mahdollisuus (Niina Rutanen), vanhempien päihteiden käyttö (Kirsimarja Raitasalo & Marja Holmila) ja huonot kotiolot yleensä (Heikki Parviainen). Tutkijat kantavat huolta myös viranomaisten arviointikäytäntöjen ja asiakirjakirjoittamisen seurauksista. Niiden nähdään yhtäältä avaavan, mutta toisaalta myös ohjaavan ja sulkevan lasten elämän mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja.

Viranomaisten ja vanhempien huolet ovat usein myös erilaisia ja erityisesti lasten huolista poikkeavia. Useat puheenvuorot käänsivätkin katseen siihen, mitä tai ketä itse asiassa ollaan suojelemassa. Vaikka

taustalla kuljetetaan ajatusta ’lapsen parhaasta’, kyse saattaakin olla sosiaalisen järjestyksen ylläpidosta ja yhteiskunnan suojelusta (Rui Ramos).

Raportti herättääkin pohtimaan suojelun lisäksi pelkojen ja huolien historiallisesti ja kulttuurisesti tuotettua luonnetta. Onko ensin analysoitava huolta, jotta pääsemme kiinni suojelun tematiikkaan? Huoli on subjektiivinen tunne, joka ei synny ainoastaan tiedosta ja havainnosta. Kukin huolestuu omasta näkökulmastaan, jolloin huolta kannetaan sekä huolestumisen kohteesta (miten lapselle käy), itsestä (miten minulle käy, jos en puutu asiaan; kuka reagoi) että toimimisen tavasta (osaanko tehdä oikein ja riittääkö se). Huoleen vaikuttavat näin myös omat toiminnan mahdollisuudet ja sen esteet. Mitä vähemmän vaihtoehtoja näkee ja mitä heikommaksi arvioi omat resurssinsa toimia asian suhteen, sitä enemmän huolestuu (Arnkil & Eriksson 1995; 1996). Usein juuri huoli lapsesta verkostoi aikuisia ja ammattilaisia, ja näitä huolestuneita voi perheen ympärillä olla useita. Silloin tärkeäksi muodostuu se, että kukin voi jakaa omat huolensa, kertoa niistä ja että tällaiseen neuvottelulle on oma foruminsa, aikansa ja paikkansa. Avoimia ja osallistavia vuoropuhelun paikkoja sekä dialogisia käytäntöjä tarvitaan ammattilaisten välille, mutta erityisesti myös ammattilaisten ja kansalaisten/asiakkaiden välille (Seikkula & Arnkil 2009; Heino 2009). Suojelusta tulee neuvoteltava asia, jolloin se mitä ja miten suojellaan, tuotetaan yhdessä asiassa osallisten kesken, ja ratkaisut luodaan niihin yhteyksiin, jotka lapsen arjessa ovat merkitykselliset juuri nyt ja ennakoidussa tulevaisuudessa. Suojelun tiet ovat monet, ja ne löytyvät lapsi- ja tilannekohtaisesti yhdessä etsien. Siksi helppoa vastausta ei ole – paitsi se, että ratkaisua ei tiedetä ulkoapäin, vaan se löytyy ihmisten välistä, dialogisesti.

Lapsuuden suojelu kaikessa kompleksisuudessaan, yhteyksissään ja dialogisesti ohjaa joihinkin johtopäätöksiin. Yhteistyö vaatii aikaa ja tilaa – mentaalista ja fyysistä tilaa. Johdon tuki on välttämätön uudenlaisten toimintakulttuurien luomisessa ja omaksumisessa. Se ei tarkoita retorista tukea, vaan käytännön toimia järjestää aikaa ja ohjata kohtaamisiin ja kuuleviin käytäntöihin. Dialogisten käytäntöjen omaksuminen on osoittautunut hitaaksi prosessiksi ja melkoiseksi haasteeksi sekä työkäytäntöjen osalta että johtamisessa. Lapsiin liittyvien huolien ratkaisemisessa ei ole kyse pelkästään kansalaisen ja viranomaisen dialogisesta suhteesta. Sen sijaan mahdollisimman hyvän elämän turvaaminen lapsille merkitsee myös muunlaisten raja-aitojen ylittämistä, kuten Marjatta Bardy toteaa. Siinä on kyse lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan uudenlaisesta integroinnista ja samalla ammatillisten, hallinnollisten, poliittisten, tieteellisten ja sukupovien välisten rajojen ylittämisestä. Johtopäätös on usein ollut luoda johtamista helpottavia hallinnan käsitteitä uudistamaan ja organisoimaan käytännön hallintokaaviot toiseen muotoon. Se ei kuitenkaan ole osoittautunut yksinään riittäväksi.

Johtopäätöksenä voi myös todeta, että lasten ja lapsuuden yhteiskunnasta eristäminen ei toimi tavoitellulla tavalla (vrt. Hille Koskela; Raija Raittila). Eristämällä ja lokeroimalla lapsuus ei kyetä suojaamaan lapsia erilaisilta yhteiskunnallisten muutosten seurauksilta, kuten taloudelliseen eriarvoisuuden lisääntymiseltä (Marjatta Bardy; Mia Hakovirta & Minna Rantalaiho). Monitieteisen lapsuudentutkimuksen piirissä kiinnostus on suuntautunut yksilön kehitystä painottavan psykologisen näkökulman sijasta tai lisäksi laajempien sosiaalisten kontekstien tarkasteluun sekä tutkimukseen lapsuuden rakentumisesta yhteisöissä. Erilaisin menetelmällisin kehittelyin on pyritty lapsen toimijuuden ja osallisuuden kuvaamiseen eri konteksteissa, kuten Perhekoulu-kuntoutusohjelmassa (Leena Turja & Marja-Leena Laakso), erityiskasvatuksessa (Kaisu Hermanfors), sairaalaympäristössä (Elina Viikeri, Sanna Salanterä & Anna Axelin) ja lastensuojelussa (Kari Lintuaho). On myös osoitettu, että lapsilta saadaan konkreettisia ehdotuksia ja selkeitä suuntimia. Lapset toivovat, että aikuiset pysyvät. Tämä koskee paitsi omia läheisiä, myös hoitohenkilökuntaa ja vaikkapa kouluauton kuljettajaa. Merkittävien ihmissuhteiden jatkuvuus ja ennakoitavuus ovat tärkeitä seikkoja lapselle hänen arkielämänsä eri tilanneyhteyksissä.

Monialaisuus lapsuuden merkityksissä tarkoittaa kysymyksiä valtakunnallisen ja paikallisen politiikan ja järjestelmien tasolla sekä katsetta lapseen arkiyhteisöissään. Lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan nykyaikaan sopiva integrointi voisi lähteä sellaisten yhdessä työskentelyn tapojen etsimisestä, joissa lasten ja nuorten kanssa haetaan ratkaisuja lähellä lasta ja paikallisesti. Samaan aikaan paikallisten kysymysten kanssa agendalla on rakenteellisia asioita, kuten lasten ja aikuisten yhteisen ajan järjestäminen, työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen, toimeentulon ja palvelujen turvaaminen, lapsiryhmäkokojen kohtuullistaminen päivähoidossa ja koulussa. Minna Salmi (2008) on toistuvasti luonnehtinut yhteiskunnan toimintaa rakenteelliseksi välinpitämättömyydeksi. Voisiko askel retoriikasta kohti konkreettisia toimia yhteisölli-

syyden ja lapsen arjen verkostojen vahvistamisen suuntaan tuottaa ja toteuttaa uutta yhteiskunnallista vastuunottoa? Tämä tarkoittaa aikuisten – niin vanhempien, läheisten kuin ammattilaistenkin – ajan ja resurssien suuntaamista kasvokkaiseen toimintaan lasten kanssa ja lapsuuden instituutioissa.

Lähteet:

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (1995) Mukaan meneminen ja toisin toimiminen. Nuorisopoliklinikka verkostoissaan. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 51.

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (1996) Kenelle jää kontrollin Musta-Pekka kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 63.

'Allt vanligare med gps på förskolan'. 21.9.2011. Julkaistu verkkolehdessä ttela.se: http://ttela.se/start/sverige/1.1367059-allt-vanligare-med-gps-pa-forskolan [30.9.2011]

Heino, Tarja (2009) Family Group Conference from a child perspective. Nordic Research Report. National Institute for Health and Welfare, Report 9/2009.

Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Helsinki: Gaudeamus.

Laclau, Ernesto (2005) On Populist Reason. Lontoo: Verso.

Pekkarinen, Elina (2011) Lastut laineilla. Lastensuojelun tieto ja tutkimus asiantuntijoiden näkökulmasta. Helsinki: THL.

Riihinen, Olavi (2011) Keskiluokkaistuva ja eriarvoistuva Suomi – Hyvinvointivaltio koetuksella. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: THL, 103–145.

Salmi, Minna (2008) Rakenteellinen välinpitämättömyys riski lasten tulevaisuudelle. Futura 27 (4), 37–47.

Seikkula, Jaakko & Arnkil Tom Erik (2009) Dialoginen verkostotyö. Helsinki: THL.

Liite 1: Ohjelma

MAANANTAI 6.6.2011

9.00 - 10.00 Ilmoittautuminen, Pieni juhlasali, 4. krs, Kahvi
10.00 - 10.15 Päivien avaus, Pieni juhlasali
Lapsuudentutkimuksen seuran puheenjohtaja
Maarit Alasuutari
Musiikkiesitys Tomas Niemistö ja Anna Karlsson
10.15 - 11.15 Kutsuvierasluento, Pieni juhlasali
Professor Allison James
Department of Sociology, University of Sheffield, UK
Protection and/or Risk: Understanding the Contemporary Cultural Politics of Childhood
Keskustelua
11.15 - 12.15 Kutsuvierasluento, Pieni juhlasali
Dr. Thomas Gitz-Johansen, Roskilde Universitet, Danmark
Child Assessment: The Limits of Acceptable Subjectivity
Keskustelua
12.15 - 13.30 Lounas
13.30 - 15.00 *Työryhmät kokoontuvat*
15.00 - 15.30 Kahvi, tarjoaa Pesäpuu ry.
15.30 - 17.00 *Työryhmät kokoontuvat*
17.30 - 19.00 Lapsuudentutkimuksen seuran *vuosikokous*, Sali 8, 3. krs
19.30 - 23.00 *llanvietto*, sisältäen buffeen, juomaa ja ohjelmaa
Comico Piccolo- Visuaalisen teatterin ryhmä esittää*:*
Kohtauksia lapsuuden leikeistä
Illan musiikkistarjonnasta vastaa *Eeva & Teemu Aitoaho*
Svenska Social- och Kommunalhögskolan, Snellmaninkatu 12

TIISTAI 7.6.2011

9.00 - 10.30 *Työryhmät kokoontuvat*
10.30 - 10.45 Kahvi, tarjoaa Folkhälsan
10.45 - 12.15 *Työryhmät kokoontuvat*
12.15 - 13.15 Lounas
13.15 - 14.15 Kutsuvierasluento, Pieni juhlasali
Dosentti Hille Koskela
Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto
Riittävän turvallista lapsellesi?
Keskustelua
14.15 -15.15 Kutsuvierasluento, Pieni juhlasali
Tutkimusprofessori Marjatta Bardy
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
Lapsuus tieteiden ja taiteiden välissä
Keskustelua
15.15 -15.30 Päätössanat

KESKIVIIKKO 8.6.2011

9.00 - 12.00 *Symposium***:** Menetelmiä lapsen kuulemiseen arjessa ja eri palvelujen piirissä
Symposium: Children are telling – open network meeting, Lasten äänet kuuluviin! – avoin verkostotapaaminen
Lastensuojelun tieto- ja tutkimushankkeen (LasTut) verkostotapaaminen -suljettu

WORKSHOPS/ TYÖRYHMÄT
MONDAY/ MAANANTAI 6 June, 13.30-15.00

WG 1 ***Conceptualizations of childhood***
Location/sali: AUD II
Chair/puheenjohtaja: Maarit Alasuutari

Rui Ramos: A linguistic approach to children at risk and protected childhood in the Portuguese press
Maarit Alasuutari: The descriptive force of forms in parent-practitioner interaction
Päivi Pihlaja: A picture of a child with socio-emotional difficulties

WG 2: ***Investigating children's experiences***
Location/sali: 14
Chair/puheenjohtaja: Mirja Satka

Doris Buehler-Niederberger ja Jessica Schwittek: Children's experiences in protected and unprotected childhoods
Minna Lähteenmäki: The experiences of asylum seeking children in flights and exile
Anu Riina Svenlin: Short-term fostering and children's experiences

WG 3: ***Mediated communications***
Location/sali: AUD III
Chair/puheenjohtaja: Harriet Strandell

Sara Pereira: Children in media a protected childhood
Madalena Oliveira: Journalistic ethics and childhood: from seduction to protection
Harriet Strandell: Mobility and mobile communication in the making of places

WG 4: ***Menetelmiä lapsen kuulemiseen arjessa ja eri palvelujen piirissä I***
Location/sali: 15
Chair/puheenjohtaja: Marja-Leena Laakso

Elina Lehtinen: Leikki ja vertaissuhteet lasten näkökulmasta tarkasteltuna
Riitta-Leena Metsäpelto ja Pirjo-Liisa Poikonen: Lasten leikki ja vertaissuhteet vanhempien ja päivähoidon ammattilaisten näkökulmasta
Tiina Pelander: Lapsen odotukset hoitotyön laadusta

WG 5: ***Suojellut lapsuudet***
Location/sali: 8
Chair/puheenjohtaja: Tarja Heino

Tuija Eronen: Pitkittäistutkimus huostaan otetuista lapsista Suomessa I
Laura Kestilä &Tarja Heino: Pitkittäistutkimus huostaan otetuista lapsista Suomessa II
Aino Ritala-Koskinen: Asiakastietojärjestelmät lasta suojelemassa

WG 6: ***Lasten kanssa tehtävä työ instituutioissa I***
Location/sali: AUD IV
Chair/puheenjohtaja: Eeva-Leena Onnismaa

Riitta Laakso: Lastensuojelutyötä ruokapöydässä – lastenkotityön luonteesta
Eeva-Leena Onnismaa: Miltä päivähoito suojelee?
Antti Rajala: Oppilaan tavoitteenmuodostus tutkivassa oppimisessa

MONDAY/ MAANANTAI 6 June, 15.30-17.00

WG 7: ***Children out of place?***
Location/sali: AUD II
Chair/puheenjohtaja: Elina Pekkarinen

Heidi Pohjanpalo: Outcomes of taking children into care
Rosi Enroos: Children in prison - from a private arrangement to a public issue
Aishwarya Mahajan: Child protection through employment for livelihood and development

WG 8: ***Photographing and interacting with children***
Location/sali: 14
Chair/puheenjohtaja: Harriet Strandell

Susanna Kinnunen ja Anna-Maija Puroila: Children and camera – from images to photographing as a process
Päivi Vesala: Polyphony in the schoolyards? Pupils' lived experiences and meaning making processes
Riikka Hohti: The storied realities of classroom- children as producers of knowledge

WG 9: ***Menetelmiä lapsen kuulemiseen arjessa ja eri palvelujen piirissä II***
Location/sali: 15
Chair/puheenjohtaja: Marja-Leena Laakso

Eija Sevon: Daily family life as seen by young children – methodological possibilities
Leena Turja ja Marja-Leena Laakso: Tarinataikurituokiot ja haastavasti käyttäytyvien lasten kuulemisen menetelmä
Elina Viikeri, Sanna Salanterä ja Anna Axelin: Saduttaminen sairaalassa leikki-ikäisten lasten kokemuksten selvittämiseksi

WG 10: ***Tuotetut lapsikäsitykset***
Location/sali: 8
Chair/puheenjohtaja: Kirsti Karila

Kirsi Biskop: Lapsikäsitys kasvatustyön taustalla
Kirsti Karila: Varhaiskasvatuksen eri ammattilaissukupolvet ja ammattiryhmät lapsuuden instituutioissa
Ilona Savolainen: Lukemisen vaara ja vapaus

WG 11: ***Osallistettu lapsi***
Location/sali: AUD IV
Chair/puheenjohtaja: Kaisu Hermanfors

Päivi Känkänen ja Anna Pauliina Rainio: Suojelun ja itseilmaisun välinen suhde lastensuojelussa
Pavel Shmakov: Ongelmaratkaisun, mielihyvän ja huumorin yhdistäminen matematiikan tunnilla: miten opetusta koulussa tulisi suunnata, jotta joka lapsi motivoituisi ja haluaisi oppia lisää?
Kaisu Hermanfors: Osallisuus erityispedagogisessa lapsuustutkimuksessa

TUESDAY/ TIISTAI 7 June, 9.00-10.30

WG 12: ***Historically moulded practices***
Location/sali: 14
Chair/puheenjohtaja: Minna Ruckenstein

Saara Tuomaala: Check your hands: The struggle for cleanliness in modern education
Minna Ruckenstein: Contested school food: from children's needs to children's right to choose
Heikki Parviainen: Adoption and the best interest of the child

WG 13: ***Inherited disadvantages***
Location/sali: 15
Chair/puheenjohtaja: Kirsimarja Raitasalo

Kirsimarja Raitasalo ja Marja Holmila: Parents' substance misuse and children's rights for support: Hypotheses and preliminary results of a register study
Kati Kataja: Where do the problem children come from?
Dalijana Snieakiene ja Ramun Bagdonait: Experiences of foster parents' children

WG 14: ***Eriarvoistumisen kysymyksiä***
Location/sali: AUD II
Chair/puheenjohtaja: Mia Hakovirta

Mia Hakovirta ja Minna Rantalaiho: Keskustelua lasten hyvinvoinnin ja eriarvoisuuden tutkimisen haasteista
Teemu Vauhkonen: Monikkoperheet sosiaalihuollon asiakkaina
Mari Vuorisalo: Lapset ja aikuiset päiväkodin bourdieulaisella kentällä

WG 15: ***Normit ja määrittelyt***
Location/sali: 8
Chair/puheenjohtaja: Jan-Erik Mansikka

Johanna Hiitola: Vastuulliset äidit ja holtittomat isät? Perhenormit huostaanottoasiakirjoissa
Paula Eerola-Pennanen: Päiväkotilapsuuden määrittelyt

WG 16: ***Lasten oma ääni?***
Location/sali: AUD IV
Chair/puheenjohtaja: Liisa Karlsson

Liisa Karlsson ja Riikka Hohti: Aiheetonta kerrontaa – tiedon tuottamista toisin
Riitta Laakso ja Kaarina Marjanen: Lasten ikihyvä – Miten tavoittaa lasten kokemusta hyvinvoinnista?
Kari Lintuaho: Lisää laatua lastensuojeluun – lapsen oma ääni kuuluvaksi

TUESDAY/ Tiistai 7 June, 10.45-12.15

WG 17: ***Boys and men – varieties of masculinity***
Location/sali: 14
Chair/puheenjohtaja: Harry Lunabba

Harry Lunabba: Supporting and protecting boys in school?
Julija Eidukeviciute: Construction of fatherhood in the context of social work helping process
Yvonne Liu: Teacher – children language interaction in English activities: a case from Taiwan

WG 18: ***Questions of vulnerability***
Location/sali: 15
Chair/puheenjohtaja: Elina Pekkarinen

Sabina Schutter ja Heinz Kindler: Protecting children from themselves? Sexual violence in schools as a topic for children as victims and perpetrators
Aishwarya Mahajan ja Priyanka Pareek: Locked or open windows: Adolescent sexual behaviour and the HIV/AIDS in India
Mari Korpela: Dangers in Paradise. Western children living in Goa, India

WG 19: ***Lasten kanssa tehtävä työ instituutioissa II***
Location/sali: 8
Chair/puheenjohtaja: Sanna Heikkilä

Sanna Heikkilä: Alaikäisinä Suomeen ilman huoltajaa turvapaikanhakijoina saapuneet nuoret
Arniika Kuusisto ja Arto Kallioniemi: Monikulttuurinen päiväkoti – työyhteisön haasteita ja mahdollisuuksia
Heikki Ellilä, Tiina Pelander ja Eeva Timonen-Kallio: Lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnoilla

WG 20: ***Lapsen tila, arki ja vapaus***
Location/sali: AUD II
Chair/puheenjohtaja: Raija Raittila

Kristiina Eskelinen: Lasten suojellut iltapäivät?
Veera Moll: Kaupunki ja lapsen reviiri – tutkimus kouluikäisten lasten ja nuorten käyttämästä kaupunkitilasta Helsingin Kalliossa 1950-luvulla
Raija Raittila: Ympäristöltä suojeltu lapsuus

WG 21: ***Neuvotellut sukupolvet ja sukupuolet***
Location/sali: AUD IV
Chair/puheenjohtaja: Niina Rutanen

Milla Paumo: Suojelevat sukupuoliroolit lastemme peittona
Niina Rutanen: Suojelu ja taaperoikäisen paras varhaiskasvatuksen käytännöissä
Anna Siippainen: Neuvoteltavat sukupolvisuhteet päiväkodissa